

**TC.
EGE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
YENİ TÜRK EDEBİYATI ANABİLİM DALI**

TÜRK EDEBİYATINDA DIŞ GÖÇ VE GÜLTEN DAYIOĞLU

YÜKSEK LİSANS TEZİ

MEHTAP GÖLBAŞI

DANIŞMANI: PROF. DR. ŞEVKET TOKER

İZMİR 2010

Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğüne sunduğum “Türk Edebiyatında Dış Göç ve Gülten Dayıoğlu” adlı yüksek lisans tezinin tarafımdan bilimsel, ahlak ve normlara uygun bir şekilde hazırlandığını, tezimde yararlandığım kaynakları bibliyografyada ve dipnotlarda gösterdiğimi onurumla doğrularım.

MEHTAP GÖLBAŞI

TUTANAK

Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulu'nun .25../.08...../.2010..... tarih ve 29/15..... sayılı kararı ile oluşturulan jüri Türk Dili ve Edebiyatı (Yeni Türk Edebiyatı) anabilim dalı yüksek lisans öğrencisi .92073447 nolu Mehtap GÖLBAŞI.....'nın aşağıda (Türkçe / İngilizce) belirtilen tezini incelemiş ve adayı 13/09...../2010..... günü saat 13.30.....'da ...75 dakika..... süren tez savunmasına almıştır.

Sınav sonunda adayın tez savunmasını ve jüri üyeleri tarafından tezi ile ilgili kendisine yöneltilen sorulara verdiği cevapları değerlendirerek tezin başarılı/başarısız/düzeltilmesi gerekli olduğuna oybirliğiyle / oyçokluğuyla karar vermiştir.

BAŞKAN

Prof. Dr. Sevkettin TOKER

Başarılı

Başarısız

Düzeltilme (Üç ay süreli)

ÜYE

Yrd. Doç. Dr. Serife GAGIN

Başarılı

Başarısız

Düzeltilme (Üç ay süreli)

ÜYE

Öğr. Gör. Bahar DERVİŞCEMALOĞLU

Başarılı

Başarısız

Düzeltilme (Üç ay süreli)

Tezin Türkçe Başlığı : Türk Edebiyatında Dış Göç ve Gülten Dayıoğlu

Tezin İngilizce Başlığı : The Immigration in Turkish Literature and Gülten Dayıoğlu

- * 1. Yüksek Lisans Tezi savunma süresi asgari 45 azami 90 dakikadır.
2. Tutanak (jürinin karar ve imzaları haricinde) bilgisayarda doldurulmalıdır.
3. Tez başlığı (İngilizce ve Türkçe) mutlaka belirtilmelidir.
4. Yüksek Lisans Tez savunmasında üyelerden en az birinin E.Ü.Lisansüstü eğitim öğretim yönetmeliğinin 17(2) maddesi gereğince anabilim dışından olması zorunludur.

ÖNSÖZ

II. Dünya Savaşının ardından ekonomik anlamda atılım yapan Avrupa, sanayisini hızla geliştirmiştir. Gelişen sanayinin gereksinim duyduğu iş gücünü karşılayamayan Avrupa, iş gücü fazlası olan ülkelere iş gücü talebinde bulunmuş ve Türkiye’de bu talebe yanıt vermiştir. Böylelikle Türkiye’de 1961 yılında başlayan ve yaklaşık yirmi yıl süren bir göç hareketi oluşmuştur. Toplumdaki bu hareketlilik, ekonomik ve sosyal anlamda pek çok sorunun doğmasına yol açmıştır. Toplumda yaşanan bu sorunlar, edebiyatın da konusu haline gelmiştir.

Sosyolojik bir konu olan göçle ilgili Türkiye’de pek çok araştırma yapılmıştır. Konunun edebi yönü üzerinde ise fazla çalışma yoktur. Çalışmamıza başladığımızda, 1960’lı yıllarda yaşamımıza giren göç olgusunun, edebiyatın da önemli konularından biri olduğunu ve konunun pek çok araştırmaya konu olabileceğini fark ettik. Araştırmalara bir katkı olması amacıyla eserlerinde dış göçü ele alan yazarlarımızdan Gülten Dayıoğlu’nun eserlerini bu açıdan değerlendirmeyi amaçladık.

Araştırmamızın ilk aşamasında genel olarak dış göç olgusunu ve dış göçün yarattığı sorunları ele alan yapıtları okuyup değerlendirerek işe başladık. Sonraki aşamada Gülten Dayıoğlu’nun dış göçle ilgili eserlerini tespit edip, eserleri dış göçün yarattığı sorunlar açısından inceledik.

Çalışmamız, Girişten sonra üç ana bölümden ve bir sonuçtan oluşmaktadır. Araştırmanın sonunda bibliyografya yer almaktadır. Bibliyografyayı üç bölüme ayırmayı uygun bulduk. İlk bölümde incelediğimiz eserleri, ikinci bölümde tezimizde başvurduğumuz dış göçle ilgili eserleri, üçüncü bölümde ise doğrudan yararlanmadığımız eserleri verdik.

Çalışmamızda tekrara düşmemek için yazarın ele aldığımız yapıtlarının adlarını kısaltmayı uygun bulduk ve kısaltma listemizi çalışmamızın başında belirttik. Ayrıca

çalışmada sık sık kullanmak durumunda kaldığımız “dış göç” yerine kimi yerlerde “göç” sözcüğünü kullandık.

Çalışmamızın Giriş bölümünün ilk kısmında göç kavramı üzerine düşündük ve dünya üzerinde yapılan büyük göçlerle ilgili genel bilgiler verdik. Giriş bölümünün ikinci kısmında 1960’lı yıllarda başlayan Türk dış göçünün nedenleri ve koşulları ile göçe katılanların karşılaştıkları sorunlar üzerinde durduk. Bu bölümde Almanya’ya göç eden Türklerin sorunlarını, beklentileri ve hayal kırıklıkları, konut sorunları, çalışma koşullarının ağırlığı, bölünmüş aile, ilgiden yoksun kalan gençlerin sorunları, dil, eğitim, kültür, din sorunları ve geri dönüşlerde yaşadıkları sorunlar olmak üzere on temel başlık altında inceledik. Bu bölümde Türk edebiyatında dış göçün ele alan öteki yazarlardan ve dışın göçün diğer türlerde nasıl işlendiğinden söz etmedik. Senem Pehlivan’ın “Fakir Baykurt’un Roman ve Hikâyelerinde Dış Göç” adlı yüksek lisans tezinde bu konuyla ilgili ayrıntılı bilgi verildiği için tekrara düşmekten kaçındık.

Çalışmamızın Giriş bölümünden sonra Gülten Dayıoğlu’nun hayatı ve eserleriyle ilgili tanıtıcı bilgiler verdik.

Çalışmamızın birinci bölümünde göçmenlerin yurt dışında yaşadıkları sorunları yazarın roman ve öykülerinde nasıl işlediğini ele aldık. İkinci bölümde, geride kalan göçmenlerin yaşadıkları sorunları, yazarın roman ve öykülerinde nasıl ele aldığını anlattık. Üçüncü bölümde ise Türkiye’ye geri dönen göçmenlerin Türkiye’de yaşadıkları sorunları, yazarın nasıl yaklaştığını inceledik.

Yazarın, roman ve öykülerini incelerken yazarla yapmış olduğumuz söyleşilerin ışığında kimi yorumlarda bulunduk. Yazarın roman ve öykülerinin yazılış serüvenlerini anlattığı 2010 Mart’ında çıkarmış olduğu “Yaşadıklarım ve Düşlediklerim” adlı kitabının ışığında roman ve öykülerine farklı bir perspektifle yaklaşma imkânı yakaladık.

Çalışmamızın Sonuç bölümünde ise dış göç sorununun Gülten Dayıoğlu'nun romanlarına nasıl yansıdığıın genel bir değerlendirmesini yaptık.

Çalışmamıza başladığımız andan itibaren gerek kaynak bakımından desteğini gerekse çalışmamızın her aşamasında gösterdiği ilgi ve özeni için saygıdeğer Hocam Prof. Dr. Şevket Toker'e sonsuz teşekkürlerimi sunarım. Aynı zamanda bana vakit ayırıp çalışma sırasında ulaşmakta güçlük çektiğim kimi yazılara nasıl ulaşacağım konusunda yol göstererek ve açıklık getirmekte zorlandığım konulara yanıt vererek çalışmama ışık tutan Sayın Gülten Dayıoğlu'na ve çalışma sırasında görüşlerini bildirerek ve kimi metinler üzerinde çeviri yaparak yardımcı olmaya çalışan tüm gurbetçilere sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

ÖNSÖZ	I
KISALTMALAR	IV
GİRİŞ	1
TÜRK DIŞ GÖÇÜ	5
Dış Göçten Beklentiler ve Göçün Yarattığı Sorunlar	10
1) Beklentiler ve Hayal Kırıklıkları.....	10
2) Konut Sorunu	17
3) Çalışma Koşullarının Ağırlığı.....	22
4) Bölünmüş Aile /Değişen Aile Yapısı.....	24
5) İlgiden Yoksun Kalan Çocuk ve Gençlerin Durumları.....	28
6) Dil Sorunu	31
7) Eğitim Sorunu	38
8) Kültür Sorunu.....	48
9) Din Sorunu	58
10) Geri Dönüşlerde Yaşanan Sorunlar.....	63
GÜLTEN DAYIOĞLU’NUN ROMAN VE HİKÂYELERİNDE DIŞ GÖÇ	82
Gülten Dayıoğlu Hakkında	82
Gülten Dayıoğlu’nun Dış Göçe Bakışı.....	97
A. Göçmenlerin Yurt Dışında Yaşadıkları Sorunlar	110
1. Beklentiler ve Hayal Kırıklıkları.....	110
a. Anne Baba ve Eşlerin Beklentileri	111
b. Çocuk ve Gençlerin Beklentileri	113
c. Hayal Kırıklıkları	114
2. Konut Sorunu	120
a. “Heim”ların Özellikleri	120
b. İşçilerin Oturdukları Muhitlerin Özellikleri.....	121
c. İşçilerin Oturdukları Evlerin Özellikleri	122
d. Yabancıların, Türklerin Yaşadıkları Yerlere Bakışı	123
3. Çalışma Koşullarının Ağırlığı	124
a. Çalışma Şartları ve Ağır İşler.....	124
b. İşten Atılma Korkusu ve Kaçak İşçiler	131

4. Bölünmüş Aile/ Değişen Aile Yapısı.....	133
a. Geride Kalan Aileye Duyulan Özlem	133
b. Yurda Duyulan Özlem	137
c. Yurtta Kalanları Almanya'ya Aldırma Düşüncesi	139
5. İlgiden Yoksun Kalan Çocuk ve Gençlerin Durumları.....	144
a. Ebeveynlerin Yanlış Tutumları	151
b. Bozulan/Değişen Gençlik	161
6. Dil Sorunu	166
a. Öğrenilemeyen Almanca	167
b. Unutulan Türkçe.....	168
7. Eğitim Sorunu	171
a. Eğitim Sistemindeki Farklılıklar	171
b. Başarısızlık.....	173
c. Öğretmenlerin Tutumu	176
8. Kültür Sorunu.....	178
a. Değişen Kültür ve Değişen Kimlik Sorunu.....	181
b. Horlanma.....	183
c. Almanların Gözünde Türkler	187
d. Geleneklere Bağlılık	188
9. Din Sorunu	193
10. Dönüş Kararı ve Yaşanan Sorunlar	196
a. Dönüş Kararı Veremeyen Ebeveynlerin Durumları	200
b. Dönüş Kararına Çocukların Bakışı	205
B. Geride Kalanların Yaşadıkları Sorunlar	208
1. Beklentiler ve Hayal Kırıklıkları.....	208
2 Bölünmüş Aile	211
a. Ayrılıklar, Özlemler	212
i. Yalnız Kalan Eşlerin Durumları	213
ii. Ebeveynlerinden Uzak Kalan Çocukların Durumları	218
b. Yalnız Kalan Kadınların Ailedeki ve Toplumdaki Yeri	224
c. Alman Kadınlarla Kurulan İlişkiler.....	227

d. Göçe Katılmayanların, Göçmenlere Bakışı.....	227
C. Geriye Dönenlerin Yaşadıkları Sorunlar	230
1. Beklentiler ve Hayal Kırıklıkları	231
a. Beklentiler	233
b. Hayal Kırıklıkları	237
2. Konut Sorunu	242
Yeni Yerleşilen Muhitler ve Evler	243
3. Yeni Kurulan İşler	246
4. Değişen Aile Yapısı	249
5. Dil Sorunu	252
Dilin Okul Başarısına Etkisi	255
6. Eğitim Sorunu	257
a. Eğitim Sistemindeki Farklılık.....	258
b. Öğretmenlerin Tutumları.....	260
7. Kültür Sorunu	262
a. Değişen Kimlik ve Kişilikler	263
b. Kültürel Uyum Sorunu	266
i. Yetişkinlerin Yaşadıkları Uyum Sorunları.....	266
ii. Yetişkinlerin Çocuklara Yönelik Endişeleri	270
iii. Çocuk ve Gençlerin Yaşadıkları Uyum Sorunları	271
c. İki Kültür Arasında Kalmak	284
d. Dışlanma/Kabul Görmeme/ Çekememezlik.....	288
e. Yabancılaşma	294
i. Aileye Yabancılaşma	295
ii. Topluma Yabancılaşma.....	297
f. Türklerin, Dönen Göçmenlere Bakışı	299
SONUÇ.....	300
BİBLİYOGRAFYA	307
EKLER.....	319

KISALTMALAR:

Geride Kalanlar: GK

Geriye Dönerler: GD

Yurdumu Özledim: YÖ

Ben Büyüyünce: BB

GİRİŞ

Toplumsal bir olgu olan göç konusu temelde sosyolojik bir mesele olarak incelenmektedir. Bu nedenle “Giriş” bölümünün başlangıcında göç konusu, geniş ölçüde bu boyutuyla ele alınmıştır. Nüfusun yer değiştirmesi olarak bilinen “göç” konusu ancak XIX. yüzyıldan itibaren bilim adamlarının ilgisini çekmiş ve inceleme alanı olarak belirlenmiştir. Oysaki yakın ve uzak mesafelere uzanan göç hareketleri toplumların en erken zamanlarına kadar uzanmaktadır. Ancak, ilk çağlarda yapılan göçler genellikle toplumların bir bütün olarak bir yerden başka bir yere göç etmeleriyle olmuş; bu hareketlilikse toplumsal yapılarında büyük orandan değişikliğe yol açmamıştır. Türk toplumunun Orta Asya’dan Maveraünnehir’in batısına kadar ve oradan da Doğu Avrupa’ya ve Anadolu’ya yaptığı göçler bu tarz toplumsal hareketliliklerdir. (ABADAN, 1964: 47- AKKAYA, 1979: 20-21)

19. yüzyıldan itibaren sosyal bilimcilerin dikkatini çeken göç konusuna, başlangıçta yalnızca ekonomik açıdan yaklaşılmasına karşın 20. yüzyılda bu konunun tek bir neden ve kuramla açıklanamayacağı kanısına varılmış ve bu konuda çok yönlü pek çok kuram gündeme getirilmiştir. Neoklasik Ekonominin Makro Kuramı, Neoklasik Ekonominin Mikro Kuramı, Yeni Ekonomi Kuramı, İkiye Bölünmüş Emek Piyasası Kuramı, Dünya Sistemleri Kuramı, İlişkiler Ağı Kuramı, Kurumsal Kuram, Kümülatif Nedensellik Kuramı, Göç Sistemleri Kuramı bu kuramların en çok bilinenleridir. (ABADAN, 2002: 4-25) Bu bakımdan göç konusuna, 19. yüzyıl sosyal bilimcilerinin yaklaştığı gibi yalnız “isteğe bağlı yer değiştirme” (TUFAN, 1987:1) olarak bakmak yerine sosyal, politik, siyasal, ekonomik bir olay olarak bakmak gerekmektedir. (AKKAYA, 1979: 21) Birden çok değişkene bağlı olması, göçün yönünü de etkilemekte ve iki tür göç yaratmaktadır. İlki, şehir yaşamının çekiciliği, sağlayacağı ekonomik ve sosyal rahatlığa kavuşmak amacıyla yapılan köylerden büyük kentlere göç yani “iç göç”; ikincisiyse şehir yaşamının sağladığı olanaklarla yetinmeyerek şansını milli sınırlar dışında arayarak Avrupa’ya -Türk göçmenler için daha çok Almanya’ya- göç yani “dış göç” olmuştur. Bunların yanında göç, karakterine göre gönüllü ve zorunlu göç, kısıtlı ya da sürekli göç olarak ayırt edilebilir. (HILLMANN, 1994: 95; GİTMEZ, 1983: 72-79)

Uluslararası göç hareketi son elli yılda beş kıtayı etkisi altına almış, pek çok değişik faktöre dayanan ve insanları demografik olarak kapsayan bir süreç olmuştur. Tüm insanları etkileyen bu yer değiştirme hareketinin ortaya çıkışı ve nedenleri, süreci ve sonuçları hakkında bilim adamları pek çok araştırma yapmış, ortaya pek çok farklı görüş ve kuram koymuşlardır. Bizim araştırmamızın konusu her ne kadar sosyolojik bir konu olan göç olgusu olmasa da biz, insanları göç etmeye iten nedenleri, bu süreçte ve sonrasında karşılaştıkları sorunları saptayabilmek açısından üç yüzyıldır global bir olay olan göç konusu üzerinde durmakta yarar görüyoruz. Bu noktada konunun genel anlamda iki boyutundan söz etmek mümkündür. İlki dünyadaki nüfus hareketinin tarihsel süreç içinde geçirdiği ekonomik, politik, sosyal ve kültürel değişim, ikincisiyse Türkiye'nin bu global hareketteki yeridir. Bu noktada konuya çok ayrıntılı olmasa da bir bütün olarak bakmakta yarar vardır. (GİTMEZ, 1983: 84-85)

Büyük çaptaki göç hareketlerinin dünyadaki birinci dalgası, Avrupa devletlerinin emperyalist atılımlarıyla başlamakta ve birinci dünya savaşının bitimi ile sona ermektedir. Avrupa, üç yüzyıl boyunca göç hareketlerine yön vermektedir. İngiltere, İspanya, Portekiz, Hollanda ve Fransa, gelişen nüfuslarına yeni yerleşkeler bulmak üzere sömürgeler kurmuşlardır. Bu ülkeler buldukları sömürgelere gemiler dolusu göçmen yollamışlardır. (ABADAN, 2002: 31)

İkinci göç dalgası aynı dönemde; ancak farklı bir yönde gerçekleşmiştir. XVII. ve XVIII. yüzyılda Avrupalı tüccarlar Kuzey Afrika'dan topladıkları köleleri, Güney Amerika'ya, Karayip Adalarına, özellikle Brezilya'ya götürmüşlerdir. XIX. Yüzyılda köleliğin ortadan kaldırılmasından sonra ise Avrupalıların ve İngilizlerin dünyanın dört bir yanından topladıkları iş gücünü yerleştirdikleri bölgelerdeki toplumsal ve siyasal dengeler bozulmuş, buralardaki yerliler azınlık haline gelmiştir. Böylelikle kurulan "Yeni Dünya"nın siyasal sistemi toptan değişmiştir. (ABADAN, 2002: 31-32)

Üçüncü uluslararası göç dalgası Birinci Dünya Savaşından sonra dağılan imparatorlukların tasfiye dönemine rastlamaktadır. Osmanlı ve Habsburg devletlerinin dağılması Orta, Doğu ve Güney Avrupa'da yeni devletlerin kurulmasını sağlamıştır. Bu

devletler savundukları milliyetçi politikalar nedeniyle, etnik topluluklardan oluşan homojen nüfus yaratma istemi ve zorunlu göç politikası yoluyla sığınmacı hareketler yaratmışlardır. Yunan, Yahudi, Polonyalı, Macar, Bulgar, Sırp ve Türk kökenli nüfus grupları kendilerine yeni bir yurt bulmaya koyulmuşlardır. Böylece 1920’li yıllar büyük çaplı nüfus değişimlerine sahne olmuştur. Bunlara Rus Devriminden sonra çıkan iç savaştan kaçan Beyaz Ruslarla 1930’lu yıllarda Hitler Almanya’sından kaçan Yahudileri de eklemek gerekir. (ABADAN, 2002: 32-33)

Dördüncü göç dalgası, İkinci Dünya Savaşından sonra sömürgeci devletlerin tasfiye edildiği ve Asya, Ortadoğu ve Afrika’da kurulan düzinelerce yeni bağımsız devletin kurulduğu yıllara rastlamaktadır. Bu yeni devletlerin çoğu etnik açıdan bölünmüş, otoriter siyasal rejimlere sahip zayıf toplumlardır. Bu durum kaçınılmaz biçimde şiddet hareketlerine yol açmış, milyonlarca insanı sığınmacı statüsüne düşürmüştür. Hindistan, Pakistan, Endonezya, Afrika, Rusya vb devletler bunların başında gelir. (ABADAN, 2002: 33-34)

Uluslararası göçün beşinci dalgası, dördüncü dalga ile kesişerek daha çok ekonomik nedenlerden ötürü ortaya çıkmıştır. 1950 ve 60’lı yıllarda Batı Avrupa, Birleşik Amerika ve petrol üreten Orta Doğu ülkeleri ekonomilerini daha verimli kılmak amacıyla yabancı iş gücü ithal etmeye başlamışlardır. Batı Avrupa ülkeleri, Türkiye, Yugoslavya, Kuzey Afrika, Birleşik Amerika, Meksika, Karayip Adaları, Suudi Arabistan, Irak, Birleşmiş Arap Emirlikleri, Mısır, Filistin ve Güney Asya’dan işçi ithal etmişlerdir. (KAYA, 2000: 40-41) Her ne kadar bu işçiler başlangıçta süreli olarak getirilmişlerse de özellikle Avrupa’ya getirilen konuk işçiler ve Birleşik Amerika’ya getirilen “bracero”lar (konuk işçi), yeni geldikleri ülkeye temelli olarak yerleşme eğilimi göstermişlerdir. Böylelikle geldikleri ülkenin etnik ve dinsel yapısını değiştirmişlerdir. (ABADAN, 2002: 29-35) Bu göçlerde Türkler ve Yugoslavlar daha çok Almanya’ya göç etmişlerdir. (ÇETİNKAYA, 1991: 9)

1956 Roma Antlaşmasıyla hukuksal varlığına kavuşan Avrupa Ortak Pazar ülkeleri gerçek bir göç bölgesi haline gelmişlerdir. Avrupa ekonomisindeki bu gelişmelerin, iş

gücü gönderen ülkelerin de yararına olacağı inancına varılmıştır. İşçi göçüyle birlikte göç veren ülkelerde hızla artmakta olan istihdam açığının ve köyden kente göçle oluşan sosyal gerginliğin önüne geçileceği öte yandan döviz akışının sağlanacağı sanılmaktaydı. (ABADAN, 2002: 35) “Oysaki ‘merkez uluslar’ kendi işgücü kaynaklarının gitgide daha yüksek düzeyde bir eğitim gücüne ulaşmasını ve üstün nitelikler kazanmasını ararken ‘çevre uluslar’ hammadde sağlamak ve diğer ülkelerin mallarına pazar oluşturmakla yetinmişlerdir. Bu nedenle kendi artan iş güçlerini, daha doğrusu istihdam kaynağı bulamadıkları insan kaynaklarını gelişmiş ülkelere ihraç etmeyi hedef edinmişlerdir. Bu durum, gönderen ülkeler aleyhine “yeni bir bağımlılık” ilişkisi yaratmakta, işsizliğin, yoksullaşmanın ve az gelişmişliğin sürdürülmesine yol açmaktadır.”(CASTLES ve KOSACK, 1973: 67)

Oysa, uluslararası göç hareketlerinin ortak yanları ise hem gönderen hem de gönderilen ülkenin toplumsal ve ulusal isteklerine göre şekillenmektedir. Bu değişme, kimi zaman daha yoğun bir etnik homojenliğe, kimi zaman ise daha yoğun bir etnik heterojenliğe dönüşmüştür. Zora dayalı göç, yeni devletlerin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Özetle, bazı durumlarda göçmenler yeni bir devleti, bazı durumlarda ise yeni devletler yeni göçmen grupları yaratmışlardır. Franklin D. Scott’un isabetle belirttiği gibi çağımızda bireysel kararlara dayalı denetimsiz uluslararası göçlerin dönemi kapanmıştır. Günümüzün göç hareketleri, kabul eden ülkelerin “ekonomik dalgalanmaları ve ulusal istekleri”ne göre biçimlenmektedir. (FRANKLİN, 1968: 2-3) İkinci Dünya savaşından sonra hızlanan Türk dış göç hareketini de bu açıdan yorumlamak gerekir. Bu anlamda, ne göçmenler, ne göç gönderen ne de göç alan ülkeler göçün beraberinde getireceği değişkenleri bunlarla karşılaşana kadar düşünebilmişlerdir. (ABADAN, 2002: 34-35)

XX. yüzyılın sonuna doğru tarihsel önem taşıyan olaylar, insan yaşamının değişen coğrafyasını hissedilir biçimde değiştirmiştir. Odak noktası iletişim ve bilişim teknolojisi olan devrim, toplumun yapısını hızla değiştirmektedir. Ekonomiler tüm dünyada birbiri ile eklemlenerek bağımlı hale gelince ekonomi, devlet ve toplum

arasında farklı ilişkiler ağı oluşmuştur. Sovyet sistemi ve uluslararası komünizmin çöküşüyle küresel anlamda kökten bir jeopolitik değişim oluşmaya başlamış ve kapitalizm tüm dünyanın yeni ekonomik, siyasal ve toplumsal yapılanması olarak güçlenmiştir. Emeği temsil eden işçi sınıfına karşı kapitalizmin kazandığı savaş sonucunda, devletler, piyasalara müdahale ederek özelleştirme işlemlerine başlamış sosyal ferah bir devlet düşüncesini tasfiyeye yönelmiştir. Yeni çalışma olanakları sunan bireysel ve kollektif göç hareketleri yavaşlatılıp adale göçünün yerine beyin göçü esas alınmıştır. Göçmen kabul eden ülkeler ise ilke olarak seçiciliği (selectivity) benimsemiştir (ABADAN, 2002: 30).

TÜRK DIŞ GÖÇÜ:

Türkiye göç hareketine geç katılan bir ülke olmasına karşın kısa sürede çok hızlı bir şekilde göç vermiştir. İkinci Dünya Savaşından sonra ilk olarak 1950'li yıllarda göç etmeye bireysel ve özel aracılar yoluyla başlanmıştır. (ABADAN, 2002: 40-42) Önceleri Türkler göçe çok sıcak yaklaşmamıştır. Ancak 1960 yılına yakın tarihlerde önceden Almanya'ya göç etmiş işçilerin kısa süreliğine Türkiye'yi ziyaret etmelerine izin verilmiş, onlar da Türkiye'de Almanya'daki çalışma koşullarının rahatlığını ve refah düzeyinin yüksekliğini yaymışlardır. Bu da Türkiye'de çalışma imkânı bulamayan iş gücüne çekici görünmüştür. Bununla birlikte aynı yıllarda Türkiye'deki siyasal değişiklikler yani Menderes yönetiminin aldığı eleştiriler ve ordunun yönetime el koyup çok partili sistemi sona erdirmesi ve bu siyasal değişkenlerin ekonomiyi derinden sarsması gibi durumlar da Almanya'yı cazip bir ülke olarak göstermiştir. (ABADAN ve diğerleri, 1975: 28-29)

1960'ta ordu, yönetime el koymuş, bir yıl sonra da 1961 Anayasası'nı çıkarmıştır. Bu Anayasa'yla Türk vatandaşları ülkeden özgürce çıkma ve ülkeye özgürce girme hakkını elde etmişlerdir. Bu tarihe kadar yalnızca bireysel girişimler ve özel aracılar yoluyla küçük çapta olan göç hareketi 1960'lardan sonra biçim değiştirmiştir. Anayasa'ya koyulan göçle ilgili bu maddenin gündeme gelmesinde ise iş gücü talebinde bulunan

Ülkelerin etkisi olmuştur. Öncelikle Almanya olmak üzere Avusturya, Belçika, Hollanda, Fransa, İsveç gibi ülkelerin Türkiye alışma Bakanlığı ve İş ve İşçi Bulma Kurumu ile yaptığı anlaşmalar da Türk işçi gücünü kolaylaştırmıştır. Böylelikle, ilk olarak 1 Eylül 1961’de ‘‘Türk – Alman İşçi Mübadele Anlaşması’’ yapılmış ve işçi gücüne resmi bir kimlik kazandırılmıştır. (TURAN, 1997: 13-14 ve GİTMEZ, 1979: 18) Bu anlaşmalar, daha çok iş gücü talep eden ülkelerin ucuz iş gücünün neden olabileceği rekabeti önlemek amacıyla Türkiye’de kurdukları irtibat büroları ile ‘‘ismen davet’’ yöntemini yaratmış, böylelikle bu yöntem 1973’e kadar kullanılmıştır. Bu yöntemle işçiler, işverenlerin ‘‘parasal garanti’’ ve ‘‘yol masraflarını karşılama’’ koşulu ile bu ülkelere göç etmişlerdir. (ABADAN, 2002: 42-43)

Karşılıklı anlaşmalara dayanan iş gücü akımı kısa sürede hız kazanmış 1960’ta Türkiye’den 2700 işçi Almanya’ya giderken 1963’te bu sayı 27.500’e 1967’de 204.000’e yükselmiştir. (ABADAN, 2002: 43 ve TURAN, 1997: 14) Bu yükselişte 1963 yılında yürürlüğe giren ‘‘I. Beş Yıllık Kalkınma Planı’’nın etkisini de azımsamamak gerekir. Bu planla devlet işçi gücünü resmen desteklemiştir. Böylelikle, Türkiye’deki fazla iş gücü ihraç edilerek hem var olan istihdam ihtiyaı azaltılacak hem de ihraç edilen iş gücünün ülkeye dönüşünde kazanmış olduğu niteliklerden ulusal sanayi işletmelerinde yararlanılacaktır. (ABADAN ve diğerleri 1975: 31-32) Bu nedenle yapılan tüm anlaşmalar ve alınan kararlar ‘‘rotation’’ adı verilen ‘‘dönüşümlülük’’ ilkesine dayandırılır. İşçilerin bir yıllık bir süre için ihracı ve bir yılın sonunda ülkelerine geri dönecekleri varsayılır; fakat bu kural, hiçbir zaman uygulanma zemini bulamaz. Başlangıçta, giden işçilerin ailelerinin yanlarında gitmesine izin verilmez, işçiler ‘‘heim’’ adı verilen toplu yatakhanelerde konaklatılır. Fakat bir yılın sonunda işçiler, dönmeye razı olmamış, daha uzun süreler kalarak daha fazla para kazanmak ve ülkelerine hatırı sayılır bir birikimle dönmek istemişlerdir. (ABADAN, 2002: 43-44)

Alman Hkmeti başlangıçta konuk işçilerin bir yıl sonra dönebileceği fikrine inansa da süreçteki bazı gelişmeler durumun seyrinin farklılığını göstermiştir. 1966-67’de otomobil fabrikalarında çıkan krizde, aralarında Türk işçilerin de bulunduğu 70.000 kadar işçi, işten çıkarılmıştır. Bu kriz, yabancı iş gücü sorununa eleştirel bir bakışı

zorunlu kılmıştır. Bu süreçte yabancı işçilerin endüstriyel toplumların zorunluluğu olup olmadığı tartışılmıştır. 1967 yılının baharındaysa işten çıkarılan yabancı işçilerin neredeyse tamamı tekrar işe alınmak zorunda kalmıştır. Bu olay, Türk işçilerin de bilinçlenmelerinde, birlik olup sendikalaşmanın gerekliliğini görmelerinde etkili olmuştur. (ABADAN, 2002: 46)

1970'lere gelindiğinde konuk işçi kabul eden ülkeler, bu işçilerin geçici değil kalıcı olduğuna kanaat getirmişlerdir. Türkiye ile yapılan anlaşmalarla da işçiler, sağlık bakımı, iş kazası, sakatlık, ölüm gibi durumlarda sosyal sigorta kapsamına alınmış; onlara doğum, çocuk yardımı, işsizlik ve emeklilik hakları tanınmıştır. Fakat 1973'te etkisini duyuran küresel ekonomik kriz, alınan bu kararların uygulanmasını büyük ölçüde engellemiştir. İşçilere çalışma izni verilmesi zorlaştırılmış; ancak buna rağmen Türk göçmen işçilerin sayısı aile birleşmeleriyle sürekli artmaya devam etmiştir. Federal Alman Hükümetinin çocuk paralarını yeniden düzenlemesi, eşlere ve çocuklara çalışma izni vermesi gibi uygulamaları, aile birleşimi uygulamasını güçlendirmiştir. 1975'te çocuk ödeneklerinde yapılan düzenlemeyle anavatanda kalan çocuklara ayda 10-70 DM kadar ödenirken Federal Almanya'da yaşayan çocuklara yerli, yabancı gözetmeksizin ayda 50-120 DM ödenmeye başlandı. Bu uygulama hem aile birliğini güçlendirirken hem de Türk göçmen nüfusundaki doğurganlık oranında büyük artışlara neden olmuştur. Buna bağlı olarak genç göçmen nüfusunun artışı ise zaten var olan sorunlara yeni boyutlar kazandırmıştır. Kriz ve artan nüfus nedeniyle yeni göçleri engellemek amacıyla alınan radikal ve sert kararlar, bu defa illegal işçi göçünün önüne geçilmez bir hal almasına da neden olmuştur. (ABADAN, 2002: 50-51) Özellikle 1978'den sonra Federal Alman Hükümeti göçmen kabulü politikasını iyice sıkılaştırmıştır. Göçmen olarak giriş zorlaşınca, Almanya'ya işçi olarak girmek isteyen göçmenlerin bir kısmı, Alman anayasasında yer alan 116. Maddenin 2. fıkrası gereği "herkesin iltica hakkını teminat altına alma" ilkesinden yararlanmaya başlamışlardır. Böylelikle Almanya'dan sığınma hakkı talep eden siyasi mültecilerin (Asylant) sayısı hızla artmıştır. 1976'da siyasal baskı şikâyetiyle Alman Hükümetine başvuranların sayısı 809'ken 1980'de bu sayı 57.913'e ulaşmıştır. Sonraki yıllarda Bosna-Hersek Savaşının patlak vermesiyle birlikte Yugoslavya'dan gelen iltica başvurularıyla birlikte

Alman Hükümeti bazı önlemler almaya başlamıştır. 1980’de ilticayla başvuranları, özel kamplara yerleştirmiştir. Çalışma ve sosyal güvenlik hakkı tanınmayan bu mülteciler ülkelerine geri dönmek zorunda kalmışlardır. Yine bu yıllarda özellikle Türk vatandaşlarından istenen vize uygulaması da alınan önlemlerden biri olarak karşımıza çıkmıştır. (ABADAN, 2002: 55-56)

1980’li yıllara gelindiğinde Almanya’daki siyasi hareketliliğin (muhafazakâr kesim) de etkisiyle yabancıları dönüşü özendirme politikası gündeme gelmiş, 28 Kasım 1983’te “yabancıların dönüşlerini özendirme” yasası yürürlüğe girmiştir. Bu yasaya göre, bir yıl içerisinde belli koşullara uygun olarak ülkesine dönmeyi kabul eden Türk, Yugoslav, Portekiz, Fas, Tunus ve Kore uyruklu vatandaşlara 10.500 DM tutarında yardım yapılacaktır. Ayrıca her bir çocuk için de 1.500 DM ödenecektir. Bu yasa Almanya’daki nüfusun azalmasında bir parça etkili olmuştur. Örneğin, Türk işçi nüfusunda % 5,4 oranında bir düşüş yaşanmıştır. Ancak dönenler, belli bir yaşın üzerinde olan insanlar oldukları için ne Türkiye’ye endüstriyel anlamda bir katkıları olmuş ne de Almanya’daki nüfusun rahatlamasını sağlamışlardır. Tam tersine, aynı dönemde Almanya’da göçmenlerin girişimci ruhla küçük işletmeler bile açtıkları görülmüştür. (ABADAN, 2002: 58-59)

Bu noktada “Integration” kavramından da söz etmek gerekir ki bu da Almanların geri dönüşü özendirme yasasıyla bir yandan nüfusu azaltırken öte yandan amaçladığı başka bir bakış açısını gösterir. F. Almanya, bu yasayla bir yandan Almanya’ya gelen ilk kuşağı -artık yaşlanmış ve emekli olmuş kuşağı- ülkelerine göndererek işe yaramayan nüfustan kurtulmak, öte yandan ülkesine dönmek yerine Almanya’da kalmayı tercih etmiş ikinci kuşağı yani genç kuşağı da hem kültürel değerlerinden uzaklaştırarak (Alman toplum ve kültürü) entegre etmek hem de sağlıklı işgücünden yararlanmak istemiştir. (TURAN, 1997: 22-23 - ERSİN, 1984)

1990’lı yıllar ise Almanya’da göçmenlerin yaşamlarının iyice zorlaşmaya başladığı yıllar olmuştur. 1991’de yürürlüğe giren “Yabancılar Yasası” ile göçmenlerin özellikle oturma, çalışma izni almaları ve ailelerini yanlarına getirmeleri gibi konularda oldukça

titiz kurallar gündeme getirilmiştir. Yaklaşık otuz yılda oldukça büyük bir nüfusa sahip olan göçmenler -ki bunların arasında en geniş kitleler Türklere aittir- artık Alman toplumunca düşman olarak algılanmaya başlanmıştır. Bu yıllarda Almanların Türklere karşı yaptıkları bazı saldırılarsa durumun ciddiyetini iyiden iyiye artırmıştır.

Avrupa ülkeleri, başlangıçta işçi alışverişine sadece ekonomik açıdan yaklaşmışlar; ileride doğacak toplumsal sorunları hesaba katmamışlardır. Oysa göç, çok yönlü bir olaydır. Göçün ekonomik yönünün yanı sıra kültürel, sosyal, psikolojik, sosyolojik, dinsel ve eğitimsel yönü de vardır. Sözü edilen bu yönler, zaman içinde ciddi boyutlar kazanmış ve göçmenlerin yaşamlarını güçleştiren büyük engeller halini almışlardır. Çalışmamızın bundan sonraki bölümünde, göçün, göçmenler üzerindeki etkisi ve onların yaşamında yaratmış olduğu güçlükler üzerinde duracağız.

Dış göç olgusunu değerlendirirken bu olgunun başlangıcıyla bugün vardığı son nokta arasında geçen süreci değerlendirmek gerekir. İkinci Dünya Savaşı sonrasında değişen ve gelişen Batı ekonomileri için göç, zorunlu bir koşul olmuştur. Alıcı ülkeler için olduğu kadar, göç veren ülkeler ve işçiler için başlangıçta geçici bir durum olarak düşünülmüştür. Oldukça uzun bir süre dış göç konusuyla ilgilenilmemesinin nedeni de bu olmuştur. Daha sonra dış göç ithali beklenmeyen bir “kitle akımı” haline gelmiştir. Geri ülkelerin istihdam alanlarının dışında kalan milyonlarca insan, göç etmek için sıraya girmiş; gelişmiş ülkelere ucuz iş gücünden daha fazla yararlanabilmek için olanaklarını zorlamış, sonunda da göç, umulmadık boyutlara ulaşmıştır.

Bu göç sürecinde göç eden Türk işçileri, hem göç ettikleri yerlerde hem de ülkelerine geri döndüklerinde pek çok sorunla karşılaşmışlardır. Onların yurt dışında ve Türkiye’ye döndüklerindeki beklentilerini ve karşılaştıkları sorunları, şu başlıklar altında toplamak mümkündür:

1. Beklentiler ve Hayal Kırıklıkları
2. Konut Sorunu
3. Çalışma Koşullarının Ağırlığı
4. Bölünmüş Aile/ Değişen Aile Yapısı

5. İlgiden Yoksun Kalan Çocuk ve Gençlerin Durumları
6. Dil Sorunu
7. Eğitim Sorunu
8. Kültür Sorunu
9. Din Sorunu
10. Geri Dönüşlerde Yaşanan Sorunlar

Dış Göçten Beklentiler ve Göçün Yarattığı Sorunlar

1. Beklentiler ve Hayal Kırıklıkları

Göçün ortaya çıkmasını sağlayan şey, devletlerin ve bireylerin göçle birtakım beklentilerini karşılayabilmeleridir. Özellikle II. Dünya Savaşının ardından, Avrupa sanayiinin atak yapmasıyla birlikte çevre ülkelerden Avrupa'ya büyük oranda bir göç kitlesi hareket etmiştir. Bu büyük ölçekli göçün gerisindeki en temel etmen ekonomik beklentilerdir. Salt ekonomik amaçlı yapılmayan göçler bile göçmenlerin ve göç ettikleri ülkelerin ekonomilerinde büyük değişikliklere yol açar. Bu süreçte, göç veren ülkelerin de göçün sağlayacağı ekonomik yararlarla hızlıca kalkındığı; göçmenlerin ise yabancı ülkede çalışmakla ana vatanlarına sağlayacağı yararların daha fazla olduğu düşüncesi uzun yıllar yaygın bir kanı olarak yaşamıştır (ABADAN, 1964; ABİBABA, 1965: 23-34; TUNA ve EKİN, 1966; KURTOĞLU, 1966:159-170; GÖKMEN, 1972). Bu düşünce, Batı'da dış göç alımı durdurulduktan, beklenti ve umutların gerçekleşmekten çok uzak olduğu anlaşıldıktan sonra bile uzun zaman etkisini yitirmemiştir (GİTMEZ, 1983:102). Ama yine de göçü yalnızca ekonomik beklentilerle açıklamak yetersizdir. Çünkü tüm ekonomik etmenlerin gerisinde mutlaka sosyal, kültürel ve siyasi değişim süreçleri önemli yer kaplar. Türkiye için düşünüldüğünde 1960'lı yıllardan başlayarak hem iç hem de dış göçe ciddi eğilimler olmuştur. Bu hareketlilik, kimi zaman bir "trendi" moda olarak, kimi zamansa ciddi ekonomik bunalımlar sonucu ortaya çıkmıştır. Sosyal güvenlik koruması olmayan insanlar, kendilerini güvence altına almak ve ekonomik durumunu düzeltmek amacıyla göç etmişlerdir. Bu bakımdan gelir güvencesizliği Türk insanını göçe zorlayan bir etmen olmuştur. Bunun dışında, hızlı kentleşme, yüksek nüfus artışı, nüfusun genç yapısı,

bölgeler ve bireyler arasındaki aşırı derecede gelir dengesizliği, yüksek düzeydeki işsizlik ve sosyal faktörler göçü yaratan unsurlar arasında sayılabilir (USLU, 1999: 19-20).

Batı Avrupa'ya işçi gönderme, bireysel düzeyde olduğu kadar devlet düzeyinde de sınırsız umut ve beklentilere yol açmıştır. Yurt dışına işçi göndermenin Türk ekonomisi için olumlu sonuçlar vereceğini öne sürenler, dış göçün ülkedeki işsizliğe ve döviz kıtlığına bir çözüm getireceğini, ülke kalkınması ve teknik insan gücünün yetiştirilmesinde önemli bir yer tutacağını savunmuşlardır. Ancak dış göçün büyüyen boyutları ve aradan geçen zaman bu beklenti ve umutların unutulmasına yol açmıştır. Sürecin başlangıç yıllarında, herkesin ülke ekonomisi için kurtarıcı gözünü baktığı dış göç, büyük hayal kırıklığı yaratmıştır (GİTMEZ, 1983:103).

İş gücü göçünün uluslararası düzlemdeki yerine bakıldığında geleneksel liberal ekonomi anlayışına göre “iş gücü göçü olgusu” genel ekonomik dengenin sağlanabilmesi ve üretimin dünya piyasalarına göre düzeltilebilmesi için gerekli bir durumdur. Yeryüzünün belli bölgelerindeki üretim oran ve biçiminin değişmesi, iş gücünün yer ve yönünün değişmesine yol açmaktadır. Bu durum doğal olarak serbest ekonomik pazarların kurulmasını ekonomik dengenin korunmasını ve ekonomik canlılığı sağlamaktadır. Gelişmekte olan ülkelerin iş gücü fazlası, gelişmiş ülkelerdeki iş gücü açığını kapatarak doğal bir denge oluşturmaktadır. “Dengeli kalkınma görüşü”ne göre dış göç yalnızca gerekli değil; zorunludur. Ülkeye akan kazançların ulusal dış ödemeler dengesini düzeltmesiyle ülkedeki iş gücü fazlası, bir verim düşüşüne yol açmadan geniş yatırımlara, sonuçta da ekonomik gelişmeye kaynaklık etmektedir. Yurt dışında çalışarak teknik bilgi edinen göçmenlerse birkaç yıl sonra ülkelerine döndüklerinde, edindikleri bilgilerin yardımıyla sanayinin gelişmesine katkıda bulunarak ülkenin kalkınmasına önderlik etmektedirler. Böylelikle gelişmiş ekonomiler, gelişmekte olanlara yardım etmiş olmaktadır (GİTMEZ, 1977: 4-5). Türkiye'nin de bu dış göç sürecinde işçi ihracıyla yarar sağlamayı düşündüğü alanlar olmuştur. Bunlar: İşsizlik sorununa çözüm getirmek, ülkenin dış ödemelerindeki dengesizliği düzeltmek, kalkınma için gerekli olan teknik ve disiplini, göçmen işçilerin geri dönüşleriyle elde

etmek; Batının teknoloji ve toplumsal değerlerini tanıyarak modernleşmeyi hızlandırmak, işçilerin yüksek miktardaki para akışlarıyla yeni yatırımlarda bulunarak ekonomiyi canlandırmak (TUNA ve EKİN, 1966:199).

Görüldüğü gibi dış göçten yalnızca ekonomik anlamda değil; toplumsal anlamda da yararlanılmak istenmiştir. Batı çalışma disiplininin öğrenilmesi, toplumsal değerlerinin ülkeye aktarılması, Batı ile anlamlı ve yakın ilişkiler kurulması göçün toplumsal getirileri olarak hayal edilmiştir (ABİBABA, 1965: 25).

1960'larda ortaya çıkan dış göçle birlikte, Türkiye Devlet Planlama Teşkilatı'nın II. Beş Yıllık Kalkınma Planı da gündeme gelmiştir. Bu plana göre: "Yurtdışında gelişmiş bir toplumun farklı çalışma disiplini ve yaşama düzenine alışmış olan, yeni meslekler edinen veya mesleklerinde ilerlemiş olan işçilerin Türkiye'ye dönüşlerinde kalkınmaya etkili bir şekilde katılmalarını sağlamak ve çevrelerinde doğabilecek sosyal problemleri önlemek, memleketimizin iktisadi ve sosyal gelişmesine önemli katkıda bulunabilecek bu kitleden tam yararlanmak için önemlidir." (DPT, 1967: 144). Devlet Planlama Teşkilatının bu açıklaması Türkiye'nin göçle ilgili beklentisinin boyutlarını daha açık bir biçimde göstermektedir.

Ancak olması hedeflenen dengeli kalkınma planı hiç de düşünüldüğü gibi gerçekleşmemiştir. Öncelikle dış göç olgusunun başlangıcıyla bugünü arasında pek çok koşul değişmiştir. Hem alıcı hem de verici ülkeler için iş gücü alım-verimi geçici bir durum, kurtarıcı bir acil plan olarak uygulanmıştır. Yurt dışına büyük oranlı kitle akımları gerçekleşmiş, ekonomik bir konu olan iş gücü alımı ise ortaya çıkan sorunlarla birlikte siyasetin de kapsama alanına girmiştir. Böylelikle meselenin sadece ekonomik olmadığının ayırımına varılmıştır (GİTMEZ, 1977:9). Kısa süreliğine ve geçici amaçla yurtdışına giden işçilerin dönüşleri ertelenmiş, dolayısıyla bu işçilerden yarar sağlama olanağı ortadan kalkmıştır. Dönen işçilerin büyük bir çoğunluğu emeklilik yaşına geldiği için umut edilen yarar sağlanamamıştır. Dönüş uzadıkça işçilerin aileleri de yurt dışına göç etmekte; böylelikle işçilerin ülkeye para akışı da azalmaktadır. Ayrıca aileleriyle kalan işçilerin para birikimi azalmakta ve bununla doğru orantılı olarak kalış

süresi uzamaktadır. “Konuk işçi” olarak giden işçiler, “göçmen işçi” durumuna geçmektedirler. Tüm bu gelişmeler, dış göçün nitelik değiştirdiğini göstermektedir. Değişen niteliklerle birlikte dış göç beklentileri de hayal kırıklığı yaratmıştır (GİTMEZ, 1983:104-105).

Türkiye’de büyük bir hayal kırıklığı yaratan işçi ihracı, Avrupa’nın yüzünü güldürmüştür. Avrupa’da nüfus artış hızında ciddi bir artış olmuş, alınan iş gücüyle son hız üretime geçilmiş, ekonomik bir atılım meydana getirilmiştir. Çalışan yerel işçi sayısı azalmasına karşın müreffeh bir yaşama kavuşulmuştur. Bu anlamda ithal işçiler, düşük ücretli iş gücüyle hem üretimin maliyetini düşürmüş hem de ikinci sınıf insan olarak direnmeyen ve birleşmeyen bir iş gücü olarak çok zor koşullarda haklarını savunmadan çalışmışlardır. Böylelikle Avrupa’daki yerel işçiler daha kolay işlerde ve az çalışarak ve her türü haklarına sahip çıkarak müreffeh bir yaşam sürmüşlerdir. Bu dönemde sendikalar aracılığıyla özellikle yerel işçilerin çalıştığı sektörlerde, haftalık çalışma saatlerinin ciddi oranda düşürülmesi, ekonomik refahın ilk göstergesi olmuştur (GİTMEZ, 1977: 10).

Görüldüğü üzere, dengeli kalkınma planı olarak adlandırılan iş gücü ithali karşıt ekonomileri daha da dengesizleştirmiştir. Hedefte, iş gücü alan ülke iş gücü yetersizliğini giderecek, üretimin artmasıyla ekonomisini canlandırarak, iş gücü veren ise istihdam fazlasını yok edecek anapara yardımıyla kalkınıp iş gücü satan ülke konumundan çıkacak böylelikle iki ülkenin ekonomisi de eşitlenecektir. Ancak karşılıklı çıkar amaçlanan bu işçi alış verişindeki koşullar karşılıklı belirlenmediği, yalnızca alıcı ülkenin istemleri doğrultusunda olduğu için hedeflenen ekonomik eşitliğe de ulaşamamıştır. Uluslararası işçi pazarının genişliğinden işçi alımındaki tüm koşulları, alan ülke belirlemiştir. İşçi ithali yalnızca alıcı ülkenin gereksinimleri doğrultusunda gerçekleşmiştir. Hiçbir Avrupa ülkesi gereksiniminden fazla işçi almamış ve ancak tam kapasite yararlanabilecekleri yetenek, nitelik ve sayıda işçi kabul etmişlerdir. Bununla kalmayıp ekonomik bunalımlarda bu yedek iş gücünün yükünü hiç taşımadan hemen ülkelerine göndermişlerdir. Ayrıca bu işçiler başlangıçta aileleriyle birlikte gelmedikleri için onların eğitim, sağlık, güvenlik vb giderlerini de karşılamak

zorunda olmadıkları için, marjinal kazanç oranlarını da büyük oranda yükseltmişlerdir (GİTMEZ, 1977: 14-15).

İkinci sınıf insan olan yedek işçiler, son derece kötü sağlık koşullarında çalışmış, yerli işçilerin yapmak istemediği işleri yapmışlardır. Böylelikle II. Dünya Savaşı sonrasında yaşamakta güçlük çeken işletmelerin yaşamasında büyük rol oynamışlardır (GİTMEZ, 1977: 15).

Ucuz iş gücü olarak üretime büyük katkıda bulunan yedek işçiler özellikle ailelerini de yanlarına aldıktan sonra ürettikleri malların tüketilmesinde iç pazarı hareketlendiren ve ekonomiyi canlandıran bir nitelik de göstermiştir (GİTMEZ, 1977: 15).

İşçi ihracı, beklenenin tersine ekonomide hiçbir ilerleme yaratmamış; aksine, bir gerilemeye neden olmuştur. Özellikle 1970'lere geldiğinde kolayca sağlanan işçi dövizleri dış alımları artırmış, ekonomide savrukluğa yol açmıştır. Dışa bağımlı lüks tüketim malları çoğalmış fiyatlar hesapsızca artmıştır. Türk parasının alım gücü düşmüştür (GİTMEZ, 1977: 16). Özellikle para biriktirmek amacıyla yurt dışına giden Türkler, Merkez Bankası'na ciddi para akışı sağlamışlar ve bu paralar Türk ekonomisinde önemli rahatlama yaratmıştır; ancak gönderilen paralar değerlendirilememiş, bir yatırımda bulunulmamış, sadece dışarıya olan borçlar ödenmiştir. Ülke ekonomisi günden güne daha dışa bağımlı hale gelmiştir. 1975'e geldiğinde ise Türkiye'nin dış borcu o güne kadar olan oranları aşmıştır. Ülke için gerekli olan anapara bir ölçüde ülkeye dönse de bu para yararlı biçimde kullanılamamıştır. Sonuç olarak dış göçün ekonomik anlamda yarar sağladığı tek kesim, göç yapan işçilerin aileleri olmuştur. Ülkeye ise ekonomik hiçbir yararı dokunmamıştır (GİTMEZ, 1977: 16-20).

Göçler, Türkiye'ye ekonomik bir yarar sağlamadığı gibi nitelikli iş gücünü yitirmesine neden olmuştur. İstihdam fazlası bu göçle azalmış olsa da göçe katılan bireyler nitelikli ve kalifiye işçiler olduğu için istihdamın üretkenliğinin en üst düzeyinde olan nitelikli kesimi alınmış, bilgisiz, kalifiye olmayan, okuma yazma bilmeyen kesimi Türkiye'de

kalmıştır. Göçe katılanlar, iş ve meslek sahibi, akıl ve fizik sağlığı yerinde olan, çoğu okuma yazma bilen genç ve yetenekli bireylerdir. Bu anlamda Türkiye'nin nüfus yapısı düşünüldüğünde işçi olarak kabul edilen bireyler ülkedeki nitelikli, seçilmiş bireylerdir. Durum böyle olunca Türkiye'nin kaybı bir kat daha artmıştır (GİTMEZ, 1977: 22-24).

Göçmen işçilerin geri dönüşlerinde ülkelerine ekonomik bir katkısı olmamıştır. Ekonominin dışında sosyal yaşam ve modernite konusunda da bir gelişme kaydetmek mümkün olmamıştır. Kırsal kesimden göç eden işçilerin bireysel anlamda gelişim sağladıkları açıktır. Bunların geri dönüşlerinde döndükleri köy, kasaba ya da kenti modernleştirmeleri mümkün olmamıştır. Toplumsal bir çağdaşlaşma süreci, bireylerin gelişmesi ve nitelik kazanmasıyla değil; ancak, ülke ekonomisi ve üretimin gelişmesiyle mümkün olabilir (GİTMEZ, 1977: 21).

Salim Uslu'ya (1999: 20-21) göre ise göç, Türkiye'de kadının rolünden, geleneklere değin pek çok alanda sosyal değişimin en güçlü araçlarından biri olagelmıştır. Göç bu ülkeye yeni bir sosyal statü kazandırmıştır. Herhangi bir Avrupa ülkesinde çalıştıktan sonra dönüş yapan bireyler, geldikleri ülke ne olursa olsun, Türkiye'de özel bir statü içinde değerlendirilen ve ayrıcalıklı bir grup gibi hareket eden "Alamanyalılar" ya da "Almancılar" olarak adlandırılır. Bütün bu nedenlerle Avrupa'ya yönelik büyük çaptaki göçler, Türkiye'nin gelenekleri, değerleri ve kültürü üzerinde önemli etkiler yaratmış, Türk yaşamını Avrupa kültürünün etkilerine daha açık hale getirmiş ve Batı değerlerinin Türk kültürüne girme yolu olmuştur.

Göç, göçmenler ve aileleri için yukarı doğru toplumsal bir harekete imkân vermiş, beklentileri artırmış, anne ve babaların bilincini geliştirmiş, kırsal kesimden kente ve doğudan batıya yönelişi kamçılammış ve Türkiye'de taşımacılık ve ulaşımın gelişimini sağlamıştır. Kısacası göçmen olarak yurt dışına gidenler, gönderilen dövizler ve dönüş yapanlar, Türkiye'nin yaşadığı modernleşme sürecini hızlandırmıştır.

Göçmenlerin, Avrupa'daki konumları ise Türkiye'den farklı olmuştur. Avrupa'nın, özellikle F. Almanya'nın ekonomilerinde büyük bir sıçrama yaratan göçmenlere

devletlerin bakışı hiç değişmemiştir. Hiçbir sosyal, sağlık, eğitim gideri harcanmadan elde edilen bu iş gücü, istihdam aında alınmış, fazla geldiğinde de yük olarak taşınmak istenmeyip ülkesine geri gönderilmiştir. Göçmenlere tam olarak “yedek iş gücü” gözüyle bakılmıştır. Yabancı işçi çalıştırmanın mantığı da budur. Yabancı işçi, ağır iş koşullarında çalışır; toplumsal yaşamda insanca bir yer edinmek için direnmez; alt tabakada, arka planda kalmaya razı olur; ayrımcılığa maruz kalır, dışlanır, horlanır, verdiği emeğin ne toplumsal ne ekonomik karşılığını alır. Bu nedenle, gelişmiş ekonomilerin kalkınmadaki ilk tercihleri olur. Tüm bu koşullara en ağır ve uzun süre katlanan da “Türk Konuk İşçisi” olmuştur (GİTMEZ, 1983: 120).

Ali S. Gitmez’in göçmenlerle ilgili yapmış olduğu şu değerlendirme dikkat çekicidir: (1977: 6) “*Birçok yerde ‘Avrupa’nın yeni köleleri’ olarak nitelenen göçmen işçiler gerçeğini, var olan ekonomik düzenle üretim ilişkilerinin doğal ürünü olarak görmek gerekir. Köleci düzende işgücü açığını gideren serfler ve köleler, gelişmiş kapitalist düzende, yerlerini, azgelişmiş ülkelerin ‘göçmen işçiler’ine bırakmışlardır. Bir farkla ki, gelişmiş ülkelerin işgücü açığını kapatan bu ‘Avrupa’nın yeni köleleri’, kişilerin mülkiyetine geirilmemekte, görünüşte kendi istekleri ile göç etmekte ve geri dönebilmektedirler. Öyleyse, gelişmiş kapitalist dönemde, alınıp satılan ‘işçi’ değil; ‘işgücü’dür. Ne var ki, işgücü de, onu taşıyan insanı birlikte taşıyor.’*”

Göçün ihraç eden ve ithal eden ülkelerin gözündeki durumunun yanı sıra bireylerin gözündeki yeri çok daha i açıcıdır. Yurtdışına göç, bireyler bazında müreffeh bir yaşama ulaşma düşlerini gerçekleştirme yolculuğudur. Kaldı ki bu düşlere yalnızca işçiler değil, geride bırakılan aile, evre ve yakınlar da katılmaktadır. Bu düşleri ise yurtdışına gitmiş ve Türkiye’ye izne gelmiş göçmenlerin anlattıklarıyla birlikte basın, yayın ve sanat da beslemektedir (GİTMEZ, 1983:115).

Göç her ne kadar devletlerin ekonomik beklentileri ile ortaya çıksa da göçmenlik bireysel bir harekettir. Bu bakımdan devletlerin ekonomik ve siyasal çıkarları öncelikle bireysel çıkarlardan geçmelidir. Bu anlamda bireylerin göçle ilgili beklentileri önem taşımaktadır. Ali S. Gitmez (1979:145), bu beklentileri şöyle ifade eder: “ ‘*Almancı*’

olmanın nedeni elbette yoksulluğu yenme çabasıdır. Daha bir tok karın, daha bir güvenli yarın. Başka, niçin gidilsin ki! Geniş yoksul çoğunluğun dışarıya, bilinmez el kapılarına yönelmesindeki temel güdü, düşledikleri bir yaşama biçimine sıçrama. Topraksız toprak düşlemekte, verimsiz toprak sahibi sulu toprak, küçük işletmeci işletmesini genişletmeyi, ücretli, dargelirli daha bir bolluğa erişmeyi düşlemekte. Yada yaptığından, işinden mutlu olmayan, daha mutlu olacağı başka bir alana sıçramayı düşlemekte: Köyün, gelecek göstermeyen tekdüzeliğinden, kente gitmeyi; yorucu kol emekçiliğinden, daha rahat bir uğraş olarak görülen ticarete geçmeyi; başkasına bağımlı maaşlı-ücretli işten, kendi işine atlamayı düşleyenler bunlar. Bir de, yaşamı boyunca düzenli bir iş düşlemiş fakat bu mutluluğa erememiş olanların, 'iş' diyebilecekleri geçimlik bir uğraş düşleri var elbette." Bu düşleri kuranlar ülkedeki en yoksullar değillerdir; ama koşullarının daha iyi olmasını isteyenlerdir.

Göçmenin göçle ilgili bu beklentilerine bir de eşi, çocukları ve yakın çevresinin de beklentileri eklenince, Almanya, hayallerin gerçek olduğu bir yer halini almaktadır. Çocuklar, yeni bir yere gitmenin, istediği her türlü oyuncuğa sahip olmanın, daha iyi ve daha güzel yaşamanın, giyinmenin gezmenin; eşler, kasabalara, kentlere yerleşmenin, büyük bir ev yaptırmanın, bir araba sahibi olmanın, her türlü elektronik ev aletine sahip olmanın, iyi giyinmenin ve toplumda özenilen biri olmanın; çocukları gurbetteki anne babalar, rahat bir yaşlılığın, kurulacak yeni işlerin, çocuk ve torunlarının rahat bir yaşam kurmalarının hayalini kurarlar vb. Aile reisi olan babanın ise kendi hayallerinin yanında tüm yakınlarının hayallerini gerçekleştirme hayali vardır. Kısacası göçmenler ve yakınları hep sınıf atlama, toplumda saygı görme hayalleri içindedirler.

2. Konut Sorunu

Dış ülkelere çalışmak üzere konuk işçi olarak giden her işçinin karşılaştığı ilk sorunlardan biri konut sorunudur (ABADAN, 1964: 102). Konuk işçilerin kalacakları yerle ilgili ortaya çıkan bu sorunu pek çok yönden ele almak gerekir. "Gasterbeiter" olarak adlandırılan konuk işçilerin yabancı ülkelere davet edildikleri 1950'li yıllardan başlamak üzere devam eden 50 yılda bu soruna çözüm bulunmamıştır.

Konuk işçiler, Almanya'ya işçi olarak kabul edilmelerinin ardından çalışacakları fabrikaların yakınındaki "heim"- "haym" adı verilen kollektif yaşam alanlarına yerleştirilmiş ve sonrasında da yaşamlarına büyük oranda buralarda devam etmişlerdir. Bu işçiler yaşayacakları yerlerin seçiminde ancak şu seçeneklere sahip olmuşlardır: *"Başka hemşehrilerle birlikte bir daire veya evi paylaşmak, otel veya kiralık odalarda barınmak, eski yapılarda bağımsız bir daireyi kiralamak, ucuz kirali işçi meskenlerinden faydalanmak, mülk edinme, işçi yurdu v.s. gibi kollektif barınaklarda oturmak."*(ABADAN, 1964: 102). Bu seçenekler, işçilerin içinde buldukları ekonomik koşulların yanı sıra İş ve İşçi Bulma Kurumunun (İ.İ.B.K.) aracılığıyla konuk olarak kabul edilme sözleşmeleriyle ilgilidir. Özellikle Alman Hükûmeti'nin konuyla ilgili aldığı hukuki ve idari önlemler işçileri, kollektif yaşama mecbur bırakacak boyuttadır. Alman Çalışma Bakanlığının barınmayla ilgili güttüğü politika 1963 yılında belirlenen şu kriterler çerçevesindedir: *"Özel bir mesken programının uygulanışı yalnız kalifiye işçi ve teknisyenler lehinde yürütülmektedir; Yabancı işçilere tanınacak olan kolaylıklar Alman işçilerin aleyhine olarak sonuç vermemelidir; Kısa süreli olarak çalışacak düz işçilerin tercihan yalnız gelmeleri ve kollektif barınaklarda yerleştirilmeleri uygun olur."* (CONSEIL de L'EUROPE, 1964: 31).

Konuk işçilerin % 84,4'ü çalışma sözleşmesinde belirtilen işçi yurtlarında barınmaktadır. Bu barınakların % 9,7'si ücretsiz olup son derece bakımsız ve kötü yerlerdir. Bunlar inşaat alanının yakınına çekilen tekerlekli evler ya da inşaat tamamlanınca yıkılmak üzere genellikle kontrplaktan yapılmış suyu ve havagazı olmayan bakımsız barakalardır. (ABADAN, 1964: 103) Buralarda, daha çok inşaat sektöründe çalışan işçiler konaklamaktadır. Zaten, barınma ve çalışma koşulları bakımından en kötü koşullarda çalışan işçiler, inşaat işiyle uğraşanlardır (ABADAN, 2002: 101).

Çalışma sözleşmesinde geçen lojmanların bir kısmı fotoğrafları çekilip reklam yapılacak kadar konforlu lojmanlardır. Özellikle Ford fabrikasının yeni inşa ettirdiği lojmanlarla Siemens'in kadın işçi yurtları, işçilerin Türkiye'deki evleriyle kıyas

edilemeyecek kadar üstündür. Buna karşın bir kısmı da kimsenin girmek dahi istemediği “getto” (AYDEMİR, 1979: 23) adı verilen gecekondu mahallelerindeki eski, yıkık dökük barakalardır (ABADAN, 1964: 104). Fabrika yurtlarında kalmak istemeyen işçiler, II. Dünya Savaşından arta kalan yerleşim alanlarına, kentin varoşlarına ya da fabrikalarına yakın yerleşim birimlerine yerleşmektedirler (AYDEMİR, 1979: 23). Fakat yaşamak için seçtikleri yerlerin tamamının ortak özellikleri yıkık dökük, bakıma muhtaç, pis, rutubetli, kasvetli, havagazı olmayan, soğuk evler olmaları; havası fabrika dumanlarıyla, çevresi şehir atıklarıyla kirlenmiş sağlıksız ortamlarda bulunmalarıdır. Bu evler, genellikle Almanların terk ettiği, yıkıma bırakılmış, içinde farelerin cirit attığı yerlerdir (GİTMEZ, 1983: 123). Hiçbir şekilde sağlık, güvenlik denetimi ve idari denetimden geçmeyen bu yerleşim alanlarında insanların yaşaması olanaksızdır. Buna karşın, mülkleri Almanlarda bulunan bu evlere dahi yabancı oldukları ve dolayısıyla bilgisiz ve savunmasız oldukları için oldukça yüksek kiralar vermek zorundadırlar (YURTDIŞI, 1973: 47). Ayrıca çoğu evli; ama eşsiz yaşayan bu olgun yaştaki bireylerin, eş bulma gereksinimi yok sayıldığı için cinsel gereksinimleri doğrultusunda bu yerleşim alanlarında cinsel tecimevleri toplanmaya başlamıştır. Böylelikle göçmen işçilerin yaşadığı yerler zamanla soyguncuların, vurguncuların ve sokak kadınlarının yaşadığı yerler haline gelmiştir (GİTMEZ, 1983: 123).

Türk işçilerin bu evlerde kalmalarının pek çok nedeni vardır: Kısa zamanda, olabildiğince çok para biriktirip memleketlerine döndüklerinde rahat bir yaşam sürmek; dışlandıkları ve aşağılandıkları Alman toplumundan uzak, kendi kültürlerinden insanlarla bir arada yaşamak. Almanya’daki haklarından habersiz olmalarından ve günlük yaşamla ilgili pratik bilgi eksikliklerinden ötürü ancak o evlerde yaşayabilmişlerdir (YURTDIŞI, 1973: 47).

Türklerin barınma sorunlarının çözümünde İ.İ.B.K.’nin sözleşmesi, Alman Çalışma Bakanlığı’nın belirlediği hususlar ve Alman politikalarının yanı sıra yerel halkın tutumu da etkili olmuştur. Özellikle kenar mahallelerdeki pis, bakımsız lojmanlarda yaşayan erkek işçilerin varlığını kendileri için tehdit, çocukları içinse kötü örnek olarak

değerlendirmiş olan Almanlar, bu yurtların kaldırılması isteklerini basına duyurmak istemişlerdir (CONSEIL de L'EUROPE, 1964: 3).

Heim'larda 4-6 kişilik odalarda toplu olarak yaşayan işçiler, ortak yaşamın beraberinde getirdiği tüm güçlüklerle katlanmak durumundadır. Çoğu belli bir eğitim düzeyinin altında olan ve köylerde doğup büyümüş olan işçilerden, ortak yaşamın gereği olan başkalarına saygılı ve disiplinli davranışlar beklemek pek mümkün değildir. Yoğun geçen 8 saatlik çalışmanın ardından, heim'a yorgun argın gelen işçiler, kimi zaman farklı vardiyalarda işe gidip gelen kimi zaman da birlikte oturup kalkan, sohbet eden, kâğıt oynayan, müzik dinleyen işçilerin gürültüsünden rahatça dinlenememektedirler. Bunların yanı sıra işçilerin eşyalarının güvenliği de tam olarak sağlanamamaktadır. Her ne kadar işverenlerin yurtların güvenliği için bir yurt idarecisi bulundurmaları şart koşulsada bu uygulama yeterli olmamaktadır (ABADAN, 1964: 105-106).

Türklerin bu yurtlardaki yaşama uyum süreçlerinde içinde buldukları durumlar da etkili olmuştur. Yurtlarda toplu biçimde yaşayan işçiler, bağlı oldukları gruplara uygun davranışlar sergilemektedirler. Bunlar kendi kültür, dil ve dinlerinden insanlarla bir arada yaşadıkları için kimi zaman başka bir dile gereksinim duymadan hatta eski yaşamlarında hiçbir değişiklik yapmadan başka bir kültürün içinde tutunmuşlardır. Bu aidiyet duygusu yabancı işçilerin uyum sürecini güçleştirmiştir. René Clemens, konuyla ilgili yapmış olduğu incelemede, işçilerin yurtlarda toplu olarak yaşamalarının uyum (adaptation) ve bütünleşmenin (integration) önündeki engellerden biri olduğunu saptamıştır (CLEMENS, 1954).

Farklı kültür, dil ve dinden gelen işçilerin Alman kültürüne göre biçimlenmiş bu yurtlara uyum sürecinde yaşadıkları başka güçlükler de olmuştur. Özellikle temel gereksinim giderme alanlarının yapısının Türk kültür ve dinine uygun olmayışı oldukça büyük bir sorun oluşturmuştur. Alafranga diye adlandırılan batılı tuvaletleri Türkler çok sağlıksız ve kullanışsız buldukları için reddetmişler; böylelikle de onları çok daha özensiz ve pis kullanmışlardır. Alman yetkililer Türklerin bu tutumlarını anlamak ve

çözüm üretmek yerine onlara önyargıyla bakmayı seçmişlerdir. Hatta Türklerin tuvaletlerde musluk ve lavabo kullanma isteklerini bile anlayışsızlıkla karşılamışlardır.

Türklerin yaşam alanlarında karşılaştıkları bir başka uyum sorunu ise banyo ve duşların kullanımında yaşanmaktadır. Bu sorunla genellikle kirletici işler yapan fabrikalarda, iş bitiminde, işçilerin temizlenmeleri için kullanılan toplu duş ve banyolarda karşılaşmaktadır. Buralarda işçilerin topluca ve giysisiz olarak banyo yapmaları, hamamda bile peştamalının düşmesinden korkan Türk insanı için oldukça zor bir durumdur. Bu durumu yadırgayan Türk işçileri çoğunlukla bu banyolardan yararlanamamaktadır. Farklı bir kültür ve terbiye sisteminde yetişmiş Türk işçilerinin bu çekingen, sıkılgan tavırlarının Alman sorumlu idarecilerince anlaşılabilmesi, kötü bir davranış olarak görülmesi ve bir uyumsuzluk sorunu olarak algılanması Türkleri, Almanların gözünde kötü noktalara taşımıştır (ABADAN, 1964: 105).

Konuk işçilerin yurtlarla ilgili bir başka sorunları ise yurtların bakımsızlığı ve pisliğiyle ilgilidir. Bu konunun iki boyutu bulunmaktadır. İşçiler pislik ve bakımsızlığından şikâyet ettikleri yurtların temizliğiyle işverenlerin ilgilenmesi gerektiğini düşünürken işverenler yurtların işçiler için ev konumunda olduğunu ve evlerinin temizliğinden de işçilerin kendilerinin sorumlu olmaları gerektiğini ileri sürmektedirler. Gerçekten de öteki uluslardan işçilere kıyasla çok daha temiz olan Türk işçilerin yaşadıkları yerlere karşı bu kadar özensiz olmalarının nedenini açıklamak güçtür. Bu konuyla ilgili Abadan'ın görüşü şöyledir: Ataerki aile yapısında yetişen Türkler, memleketlerinde yalnızca dışarıda çalışan, evdeki işlerin hiçbiriyle ilgilenmeyen (ev temizliği, yemek, çocuk bakımı vb) ve bilgi sahibi olmayan bir yaşamdan gelmektedirler. Bu nedenle kaldıkları yurtlarda da eski yaşam biçimlerini sürdürmektedirler (ABADAN, 1964: 108).

Yurtların temizliğini etkileyen bir başka etken de mutfakların kullanımı ve yemek pişirme sorunudur. Yurtların % 95,8'inde mutfak bulunmaktadır. Bunlar toplu olarak kullanılan mutfaklardır. Türkler dinleri gereği domuz eti yemedikleri için kendi yemeklerini kendileri yapmaktadır. Kimi bunun için mutfağı kimileri de kolaylık

açısından odalarını kullanmaktadır. Odada pişen yemeklerse etrafa kötü kokular yaymakta, etrafı kirletmekte ve toplu yaşamı aksatmaktadır (ABADAN, 1964: 108).

Göçmen işçiler, barınmayla ilgili yaşadıkları sorunlara uzun yıllar katlanmak zorunda kalmışlardır. Bunda şu durumlar da etkili olmuştur: Göçmenler genellikle mahalli koşulları bilmemektedirler. Konut temini için gereken formaliteleri bilmezler. Bu bilgisizliğin temel nedenlerinden biri ise dil sorunudur. Çünkü kimi durumlarda haklarından haberdar olsalar da dil yetersizliği nedeniyle kendilerini ifade edememektedirler. Bundan ötürü kolayca istismar edilip oyuna getirilebilmektedirler. Göçmen işçilerin asıl amacı kısa zamanda kazanabilecekleri kadar çok para kazanıp yurtlarına dönmek olduğu için barınma konusunda rahatlıklarından kolaylıkla fedakârlıkta bulunabilmektedirler. Bu anlamda ev kirası yabancı işçilerin başlıca tasarruf unsurlarından biri olmuştur (YURTDIŞI, 1973: 48).

Konuk işçilerin özellikle mesken yönünden karşılaştıkları zorluklar resmi makamları da aşarak bir sosyal sorun olarak kamuoyuna sunulmuştur. “Der Spiegel” Dergisi 1973’te işçilerin sorunlarına yoğun bir biçimde eğilmiş ve araştırmalarını kamuoyuyla paylaşmıştır. Bu incelemede Türk işçilerin Berlin’in Kreuzberg semtindeki günlük yaşamları yakından izlenmiş, onların Alman sosyal yaşamından tecrit edilerek tam anlamıyla “getto” tipi bir yaşamı seçmek zorunda bırakılmalarına dikkat çekilmiştir. Bu seçimleri etkileyen başlıca nedenlerin ise mesken sıkıntısı, yüksek kiralar, çocukların okul gereksinimi, yerel halkın yabancıları küçümsemesi olduğu vurgulanmıştır (YURTDIŞI, 1973: 51).

3. Çalışma Koşullarının Ağırlığı

Göçmenler, Almanya’ya gittikleri andan bu yana oldukça zor koşullarda ve sağlıksız işlerde çalışmaktadırlar. Çok uzun mesaiye dayalı çalışmaları bir yana, bu işlerin ağır beden gücü gerektiren işler olması işçileri yormakta ve yıpranmalarına neden olmaktadır. Kimi beden gücü gerektirmeyen işler ise sağlıksız ve pis çalışma koşulları nedeniyle işçilerde birtakım sağlık problemleri yaratabilmektedir.

Son derece zor koşullarda çalışan işçiler, çalışma haklarıyla ilgili pek çok bilgiden yoksundurlar. Bu bilgisizliğin en temel nedeni ise işçilerin Almanca bilmemesidir. Hangi koşullarda ve hangi haklara sahip olduklarını bilmeyen işçiler adeta bir köle gibi çalıştırılmaktadırlar. Ayrıca tehlikeli işlerde ağır iş kazaları geçirerek iş göremez durumuna düşen işçiler dahi işçi haklarından haberdar olmadıkları için Alman işverenlerin işçi hukukuna uymayan tavır ve davranışlarıyla karşılaşmışlardır. Öyle ki, *Türkiye’de daha az güvenlik önlemleri alındığı halde Türk işçileri Alman fabrikalarında iki misli fazla oranda kazaya uğramışlardır* (ANSAY, 1980: 59-90).

1973 ekonomik bunalımı ve bunun sonucu artan işsizlik, kendi ülkelerine döndüklerinde işsiz kalacakları gerçeği karşısında, işçilerin ellerindeki işlere daha bir gle sarılmalarına, daha uzun süre “ellerindeki fırsatı kaçırmama” eğilimine yol açmış durumda. Doğal olarak bu, yurtdışındaki işçilerin daha uzun süre dışarıda kalmalarına neden olmakta, geri dönüş oranlarını da gitgide düşürmektedir. Örneğin, 1966-67 Alman Ekonomik bunalımı sonucu bu ülkeyi terk eden yabancı işçi oranı %46.3 iken, aynı nitelikte ki 1973 bunalımında bu 16.1 idi (GİTMEZ, 1977:1).

J. P. Sartre’ın da dediği gibi “*Gelişmiş sanayi ülkeleri, yitirdikleri sömürgeleri yabancı işçileri getirerek yeniden kazandılar.*”. I. kuşak yabancı işçiler Almanya’da yarattıkları ekonomik kalkınmanın farkında olmamışlar, Alman Hkmeti her fırsatta yabancı işçilerin ülke ekonomisinde yarattıkları olumlu gelişimleri hasıraltı ederek onları Almanya’nın ekonomik varlığı için hep bir tehdit unsuru olarak göstermiştir. Türk işçiler, her türlü gelir vergilerine tabi tutulmalarına, Alman Sosyal Güvenlik Kurumlarına primlerini tam olarak yatırmalarına ve sağlık sigortalarını tam olarak demelerine karşın az kullandıkları sağlık kurumlarından en alt düzeyde faydalanabilmekte, işsizlik sigortası ve geri dönüşler nedeniyle emeklilik sandığından neredeyse hiç yararlanamamaktadırlar. Tüm bunların yanında yabancı işçiler ağır sanayi, inşaat ve madencilik sektörlerinde en ağır Őartlarda alıştırılmaktadırlar. Bu işler literatürde “*kirli, ağır riskli, tehlikeli ve bezdirici işler*” olarak nitelendirilmektedir. Bu

işçiler, zehirli toz ve gazları yutarak, ilaç sanayinde insan kobay olarak kullanılarak, atom reaktörleri sektöründe ciddi radyoaktif ışınlarla maruz kalarak çalışmak durumunda bırakılmışlardır (TURAN, 1997: 43-51; GİTMEZ, 1983: 91-92). Yabancı işçiler çalışma koşullarıyla her türlü olumsuzluğa maruz kalmalarının yanı sıra yaptıkları tüketim harcamalarıyla Alman ekonomik piyasasını oldukça canlandırmakla da Alman ekonomisine büyük katkıda bulunmuşlardır.

Özellikle Türk işçileri üzerinden konuşacak olursak Türkiye'nin eğitim seviyesi dikkate alındığında, Almanya'ya gönderilen işçiler, kalifiye, seçme kişilerdir (AKER, 1972: 35-68). Bunların Almanya'da yaptıkları işler ise en alt düzey, hiçbir beceri ve yetenek istemeyen, işletmelerin en alt ve en düşük ücretli işleridir. Yapmaya çalıştıkları tasarruflar da dikkate alındığında bu insanlar alt tabakanın da altında kalmışlardır (WALLRAFF, 1986: 210-211).

Göçmenler Almanya'da kalabilmek ve sınır dışı edilmemek için pek çok güçlüğe göğüs germek durumunda kalmışlar, çok zor koşullarda çalışmış ve hiçbiri durumlarından şikâyet etmemişlerdir. Göçmen gruplar arasında özellikle Türkler, en zor çalışma koşullarına en uzun süre dayanabilen, en az izinle ve büyük disiplinle çalışanlardır. Çok uzun mesailerde yorucu bir tempoyla çalışan göçmenler akşam eve geldiklerinde çoğu zaman yemek bile yiyemeden uyuya kalmaktadırlar. Tatil günlerindeyse evden çıkmak yerine, evde dinlenmek istemektedirler. Tabii bunda dışarı çıkıp para harcamak istememek de etkili olmaktadır. Özellikle çocuklarını yurtdışına getiren ya da yurtdışında çocuk sahibi olan göçmenlerin durumu daha içler acısıdır. Çocuklarıyla ilgilenecek vakit bulamayan bu göçmenler, ilgisizlikten yok olan geleceklerini dahi fark edememektedirler.

4. Bölünmüş Aile/ Değişen Aile Koşulları

Uzun uğraşlardan sonra yurt dışına çıkmaya hak kazanan işçileri asıl güçlük bundan sonra beklemektedir. Eşlerini, çocuklarını ve yakınlarını Türkiye'de bırakmışlardır.

Almanya’da çok zor koşullarda ve yalnız yaşayan göçmenlerin amacı en kısa zamanda yapabildikleri kadar çok birikim yapıp Türkiye’ye dönmektir. Bunun için olabildiğince az masraf yaparak yaşamaya çalışırlar.

Türkiye’de kalan eşlerse evin ve çocukların tüm sorumluluğunu tek başlarına üstlenerek yaşamlarını idame ettirmeye çalışmaktadırlar. Evin geçimini sağlamak, çocukların karşısında hem anne hem baba rollerini üstlenmek durumundadırlar. Ancak küçük yerlerden göç eden göçmenlerin geride kalan aileleri, genellikle kayınvalide ve kayınpederleriyle yaşamaktadırlar. Böylelikle hem onlara hizmet etmekte, onların bakımlarını üstlenmekte hem de onların koruması ve gözetiminde yaşamaktadırlar. Özellikle küçük yerlerde, geleneksel aile yapısına sahip ailelerde kocaları yanlarında olmayan kadınlara toplumda iyi gözle bakılmamaktadır. Bu bakımdan kayınvalide ve kayınpeder, gelinlerinin namusundan sorumludur. Gelinlerle kurulan baskı ve denetim esasına dayalı bu ilişkiler ise süreçte aile içi anlaşmazlıklara neden olabilmektedir.

Göçmen bireylerin geride bıraktıkları çocuklar ise dede ve ninelerinin yanlarında, onların koruması altındadırlar. Kimi durumlarda yalnızca babasız kimi zamansa hem annesiz hem babasız yaşayan çocuklar, dede ve ninelerinden yeterince ilgi görememektedirler. İleri yaşlardaki dede ve nineler, çocukların bakımı, eğitimi, gelenek ve göreneklere göre yetiştirilmesi ve özellikle de kız çocuklarının namusundan sorumlu olmaktadır. Ancak, bu bakımı gereğince yapmakta güçlük çekmektedirler. Anne ve babalarının ilgisinden yoksun kalan göçmen çocukları ise anne ve baba eksikliğini nine ve dedelerini, onların yerine koyarak gidermeye çalışmaktadırlar.

Eşlerinden ve ebeveynlerinden uzak yaşayan kadın ve çocukların, Türkiye’de geçirdikleri zorlu yaşam koşulları, eşlerinin ve anne babalarının yokluğunun yarattığı boşluklar, bu bireylerde psikolojik sorunlar yaratmıştır. Eşli yaşam gereksiniminden yoksun kalan kadınlar, zamanla boşluğa düşmüş, gereksinimlerini karşılayamadıkça sağlık sorunları ve psikolojik sorunlar yaşamaya başlamışlardır. Geleneksel aile yapısı içinde yetişen bu kadınlar, hem değerleri hem de toplumsal baskılar nedeniyle tek eşli

yaşamı seçmişler, uzun yıllar eşlerinin Almanya'dan dönmesini beklemişlerdir. Beklenti içinde geçen yaşamları ise onları mutsuz etmiştir. Kimi durumlarda tek eşli yaşamdan vazgeçmeleri mümkün olamadığı için gereksinimlerini karşılayabilmek amacıyla çarpık ilişkilere sürüklenmişlerdir. Sağlıklı fizik ve zihin yapısındaki bu kadınların göç sürecinde, aile yapılarıyla birlikte bozulan fizik ve zihin yapıları, toplumda dikkat çekmiş ve bu kadınlara kötü gözle bakılmasına neden olmuştur. Kentlerde yaşayan göçmen eşlerinin durumları kırsaldan farklılık göstermektedir. Bu kadınlar mahalli baskılardan ve geleneksel değerler sisteminden bir nebze daha uzak oldukları için, kimi durumlarında eşlerinin yokluğuna katlanmak istemeyip boşanma kararı alabilmişlerdir. Her iki koşulda da göçmen eşleri, göçün dayattığı bölünmüş aile yapısının sıkıntılarına maruz kalmışlardır.

Kocalarını Almanya'ya gönderen göçmen eşlerinin yaşadıkları bir başka sıkıntı da kocalarınca aldatılma ve terk edilme korkusu olmuştur. Evli olmalarına karşın Almanya'da yetişkin bekârlar olarak yaşayan göçmen bireyler, tıpkı Türkiye'deki eşleri gibi eşli yaşama gereksiniminden yoksundur. Pek çoğu 'heim'larda toplu olarak ya da kırsalda bekâr evlerinde yaşayan bu yetişkin erkek bireyler, eşlerinden ve tüm toplumsal, geleneksel baskılardan uzak, Alman toplumunun baskıcı olmayan değerler sistemi içinde yaşamaktadırlar. Bunlar, eş gereksinimlerini karşılamak için kimi zaman getto tipi yaşamların kurulduğu kırsal bölgelerde yoğun olarak bulunan genelevlere yönelmektedirler. Aile bağları zayıflayan kimi göçmenler ise Almanya'da başka evlilikler yapabilmektedirler. Bu durum, Türkiye'de eşlerinin dönmesini bekleyen göçmen kadınların, en büyük korkularından olmuştur.

Babalarından ya da hem anne hem babalarından uzak yaşayan çocukların durumu da kadınlardan daha iyi değildir. Babaları Almanya'da çalışan göçmen çocukları kırsalda, dede ve ninelerinin yanında yaşamış, anneden ziyade onların denetiminde yetiştirilmişlerdir. Baba modelinden ya da hem anne hem baba modelinden yoksun kalan çocukların gelişiminde, aksamalar ortaya çıkmıştır. Çocuklar ebeveynlerine özlem duymuş, onların yokluğundan doğan boşlukları başka şeylerle doldurmaya çalışmışlardır. Kırsalda mahalli baskı ve denetimlerle çocukların kötü alışkanlıklar

kazanması çok kolay olmasa da çocuklar anne ve baba yokluğundan kaynaklanan boşluğu, kötü alışkanlık edinerek giderme eğilimi gösterebilmişlerdir. Özellikle kentlerdeki çocuklar bu bakımdan kırsaldakiler kadar şanslı olamamışlardır. Mahalli baskı ve toplumsal denetimin daha az olduğu büyük yerleşim alanlarında anne ve baba denetiminden yoksun çocukların kötü alışkanlıklar edinmeleri çok kolay olmuştur. Başıboş ve anne, baba yönlendirmelerinden yoksun kalan çocukların, özellikle eğitim ve öğretim yaşamlarında da aksamalar söz konusudur. Çocukların eğitimleriyle ilgilenilmediği için, okul başarıları düşmüş, meslek edinmeleri olanaksızlaşmıştır. Ayrıca bu çocuklarıyla ilgilenemeyen ebeveynler, çocuklarının duygusal gereksinimlerini karşılayamadıkları için maddi gereksinimlerine fazlaca yanıt vermişler, onların her türlü maddi isteklerini karşılamışlardır. Her türlü isteğine kolayca ulaşan çocuklar, geleceklerini yönlendirme kaygısı duymadan ve kendi ayakları üzerinde durma becerisini elde edemediği yetişmişlerdir. Böylelikle kendi geleceklerini garanti altına almaya çalışan göçmen ebeveynler, bu uğurda çocuklarının kuracakları sağlıklı ve başarılı yaşamları, bölünmüş aileler yaratarak farkında olmadan feda etmişlerdir.

Göçmen eş ve babalarıyla birlikte göçe katılan kadın ve çocuklar bölünmüş aile yapısının yarattığı sorunlarla karşılaşmamışlardır. Buna karşın Almanya'da göçmen azınlık olarak yaşanan bu aileleri başka sorunlar karşılamıştır. Eşleriyle birlikte ücretli üretime katılan göçmen kadınlar, aile bütçesine eşleri oranında katkıda bulunmuşlardır. Pek çoğu eşleriyle aynı zor koşullarda, uzun mesailerle, yorucu işlerde çalışmışlardır. Dışarıda eşyle eşit koşullarda çalışan kadınların evdeki konumları da buna bağlı olarak eşleriyle eşitlenmiştir. Geleneksel, ataerkil Türk aile yapısından uzaklaşmış, kadınların ekonomik kazançlarıyla birlikte ailedeki konum ve yetkileri de artmıştır. Modern aile yapısının temel unsuru olan bu durum, kırsalda geleneksel aile yapısı içinde yetişen, eğitim düzeyleri oldukça düşük olan bu göçmenlerce kimi zaman hazmedilememiş ve göçmenlerin aile yapılarının bozulmasına neden olmuştur. Anne ve baba arasında otorite mücadelesi yaratan bu bozulma, en çok çocukları etkilemiş, çocukların başıboş kalmalarına neden olmuştur. Böylelikle söz konusu otoriteler, çocuklar üzerinde etkisini yitirmiştir.

Parçalanmış aileler yaratan göç, kimi zaman aileyi yetiştirdiği ortamdan uzaklaştırarak kimi zaman da var olan düzenini temelden sarsarak aile bireylerinin yaşamlarını olumsuz yönde etkilemiştir. Göçle birlikte aile bireylerinin değişen konum ve statüleri bireylerin sosyal, fiziksel ve psikolojik sorunlar yaşamalarına neden olup onların aile birliğini korumalarına engel olmuştur. Bireyler, tüm bu sorunlarla mücadele etmeyi başarsalar da süreç içinde psikolojilerinde oluşan sorunları tedavi etmeleri kolay olmamıştır. Özellikle 70 ve 80'li yıllarda, Türkiye, göç mağduru olmuş göçmen ailelerinin sorunlarıyla sık sık karşı karşıya kalmıştır.

5. İlgiden Yoksun Kalan Çocuk ve Gençlerin Durumları

Göçmen işçilerin Almanya'daki yaşamlarını zorlaştıran pek çok unsur bulunmaktadır. Yabancı bir ülkede dil bilmeden, ülkesinden, ailesinden, yakınlarından uzak yaşamının verdiği zorluklar bir yana çok zor koşullarda ve ağır işlerde; düşük ücretlerle birikim yapmaya uğraşarak yaşamaya çalışmak, üstüne üstlük yabancı bir kültüre uyum sağlamak gibi unsurlar göçmenlerin yaşamını zorlaştırmıştır. Bu zor koşullarda yaşam mücadelesi veren ve ayakta kalmaya çalışan yabancı işçiler, yaşamsal pek çok unsurdan vazgeçtikleri gibi çocuklarını da ihmal etmişlerdir. Gerek Türkiye'de kalan gerek Almanya'ya gelen gerekse Almanya'da doğan göçmen çocuklarının hepsinin ortak kaderi şu olmuştur: Anne baba ilgisinden yoksun geçen çocukluk ve gençlik yılları. Öncelikle I. kuşak ve nadiren de II. kuşak Türk çocuklarının en büyük sıkıntıları ilgisiz ve sevgisiz geçen bir çocukluk ve bunun beraberinde gelişen sorunlar olmuştur.

Göçmen ailelerin çocuklarıyla ilgilenmemelerinin en temel nedeni, Almanya'daki yoğun çalışma koşulları olmakla birlikte bundan daha etkili bir unsur, kısa sürede fazla birikim elde etmek konusundaki güdülenmişlikleridir. Almanya'ya kısa sürede olabildiğince çok para biriktirmek için gelen göçmenler, çocuklarına göstermeleri gereken ilgi ve özeni geri dönüşlerine ertelemiş, çocuklarının da kendileri gibi Almanya'daki zor yaşam koşullarına bir süre katlanmalarının gerekli olduğunu düşünmüşlerdir. Gerek çocuklarını Almanya'ya getiren gerek Türkiye'de bırakan

ebeveynler, çocuklarının geleceklerini garanti altına aldıkları düşüncesiyle onlara verdikleri zararın ayırımına varamamış; aksine, onların geleceklerini garanti altına aldıkları düşüncesiyle bu süreci, olabildiğince çok uzatmışlardır. Ancak çocukluk ve gençlik yıllarını anne baba ilgi ve sevgisinden yoksun geçiren çocuklar, bu süreçte yaşamlarını derinden etkileyen yaralar almış ve geri dönüşü mümkün olmayan yollara girmişlerdir. Çocukların eğitim süreçlerinde, gelecek planlarında ve kişilik oluşumlarında ebeveynin etkin olduğu dönemlerde, anne-baba sevgi, ilgi ve özeninden ve anne-baba modelinden mahrum kalan çocukların ruhsal ve psikolojik gelişimleri olumsuz etkilenmiştir.

Aileleriyle birlikte Almanya'ya giden çocukların Almanya'da karşılaştıkları en temel sorunlardan biri, okul ve dil sorunu olmuştur. Almanya'da doğan ya da küçük yaşta Almanya'ya gelen çocuklar, anne-babaları çalıştıkları için Alman bakıcıların elinde ya da Alman anaokullarında büyümüş, bu süreçte ailelerinden yeterince ilgi ve sevgi görmedikleri için kendi ana dillerini bile yeterince öğrenememişlerdir. Anne babasından ve dolayısıyla Türk kültürü ve değerler sisteminden uzak kalan çocuklar, kendi dillerine ve kültürlerine yabancılaşmış; Alman değerler sistemi içinde bir Alman gibi yetişmişlerdir. Zamanla bu çocukların anne ve babalarıyla olan bağları zayıflamış; zayıflayan bu bağlar, göçmenlerin ülkelerine geri dönüş aşamasında kopma noktasına gelmiştir.

Türkiye'deki eğitimlerini yarım bırakarak Almanya'ya gelen göçmen çocuklarının durumları, Almanya'da doğanlardan farklı olmuştur. İlkokul çağında ya da ergenlik döneminde yani kişilik oluşum sürecinde Almanya'ya gelen bu çocuklar, içinde yaşadıkları kültürden kopartılıp başka bir kültürün ve dilin içine bırakılmışlardır. Henüz kendi ana dillerini ve kültürlerini yeterince özümseyemeyen bu çocuklar, ikinci bir kültür ve dile uyum sağlayamamış; ikilem yaşamışlardır. Yarım kalan eğitimlerine Almanya'da devam etmesi gereken göçmen çocukları, okullarda kendilerinden küçük çocuklarla eğitim almak zorunda kalmış, Almanca bilmedikleri için başarısız olmuş ve dışlanmışlardır. Almanca kurslarına ve özel öğretmenlere maddi koşullar nedeniyle

rağbet etmeyen göçmen aileler, kendilerinde gerekli görmedikleri Almancayı çocuklarına öğretmeyi başaramamışlardır. Ailelerin çocuklarının eğitimiyle yeterince ilgilenmemeleri sonucu, göçmen çocukları eğitimlerine devam edememiş; gelecekte ebeveynleri gibi vasıfsız işçi olmaya mahkûm olmuşlardır.

Uzun çalışma saatleri nedeniyle evde çoğu zaman yalnız ve başıboş bırakılan göçmen çocukları, zamanla anne babalarının yaşamlarının yarattığı boşluğu başka alışkanlıklarla doldurmaya çalışmışlardır. Evde yalnız kalan çocuklar, büyük bir boşluğa düşmüş; yaşamlarındaki bu boşluğu doldurmak amacıyla kendilerini sokaklara atmış ve kendileri gibi başıboş akranlarıyla arkadaşlıklar kurarak kötü alışkanlıklar edinmişlerdir.

Anne babaları Almanya’da çalışan ve Türkiye’deki yakınlarının yanında kalan çocuklar ise, ebeveynlerinden uzak, anne baba modelinden yoksun yetişmiş, onların ilgi ve sevgisinden mahrum kalmışlardır. Türkiye’de yakınlarının yanında kimi zaman bir sığıntı olarak kimi zamansa yeterince korunup kollanamayarak büyümüşlerdir. Çocukların gelişimlerini olumsuz yönde etkileyen bu durum, çocuklarda kimi olumsuz davranışların gelişmesine de neden olmuştur. Çocuklarıyla yeterince ilgilenemeyen ebeveynler, bu konudaki eksikliklerini telafi edebilmek amacıyla çocukların her istediklerini yerine getirmiş; onların her türlü maddi gereksinimlerini fazlasıyla karşılamışlardır. Ebeveynlerin bu tutumu, çocukların kendi geleceklerini hazırlama çabalarını baltalamış; çocuklar emek harcayarak para kazanmak yerine hazırda alışmışlardır. Bu durum da işe yaramaz, başıboş bir neslin yetişmesine yol açmıştır.

Sonuç olarak, göçmen ailelerin Almanya serüvenleriyle ilgili en büyük kayıpları çocukları olmuştur. Gerek Almanya’ya giden gerekse Türkiye’de kalan çocuklar, ebeveynlerin göçmen işçi olarak çalışmalarından büyük zarar görmüşlerdir. Bunda göçmenlerin içinde buldukları olumsuz koşulların payı olmakla birlikte para kazanmak telaşına düşen göçmen ebeveynlerin bireysel hatalarının da payı oldukça büyük olmuştur.

6. Dil Sorunu

Dil sorunu, göçmenlerin yaşamını ve uyum süreçlerini zorlaştıran en büyük sorunlardandır. Geldikleri ülkelerin yetkilileriyle iletişim kuramayan göçmenlerin kültür sorunları da bu noktada başlar. Türk göçmenler, göçmen gruplar arasında yabancı dil bilmeyen en büyük topluluktur. 1980’de yapılan araştırmaya göre Türk işçilerin %29,5’inin hiç Almanca bilmedikleri ortaya konmuştur. Bu tarihlerde yabancı dil öğrenme konusundaki bu kayıtsızlığın nedeni Türkiye’ye geri dönme kararıyla ilgilidir. Şimdilerde ise azınlıklar, oluşturdukları etnik toplulukların içinde yaşadıkları için yabancı dile gereksinim duymamaktadırlar (ABADAN, 2002: 183-184).

Duygusal ve sosyal iletişiminin en önemli birimlerinden olan dil, insan ve toplumdan ayrı düşünülmemeyecek, bilim, sanat, teknik, kültür gibi tüm alanlarla ilgisi bulunan ve bunları oluşturan bir kurumdur (AKSAN, 1998: 11). Dil insanın dünyadaki yerini ve değerini belirleyen bir olgudur. İnsan duygularını, düşüncelerini, isteklerini, bütün ayrıntılarıyla açığa vurmasını ve yaşamını sürdürmesini sağlar. Dil, insanın toplum içinde yaşamasını, bireyler ve toplumlar arası iletişimini sağlaması için gereklidir. (DAĞABAKAN). Dil insanların birbirlerine bilgi, düşünce ve eğilimlerini aktarabilmelerinin yanı sıra fikirlerini düzenleyebilmelerini ve duygularını ifade etmelerini mümkün kılar. Mehmet Kaplan, dille kültür arasında sıkı bir ilişki kurarak “Dil, onu konuşanların duygu, düşünce ve hayal dünyalarını tayin eder.” der (KAPLAN, 2002:112).

Türklerin Almanya’ya uyum sürecini büyük sekteye uğratan dil sorununun ne boyutlarda olduğunu şu rakamlar daha net açıklayacaktır. Bu konuda özellikle Türklerin durumu çok daha çarpıcı olmuştur. *Türkler, diğer göçmen grupları arasında en yüksek oranda yabancı dil bilgisi eksikliği ile göze çarpmaktadır. 1980’de yapılan bir araştırma, Türk işçilerden % 29,5’inin hiç Almanca bilmediklerini, ancak %13,5’inin bir dil kursuna devam ettiklerini ortaya koymuştur.* Türklerin o yıllarda Almanca öğrenmeye gereksinim duymadıkları açıktır. Bu hem Türkiye’ye geri dönme planlarından hem de yaşadıkları yerlerde kurdukları getto tipi yaşamlarla “küçük

Türkiye'ler oluşturdukları ve bir yabancı dile gereksinim duymadıkları içindir (ABADAN, 2002: 183-184).

Bu durum pek çok nedene bağlanabilir. Almanya'ya belli bir süre için gelen göçmen işçiler zaten yurtlarına dönecekleri için bu dili öğrenme gereği duymamışlardır. Dil bilmeleri, iş yerlerinde postabaşı veya usta olabilme şansı yaratsa da kazanç yönünden ciddi bir katkı sağlamadığı için dil önemsenmemiştir. Böylelikle ne yeni bir dil öğrenme kaygısına girmiş ne de bu dili öğrenmek için dil kursuna gidip fazladan para harcamak gereği duymuşlardır. Ayrıca ağır işlerde çalışan bu insanların kısıtlı dinlenme zamanlarını kursa ayırmaları da pek mümkün görünmemektedir. Bu nedenle ancak günlük yaşamda bazı gereksinimlerini karşılayacak sözcükler bilerek yaşamlarını sürdürmüşlerdir. Öğrendikleri o yabancı sözcükleri ise genellikle kendi şivelerine uydurarak ve aslını bozarak telaffuz etmişlerdir. Lakin dil bilmeyen bu işçilerin ülkelerine ne zaman dönecekleri belirsizdir. Bu belirsizlikle Almanya'da uzun yıllar devam eden yaşamlarını, dil bilmemelerinden dolayı zorluklarla geçirmişlerdir. Sonraki yıllarda ise oluşturdukları Türk mahalleleriyle dil öğrenme gereği duymamışlardır (AYDEMİR, 1979: 49).

Göçmenlerin dil sorunu yalnızca günlük yaşamda değil; iş ortamında sosyal ve kamusal hak ve imkânlarını bilmede ve kendini ifade etmede çok önemli bir yer etmektedir. Bu konuda Stiftung'un (1980:211) yapmış olduğu bir araştırma sonucuna göre: *“Göçmenler kamusal yaşamda, üretim kuralları, çalışma saatleri, güvenlik önlemleri, ücret ve vergi mükellefiyetleri, sendikal katılım gibi konularda yıllar boyunca güvendikleri araçların aktardıkları bilgilerle yetinmişlerdir. Nitekim 1980'de yapılan bir araştırma, Türk işçilerinin % 43'ünün, işletmelerde işçi çıkarlarını savunan temsilciliklerde oy kullanma hakkına sahip olduklarını bilmediklerini ortaya koymuştur.*

İş hayatında geçerli olan bu kurallar, teknik tavsiyeler –soyut anlamları nedeni ile- Türkçeye çevrildiği zaman da anlaşılması güç metinlerdir. Dolayısıyla birçok göçmen işçi ve aile bireylerinin, işte ve özel yaşamlarında geçerli olan kuralları ve bu kuralların değişikliklerini anlamakta güçlük çektikleri kesindir. Bu talimatları

anlayamamak göçmen grubun içinde yabancılaşma ve güçsüzlük duygusu yaratmıştır.”(ANSAY, 1980: 59-60).

Almanya’ya gelen birinci neslin dille ilgili sorunları genellikle günlük yaşamlarını aksatan bir engel durumundayken ikinci nesilde durum daha ciddi boyutlar kazanmaya başlamıştır. Sözü ettiğimiz ikinci nesil ya Almanya’da doğan ya da Türkiye’de doğup küçük yaşta anne ve babasının yanına Almanya’ya gelen ve eğitimine burada devam eden nesildir. İkinci neslin karşılaştığı dil sorunu yalnız günlük yaşamda değil eğitim yaşamında da büyük sorunlar yaratmıştır. Özellikle küçük yaşta Almanya’ya götürülen çocuklar kendi ana dillerini bile unutmuşlardır. Konuya sistematik olarak bakılacak olursa:

Dil hem donanımla hem de kazanımla elde edilen bir olgudur. Bu şunu ifade eder. Kişinin dile ilişkin doğuştan getirdiği pek çok donanım vardır. Ancak doğuştan getirilen donanımlar dil kullanımı için yeterli değildir. Çocuk, çevreyle iletişim sonucu ister bilişsel, ister taklit, isterse model alma gibi yollarla dil kazanımını elde eder (MORGAN, 1991:186). Dil edinim süreciyle ilgili psikolojide çok sayıda kuram söz konusu olsa da bilim adamların uzlaşımları şu yönde toplanmaktadır: Dil edinimi, kaynağını, çocukla en yakını arasında doğumdan hemen sonra başlayan ilişkilerden alan ve en karmaşık şekliyle erişkinliğe kadar uzanan çok boyutlu ve karmaşık bir süreçtir. Çocuk doğuştan itibaren yakınında bulunan kişilerle direkt ilişkilerinde iletişimsel paylaşımın kurallarını öğrenmekte ve dilin iletilimsel ortamında büyümektedir.

Anne karnından itibaren dışarıda gelen uyarılara açık olan bebekler, doğumdan birkaç hafta sonra sesli uyarılara yanıt verir, üçüncü aydan itibaren annesinin sesini öteki kadınlardan ayırır. Yaklaşık bir yaşındayken çocuk ilk sözcüğü söyler. 2 yaşındayken 200-300 sözcük kullanabilirken, 4 yaşındayken 1500-2000 sözcüklük dağarcıklarıyla rahatlıkla soru sorup cümle kurabilirler. Dilin gramer kurallarıyla ilgili bilgilerinin %90’ını 5-6 yaşlarında tamamlayan çocuklar ilkokul çağına geldiklerinde 50 bin sözcüğü anlama becerisine ulaşmış olurlar. Kısacası ilkokul çağına gelene kadarki süreçte çocuğun dil oluşumuyla ilgili en temel unsurlar gerçekleşir. Bu oluşumda başta

aile ve yakın çevre olmak üzere okul, toplum, televizyon, internet gibi iletişim ve teknoloji araçları önemli bir yer eder (DAĞABAKAN, GÜRKAN: 1986: 27). Ancak bu noktada çocuğun öğreneceği ilk dilin mensup olduğu ırkla ve milletle kesin bir bağlantısı yoktur. Çünkü çocuk içine doğduğu toplumun dilini öğrenecek ve kullanacaktır. Eğer çocuk kendi milli dilinin kullanıldığı bir toplum içine doğmuşsa kendi milli dilini kullanacaktır. Örneğin çocuk Türk bir anne babanın çocuğu olmasına karşın Almanya’da yaşıyorsa ve aile içinde Almanca konuşuluyorsa çocuğun elbette ki kullanacağı dil Almanca olacaktır. Yani çocuğun ilk kullandığı dili belirleyen içinde bulunduğu ve iletişim kurduğu topluluğun kullandığı dildir (İLHAN, 2005: 155-160). Bu bakımdan çocuk doğuştan dil konusunda genetik kodlarla doğmaz. Çocuklar, doğduğunda 40 ses çıkarabilecek kapasiteye sahiptirler. Sonraki süreçte dinleyerek, pratik yaparak öğrenirler. Çocuğun dil gelişim sürecinde anne baba sürekli çocukla konuşarak, ona bir şeyler anlatarak onun gelişimine katkıda bulunur (ÖZBAY, 2001: 97-103).

Çocukların zihni gelişim süreçlerinde içinde büyüdükleri çevrenin dil yapısının büyük önemi vardır. Çocuğun ailede başlayan sosyalizasyon süreci, sosyal çevresi, arkadaş grupları ve okul çevresiyle genişler. Çocuğun tüm bu ortamlardaki iletişim ve etkileşimi, dilini özümleyebilmesini, temel kişilik yapısını geliştirebilmesini, düşünebilmesini, fikir üretebilmesini ve kendi başına karar veren bir birey olabilmesini sağlar. (CILLIA, 2003:3) Dilsiz bir birey düşünülemez ve var olamaz. Çocuğun, içine doğduğu değerler ve normlar sistemi de dil aracılığıyla öğrenilir ve biçimlenir. Davranışların belirlenmesi ve sınırlandırılmasında iç mekanizmayı harekete geçiren sosyalizasyonun aracıdır dil. Dil, çocuğun yalnız kültürel ve sosyal gelişiminin değil; düşünsel ve psikolojik gelişiminin de temel taşıdır. Dilin öğrenilmesi, taklitçiliğin aşılması, yaratıcılığın ortaya çıkışı, yeteneklerin gelişmesinin koşuludur (TURAN, 1997: 116-124).

Sosyalizasyon sürecini anayurtlarında tamamlamış çocuklar, kimlik gelişimlerinin yapı taşlarını attıkları ya da gelişimlerini büyük oranda tamamladıkları için yabancı ülkeye geldiklerinde “altkültür” kimliğini benimseyip aileleri ve kendi etnik grupları içinde zorlanmadan yaşayabilmektedirler. Üstüne üstlük gettolarda yaşayan bu çocuklar

buralarda da Almancadan fazlasıyla uzak kaldıkları için ikinci bir dili zorunlu olarak görmemektedirler. Bu bakımdan yabancı olmanın yarattığı güvensizlik duygusu, onları kimlik bunalımı yaşayacak boyutta rahatsız etmez. Ancak sosyalizasyon süreçlerini tamamlamadan memleket değiştiren II. kuşak çocuklar için durum bu kadar olumlu değildir (TURAN, 1997: 140).

Gerek düşünce, gerek sosyalizasyon ve kültürel kimlik oluşumunda çok önemli bir yer kaplayan dil, F. Almanya’da yetişen II. kuşak Türk çocuklarının gelişiminde büyük aksamalara yol açmıştır. Konuya başka bir taraftan bakıldığında, II. kuşak Türk çocukları Türkçeyi ve Almancayı bir arada özümleyerek yetişebilselerdi, kültür düzeyi yüksek, geniş bir sosyalizasyon çevresine hâkim ideal ve sağlıklı bireyler olabilirdi. Ancak, ailelerin genel eğitim düzeylerindeki yetersizlik, I. kuşak göçmenlerin Almanca bilmemeleri ve öğrenmek için zaman ve imkânlarının olmaması ve çocuğun ailesiyle iletişimde Almancanın geçersiz olması, kimlik kaybı endişesiyle getto tarzındaki yaşamın seçilmesi ve Alman toplumunun kültür ve dilinden soyutlanması, eğitim sisteminde çocuklara ne Almancanın ne de Türkçenin yeterince öğretilmesi, çocukların Türkçe kurs, kitap ve gazetelere rahatlıkla ulaşamaması gibi nedenlerle II. Kuşak Türk çocukları ne ana dillerini ne de Almancayı yeterince özümseyebilmişlerdir (TURAN, 1997: 125-127).¹

Küçük yaşta Almanya’ya gelişleriyle büyük bir bocalama ve kırılma yaşayan II. kuşak Türk çocukları, Türkiye’de de çok olumlu koşullarda yaşamadıkları göz önünde bulundurulursa (ailesinden uzak olma, akrabalarının yanında yaşama, ilgiden mahrum olma vb) Türkçeyi de yeterince özümseyememiş olarak ana yurtlarını terk ederler. Göç eden gruplar arasında en talihsiz olanları da bu çocuklardır. Bu çocuklar zorunlu eğitim çağına kadar evde aileleriyle kalır, çocuk yuvasına gönderilmezler. Anne ve babaları ise sürekli çalıştığı için ya evde yalnız kalır ya da ablaları veya akrabalarınca bakılırlar. Hatta bu dönemde boyunlarına asılı anahtarlarla okuldan bomboş eve gelen çocuklara “anahtar çocuk” adlandırması bile yapılır. Zorunlu okul çağına kadar Almancayla hiç tanışmayan çocuklar evdeki yaşamları nedeniyle ana dillerini de çok sınırlı ölçüde kullanabilirler. Annesi çalışmayanlar ise ev ödevleri konusunda dil bilmezlik nedeniyle

annelerinden yardım alamazlar. Ne Almancayı ne de Türkçeyi konuşabilen çocuklar, okula başlayınca dil bilgisi eksikliği nedeniyle büyük bir çıkmaza girerler. Henüz ana dilini yeterince özümseyemeyen bir çocuğun ikinci bir dili öğrenmesi ve özümseyebilmesi olanaksızdır (ABADAN, 2002:186-187 ve TURAN, 1997:133-134). Yapılan araştırmalara göre Türkçeleri iyi olan öğrencilerin Almancaları da aynı oranda iyi olmaktadır. Kız öğrencilerin erkek öğrencilerden dil becerisi bakımından daha iyi oldukları da gözlenmektedir (GELLRICH, 1974: 118-119). Ancak, aynı yaştaki erkek öğrenci Türkçeyi daha iyi özümsemişse Almancada kız öğrenciden daha başarılı olabilmektedir (TURAN, 1997:236).

Okul çağındaki gençlerin Almancaları, kulakla öğrenilmiş pratik Almancadır. Öğrenciler yazım konusunda çok fazla hata yapmaktadırlar. Her gün kullandıkları sözcüklerin yazımlarını bilmemektedirler. Almanca bir kompozisyon yazmaksa çocukların korkulu rüyasıdır. Çocuklar konuşabilseler de özellikle yazı dili olarak Almancalarının yükseltilmesi ve bu konuda eğitimde düzenlemelerin yapılması gerekir. Çocukların yazı dillerindeki eksiklikler okul başarılarını da etkilemekte, verimliliklerini düşürmektedir (SCHRADER, 1979:157).

II. kuşak olarak düşünülebilecek bir başka grup ise aile birleşimi yoluyla F. Almanya'ya gelmiş 16-18 yaş sınırındaki çocuklardır. Öğrenimlerinin bir kısmını Türkiye'de tamamladıkları için bunların Alman okullarına uyum sağlamaları mümkün olmamış; bu nedenle meslek okullarına yönlendirilmişlerdir. Ancak eski öğrenim bilgileri dikkate alınmaksızın yalnızca Almanca bilgisine göre değerlendirilen bu çocukların başarılı olmaları olanaksızdır. Onlar da tıpkı anne babaları gibi ağır koşullarda çalışan göçmen işçi sınıfına girmişlerdir. Bu durum bu çocuklarda büyük bir hüsrana ve hayal kırıklığı yaratmıştır.

F. Almanya'da doğmuş ya da emzik çağında buraya gelen çocuklarda ise durum tersine dönmektedir. Çocuğun sosyalizasyon süreci burada başladığı için, yabancı kültür öğeleri, Alman değer ve normları ağır basmakta, hâkim dil Almanca olmakta, ana dili olan Türkçe ise yabancı dil konumuna düşmektedir. Bununla birlikte aileden edinilen

değer ve normlar önemsenmeyip Alman kültürü ön plana geçmektedir. İşte iki dil ve iki kültür arasında kalan bu gençlerin kişiliklerinde bu ikiliklerin izleri olumsuz bir biçimde kendisini göstermektedir (TURAN, 1997: 133-134).

Yeni yetişen göçmen kuşakların hepsinde toplumsallaşma sürecinde ciddi çelişkiler göze çarpar. Çocuğun aile çevresinde aldığı geleneksel değerler ve genel davranış kalıpları okulda telkin edilenlerle ciddi bir biçimde çelişir (ABADAN, 2002: 191). Çocuğun okula başlamasıyla ailenin çocukla ilgili beklentileri de yükselir. O, bundan böyle dış dünyayla iletişim aracı olacaktır. Böylelikle hem ailesinden hem de okul çevresinden etkiler almaya başlayan çocuk bir çatışmanın-çekişmenin ortasında kalır. Ailesinden edindiği ya da edinmeye başladığı değerlerle okuldan öğrendiği değerler birbirleriyle çatışmaya ve birleşmeye başlar. Böylece, dil problemi, sosyal, psikolojik ve kültürel alanlara da yayılarak kendi geleneksel kültürüne yabancılaşma olarak kendisini gerçekleştirecektir; çünkü çocuğun dışarıdaki yaşamında, dış kültürden öğrendikleri ona başarı sağlar. Çocuk iki dile de aynı uzaklıkta kalır, iki dile de hâkim olamaz ve iki dilde de yetersiz ve yeteneksiz olarak büyür. Böylelikle iki dilli olması beklenen çocuk yarım dilli hatta dilsiz kalır. Ursula Mehrlander, (1974) bu gençlere “iki dilli okuryazar olamayanlar” yakıştırmasını bile yapar. Bu yabancılaşma psiko-sosyal bir rahatsızlık yaratmaktadır. Konsantrasyon bozuklukları ve ilgisizlik bu çocuklarda en sık karşılaşılan rahatsızlıklardır (TURAN, 1997: 132-136).

Alman öğretmenlerin Türk öğrencilerle ilgili yaptıkları değerlendirmeye şöyle olmuştur: Çocuklar ne Almancaya ne de Türkçeye hâkim olabilmişlerdir. İki dillilikte birbiriyle çelişen iki ayrı perspektifin sonuçları anadildeki gelişim durması ya da geri kalması, Almanca'nın da dil bilmemekle ilgili olarak gelişmemesidir. Yarım dilliliğin anlamı da Türkçe ve Almanca karışımı olan melez bir “kuş dili”nin konuşuluyor olmasıdır (TURAN, 1997:194 ve CILLION, 2003:7).

F. Almanya, iki dil ve iki kültür arasında sıkışmış göçmenleri her durumda kendi çıkarı için kullanmakta, politikalarını sosyal ve ekonomik çıkarları doğrultusunda yönlendirmektedir. Göçmenleri yaşamlarının her noktasında bir ikilik arasında

bırakarak istediği zaman ülkelerine göndermek gereksinim duyduğundaysa Almanya'da istihdam edecek biçimde kullanmaktadır. Bu uygulamalarından biri de 1971'de F. Kültür Bakanlığın eğitimle ilgili kararlarda kendisini göstermektedir. Eğitim bölümünde açıkladığımız bu kararlardan Alman sınıflarına ana dil, tarih, memleket ve din bilgileri derslerinin eklenmesi kararı F. Almanya'nın iki yönlü uygulamalarındandır. Çocuklara bir yandan Almanca eğitim verilirken öte yandan etnik kimliğe göre ana dil, tarih ve din derslerinin verildiği sınıflar açılmıştır. Böylelikle II. Kuşak göçmen çocuklara gelecekte duyulan gereksinime göre ya ülkelerine gönderecek ya da mevcut yedek iş gücü olarak kullanmaya devam edecektir. Bu anlamda verilen eğitimle bir ne "integration" ne de "reintegration" yapılmaktadır. Çocuklar tam olarak bir ikiliğin arasında bırakılmak istenmektedir ve bu başarılmıştır da. Aynı zamanda bu uygulamayla F. Almanya, entegrasyonu önleyerek gençlerin dikey tırmanışını engellemekte ve göçmenlerin alt tabakada kalmalarını sağlamaktadır (TURAN, 1997: 239).

Türk yetkililerin bu karara bakışı ise son derece olumludur. Türkçe dersleri için ilgili materyallerin sağlanması ve öğretmen gereksiniminin karşılanmasında T.C. Milli Eğitim Bakanlığı'nın onayı ve desteği hemen Alman yetkililere iletilmiştir (HÜRRİYET, 1983). Ayrıca din dersleri içinde Diyanet İşleri Başkanlığı'nın yardımlarına başvurulacaktır (DURMAZEL, 1980: 207-218).

7. Eğitim Sorunu

II. kuşak Türk çocuklarının Almanya'da yaşadığı en büyük sorunlardan biri eğitim ve dolayısıyla dil sorunudur. Bu iki sorunu birbirinden bağımsız düşünmek mümkün olmasa da bu bölümde Türk çocuklarının dâhil olduğu eğitim sistemindeki aksaklıklardan söz etmekte yarar vardır. Çocuklar, okul öncesi dönemden başlamak üzere temel ve orta öğretim dönemlerinde, birbirine bağlı pek çok farklı sorunla karşılaşmışlardır. Bu aşamalara göz atacak olursak:

0-6 yaş grubu çocukların eğitimlerine başladıkları ilk yer "Kindergarten" yani çocuk yuvalarıdır. Çocuklar, burada, yetişkin ve yabancı bir otorite olan öğretmenlerle

tanışmakta, sorumluluk ve haklarının sınırını görmeye başlamakta, ortak yaşamın kurallarını görmekte ve disipline olmaktadır (TURAN, 1997: 190-191). En önemlisi ise Almanca eğitimini ilk kez burada almaktadırlar. Yani Almanya’da çocuk yuvaları, eğitimin ilk ve en önemli parçasıdır. Ancak, Türk çocuklarının dörtte üçlük bir bölümü ailelerince, çeşitli nedenlerle, bu eğitimden yoksun bırakılmaktadırlar (BİNAY, 1983:497). Yabancı çocuklara gidici gözüyle bakılmış; çocuklar, önemsenmemiş, pedagojik hizmetlerden yoksun bırakılmışlardır; ancak kriminal suçlardan korktukları için eğitimleri, pedagojik değil, politik bir konu olarak ele alınmıştır (BİNAY, 1983:503). Türk ailelerinin yoğunlukta olduğu bölgelerde onların ihtiyaçlarını karşılayacak kurumlar yok denecek kadar azdır. Yabancı çocuk oranlarının yükseldiği okullardan Alman çocukları ailelerince alındığı için okullarda Türk çocuklarına ayrılan kontenjanlar sınırlanmıştır. Türk çocuklarının yoğun olduğu bölgelerde, öğretmenlerin yetiştirilmesi ve görevlendirilmesinde yetersiz kalınmıştır. Türk aileler, yuvalara duydukları güvensizlik nedeniyle çaresiz kalmadıkça çocuklarını yuvaya göndermemişlerdir (TURAN, 1997:191-192). Türk aileler, bu okullarının mali yükünü karşılamakta zorlanmaktadırlar (TEZCAN, 2000: 19). Özellikle I. kuşak Türkler, Almanya’da kalıcı olmadıklarını düşündükleri için çocukların Almanya’daki eğitimine önem vermemektedirler. Aileler, çocuklarına küçük yaşta verilen Alman eğitiminden kaçınmakta çocukların bu eğitimin etkisiyle kendi ana dil ve kültürlerinden uzak kalacaklarını ve daha kolay asimile olacaklarını düşünmektedirler.

Anaokuluna gidemeyen çocukların -II. Kuşak göçmenlerin büyük bir çoğunluğunu oluşturur- ileriki eğitim yaşamlarında karşılaştıkları en büyük engel dil olmuştur. Almancanın gelişmesinde ve gelecekte Alman okullarında başarılı olmada çocuk yuvalarının katkısı oldukça fazladır. Bakıma muhtaç 0-6 yaş grubu, bu okullarda hem eğitim almakta hem de bakılmaktadırlar. Bu yuvalara gönderilmeyen çocukların evde çalışmayan anne ya da ablalarınca bakıldığı veyahut çalışmayan komşu ya da akrabada vakit geçirdiği düşünülürse yuvalara gönderilmeyen çocukların zihinsel gelişim süreçlerinin olumlu bir tablo çizdiği söylenemez.² Bu çocuklar zihin gelişim dönemlerinde yeterince ilgi görmedikleri için kendi ana dillerini bile tam olarak öğrenemez, kendilerini, ana dillerinde bile yeterince ifade edemez durumdadırlar.

Zorunlu eğitim çağını tamamlayan bu çocuklara “iki dilli okuryazar olamayan” bireyler demek hiç de yanlış olmaz (ÖZTEK, 1977). Çocuğun sosyalizasyon sürecinde ve toplum içindeki sosyal rolünü belirlemede aileyle aynı öneme sahip olan okulun çocuğun yaşamından çıkartılması onun gelişimini büyük oranda aksatmakta, yetişkin bir zihin yapısına sahip ve sağlıklı bir birey olarak topluma katılmasını engellemektedir. Ancak, çocuğun gelişiminde aile kadar önemli olan okulun, ailede edinilen değer yargıları ve davranış modellerine ters düşmemesi, aile ile çelişmemesi gerekir. Bu, çocuğun kişilik gelişimini ve öz güvenini sarsar (TURAN, 1997:194-198).

Göçe katılan çocukların Almanya’da ve Türkiye’de yaşadıkları sorunlar birbiriyle ilişkili olarak ortaya çıkmıştır. Göçe katılan göçmen ailelere konuk gözüyle bakılmış ve onlara uzun süreli oturma izni verilmemiştir. Bu bağlamda Alman okullarına yazılan öğrencilere de konuk öğrenci gözüyle bakıldığı için eğitim sisteminde onlara uygun bir program uygulamasına gerek görülmemiştir. Bu öğrencilere bir yandan geri dönecekleri hatırlatılırken öte yandan dönecekleri ülkelere programlarına göre eğitim verilmemiştir (ÖZDOĞAN, 2002). Boss-Nunning’in (1983) Almanya’da yaptığı bir araştırmaya göre yabancı çocukların Almanya’daki okullarda yaşadıkları sorunların en önemlileri sosyal uyum ve dil sorunu olmuştur. Bu noktada çocukların geldikleri ülkeye göre yaşadıkları sorunların boyutları da değişmektedir. Genellikle doğu kültüründen gelen çocukların yaşadıkları uyum sorunları, Norveç, USA gibi ülkelere gelenlere göre daha fazla olmuştur. Bu çocukların Alman çocuklarca dışlanmaları da ötekilere oranla daha fazladır (ÖZDOĞAN, 1992).

Alman eğitim sisteminin yapılanması, tamamen orta sınıflara yöneliktir ve bu yapılanma elemeci bir temele dayanmaktadır. Eğitim, aşamalı bir süreç olarak ilerler; her aşamada bir miktar öğrenci elenir, böylelikle seçilmiş, elit bir tabaka oluşturulmaya çalışılır. Dil yetersizliği nedeniyle başarısız olan çocuklara, özel eğitim okullarında zekâ testi yapılması ve büyük bir kısmına geri zekâlı damgası vurularak eğitim sisteminin dışına atılması, bu eleme sürecinin en ciddi boyutlarından biridir. Elemede, öğrencilerin zekâ ve yeteneklerinin yanı sıra ait oldukları sosyal sınıflar da belirleyici bir rol oynamaktadır. Öğretmenlerin çocukların başarı durumlarını değerlendirirken çocuğu, ait

olduğu çevreden ayrı düşünemedikleri; işçi çocuklarının sınıftaki statüsünü, ailelerinin toplumdaki statüleriyle eş tuttukları gözlerden kaçmamaktadır. İşçi ailelerinin çocukları genellikle işçi kalmakta, memurlarinki ise memur olmaktadır. Gymnasium'a giden çocukların ailelerinin bulunduğu sosyal tabakanın %6,4'ünü işçi sınıfı oluştururken %93,6'sı öteki sosyal gruplara mensup ailelerin oluşturması dikkat çekici bir durumdur (TURAN, 1997:200-201). Üst eğitim kurumlarına geçişin bu kadar zor olduğu bir sistemde, Türk işçi ailelerinin II. Kuşak çocuklarının eğitim şansı, daha en baştan sistemin dayandığı prensip nedeniyle sekteye uğramaktadır (AYTAÇ, 1979: 102-104).

Anaokulu çağını geride bırakan çocuklar, 4 yıllık eğitim veren "Grundschule" adlı okula başlarlar. Bu 4 yıllık eğitim de bir eleme aşamasıdır. Çocukların yetenek ve becerilerine göre hangi okula gidecekleri belirlenir. Bu elemelerde çocukların ders başarıları kıstas alınsa da öğretmenlerinin değerlendirmeleri büyük rol oynamaktadır. Bu değerlendirmelerde ise çocuğun içinde yetiştiği sosyal statü, bağlı olduğu eğitim geleneği etkilidir. İşçi çocukların eğitimlerindeki bu yönlendirmenin, Almanya'nın yabancılar politikasıyla ve ekonomik, sosyal çıkarlarıyla da aynı doğrultuda olduğu ve sisteme hizmet ettiği açık bir şekilde görülmektedir (ABADAN, 1979: 14-37).

Almanların yabancılara yönelik eğitim politikaları, zaman içinde değişiklik göstermiştir. 1964'e kadarki dönemde Almanya'nın gündeminde henüz yabancı işçi çocukları ve onların eğitim problemi diye bir sorun yoktur. Bu tarihten itibaren okullara gelen yabancı öğrencilerin artması, bu yabancı öğrencilerin Almancalarının yetersizliğinin fark edilmesi ve Almancalarını geliştirmek için "Vorbereitungsklasse" adı verilen Hazırlık sınıflarının açılması gündeme gelmiştir. Ancak çocukların ana dillerini de yeterince bilmemeleri hazırlık sınıflarındaki eğitimin yönünü değiştirmiştir. Ebeveynlerin de isteğiyle iki dilli eğitim zorunlu hale gelmiştir (TURAN, 1997: 204-205).

1964-71 yıllarında yabancı öğrencilerin Alman eğitim sisteminin içinde Alman okullarda eğitim alıp almamaları konusu tartışılmıştır; ancak yabancı öğrencilerin eğitimi için Özel Yabancı Okulları açılmayacağı için öğrencilerin Alman okullarına entegre olmaları sonucuna varılmıştır. Ancak, yabancı öğretmenler, ana dil dersleri, ana

vatanın etki ve etkinlikleri, Alman toplumunun farklılıkları gibi entegrasyonu engelleyecek unsurların hiçbiri üzerinde düşünülmemiştir (TURAN, 1997: 205-206).

1976 yılına gelindiğinde Alman Kültür Bakanlığı'nın düzenlemeleriyle eğitimde yeni kararlar alınmıştır. *“Anadilin kaybedilmesi kültürel ve tarihi özelliklerin de kaybına yol açtığı, bunun da asimilasyonist bir gelişme olduğu kabul edilmiştir. Yabancı öğrenciler Almanca öğrenip okullarını bitirmeye çalışırken anadillerini de korumalı ve geliştirmelidirler. Almanca, Almanya’da yaşayabilmeleri ve topluma uyum sağlayabilmeleri için gereklidir. Aynı zamanda anadillerini ve kültürlerini de koruyabilmelidirler.”* Alman Hükümetinin, eğitimle ilgili bu kararları göçmenler ve dolayısıyla yabancı öğrencilerle ilgili kararsızlığının göstergesidir. Bu karar, bir yandan göçmenlerin bir gün ülkelerine geri dönecekleri varsayımı öte yandan Almanya’da kalıcı olduklarının kabul edildiği düşüncesini destekler. F. Almanya’nın yabancılarla ilgili bu dağınık, amaçsız ve kararsız tutumu, onların eğitim planlamalarında da kendisini göstermektedir. Almanca derslerinde ve Alman sınıflarında bir Alman gibi olmak; ana dil sınıflarında bir Türk gibi davranmak, aynı öğrenci için aynı günde mümkün değildir. İşte, Alman okul ve eğitim sisteminin, yabancı öğrencilerin eğitimi konusunda içine düşmüş olduğu büyük başarısızlığın nedenleri, bu çelişkili eğitim politikasından daha doğrusu “politikasızlık”ından ileri gelmektedir. Ancak Almanya’daki bu politikasızlığın da bir politika olduğunu unutmamak gerekir (TURAN, 1997: 206-207).

Alman eğitim politikası ya da politikasızlığı bir yana, yabancı öğrencilerin eğitim süreçlerinde yaşadıkları sorunlara dönüldüğünde bir başka sorunla “Vorbereitungsklasse”te yani hazırlık sınıflarıyla karşılaşmaktadır. Hazırlık sınıfları Almanca yetersizliklerinden ötürü Alman sınıflarında başarılı olamayan öğrencilere hizmet etmektedir. Amaç, okula yönelik olduğu için buradaki dil öğretiminin oldukça ciddi olması beklenmektedir. Ancak bu sınıflar hem iyi bir eğitim programının eksikliğinden hem de ölçme ve değerlendirmedeki kuralsızlıklardan amacına ulaşamamıştır. Öğrenciler içinse bu sınıflar, bir okuldan kaçış yeri olmuştur. Ama yıllarca hazırlığı atlayamayan öğrenciler bu sınıflarda yığılmıştır. Bu sınıflarda, okul

yükümlülük çağını tamamlayarak okul yaşamını diplomasız bitiren öğrenciler vardır (TURAN- 1997: 219-221).

Hazırlık sınıfları genellikle yabancı öğrencilerin oturduğu yerlerde düzenlenmiştir. Farklı etnik gruplardan, ana dilleri, Almanca düzeyleri, yaşları farklı öğrenciler aynı sınıflara toplanmışlardır. Eğitim yılının ortasında bu sınıflara öğrenci kabul edilebildiği gibi başarılı olarak hazırlık sınıfını bitiren öğrencilerin bir kısmı, dil problemi yaşadıkları gerekçesiyle bu sınıflara tekrar gönderilmişlerdir (TURAN, 1997: 222).

Hazırlık sınıfında görev yapan öğretmenlerin durumu da dikkat çekicidir. Bu sınıflarda Alman asıllı öğretmen neredeyse hiç yoktur. Alman asıllı öğretmenlerin çoğunluğu ise gerçekte dil öğretmeni değildir ve bu sınıflarda zoraki çalışmaktadırlar (TEZCAN, 2000: 21). Bunun yanı sıra özellikle Alman öğretmenler, yabancı öğrencilerin etnik özellikleri ve okulla ilgili davranış biçimleri konusunda derin bir enformasyon eksikliği içindedirler. Çoğunluğu Alman eğitimiyle ilgili bilgi sahibi olmadığı gibi, yabancı öğrencilerin eğitimi konusunda da büyük yanlışlıklar yapmaktadırlar. Türk öğretmen içinse durum daha farklıdır. Bunlar, entegrasyonun tam tersi bir yönde, hazırlık sınıflarının amaçlarını saptırarak kendi ülkelerinin kültürlerini devam ettirmek için yoğun çaba göstermektedirler. Hazırlık sınıflarında Alman okullarına değil de Türk okullarına öğrenci hazırlıyormuşçasına eğitim programını değiştirmişlerdir. Asıl görevlerinin de bu olduğunu düşünmektedirler. Oysaki bu sınıfların çocuklara yalnızca Almanca öğretmek için değil; onların entegrasyonuna yardımcı olmak için de hizmet vermesi gerekmektedir. Türkçe, Türk kültürü ve Türk öğretmenlerinin eğitim programlarına dâhil edilmesi bu aşamada yapılabilecek en büyük yanlışlardandır. Bu durum, bir yandan öğrencilerin zaman ve dikkatlerinin israfına öte yandan amaçlarının sapmasına neden olmaktadır (TURAN, 1997:224-226).

Çocukların hazırlık sınıflarında ve temel eğitimde yaşadıkları sorunlar ve başarısızlıkları, eğitim dairelerince, ebeveynlerinin ilgisizliğine bağlanmaktadır. Çocukların okulda 4-5 saat ders işlemeleri ve büyük bir ödev yükünün altında bırakılmaları ailelere büyük sorumluluk yüklemektedir. Ancak, çalışan Alman ve Türk

aileleri için çocukların ödevleriyle ilgilenmek imkânsız denecek kadar zordur. Çocuklar, genellikle okul dönüşü boş eve gelmekte, akşama kadar evin içinde anne ve babalarının işten dönmelerini beklemektedirler. “Anahtar çocuk” adı verilen bu çocuklar boynunda taşıdıkları ev anahtarlarıyla okul dönüşü dikkat çekmektedirler (ABADAN, 2002: 187). Türk ebeveynler içinse hem yoğun çalışıyor olmak hem de Almanca bilmiyor olmak çocukların ödevlerine yardımcı mümkün kılmamaktadır. Çocukların ödevlerine yardım edecek bir öğretmen tutmaksa oldukça masraflı bir şeydir.

Bu duruma ebeveynler açısından bakıldığında ise hem çocuklarına yardımcı olabilmek hem de ana dil ve kültürlerinden uzaklaşmalarını engelleyebilmek amacıyla çocuklarının iki dilli eğitim almalarından yanadırlar. Özellikle Türk dili, tarihi ve İslam diniyle ilgili dersleri Türkçe almalarını istemektedirler. Ancak Alman eğitim kurumları ne öğrencilerin ne de ebeveynlerinin isteklerini dikkate almaktadır. İki dilli eğitim bir yana, çocukların Almanca eğitimlerinde de ciddi eksiklikler bulunmaktadır. Öğretmenlerin yabancı öğrencilere yönelik eğitim verebilecek bilgi, beceri ve donanımları yoktur (TEZCAN, 2000: 20). Öğretmenler yabancı öğrencilerin karşısına hiçbir ön hazırlık yapılmadan ve mesleki eğitim verilmeden çıkarılmışlardır. Ayrıca hiçbir yardımcı ders aracına, kaynak ve materyaline sahip değildirler. Yabancı öğrencilerin özel sorunlarıyla ilgili hiçbir bilgileri bulunmamaktadır. Onlarla ilgilenmek bir yana onlara karşı isteksiz ve ilgisiz davranmaktadırlar. Öğretmenlerin bu hazırlıksızlık ve isteksizliklerine, çocukların hazırlıksızlıkları eklenince ortaya tam bir başarısızlık tablosu çıkmaktadır. Öğretmenlerin bu tutumları ise çocukların sosyo-ekonomik durumlarıyla doğrudan ilişkilidir. Yabancı öğrencilerin gittikleri okullar getto bölgelerindeki okullardır ve sınıflardaki öğrenci sayısı 40-50 civarındadır. Bu okulların öğrenci profili, alt tabaka Alman işçi aileler ve göçmen işçi ailelerinin çocuklarından oluşmaktadır. Öğretmenler bu okullara sürgün gözüyle bakmakta ama atamaya karşı gelememektedirler. Bu durum da onların işlerindeki performanslarına etkilemektedir (TURAN, 1997: 231-232).

Okul, öğretmen ve eğitim profilindeki bu olumsuz tabloyla birlikte öğretmenlerinin Türk öğrencileriyle ilgili yaptıkları şu değerlendirmeler hiç şaşırtıcı değildir: Türk öğrenciler

genellikle çekingen, durgun, isteksiz, dalgın, ilgisiz ve derse katılmayan öğrencilerdir. İnisiyatif eksikliği ve kontrasyon bozukluğu kronik ve ortak özellikleridir. Öğretmenlerin bu değerlendirmeleri, Alman öğrenciler ve Alman eğitim sistemiyle kıyaslanarak yapılmış saptamalar olduğu için güvenilir bir nitelik taşımamaktadır (TURAN, 1997: 233-234).

Büyük oranda Alman eğitim politikasından kaynaklanan eğitim sorunları ve göçmenliğin beraberinde getirdiği sorunlar, Almanya'daki yabancı çocuk ve gençlerin yaşamlarını altüst etmiştir. Göçmenlerin, yaşam standartlarını yükseltmek için yaptıkları göçler, hem kendi hem de ailelerinin yaşamlarını olumsuz yönde etkilemiş, bu olumsuzluklardan da en çok çocuklar ve onların eğitimleri etkilenmiştir. Almanya'da doğan, küçük yaşta, okul çağında ya da ergenlik döneminde Almanya'ya gelen dil öğrenemeyen çocuk ve gençlerin eğitimleri büyük oranda yarım kalmıştır (ÖZTEK, 1977).

Küçük yaşta Almanya'ya gelmiş ya da Almanya'da doğmuş ve okul öncesi öğrenim görmüş ve böylelikle yaşadıkları ülkenin dilini bilen çocuklar ise, genellikle öğrenimlerinde başarılı olmuşlardır. Bunların bir kısmı akran grupları arasında kendilerini kabul ettirmek için tam anlamıyla bir Alman gibi yaşamaya, davranmaya ve konuşmaya başlamışlar, kendi kültür, dil ve değerlerini reddetmişlerdir. Günlük yaşamın içinde çocuklarından yardım almadan alışveriş yapmayı bile beceremeyen anne babalarından utanmış, onları saklama gereksinimi duymuşlardır. Hatta kimi durumlarda onlardan kurtulmak amacıyla anne babalarının kendilerine baskı ve şiddet uyguladıklarını iddia ederek Alman Hükümetinden yardım istemişlerdir. Bir "kültürel yabancılaşma" yaşayan bu gençler Alman toplumu içinde asimile olarak kaybolmuşlardır (ABADAN, 2002: 186).

Göçmen çocuklarında karşılaşılan en büyük sorunsal aile birleşmeleri yoluyla ortaya çıkan sorundur. 18 ve 16 yaşından küçük çocuklar, Türkiye'deki eğitimlerini yarım bırakıp Almanya'ya gelerek eğitimlerine burada devam etmek istemişlerdir. Almancayı öğrenemeyen çocuklar okullarda başarılı olamamış ve "Sonderschule" adı verilen ve

öğrenme güçlüğü çeken çocukların eğitim gördüğü okullara gönderilmişlerdir. Büyük hayallerle göç eden bu çocuklar, okullardaki başarısızlıkları nedeniyle bir meslek sahibi olamamışlardır. Onlar da anne ve babaları gibi toplumun alt katmanlarındaki ağır, beceri istemeyen, düz işleri yapmak durumunda kalmışlardır. Bu durum gençlerde ciddi psikolojik bozukluklara neden olmuştur. Kimi gençleri ise holiganizme (ergenlik suçları) itmiştir. Hatta Avrupalı psikologlar, bu tip psikolojik rahatsızlıklara “göçmen işçi sendromu” adını vermektedirler (ABADAN, 2002: 189-191).

Okula düzenli bir şekilde devam eden, dil sorununu çözen çocuklarda ise kültür ikiliğinden ve değerler çatışmasından doğan sorunlar, göçmen çocukların karşılaştıkları başka bir durumdur. *“Yeni yetişen göçmen kuşakların hepsinde toplumsallaşma sürecinde ciddi çelişkiler göze çarpmaktadır. Aile çevresinin geleneksel topluma özgü cinsiyet rolleri ve cinsiyet farklılığından ileri gelen davranış kalıpları ile itaat, ahlaki kurallar, kendine güven konusunda aktarmaya çalıştığı değerler, okulda telkin edilen değerlerle açık bir çelişki oluşturmaktadır. Bu durum özellikle gencin kişiliğini oluşturmaya çalıştığı ergenlik çağında, ciddi bunalımlara yol açmaktadır.”*(ABADAN, 2002: 191). Çocukların okul sıralarında yaşamaya başladıkları bu sorunlar onların çocuk yaştan itibaren yaşamlarını zorlaştırmakta ve sorunlu bireyler olmalarına yol açmaktadır.

8. sınıfın sonunda ilköğretimini tamamlayan çocuklar, ortaöğretim aşamasına geçmektedirler. Ancak Alman eğitim sisteminde dördüncü sınıftan itibaren okul başarılarına göre farklı tür eğitimlere yönlendirilen çocuklar bu doğrultuda ortaöğretim aşamasında dört tür okulla karşılaşmaktadırlar. Çocuklar, öğretmenlerinin ve ailelerinin yönlendirmesi doğrultusunda en alt düzeyden en üst düzeye göre “Hauptschule”, “Gesamtschule”, “Realschule” ve “Gymnasium” adlı okullara gönderilmektedirler. “Hauptschule”ler çıraklık eğitimi verirken “Gesamtschule” ve “Realschule”de orta düzeyde meslek eğitimi verilmektedir. Bu okullardan mezun olan öğrenciler büro elemanlığı, doktor yardımcılığı ve yabancı dil sekreterliği gibi işlerde çalışabilmektedirler. “Gymnasium”lar ise genel lise ve meslek lisesi olmak üzere ikiye ayrılmakta, bu okullardan mezun olan öğrenciler üniversiteye gitmeye hak

kazanmaktadırlar. Ancak “Gymnasium”lar başarı düzeyi yüksek öğrencilerin gidebildiği ortaöğretim okulları olduğu için, ancak seçilmiş öğrencilere eğitim vermektedir. Bu bakımdan bu okullardan mezun olabilen öğrenciler, genellikle ailelerince eğitimleri yakından izlenmiş Alman çocuklarıdır. 1996 yılında “Hauptschule”lerden mezun olan Türk öğrencilerin oranı %63,1 iken “Gymnasium”lardan mezun olan Türk öğrencilerin oranı %9,3’tür (ABALI, 1999: 52-69). Bu oran da Almanya da yaşayan göçmen çocukların okul durumlarının ve kazanımlarının, mezun olduktan sonra yaptıkları işlerin açık göstergesidir. Göçmen çocukları, aldıkları eğitim sonucu yaptıkları işlerle de tıpkı anne babaları gibi Alman toplumunun alt tabakasında yer almaktadırlar (ŞEN ve KORAY, 1993: 36).

Göçmen çocuklarının eğitiminde Türkiye, bazı girişimlerde bulunmuştur. Ana dilinin konuşulduğu topraklardan uzakta yaşayan göçmen çocuklarının kültürel bağlarını sağlamlaştırmak amacıyla Almanya’ya beş yüzden fazla Türk öğretmen göndermiştir. Bu çocuklar, okul sonrasında ya da hafta sonlarında isteğe bağlı olarak Türk öğretmenlerin eğitim verdiği okullara gidebilmektedirler. Bunun yanı sıra çocukları hafta sonları bekleyen bir başka kurs da Kuran kursu olmuştur. Genellikle ebeveynlerin ısrarları üzerine çocuklar Kuran kurslarına da devam etmektedirler (ABADAN, 2002: 195).

Tüm bu eğitim alternatiflerine bakıldığında göçmen çocuklar, büyük bir yükün altına sokulmuştur. Bir yandan Alman kültürü ve dilini iyi bir şekilde öğrenmek, öte yandan kendi dillerini akıcı ve güzel bir biçimde konuşup etnik kimliklerine bağlı kalmak bir başka yandan da Kur’anı öğrenmek. Birbirleriyle bağdaşmayan bu üç ayrı eğitim, çocukların çoğu zaman egemen kültüre tavır almalarına neden olmuştur. Tüm bunlara karşın C. Wilpert’in yaptığı araştırma göçmen çocuklarıyla ilgili olumlu sonuçlar ortaya koymuştur: Büyük bir çabayla kendilerine sunulan olanakları değerlendirmeye çalışan gençlerin, azınlığı temsil etme düşünceleri, motivasyonlarını arttırmıştır. Bu motivasyondaysa ailelerin eğitimle ilgili tutumları etkili olmuştur (ABADAN, 2002: 194-196).

Eğitim sorununun bir başka ynyse çocukların aile içinde aldıkları eğitimidir. Çocuğun aile içindeki yeri, anne ve babanın ona bakışı, çocuğa aşılanan kültürel değerler de eğitimin bir parçasıdır. Az gelişmiş ve endstrileşememiş toplumlarda birey değil aile ve ailenin bütünlüğü önemlidir. Göçmenler de farklı bir ulus ve kültürün içinde yaşamlarını sürdürmeye alışlırarken ailelerinin bütünlüğünü otorite, din, ahlaki değerler ve kurallarla korumaya çalışmışlardır. Toplumsal denetim yoluyla da etnik kültürlerinin yozlaşmasını engellemek istemişlerdir. Bireylere roller biçip sorumluluklar yüklemişlerdir. Bu durumda gençler üzerlerinde iki tür baskı hissetmişlerdir. İlki, toplumla bütünleşme sürecinde yaşanan kuşak atışması; ikincisiye yaşadığı toplum ile kendi toplumu arasında kalmışlıkla oluşan bireyin i dünyasındaki çatışmadır (ABADAN, 2002: 197-200).

Almanya’da göçmen çocukların eğitimi için hiçbir devlet planlaması ve eğitim programı düzenlenmediği için özellikle II. kuşak göçmen çocukların eğitim ve ğretim, meslek edinimi, toplumsal statüde yer edinimi gibi konularda önemli eksikler oluşmuş ve bu çocuklar anne babaları gibi toplumun en alt tabakasını oluşturmuşlardır (TURAN, 1977: 41).

8. Kültür Sorunu

Göç hareketlerinin temelinde ekonomik nedenler yatmaktadır. Ancak hiçbir g hareketi, göç eden bireylerin yalnızca ekonomik durumlarında değişme yaratmakla kalmaz, onların sosyal ve kültürel yaşamlarında da büyük çapta değişimler yaratır. Türkiye’den Almanya’ya 1960’larda başlayan büyük çaplı bu g hareketi de göç eden Türklerin yaşamlarını oldukça etkilemiştir. Bir yandan anayurtlarında edindikleri sosyal ve kültürel değerler, öte yandan g ettikleri toplumun değer ve anlayış farkları bu bireylerde büyük ikilemler yaratmıştır. Bunlar bir yandan yurt dışında sürekli istihdam yoluyla ekonomik bir bütünleşme sağlamaya çalışırken öte yandan ulusal kimliklerini koruyarak toplumsal ayrışmayı muhafaza etmeye çalışmışlardır. Bu ikilem en yoğun

biçimde ilk kuşaklarda yaşanmakla birlikte sonraki kuşaklarda da biçim değiştirerek etkisini sürdürmeye devam etmiştir.

Göçlerin yönü, büyük oranda, ekonomisi ve yaşam standartları düşük olan ülkelere yüksek ülkelere doğru olmaktadır. İşçiler, yeni geldikleri ülkelerde “göçmen işçi” sıfatıyla toplumsal statü olarak, en alt katmana yerleşirler. Göç edilen ülkenin istihdam açığı kapanıp ekonomisi düzelse de işçilerin toplumdaki yeri genellikle değişmez. İşçiler, ekonomisi düzgün toplumların bireylerine sağladıkları iyi yaşam koşullarından genellikle yararlanamazlar. Kaldı ki Almanya’da en alt katmandaki işsiz yerli halkın statüsü bile göçmen işçilerin üstündedir. Bu da çok zor ve sağlıksız koşullarda çalışan göçmen işçilerin toplumdaki yerini göstermektedir (ABADAN, 2002: 182).

1960’larda özellikle F. Almanya’ya yönelik olan göç hareketleri burada yaklaşık 10-15 yıllık bir süreçte ciddi miktarda bir yabancı nüfus oluşturmuştur. F. Almanya, istihdam açığını kapatmak üzere davet ettiği bu göçmen nüfusu yalnızca ekonomik boyutuyla değerlendirmiş onların yaşamlarının önceliği olan sosyo-kültürel yönlerine eğilmemiştir; ancak zaman Almanya’yı bu ilgisizliğin büyüyen sonuçlarıyla karşı karşıya bırakmıştır. Ortaya çıkan yeni sorunlar Almanya’nın kimi kültürel uyum model ve politikaları yaratmasına yol açmıştır. Bunlardan ilki özellikle dil ve kültür uyumunu amaçlayan “integrasyon” yani “uyum” politikasıdır.

Bu politikada, kültürel ve ırksal üstünlük inancı, yerini kültürel hoşgörü ve ırksal eşitliğe bırakır. Göçmen nüfusun azınlık olarak yaşadıkları ülkede kendi kültürel değerlerini ve dinin rahatça yaşamasını hedefler (TEZCAN, 2000: 16). Ancak bireylerin kendi kültür, dil ve dinini yaşarken yeni geldikleri toplumun yaşam koşulları, dil ve dinini öğrenip ona uyum sağlayabilmesi de gereklidir. Böylelikle bireyler bir yandan sahip oldukları kültürel kimliklerini yaşarken öte yandan içinde yaşadıkları toplumla da uyum içinde olacaklardır. Ancak, azınlık grubun kültürel farklılıkları, egemen kültürün temel değerleriyle çatışmadığı sürece saygı görür (CANATAN, 1995:164). Bu bakımdan entegrasyon politikasının sorunsuz uygulanması mümkün değildir. Hem

Alman hükûmetinin göçmenlere yönelik tutumu anlayıştan öte zorlamaya varmış hem de göçmenlerin yeni geldikleri ülkeye uyum süreçleri eğitim ve dil eksikliği nedeniyle kolay olmamıştır. Göçmen Türkler, Türk kültürünün içinde var olmuş, bu kültürle yetişmiş ve biçimlenmiş daha sonra ise Alman kültürünün içinde yaşamaya başlamışlardır. Bu anlamda bu insanlar “... ne Türkiye'nin uzantısı, ne de Almanya'nın kopyası” olabilmişlerdir (EZGİMEN, 1980). Göçmenlerin yaşadıkları bu yeni kültürde denge kurmaları çok zor olmuştur. Bir yandan kendi dillerini, dinlerini ve kültürlerini yaşatarak asimile olmamak, öte yandan da içinde yaşadıkları topluma uyum sağlamak ve dışlanmamak istemişlerdir (TURAN, 1997: 22-23).

Kültürel uyumda karşılaşılan bir başka durum da “sosyalizasyon” konusudur. İnsanın içinde yaşadığı topluma uyum sağlayarak sosyalleşmesi, içinde yaşadığı toplumun değerler ve inanış sisteminin yönlendirmesiyle kendi bireysel gelişimini tamamlamasıdır. İçinde yaşadığı topluma ve onun beklentilerine rağmen bireyselleşebilmesidir. Turan'a göre sosyalizasyon, “hem toplumsallaşma hem de toplum içindeki birey olma sürecidir.” (1997: 28) Pedagoji ve sosyolojinin tanımlamalarına göre sosyalizasyon, bireyin içinde bulunduğu toplumda oluşan doğal bir süreçtir. Birey anadilini konuşan ve kendi kültürünü yaşayan bireyler içersinde bu süreci yaşayabilir. Göç etmiş ailelerde ise birey, ailesiyle sosyalizasyon sürecine başlar. Ne var ki çocuğun ailesi dışında iletişim kurduğu akranları ve çocuk yuvasına gidişle hızlanan iletişim sürecinde başka kültürlerle temas başlar. Çocuğun ailesinde edindiği kültürel rolle dışarıda karşılaştığı değer ve davranışları çelişkiye düşer. Birey toplumda kendisine geçerli bir yer ararken ailesi ve toplum arasında sıkışır. Özellikle Almanya'daki II. ve III. kuşak göçmen nüfusu düşündüğümüzde bu insanlar iki ayrı dil ve kültür arasına sıkışmış, bir bölümü ailesinden aldığı kültüre bağlanırken bir bölümü toplumdaki kültüre bağlanmayı seçmiştir. Bu nedenle sosyalleşme ve bireyselleşme süreçleri de kendi kültürlerinde yani ana dil ve kültürlerinde yetişen bireylerden farklı olmuştur (TURAN, 1997: 27-40).

Diğer bir mesele ise “Akkulturation” sürecidir. Bu terim sosyoloji sözlüklerinde “kültürel intibak” ve “kültür üstlenilmesi” olarak tanımlanmaktadır. İki kültürün

karşılaşmasında hâkim kültürün alt kültürü yok etmesidir. Akkulturation'un son aşaması "assimilation" yani asimilasyondur. Ama bu uzun bir süreçtir ve kuşaklar arası değişimle birlikte gerçekleşir (TURAN, 1997: 31-35).

"Multikulturelle" ise "çok kültürlü" toplum modelidir. Göçmenler, bir yandan kendi dil, kültür ve dinlerini yaşamalı öte yandan da içinde yaşadıkları toplumların beklentilerini (değerlerle ilgili anlayışlar ve örnek davranış modelleri) gerçekleştirmelidir. Ancak farklı kültürleri bir arada yaşatan bu modelde, kültüre salt folklorik açıdan yaklaşılır ve hâkim kültürün içinde bir renk olarak düşünülür (AKKAYA, 1997). Ayrıca, kültürel çoğulculuğun temel koşulu etnik grupların kültürel mirasını gelecek kuşaklara aktarabilecek temel kurumlara sahip olmaktır (CANATAN, 1995: 162). Bu bakımdan "çok kültürlü" toplum modeli ne onaylanan bir model olmuş ne de F. Almanya tarafından uygulanabilmiştir (TURAN, 1997: 34). Neticede, Alman hükûmeti göçmen nüfusla bir arada yaşamı kolaylaştırmak amacıyla pek çok siyasi ve kültürel politika denemiştir. Bu politikaların hiçbiri tam anlamıyla uygulanamamıştır. Burada iki bakış açısı söz konusudur: Alman hükûmeti ve Alman toplumu açısından hedeflenen uyuma ulaşamamıştır. Türkler açısından bakıldığında ise nesiller arasında büyük farklılıklar görülse de III. Kuşak göçmen Türk toplumu hem Alman toplumunun yaşamına uyum sağlamış hem de kültürel değer ve inanışlarına sahip çıkmış, yabancı bir kültür içinde, kendi ulusal kimliğini yitirmemiştir (LILJEBERG RESEARCH INTERNATIONAL, 2009).

Alman hükûmeti'nin uygulamaya çalıştığı uyum politikaları bir yana göçmenlerin Almanya'ya gelişleriyle başlayan kültürel sorunları ise şöyledir: Göçmenler, F. Almanya'ya sağlıklı yaşam koşullarının ve zor çalışma şartlarının içine gelmişlerdir. Ağır ve sağlıklı işlerde çok uzun süreli çalışmış, "heim"larda toplu olarak yaşamış ve üstüne üstlük bu yaşam koşulları nedeniyle yerel halkça küçümsenmiş, horlanmışlardır. Birinci kuşaktan başlayarak göçmenler, toplumdaki fırsat eşitsizliğinin, ayrımcılığın, dışlanmışlığın ölçüsü arttıkça kendilerini savunmak amacıyla kültürel kimliklerine bağlanma gereksinimi duymuşlardır. Benimsenen kimliklerse her kuşakta değişen yaşam koşullarıyla farklılık göstermiştir. Almanya'ya gelen birinci kuşak, Almanya'da

bir süre kalıp vatanlarına bir miktar parayla geri dönmek amacıyla oldukları için yaşadıkları olumsuz koşulları ve toplumdaki yerlerini umursamamışlardır. Neticede Almanya’da sahip oldukları ekonomik koşullar ülkelerindekinden çok daha iyidir. Oysa, çoğunluğu küçük yaşta Almanya’ya gelen ya da Almanya’da doğup büyüyen II. ve III. kuşakların kimlik oluşum süreci birinci kuşaktan çok daha karmaşık bir yapıya sahiptir. Bu karmaşık yapıda anne ve babaların ilgisizliği ve kendi kültürel kimliklerini çocuklarına aşılayamamalarının yanında pek çok unsurun etkisi olmuştur. Onlar beraber büyüdükları Alman akranlarıyla kendi yaşam koşullarını ve yoksun bırakıldıkları olanakları karşılaştırıp farklı bir bakış açısına sahip olmuşlardır. Çünkü onlar için Almanya’daki yaşamları, geçici bir süre için katlanılan bir durum değildir. İçine doğdukları ve uyum sağlamaya çalıştıkları toplumda, yerli halktan olan akranlarına göre, alt tabakada bırakılmış ve bir parçası oldukları ülkede pek çok olanaktan yoksun kalmışlardır. Bu durumda iki kültür, iki dil ve iki yaşam biçimi arasında kalan yeni kuşaklar ya tümünden içinde yaşadığı toplumla bütünleşerek asimile olmuş ya saldırganlıkla sisteme başkaldırmayı ya da kayıtsızlıkla kendi içine kapanmayı seçmişlerdir. Seçmiş oldukları yol onların dil, din, öğrenim, toplumsal değerler, gelenekler ve serbest zaman etkinliklerine yansımıştır (ABADAN, 2002: 180-183).

Almanya’da yaşayan göçmen gruplar arasında Türklerin durumu, öteki azınlık gruplarına kıyasla çok farklıdır. Genel olarak her millettten göçmen Alman toplumunca dışlansa da buna en yoğun biçimde maruz kalan millet, Türkler olmuştur. Türkler, dışlandıkları toplumdan olabildiğince kaçarak kendi içlerine dönmüşlerdir. Kendi dil, din, sosyal ve kültürel yapılarını yaşayabilecekleri alanlar yaratarak bir “sub-kültür” yani altkültür içinde yaşamışlardır. Bu altkültürü yaşayabilecekleri en elverişli ortam ise “getto”lar olmuştur. Aynı dilin konuşulduğu, Türkçe basın ve yayının takip edildiği, gelenek ve göreneklerin beraberce yaşatıldığı, sosyal dayanışmanın fazlaca olduğu, dini duyguların beraber yaşandığı “*memleketlerinin bir taklidi*” olan “getto”larda Türkler bir topluluğa ait olma gereksinimlerini karşılamışlardır. Saç ve cilt renginin, dil ve dini inançların, insanlar arasında ayırım yapılmasına neden olabildiği bir toplumda yaşamaya çalışan Türkler, ait olamadıkları bir toplumda yaşamının yolunu gettolar ve yer yer lokal ve camiler aracılığıyla yaratmışlardır. Özellikle camiler, hem kuşakları birleştiren

hem de en sıkı örgütlenmeleri oluşturan yerler olmuştur. Ancak tüm bu ortak yaşam alanları, göçmen Türklerin psiko-somatik rahatsızlıklar yaşamalarına ve depresyona girmelerine engel olamamıştır (TURAN, 1997: 72-108).

Göçmenlere uygulanan yoğun baskıların yanında “kültürsüzleştirme” politikaları, sonraki kuşak göçmenlerde kimlik bunalımı yaratan bir unsur olmuştur. “Yabancıların basındaki olumsuz imajlarını” araştıran Münster Üniversitesi öğretim üyesi Klaus Merten’e göre Türkler, öteki yabancı uluslara göre basında daha kötü tanıtılmakta ve toplumda potansiyel suçlu olarak algılanmaktadırlar (KARTAL, 2006: 57). Özellikle 80’li yıllara gelindiğinde Almanya’da Türk olmak neredeyse utanılacak bir durum haline getirilmiş ve “Türkiyeli” gibi garip kimlikler türetilmiştir. 90’lı yıllarda Türklere yönelik yapılan saldırılarsa durumun ciddiyetini iyiden iyiye arttırmıştır. Bu saldırılarla Neonazi hareketinin canlandığını fark eden Alman hükûmeti, dış politikada karşılaşacağı güçlükleri göz önünde bulundurarak yabancıların etnik kimliklerine yönelik politikalar uygulamaya başlar. 2000 yılında uygulamaya giren “Yeni Vatandaşlık Yasası” ile Almanya’da doğan tüm çocuklar, 20 yıl sonra seçim yapabilmek şartıyla Alman vatandaşlığına alınır. Bunun dışında, AB uygulamalarıyla Almanya’ya giriş çıkışlarda sorun yaşayan Türklere, vatandaşlık değiştirme uygulamasıyla kolaylıklar sunulur; ancak çifte vatandaşlığa karşı çıkılır ve uzun vadede Türk kimliğini eritme politikası uygulanır (DOĞAN, 2006: 57-61). Almanya’da yaşayan Türklerin Türkiye’ye dönük olan yüzleri, Almanya’ya döndürülmek istenir. Bir başka deyişle Almanya’da yaşayan Türklerin anavatanlarına sırtlarını dönmeleri istenmiştir (KARAKULLUKÇU, 2001).

2000’li yıllara gelindiğinde ise her ne kadar hâlâ muhafazakâr kesimlerce “göç”, “göçmen”, “göç yasası” gibi kavramların tartışılması bile reddedilse de göçmenlere yönelik düzenlenen “Yeni Göç Yasası” göçmenlerin Avrupa’daki zaten zor olan yaşamlarını biraz daha zorlaştırmıştır. Ancak 1 Ocak 2005 tarihinde yürürlüğe girebilen yeni yasaya göre artan işsizlikle birlikte yalnızca kalifiye işçilere yaşam hakkı tanınması biçiminde olmuştur. Bu durum pek çoğu kalifiye olmayan göçmen işçilerin yaşamını hepten zora koşturmuştur. Bu arada Almanca bilmeyenlerin dil kursuna gitmesi zorunlu

kılınmış, aile birleşimi yasasıyla Almanya'ya gelecek göçmenlerin Almanca bilmesi şart koşulmuştur. Hatta halka vaaz veren imamların bile Almancayı ve Alman anayasasını bilmeleri istenmiştir. Entegrasyonu hızlandırmak için din adamlarından bile yararlanılmak istenmiştir (DOĞAN, 2006: 63-67). İşte bu uğraşların sonucunda bugün Almanya'da yaşayan ikinci ve üçüncü kuşaklarda etnik kimlik bilinci yok edilmiştir. Dini kimlik, etnik kimliğin önüne geçmiştir. Bunlar Alman siyasal ve sosyal ortamlarında “Alman Müslümanlar” olarak adlandırılmak istenmişlerdir. Yaşanan bu baskı ve dışlanmışlığın sonucundaysa Almanya'daki ikinci ve üçüncü kuşak Türk çocuklarında “Türk karşıtlığı” gibi görüşler sıkça görülmeye başlanmıştır. Bu çocuklarda, Türk olmalarına karşın Türk kimliğini aşağılama eğilimi görülmüştür. Türklerle ilgili şöyle değerlendirmeleri rahatlıkla yapabilişlerdir: “*Türkiye işe yaramaz.*”, “*Türkler adam olmaz.*” (DOĞAN, 2002: 26). Ancak şunu yadsımamak gerekir ki kimliği ile sorunları olan bireylerin sağlıklı bir psikolojiye sahip olmaları mümkün değildir. Göhler'e göre (1990: 93) sağlıklı psikoloji için bireyin kendisi ve çevresiyle sürekli bir uyum içerisinde olması gerekir. Ancak, bu denge ve uyum, katı ve durağan değil; değişken ve esnek olmalıdır. Bu açıdan bakıldığında bir göçmenin yaşı, cinsiyeti, göç nedeni, üyesi olduğu toplumsal sınıf, eğitimi ve kültürel geçmişi ne olursa olsun göçmenliğinden ötürü psikolojisinde bazı olumsuzluklar doğabilir: yabancılık, yalnızlık, boşluk duyguları; kişilik sorunu, köksüzlük, anavatandaki değer yargılarının ve ana dilinin aşağılanması, aşağılık, suçluluk duyguları, kırgınlık, kuşkuculuk, ön yargı...

Almanya'da bugün çoğunluğu genç nüfustan oluşan geniş bir göçmen nüfusu vardır. Bu nüfusun büyük çoğunluğunun Almanya'da doğduğu, eğitim, gelişim ve sosyalleşme süreçlerini Almanya'da tamamladıkları göz önünde bulundurulursa birinci kuşak için kullanılan “yabancı işçi”, “konuk işçi”, “gurbetçi”, “göçmen” gibi adlandırmalar bu genç nüfus için artık doğru değildir. Bu kuşağın büyük bir bölümü “Alman vatandaşı”dır. Buna karşın bu kuşaklar Alman kökenliler gibi “Alman” olarak kabul edilmemekte “*Müslüman göçmen*”, “*Alman Müslüman*”, “*Türk kökenli Alman*”, “*Almanya'daki Türk azınlık*” gibi türetme kimliklerle nitelenmektedirler. Bu adlandırmaların her birinde yapay bir kimlik söz konusu olduğu unutmamalıdır. Bu

bakımdan Almanlarca bu göçmenler, “*kimliksiz göçmen*” olarak algılanmışlardır demek yanlış olmaz. Almanya’da “yabancı” olarak Türkiye’deyse “Almancı” olarak adlandırılan göçmen işçiler her iki topluma da ait olamamışlardır (DOĞAN, 2006: 52-55, 69-70,)

Yaşam, ancak sosyal bir grubun üyeliğiyle mümkündür. Birey ailenin, aile mahallenin, köyün ya da dinî bir cemaatin üyesi olarak yaşamını sürdürebilir. Bu genel kuralın dışında yaşamın birey için anlamı “sosyal izolasyon”, “psikolojik varlığın zedelenmesi” yani “dram” demektir. Özellikle bireyin gereksinimleri arasında ailenin büyük bir sosyal güvenlik unsuru olduğu göz ardı edilemez. Göçün ise bireyleri “gurbet bekârı” yaptığı gerçeği bireyin aileye olan gereksinimini üst düzeye çıkartıyor. Göçmenler, göçlerinin ilk zamanlarında ailelerini yanlarına alabilmek için canla başla çalışıyorlar. Onlar için uygun bir ev, yeteri kadar eşya ve onlara bakacak kadar bir birikim elde ettikten sonra güçlüklerle ailelerini yanlarına alıyorlar. F. Almanya, insana yakışacak bir göç politikası uygulamadığı için tüm bu güçlükleri birey tek başına üstleniyor. Bu politikanın ekonomik, sosyal ve psikolojik boyutunu ise aileler ödüyor. Parçalanmış ailelerin ise göçmenlere doğurduğu sonuçlar şöyle sıralanıyor:

Parçalanmış aile gerçeği, eşlerin birbirlerine, çocukların ebeveynlerine ve kardeşlerine yabancılaşmasına yol açar. Yalnız yaşamının yarattığı güçlük çeşitli sosyo-psikolojik ve sosyo-ekonomik sorunlara yol açar. Sosyal konutlardan yararlanılamayıp kötü koşullardaki konutlara mecbur kalınır. Sonradan getirilen eşler bürokratik engeller nedeniyle çalışamaz, aileyi tek kişinin geçindirmesi ekonomik birikimi ve yaşam standartlarını olumsuz yönde etkiler. Ekonomik nedenlerle ailenin memleketine dönüş süreci ertelenir. Gecikmeler nedeniyle II. kuşağın dil, eğitim ve meslek seçimi hedefleri işlevsiz kalır. Aile içi çelişkiler ve çözümler ve arkadaş gruplarına yaklaşma hızla artar (TURAN, 1997: 147).

Göç, insanların yaşamını tepeden tırnağa değiştiren bir olgudur. Bireyler bir yerden başka bir yere göç ederken yalnızca yaşadıkları yeri değiştirmekle kalmayıp ekonomik, sosyal ve bireysel yapılarını da değiştirmektedirler. Bu değişimler ise çoğu zaman

bireyin kontrolü dışında değişen mekân, dil ve kültürle ortaya çıkmaktadır. Türk kültürünün temel taşı olan aile yapısı da göç eden bireylerde ortaya çıkan en temel değişimlerdenendir. Geleneksel Türk aile yapısında büyükten küçüğe hiyerarşik bir bütünlük vardır. Bu hiyerarşik yapıda otoriteyi ailenin büyüğü temsil etmektedir. Bir çekirdek ailede hiyerarşinin yanında aile üyelerinin rolleri çok açık bir biçimde bellidir. Erkek ailenin reisidir. Ailenin her türlü güvenlik ve geçiminden sorumludur. Evin hem efendisi hem de hizmetçisidir. Ailedeki iç ve dış sorunların çözümünde sorumluluk ve karar merciidir. Anne ise babanın en yakın yardımcısıdır. Ev ve çocuklardan sorumludur. Çocuklar arasında da yaş ve cinsiyete göre bir hiyerarşi söz konusudur. Kız çocukları, küçük yaştan itibaren ev işlerine alıştırılır. Kız çocuğunun namusu anne, baba ve ağabeyden sorulur. İşte sözü edilen geleneksel aile yapısı, Almanya'nın çetin şartlarına rağmen korunmaya, farklı kültürel etkilere rağmen devam ettirilmeye çalışılmıştır. Baba, gurbette ailenin bütünlüğünü korumak için geleneklerine daha sıkı sarılmakta; gereğinde ceza ve şiddete başvurmakta, itaatsizlik edenleri memlekete geri yollamakla tehdit etmektedir. Kadının çalışma hayatına girmesi ise Türk ailesinin geleneksel yapısında köklü değişimlere yol açmıştır (TURAN, 1997: 149-154).

Aile birleşimi yasasıyla Alman göçmen nüfusunda kadınların sayısı oldukça artmıştır. Kadınlar, hem eşlerine yardım etmek hem de Almanya'da kalma süresini kısaltıp birikimlerini artırmak amacıyla eşleriyle birlikte çalışma yaşamına girmişlerdir. Kadının çalışması, ailenin ekonomisine katkıda bulunmakla birlikte aile yapısında da bazı değişikliklere neden olmuştur. Göçmen aileler, daha eşitlikçi olmakta, aile içi ilişkileri daha açık gelişmektedir. Kadınların karar verme süreçleri etkinleşmekte, aynı zamanda istikrarsızlık ve boşanmalar da artmaktadır (ABADAN, 1973: 40). Kadındaki bu değişikliklerde geniş aile ilişkilerinin çözülüp yerini çekirdek aileye bırakması, aile yapısının parçalanması, kadının ücrete dayalı üretim sürecine katılması, kitle iletişim araçlarından etkilenmelerin artması, dinsel faaliyetlerin azalması, eğitimde kız ve erkeklere eşit haklar tanınması, tüketim toplumu olmaya yönelme etkili olmuştur. Tüm faktörler kadının modernleşme ve özgürleşme sürecini de başlatmıştır. Sonuç olarak, kültürel etkileşim, kültür şoku ve akültürasyon süreçleri kadın ve erkeklerin değer yargılarını değiştirmektedir (ABADAN, 2002: 151-152).

Anne babaların değişen değer yargıları, geleneksel rollerin değişmesi ebeveyn ve çocuklar arasındaki ilişkileri de etkilemiştir. Ebeveynlerin çocuklar üzerindeki otoriteleri azalmıştır (ABADAN, 2002: 152). Bunda, çocukların Almanca bilmeleri dolayısıyla ailenin dış dünyayla iletişimini sağlamaları ve aldıkları eğitimle bir meslek sahibi olmalarıyla aile içindeki konum ve inisiyatiflerinin artması da etkili olmuştur. Ebeveynlerin otoritesinin sarsılması ailede alınması gereken temel eğitimi aksatmıştır (TURAN, 1997: 156).

F. Almanya'daki Türk işçi çocuklarının kimlik ve kişilik sorunları ailelerindeki otorite boşluğu ve ilgisizliğin yanı sıra içlerinde buldukları akran gruplarıyla ortaya çıkmaktadır. İki farklı dünya ve kültür arasında gençler, ancak akran grupları aracılığıyla bir köprü kurabilmekte, kendi değer ve normlarını oluşturabilmektedirler. Oyun ve okul çağındaki çocuklar, yaşlılarıyla iletişim kurarak farklı kültürden gelen akranlarını tanıma, kendisini tanıma, kanıtlama, kabul ettirme ve belli bir kimlik oluşturma eğilimindedirler. Bu durum azınlık Türk çocukları için tam bir varoluş sürecidir.³ Grup tarafından kabul görme ancak grubun normlarını kabul ederek onlara kayıtsız şartsız uymakla mümkün olur. Böylelikle Alman davranış ve anlayış modellerini büyük oranda benimserler. Aileden gelen değer ve normlar bu çevrede kırılarak toplumun beklentilerine uygun davranış modelleri baskın hale gelir. Bu süreci, ailenin çocuklarıyla ilgilenen zaman ve zemini bulamaması ve çocuğun boş zamanlarını da akran gruplarıyla vakit geçirerek doldurması hızlandırmaktadır (TURAN, 1997: 176-181).

Çocukların kültürel etkilenmelerinde en çok rol oynayan unsurlardan biri de ev ziyaretleridir. Doğum günü kutlamaları, birlikte oynamak ya da ders çalışmak gibi geçerli nedenlerle çocuklar birbirlerini evlerine davet etmektedirler. Türk çocukları Alman arkadaşlarını evlerine çok rahat davet etseler de Alman çocukları Türk arkadaşlarını evlerine davet etmekte kararsız kalmaktadırlar. Her ikisi için de Türk çocuklarının, sosyo-kültürel ve ekonomik yapıları önemli bir rol oynamaktadır.

Örneğin, ekonomik düzeyi düşük Türk ailelerin çocukları yaşadıkları yerlerden ve ailelerinden utandıkları için hâkim kültürün üyesi olan akranlarını evlerine davet etmekten utanabilmektedirler. Getto tipi yerleşim alanlarında yaşayan bu çocukların kendisi gibi Türk çocuklarla iletişim kurması ve uyum sürecinin daha dışında kalması da muhtemeldir (TURAN, 1997: 182-184).⁴

II. kuşak Türk çocuklarının uyum sürecinde şunu da gözden kaçırmamak gerekir ki Türkiye’de büyük yerleşim alanlarında yaşamış, batı kültürünü tanıyan ve eğitim düzeyi kısmen daha yüksek olan birinci kuşak, Almanya’da getto tipi yaşamdan uzak kalmıştır. Bu kuşağın çocukları uyum sürecinde ekonomik ve kültür düzeyi düşük olan I. Kuşağın çocuklarına kıyasla daha az sorun yaşamıştır. Bunlar, akran gruplarıncı dışlanmamış, onlarla büyük oranda uyum sağlayabilmişlerdir (TURAN, 1997: 182).

Genel olarak dışlanan ve marjinallikten kurtulamayan Almanya’daki Türk toplumu, I. kuşakta depresif, II. kuşakta agresif sonuçlar vermiştir. II. kuşak, topluma uyumun rahatlığı yerine toplumla çatışmanın gerginliğini yaşamıştır. II. kuşak, kendisini ifade edebilen, haklarını savunabilen bir kuşak olduğu için I. kuşağın tersine içine kapanık ve çekingen olmamıştır. Bu tutumıyla Alman toplumunca suça eğilimli olmakla ve saldırganlıkla vasıflandırılmışlardır. Ancak bu saptama gerçekten çok uzaktır. Ancak kuşakların yaşadığı bu toplumsal çatışma nedeniyle kültür değişimleri asimilasyona kadar ulaşamamıştır. Beklediği kabul görmeyi yaşayamayan II. kuşak, kültürel rol ve miraslarına geri dönmekten başka çare bulamamıştır. Temel kişilik ve güvenini kendi aile ve kültüründe bulmuştur (TURAN, 1997: 257-264).

9. Din Sorunu

İnsan hakları evrensel beyannamesinde, öteki uluslar arası sözleşmelerde ve Avrupa Konseyinin aldığı kararlarda, insanların din ve vicdan özgürlüğüne sahip olduklarına, kendi din anlayışlarına göre yaşamalarının ve ibadet etmelerinin engellenemeyeceğine işaret edilmiştir. İnsan hakları evrensel beyannamesinin 18. maddesinde 3 Eylül 1953

tarihinden itibaren Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi olarak yürürlük kazanan sözleşmenin 9. maddesinde “Din özgürlüğü ile dinin öğretim konusu yapılması hakkı” garanti altına alınmıştır (AŞIKOĞLU, 1993: 23). Bu anlaşmaya göre “Herkesin düşünce vicdan ve din özgürlüğü vardır. Bu hak din ya da inancı değiştirme özgürlüğünü, din ya da inancını tek başına ya da topluca, açık veya özel olarak öğretme, uygulama, tören ve ibadet yoluyla açıklama özgürlüğünü içerir.” (SENCER, 1986:175). Alman Parlamentosunda 20 Ekim 1956’da imzalanan bu kararlar, 1977’de Avrupa’nın göçmen çocuklarının eğitimi konusunda aldıkları kararlarla da güçlendirilmiştir. Göçmen çocukların ülkelerine geri döndüklerinde yeniden uyum sorunu yaşamamaları için kendi kültürlerine ait değerleri öğrenmelerini teşvike yöneliktir. Bu bakımdan Alman eğitim sisteminde eğitim gören çocuklar kendi dinlerini özgürce yaşayabilmenin yanında kendi dinleriyle ilgili eğitim özgürlüğünü de elde etmişlerdir. Ancak tüm bu karar ve anlaşmalara karşın Almanya, Almanya’daki göçmenlerin dinlerini yaşamalarına olanak sağlayacak ortamı 80’li yıllara kadar yaratamamıştır. Göçmenlere yalnızca iş gücü gözüyle bakılmış, onların manevi yönleriyle ilgilenilmemiştir (AŞIKOĞLU, 1993: 24-25).

F. Almanya’nın din ve vicdan özgürlüğüyle birlikte okullardaki din eğitimiyle ilgili aldığı hükümler ise 3,4 ve 7. maddelerde şöyle sıralanmaktadır:

- 3. madde: “Hiç kimse cinsiyetinden, soyundan, ırkından, dilinden, memleketinden ve doğum yerinden, inancından, dini ya da politik görüşlerinden dolayı haksızlığa uğratılamaz veya imtiyaz sahibi olamaz.”
- 4. madde: “İnanç hürriyeti, dini ve dünyevi fikir hürriyeti dokunulmazlığa sahiptir. Başkalarını rahatsız etmeyen dini ibadeti yapmak serbesttir.”
- 7. madde: Veliler, çocukların din derslerine katılımını belirleme hakkına sahiptir. Din dersi, mezheplerüstü okullar hariç, kamu okullarında düzenli bir derstir. Devletin denetim hakkı saklı kalmak kaydı ile din dersi, dini cemaatlerin prensipleriyle mutabık bir biçimde verilir. Hiçbir öğretmen kendi iradesi dışında din dersi vermeye yükümlü tutulamaz.” (AŞIKOĞLU, 1993: 27-28).

Her ne kadar Almanya, göçmen çocuklarını din derslerini almalarına engel olmasa da bu derslerin verilmesinde kimi aksamalar ve eyaletler arasında farklıklar bulunmaktadır. Bu konuda iki temel sorun vardır:

- a. Muhatap problemi: Çocuklara verilecek olan dini eğitiminde ortak bir program veya organizasyonun olmayışı,
- b. İslam dini derslerinin, bazı İslami hükümlerin anayasaya uygun olma sorunu.

Bunlarla birlikte anayasanın 7. maddesinde yer alan “Din dersi dinî cemaatlerin prensipleriyle mutabık biçimde verilir.” hükmü, din derslerinin okullarda düzenli bir biçimde verilmesini engellemiştir. Yurt dışında yaşayan Müslümanlar, dinî faaliyetlerini daha kolay bir biçimde yürütebilmek için çok sayıda dernek ve kurum oluşturmuştur. Bunların her biri F. Almanya’daki okullarda verilen dinî eğitimde yetki ve söz hakkı elde etmek istemiştir. Ancak bu dernek ve kurumlar, Almanya’da bulunan Müslümanların tamamının dinî eğilimini temsil etmedikleri için hiçbiri bu hakkı elde edememiş; böylelikle okullardaki din dersleri kendi başına bir program oluşturarak verilememiş, kendi başına ya da isteğe bağlı olarak ana dil tamamlama derslerinin yanında verilebilmiştir.

1960’lı yıllara kadar Avrupalılar için “İslam”, doğu bilimcilerin ilgilendikleri oryantalist araştırmayı ifade eder. Bu yıllarda Avrupa’ya gelen göçmen işçiler, farklı fiziksel görünüşleri ve uyruklarıyla dikkat çekiyor; ancak kültürel ve dinsel yönleri hesaba katılmıyordu. Aynı şekilde sınırlı bir süre için yurtdışına giden göçmenler de toplumsal ve dinsel yönlerini yaşama yollarını aramıyordu. Ancak 1960’larda “heim”larda toplu olarak yaşayan işçiler namaz kılmak için bir oda isterler. Bu taleple birlikte “hinterhofmoscheen” yani “*arka avlu camileri*” adı verilen ilk cami dernekleri kurulur. Ancak on yıl gibi kısa bir süre içinde Almanya’da Türk nüfusunun yarım milyonun üzerine çıkması Türklerin dinsel kimliklerinin de ortaya çıkmasını ve yaşanmasını kolaylaştırdı. Böylelikle Avrupa’da bugün hâlâ süregelen İslam tartışmaları da başlamış oldu (ABADAN, 2002:229).

1970’li yıllar, Almanya’da artan Türk nüfusuyla dernekleşmelerin başladığı yıllar olmuştur. Bu derneklerin destekçisi olan Türk siyasal partileri, derneklerin güçlenmesinde ve seslerini duyurmalarında etkili olmuştur. Ayrıca dinî ve milliyetçi kimlikleriyle tanınan bu siyasi partiler için de Almanya büyük bir hareket alanı olmuştur. Türkiye’den siyasi kaçışlarda ve Türkiye’ye sığınmalarda bu iş birliği çok etkili olmuştur. Böylelikle Almanya’daki dinî dernekler siyasi kimlik kazanmaya başlamıştır.

1970’li yıllarda Almanya, farklı dernek ve tarikata bağlı dinsel örgütlerin mantar gibi türediği bir yer olmuştur. Bunların başlıcaları: İslam Kültür Merkezleri Birliği (IKMB), Nurculuk cemaati; İslam Toplumu Milli Görüş (ITMG), Avrupa Türk İslam Kültür Dernekleri Birliği (ATIB), İslam Cemaatleri ve Cemiyetlerin Birliği (İCCB), Avrupa Alevi Birliği Federasyonu (AABF), Avrupa Nizam-ı Alem Federasyonu (ANAF); Diyanet İşleri Türk-İslam Birliği, Cem Vakfı.

Almanya, özellikle azınlık grupları içinde Türklere karşı eşitlikle bağdaşmayan politikalar gütmektedir. Alt kimliklerin birleşmesi demokratik bir düzenin yapı taşı olmasına karşın bunun tersine tutum takınmaktadır (HAMUROĞLU, 2001; ÇETİNKAYA, 2002). Entegrasyon politikasını destekleyip çok kültürlülüğe ılımlı yaklaşıp da göçmenleri tek bir kimlik altında, “dinsel alt kimlikte” toplamak istemektedir. Türkiye’de Avrupa Birliğinin oluşturduğu Kopenhag kriterleri doğrultusunda etnik ve dinsel gruplara sınırsız özgürlük isteyen Almanya, kendi sınırları içinde “ulus-ötesi azınlık” anlayışına yanaşmamaktadır. Etnik ve dinsel kimliklere dayalı Avrupalı bir kimliğe yönelmektedir. Ulusal kimlikleri yok edip dinsel aidiyete dayalı bir kimlik dayatma isteğindedir. Ne var ki Almanya, Avrupa kimliğini oluşturan azınlıkları görmezden gelmektedir. Azınlıkla anlaşılmanın kültür, gelenek, dil ve dinlerini koruyarak yaşayan topluluk olduğunu unutmaktadır.

Göçmen Müslümanlar, başlangıçta dinlerini bireysel boyutta yaşarken gurbette olmanın yarattığı uyum sürecini kolaylaştırarak tecrit edilmenin yarattığı sıkıntıyı aza indirmek amacındadırlar. Daha sonra ibadetini, aynı inancı paylaşan kimselerle birlikte yapan

göçmenler, bir topluluğun parçası olarak aidiyet ve güven duygularını pekiştirmişlerdir (ABADAN, 1964: 205). Bu bakımdan İslam, göçmen Müslümanlar için hem yurtdışındaki yaşamı kolaylaştıran ve katlanılır hale getiren bir uyum unsuru olmuş, öte yandan uyum sorunu yaşayan göçmenleri içinde yaşadığı Hıristiyan toplumdan kopararak ait olduğu grubun içine yönlendiren bir ayırıcı öge olmuştur (AVRUPA KONSEYİ, 1963: 24-25).

Göçmenlerin Almanya'da dinlerini yaşama biçimleri buldukları koşullara göre değişiklik gösterebilmektedir. Dinin kuralları ve uygulamalarıyla ilgili kimi konularda daha inisiyatifli davranabilirken kimi konularda hiç taviz vermemektedirler. Göçmenlerin yarısına yakın bir kısmı yakın çevrelerinde mutlaka bir cami ararken öteki kısmı camiye şart görmemekte, dinlerini evlerinde ve tek başlarına da yaşayabileceklerini ifade etmektedirler. Bunun yanında göçmenlerin yaklaşık % 99'u, domuz eti yemeğe katıyetle karşı çıkmaktadırlar.

F. Almanya'da dinle ilgili bir başka tartışma konusu da okullarda din dersinin verilip verilmemesi meselesidir. Alman okullarında din dersine devam 12 yaşından sonra isteğe bağlıdır. Kimi eyaletlerdeki Türk göçmenlerse Almanya'ya yapılan ikili görüşmeler sonucunda çocuklarının okulda, ders çıkışlarında, zorunlu olmayan ve Türkiye'den getirilen Türk öğretmenler aracılığıyla din dersi almalarını sağlamışlardır. Buna karşın Almanya'da tüm Müslüman gruplarını temsil edebilecek bir İslami kuruluş bulunmadığı için din derslerinin okul müfredatına girmesi sağlanamamıştır.

2000'li yıllara gelindiğinde Almanya'da yaşayan Türklerin dinî duyguları, dine bakışları ve uygulamalarıyla ilgili Türkiye Araştırma Merkezi Vakfı'nın beş yıl arayla yapmış olduğu anket ile göçmenlerin dine bakışları saptanmıştır. Türkiye Araştırma Merkezi Vakfı'nın temsili araştırmalar çerçevesinde ilkinin 2000 yılında, sonuncusunu 2005'te gerçekleştirdiği araştırmalarda dinin Almanya'daki Türkler için öneminin arttığı ortaya konmuştur. Son beş yıl içerisinde din eğilimleri dikkat çekici bir biçimde artmıştır. Araştırma, eğitim seviyesi yükseldikçe dine olan bakışın da liberalleştiğini ortaya koymaktadır. Ancak artan İslam eğilimine karşın göçmenlerin İslama bakışı da

değişim göstermekte, modernleşmektedir. “Euro-İslam” olarak adlandırılan bu uygulamada İslamî yaşam tarzı sanayi toplumunun uygulamalarına uyarlanmakta, yaşanan ülkenin anayasasına sadık kalınmakta, çoğulcu demokrasi ve laiklik benimsenmekte, şeriat reddedilmektedir (FIEN, 2010:126-130). Bu sonuçlara Almanya’da yaşayan Türk gençlerinin entegrasyon ve kısmi asimilasyon sürecinde dinleriyle birlikte öteki kültürel unsurlarını unutmadıklarını ve hâlâ yaşadıklarını göstermektedir.

10. Geri Dönüşlerde Yaşanan Sorunlar

Dış göçün başladığı 1950’li yıllarda işçiler, Almanya’ya belli süreler için gönderilmiştir. İki ülke arasında yapılan anlaşmalar da işçilerin bir süre çalıştıktan sonra ülkelerine geri dönmeleri üzerine yapılmıştır. Ancak işçiler Almanya’ya gittikten sonra kalma sürelerini hesapsızca uzatmışlar ve 1970’lere gelindiğinde Almanya’da ciddi miktarda göçmen nüfusu toplanmıştır. 1973 bunalımında ise Almanya, elindeki istihdam fazlasını taşımak istemediği için geri dönüşü özendirme politikaları uygulamıştır. Bu politikalar kısmi oranlarda etkili olsa da Almanya’da göçmen nüfusunu azaltamamıştır. 1973 buhranından sonra Almanya’nın dönüşü teşvik politikası beklenen etkiyi yaratmayınca göçmenlerin Almanya’daki varlığı Almanları rahatsız etmeye başlamıştır. 1981’de başlayan yabancıları reddedici tutum, yabancıların huzurunu kaçırmaya başlamıştır. Böylelikle Almanya’da yabancıları tedirgin edici yeni politikalar gündeme gelmiştir (DOĞAN, 2006: 56).

1988’de Almanya Çalışma ve Sosyal Düzen Bakanlığınca “Yabancılarla Yönelik Sosyal Danışmanlığın Örnek Araştırması” başlıklı bir raporda Alman Devletinin gizli ırkçılık yaptığı görülmüştür. Çalışmanın bir bölümünde emeklilik yaşına gelmiş yabancıların devlete yük olmamaları için aşırı toplumsal ve politik baskılarla ülkelerine geri gönderilmeleri sağlanmaya çalışılmıştır (MUMCU, 1992: 22). Bu toplumsal ve politik baskı sonucu Almanya’daki göçmenlerin sosyal hayatlarına bölünme, dışlanma ve düşmanlık kavramları girmiştir. Uygulanan politika sonucu, dönemin koşullarının

etkisinde var olan dinî ve sosyal kutuplaşma ivme kazanmış, Alman toplumuna zarar vermemek koşuluyla göçmenlerin kendi içlerindeki bölünmeyi daha da derinleştiren bu ve benzeri radikal hareketlere seyirci kalındığı görülmüştür (DOĞAN, 2006: 56). Böylelikle doğal olmayan bir biçimde geliştirilmeye çalışılan bölgecilik ile dinî ve siyasi kutuplaşmalar da yurt dışındaki Türk toplumunun yapısal bozukluğunu daha da hızlandırmış, toplumun bütünlüğü adeta “mozaikleşme” sürecine girmiştir (EKİN, 1987: 285). Türk toplumu bir yanda kendi içinde yabancılaşmakta, diğer yanda Almanlar tarafından dışlanmaktadır. Bu süreçte düşüncenin yönlendirilmesinde önemli işlev üstlenen medyanın, yabancı düşmanlığının yayılmasında, hatta ırkçı kıvılcımların çakılmasında önemli rol oynadığı gözlemlenmektedir. Alman medyası yabancı düşmanlığı ve aşırı sağcı şiddeti körüklemekte ve Türklere ilişkin olumsuz haberler üretmektedir (ALVER, 2001: 135-155).

Göçmenlerin uzattıkları kalış süreleri, F. Almanya tarafından çeşitli yollarda kısaltılmaya çalışılmıştır. Bu, yer yer teşvik politikalarıyla yer yer de baskı ve yıldırma ile olmuştur. Ancak bu süreçte sayıları çok fazla olmasa da Türkiye’ye işçi akımı gerçekleşmiştir. Türkiye’ye geri dönüşlerin başlangıcından itibaren, dönenlerin sayısına bakılacak olunursa: 1966’da yurt dışında kalma süresinin üst sınırı 4 yıl iken, 1973 istatistikleri, dışarıdaki işçilerin ancak % 57’sinin 4 yıl içinde yurda döndüğünü, % 4’ünün ise yedi yıldan daha uzun süre yurt dışında kaldığını göstermektedir. Yurt dışındaki işçilerin dönme eğilimlerine ilişkin çalışmalar şunu gösterir: 1968’de, işçilerin % 68’i, üç yıla kadar dışarıda kalma eğilimindedir. Buna karşın, yalnızca % 17’si, dört ve daha fazla yıl kalma eğilimi göstermektedirler. 1969 yılı ve sonrasında kısa sürede yurda dönem eğilimi azalırken kalış süresinin uzatılması eğilimi artış gösterir. Bu eğilimler sırasıyla % 48,7 ile % 38,9; 1971’de ise % 24 ile % 58 dir.” (GİTMEZ, 1977: 2).

Aile birleşimi, doğum ve başka nedenlerle yurt dışında artan nüfus, 1973 Avrupa ekonomik kriziyle başlayan ekonomik bunalım ve 1977’deki petrol bunalımı, işçi alımının durdurulmasına, bunun yanı sıra var olan işçi nüfusunun azaltılması politikasına

gidilmiştir. Ancak, Alman hükûmeti'nin her türlü çabası sonuçsuz kalmış, Türkiye'ye dönen binlerce göçmene rağmen yabancı nüfus artışı devam etmiştir. Üstelik başlangıçta kısa olan yurt dışında kalma süresi giderek artmıştır. Ayrıca Türkiye'den gelen ya da yeni doğan çocuk nüfusun hızlı bir biçimde artması da göçmen nüfusun gençleşmesine neden olmuştur. Genç nüfusun Almanya'da yetişmesi ve artış hızının yüksek olması nedeniyle göçün niteliği ve süreci de değişmiştir. Yurt dışında daha uzun süre ya da süresiz kalan işçilerin dönenlerden daha fazla nitelik kazanacakları düşünülebilir. İşine daha iyi uyum sağlayabilen nitelikli ve kent kökenli işçiler ise geri dönmeyi daha az düşünmektedirler. Böylelikle süreçte kesin dönüş yapan işçilerin sayısı giderek azalmakta, dönüşler sürekli belirsiz bir zamana ertelenmektedir (GİTMEZ, 1983: 26-27; GÖKDERE, 1978: 94-95).

Özellikle 1973 ekonomik buhranında işçiler, ülkelerine geri döndüklerinde işsiz kalmak korkusuyla sahip oldukları işlere dört elle sarılmış, imkânları oldukça çalışıp birikimlerini artırmayı düşünmüşlerdir. Yurt dışında kalış süresinin giderek artması, dönüş zamanının belirsiz bir zamana ertelenmesi Türkiye açısından hâlâ yurt dışında bulunan iş gücünün yitirilmesi, dönüşlerinde bu iş gücünün yeteneğinden yararlanılma beklentisinin sona erdirilmesi demektir (GİTMEZ, 1983: 29). Bu durum aynı zamanda işçi ailelerinin de göçün bir parçası olmasına neden olmuştur. Belirsiz zamanlara ertelenen geri dönüşler, ailelerin de Almanya'ya gelmeleri çözümünü yaratmıştır (ADEM, 1983: 73-79).

B. Almanya'ya kitlesel işgücü akımı 1973 yılında durdurulmuş, küçük çaplı göçler dışında işçi alınmamıştır. Almanya'da bulunan göçmen işçilerin büyük çoğunluğu uzun süredir Almanya'da bulunmaktadır. Bu bakımdan dış göç sorunu bir yönüyle güncelliğini yitirmiştir. Ancak dış göçün dönüş halkası henüz tamamlanmadığı için sonuçları tam olarak gerçekleşmemiştir. Bu göçmenlerin büyük bir çoğunluğu çok çeşitli nedenlerle er ya da geç ülkelerine geri döneceklerdir. Dönüşün hızı konusunda bir şey söylemek mümkün değildir. Hiçbir kamu kuruluşunun bu konuda bir tutanağı yoktur (GİTMEZ, 1983: 32-33; GÖKDERE, 1978: 99-102).

Bu yıllarda yapılan dönüşlere bakıldığında ülkelerine dönüş yapan göçmenlerin ekonomik, toplumsal yapılarının birbirine benzediği gözlenmektedir. Kudat (1974) ve Kallweit'in (1976) yapmış olduğu çalışmalarda ülkelere dönüş yapan göçmenlerin büyük çoğunluğunun ortak özellikleri şöyledir: Bunların birçoğu kırsal kesimlerden yurt dışına çıkmış olup eşlerini ve çocuklarını yanlarında götürmemişlerdir. Bu nedenle yurt dışında kalma süreleri çok uzun değildir. Dönerler, toplam örnekleme oranla daha düşük gelirliler ve daha az birikimlidirler. Bu işçilerin bir kısmı mevsimlik işlerde çalışırken -inşaat gibi- bir kısmı da kapanmaya yüz tutmuş güvencesi olmayan işletmelerde çalışmaktadırlar. Bireylerin dönüş kararlarındaysa geride bıraktıkları aileleri ve aile düzeninin bozulmadan bir araya toplanması durumu göz önüne getirilmiştir (GİTMEZ, 1983: 132).

Göçmenler göçe, geçici bir süreliğine katılmış, geçicilik göz önüne alınarak da ailelerini düzenlemişlerdir. Dönüşlerine de bu geçici düzenlemenin neden olması doğaldır. Bu nedenle geri dönüşlerin temel nedeni aile sorunları ve aile yapısının korunması olmuştur (TUNA, 1967; ABADAN- UNAT, 1972; GİTMEZ, 1983:132). İşçilerin arasında dönme eğilimi birinci kuşak göçmenlerde daha fazla görülmektedir. Almanya'da yetişen göçmen çocukları düşünüldüğünde bunların geleceklerini Almanya'da kurma istekleri rahat anlaşılabilir bir durumdur. Ancak bunlar arasında da 1975'te yapılan araştırmaya göre 12-14 yaş grubu çocuklar, yaşamlarına Türkiye'de devam etmek istemektedirler. Bunda birinci kuşak göçmenlerin Almanya'daki yaşamlarını geçicilik esasına göre düzenlemelerinin payı büyüktür (GİTMEZ, 1983 132-133).

“Ülkelerin genel gelişmesi içinde, dışarıya işgücü göçü ve bunun ülke işgücü yapısına etkisi konusu, merkez planlamasında bile gerektiği biçimde değerlendirilmemekte. Açıkçası dışarıya işgücü göçü, dünya 'konjonktürel dalgalanmaları' ile işgücü göçü alan ülkelerin 'insafına' bırakılmakta. Bunun en belirgin göstergesi, bugün sayıları 200.000'in çok üzerinde olması gereken 'döner işçiler'in, tümüyle kendi kaderlerine teslim edilmiş olmalarıdır: Türkiye'de hiçbir kurum, yurt dışından kesin dönüş yapmış

işçi sayısı ile dönenlerin işgücü niteliği konusunda bilgi sahibi görünmemektedir.” Bununla ilgili yalnızca Sosyal Sigortalar Kurumuna prim iadesi için yapılan bazı başvurular fikir verse de bunlar çok dayanaksız ve yetersiz bilgilerdir (GİTMEZ, 1977: 3).

Bu yıllarda Almanya'dan ne kadar göçmenin dönüş yaptığı kayıt altına alınmasa da Almanya'daki sayımlarda ulaşılan rakamlara göre 1974 yılında 35.000, 1976'ya kadar da toplam 80.000 kişi Türkiye'ye dönüş yapmıştır (VAN GENDT, 1977). Bu sayı daha önce dönenler ve sonrasında dönenleri de içerince toplam 400.000 işçinin yurtdışından döndüğü tahminlerini çıkartıyor (GİTMEZ, 1983: 36). Geri dönüşler 1970'li yıllarda bir süre devam etmiş sonrasında son bulmuştur. Bu bakımdan bunalımın yurtdışından dönmek isteyenlerin dönüşünü hızlandırdığını söylemek yanlış olmaz. Türkiye'nin içinde bulunduğu ekonomik sıkıntılar ve işsizlik sorunu geri dönüşleri bitirmiş, bunun yanında işçilerin Türkiye'ye para akışını kesmelerine neden olmuştur. Böylelikle Türkiye'nin dış göç sorunu, yalnızca ülkeye dönen göçmen işçilerin sayıları, döndüklerinde meşgul oldukları işler, yatırımları ve Türkiye'ye uyum sorunları olmuştur. Göçe katılanlar ülkelerine değişmiş olarak dönerler. Bunların bazıları kişisel değişimlerdir. Dönenlerin büyük bir bölümü emeklilik yaşına gelmiş, üretim sürecinin dışına çıkmıştır. Önemli bir bölümü ise ayrıldıkları yerlere değil büyük şehirlere yerleşmişlerdir. Tüm bu farklılaşmalar bireysel ve toplumsal sorunlar yaratmıştır. Buradaki asıl konu göçmenlerin topluma yeniden uyum süreçlerinde alacakları bireysel karar ve seçimlerdir. Bunlar, dönüş, yerleşme yeri, iş ve yatırım alanı seçimi, gelecek güvencesi için düzenlemelerdir. Bu kararlar bireylerin kişisel kararları olmasının yanı sıra içinde yaşadığı sistemin belirlemesidir (GİTMEZ, 1983: 36-37).

Geri dönüş yapan göçmenlerin genel dağılımına bakıldığında iki tip göçmenle karşılaşılmaktadır. Bunların büyük bir kısmı, ailesi Türkiye'de bulunduğu için dönmüştür. Dönenlerin bir kısmı ise Almanya'ya uyum sağlayamamış ya da orada zor ve pis işlerde düşük gelirlerle çalışmak zorunda kalmış işçilerdir (GİTMEZ, 1983: 131). Ancak dönüş nedeni ne olursa olsun zaten göçün ön koşulu “geçicilik”tir. Bu nedenle dönüş de göçmenliğin bir parçasıdır (ABADAN, 1972: 47-48).

Göçmenlerin döndüklerinde üzerinde durdukları ilk konu Türkiye’de sürdürecekleri yaşamı düzene sokma, edindikleri birikimleri değerlendirmedir. Bu birikimlerle ya yeni işler kurulmuş, ya yatırımlar yapılmış ya da uygun yaşam koşulları hazırlandıktan sonra birikimlerin geliriyle yaşanmıştır.

Göçmenlerin göçten önce ve sonraki yaşamları arasında değişiklikler olmuştur. Dönen göçmenlerin yerleşim yerlerinde büyük değişiklikler olmasa da göç sonrası yapılan işlerin içeriği değişmiştir. Özellikle kırsal kesimlerden göç edenler, dönüşlerinde büyük oranda önceki yerleşim yerlerinde yaşasalar da tarımdan uzak yeni iş kollarına eğilmişlerdir. Özellikle ticaret ve hizmet alanlarına yönelik işlerin tercihi artmış bunun yanında birikimleriyle geçime yöneldikleri gözlenmiştir (GİTMEZ, 1977: 46). Göçmenlerin birikimlerini kullanmada seçtikleri tercihler ise konut, arsa, tarım toprağı alımı, küçük iş yeri açma olmuştur (GÖKDERE, 1978: 226; TUNA, 1967; ABADAN 1972: 47-48). Dönenlerin kendi istihdamlarına olanak veren yatırım ya da bağımsız iş yeri açma eğilimi fazla olmakla birlikte salt yatırım amaçlı ve kendilerinin çalışmalarını gerektirmeyecek alanlara yatırım yapanlar da küçümsenmeyecek boyutlardadır. Abadan’ın (1975: 296-299) Boğazlıyan ilçesinde yapmış olduğu araştırma esas alındığında, dönenlerin yaptıkları yatırım ve işlerde yerleşim alanlarının etkisinin de göz ardı edilemeyeceği gözlenmiştir. Bu açıdan dönenlerin eğilimlerine yönelik şu sınıflandırma yerinde olacaktır:

- *“Tarıma yönelmiş ve göç öncesi oturulan yerlere dönenler, köyde konuta ve toprağı yatırım yapmakta ve köyde yaşamaktadır,*
- *Kentte tarım dışı işe yönelmişler, kasaba ya da kentte konuta, arsaya, dükkâna yatırım yapmakta ve kentte yaşamaktadır,*
- *Kentte tarım dışı işe yönelmişlerden bir bölümü, eski köylerinde tarım yatırımı da yapmakta, ya kentte ya da köyde yaşamakta; fakat yaşanan yer dışındaki yerleşim birimi ile yakın ilişkiyi sürdürmektedir.”* (GİTMEZ, 1983: 136).

Dönerlerin, Boğazlıyan örneğinde uyum süreçlerine bakıldığında şü genellemelere varılmaktadır (ABADAN, 1975:230, 261-262):

- Tarım ve küçük işletme ve ticarete yönelenlerin yanında üretimde bulunanların (küçük sanayi) sayısı oldukça azdır.
- Küçük yerleşim alanlarındaki ticaret ve hizmet işleri göçmenlerin ek gelir kaynakları olmuştur.
- Tarımla uğraşanlar ise genellikle bölge dışından gelmiş işçileri çalıştırmaktadırlar.

Dönerlerin döndüklerinde uyum biçimleri, bu anlamda başlangıçtaki beklenti ve umutlarla örtüşmemiştir. Kaynaklarını ne sanayi ve iş koluna ne de üretim alanlarına yöneltmişlerdir. Ancak seçtikleri işlerle her ne kadar ülkenin beklentilerine yanıt veremeseler de bireysel beklentilerini karşılamışlardır.

Göçmenlerin iş seçimlerine bakıldığında, dışarı çıkmadan önceki işleriyle kıyaslanırsa tarım sektöründe önemli bir değişiklik görülmemesine karşın ticaret, hizmet ve küçük sanayi üretimi kesimlerinde artışlar; inşaat, ücretli sanayi işçiliği ve işsiz- çalışmayan kesimlerindeyse önemli sayıda azalma görülmüştür. Dönüş sonrasında başkalarının işinde çalışanların sayısında önemli azalmalar, kendi işinde çalışanların sayısında artışlar görülmüştür. Göçmenler birikimlerini dükkân, imalathane, ticarethane, ticari taşıt, tarım makineleri gibi yatırım alanlarına yatırmışlardır. Birikimlerinin oranı ise Almanya'da yaptıkları işlere ve çalıştıkları sektörlerle göre farklılık göstermektedir. Bunun yanı sıra dönerlerin yatırımlarının ¼'den fazlası konut alımına, ½'den fazlası taşınmaz mallarının alımına verilmiştir. Bankada tutma (pay senedi, tahvil vb.) da bir yatırım yolu olarak benimsenmiştir (GİTMEZ, 1983: 176-219).

Göçmenlerin döndüklerinde zor bir uğraş olan tarımla uğraşmak yerine toprak alımına yönelmeleri ülkedeki tarımsal alanların fiyatlarının artışına neden olmuştur. Ancak toprak göçmenler için kendisine aileden aktarılan bir kaynak olduğu kadar birikimleri değerlendirmede güvenli bir yatırım aracı ve dönüş sonrasında belli başlı bir üretim

alanıdır. Göçmen işçi için toprak, göç öncesinde ailenin ortak varlığıyken göç sonrasında aileden koparak çekirdek aile oluşturmuş, bağımsız bir aile olmuş göçmen bireyin kendi öz varlığı haline gelmiştir (GİTMEZ, 1983: 220-229).

Dönerlerin göç sonrasında yapmış oldukları seçimler ve eğilimler çok değişkendir. Her ne kadar dönerlerin eğilimlerine ilişkin saptamalar yapmaya çalışılsa da belli sayıda insan ve belli bölgelerde yapılan araştırma sonuçlarıyla genellemeler yapmak doğru değildir. Kaldı ki eldeki veriler de göçmenlerin belli davranış kalıplarını açıklayacak, tipolojiler oluşturacak belirginlikte değildir.

Bu ekonomik düzenlemelerin ardından Türkiye'deki yerleşimlerini tamamlayan göçmenleri sırada bekleyen sorun toplumsal uyum sorunudur. Uzun yıllar yurtdışında kalan göçmenler pek çok yönden değişim göstermiş, farklı görüş ve bakış açıları edinmişlerdir. Bunların yanında yurt dışında zor koşullarda çalışan bireylerin aile içi dengeleri bozulmuş, geleneksel yapılarından sıyrılmışlardır. Bireylerin yaşamlarındaki bu değişimler yeni girdikleri çevrelerde fark edilmiş ve tepkilere neden olmuştur. Geleneksel bir yapıya sahip olan Türk toplumu, Alman toplumunun etkilerini taşıyan göçmen işçileri aralarına almakta zorlanmıştır. Bu çift taraflı uyum süreci göçmenlerin Türkiye'deki yaşamlarını güçleştirmiştir. Bu geri dönüşlerden en fazla etkilenen kesim ise her zamanki gibi çocuklar ve gençler olmuştur. Bir başka sosyal, kültürel, eğitimsel ve dilsel uyum süreci de Türkiye'de başlamıştır.

Göç sürecinden etkilenen en şanssız bireyler, çocuklar olmuştur. Eğitimleri, psikolojileri, gelecekleri düşünülmeden ülke değiştirmek zorunda bırakılan bu çocuklar hem Almanya'da hem de Türkiye'de ciddi uyum sorunları yaşamışlardır. Genel olarak göç ve geri dönüş süreçlerinin ikisi de benzer uyum süreçlerini gerektirse de araştırmacılar, geri dönüşlerde yaşanan uyum sorunlarının yurt dışında yaşananlara oranla daha fazla olduğunu düşünmektedirler (HİSLİ, 1986). Hem bedensel hem de psiko-sosyal alanlarda hızlı ve yoğun bir değişime ve gelişime uyum sağlama sürecinde olan ergenlerin, yurt dışına göç ve geri dönüş süreçlerinde, yetişkinlere oranla daha

fazla etkilendikleri düşünölmektedir. Bu uyum sürecinde költürler arası değerlerin ve kuralların değışmesi, günlük yaşam ve etkinliklerdeki değışimler, ergenlerin yaşadıkları çatışmaları arttırmakta, kimi durumlarda çatışmalar bedensel ve psikolojik sorunların ortaya çıkmasına neden olabilmektedir. Çünkü uyum süreci, karşılaşılan güçlüklerle uygun çözüm yollarının bulunmasıyla kişinin gelişimine katkıda bulunabileceği gibi uygun olmayan çözüm yollarının kullanılmasıyla süreçte, kronik sorunların oluşmasına yol açabilmektedir (AKBALIK, KARADUMAN, ORAL ve ÖZDOĞAN, 2003). Bu nedenle göçün en ağır faturasını çocuk ve gençler ödemektedirler.

Okul çağındaki göçmen çocuklarının Türkiye’de eğitime başlaması ya da Almanya’da başladıkları eğitimi Türkiye’de devam ettirmesi oldukça zor olmuştur. Bu süreçte çocuk ve gençler çok farklı türde sorunlarla boğuşmak zorunda kalmışlardır. Kimileri ise bu süreçte okumak istememiş ve eğitim yaşamını sonlandırmıştır. Çocukların yaşadıkları sorunlar kişisel durumlarına, konumlarına, psikolojilerine göre farklılık göstermektedir. Çocukların karşılaştıkları güçlükleri açıklamada çocukların durumlarını sınıflandırmak yararlı olacaktır:

- Almanya’da doğmuş ve okul çağından önce Türkiye’ye gelmiş çocuklar,
- Almanya’da doğmuş ya da küçük yaşta Almanya’ya gitmiş, anaokulu eğitimi almamış ve temel eğitimine Almanya’da başlamış, Türkiye’de devam edecek çocuklar,
- Almanya’da doğmuş ya da küçük yaşta Almanya’ya gitmiş, okul öncesi eğitimini ve temel eğitimini Almanya’da almış çocuklar,
- Türkiye’de doğmuş ilkokula Türkiye’de başlamasına karşın Almanya’da devam edecek çocuklar.

Almanya’da doğan ve okul çağından önce Türkiye’ye gelen çocuklar göçmen çocuklar arasında en şanslı olanlardır. Çoğunluğu evde bakılan bu çocuklar aile içinde Türkçe konuşmakta ve kendilerini Türkçe olarak ifade etmektedirler. Ancak bu çocuklar yoğun çalışan anne ve babalarının ilgisizliği nedeniyle Türkçeyi tam olarak öğrenememiş,

kendilerini rahat bir şekilde ifade edecek sözcük dağarcığı oluşturamamışlardır. Buna karşın Türkiye'ye geldiklerinde ciddi dil problemleri yaşamadan yaşamlarını sürdürürler. Anaokuluna gönderilen çocukların durumu biraz daha farklıdır. Bu çocuklar anaokulunda hem Almancayı hem de Alman sosyo-kültürel kurallarını öğrenmeye başlarlar. Öğrenmenin en etkili ve çabuk olduğu bu yaş döneminde çocuğun öğretilenleri bırakıp yerlerine yenisini koyması kolay değildir. Türkiye'ye gelen çocuğun Almanya'dan farklı akran grubuna ve kültürel öğelerine bir anda alışması kolay değildir.

Almanya'da okul öncesi eğitim almadan okula başlayan çocuklar, dil ve kültür açısından büyük zorluklar çekmektedirler. Bunlar ne ana dillerini ne de Almancayı kendilerini ifade edecek kadar bilmektedirler. İki dil ve kültür arasında sıkışan bu çocukların okul yaşamlarının sıkıntılı başlaması sonraki süreçleri de olumsuz etkilemektedir. İki dilde de okuyamaz olamayan bu çocuklar Türkiye'ye dönüşte en çok zorlanan kesimdir. Bunlar ne Almanca ne de Türkçeyi bilmedikleri için Türk okullarında da başarılı olmalarının imkânı yoktur.

Almanya'da doğmuş ve temel eğitimine Almanya'da başlayan çocukların durumu da pek iç açıcı değildir. Bunlar Almanca bilen, Alman kültürüyle yaşayan ve biçimlenen gençlerdir. Türkiye'ye geldiklerinde uzak oldukları bir dile, kültüre ve yaşam tarzına uyumları kolay olmaktadır. Türkçe okuma ve yazmada zorlanan çocukların başarıları da bu durumdan etkilenmektedir. Ayrıca Alman eğitim sistemine, Alman öğretmenlere ve Alman disiplinine alışık olan çocuklar da Türkiye'de zorlanmaktadırlar.

Eğitimlerine Türkiye'de başlayan ve Almanya'da devam eden çocukların da eğitim konusunda şanslı oldukları söylenemez. Bunlar okulların açılmasıyla kendilerini bambaşka bir kültür ve dili olan akranları arasında bulurlar. Ancak genellikle Türkiye'deki okul derecesini dikkate almayan Alman okulları çocukları, birinci sınıftan başlatmaktadırlar. Böylelikle çocukların kendilerinden küçük çocuklarla aynı sınıfta okumaları psikolojilerini bozmaktadır. Ayrıca Almanca bilmeyen bu çocukların Alman

eđitim sisteminde başarılı olmaları mümkün deđildir. Buna anlayıřsız ođretmenlerin tutumu da eklenince çocukların başarısı hepten dūřmaktadır. Sonrasında tekrar Tūrkiye'ye dōnen bu çocukları Tūrk sınıflarına, Tūrkçe eđitime bırakmak son derece karmařa yaratmaktadır. Tūrkiye'den uzak kaldıkları sūreçte Tūrkçeyi ve yazmayı unutan bu çocukların Almanya'daki başarısızlıđı Tūrkiye'ye de yansıdıđı için, bu çocuklar Tūrkiye'den ayrılmadan önceki akranlarından çok geri kalmıřlardır.

Çocukların geri dōnūřlerinde karşılaştıkları en önemli sorunlar, kūltürel uyum, eğitim ve dil sorunları olmuştur. Birbiriyle ilişkili olan bu sorunlar, aynı zamanda birbirini tetiklemekte; bir alanda ortaya çıkan sorun, öteki sorunları beraberinde getirmektedir. Çalışmamızın bu bölümünde çocukların yaşadıkları sorunlara yer yer ayrı olarak, yer yer birbirleriyle ilişkili olarak değinmekte yarar görūyoruz:

Dōnūř yapan gōçmenler arasında 18 yaşın altındaki gençlerin sayısı oldukça fazla bulunmaktadır. Bu çocuk ve gençler Almanya'da devam ettikleri eğitimleri yarım bırakarak Tūrkiye'ye gelmiş ve eğitimlerine Tūrkiye'de devam etmek istemişlerdir. Bu noktada çocukların geleceklerini etkileyen bir konu olan eğitim sorunuyla karşı karşıya kalmışlardır. Çocukların Tūrkiye'de yaşadıkları eğitim sorunları, temelde pek çok nedenden kaynaklanmaktadır. Yaşadıkları sorunlara çōzüm bulamayan çocukların eğitimlerinde vardıkları nokta "başarısızlık" olmaktadır. Çocukların başarısızlığını fark eden ebeveynler, oğretmenler ve yöneticiler konuyla ilgili özel düzenlemeler yapılması gerektiğinin farkına varmış ve ilk olarak 1976 yılında konuya ilişkin girişimlerde bulunmuşlardır. Sūrecin ortaya çıkışı şöyle olmuştur:

1973 ekonomik kriziyle birlikte Almanların geri dōnūřü teřvik politikaları ve caydırıcı baskı ve tutumları sonucunda bařlayan geri dōnūřlerin doruk noktası 1983-84 yılları olmuřtur (DOđAN, 1990). 1974-84 yılları arasında dōnenlerin ortalama %43'ünü; 1985-95 yılları arasında dōnenlerin ise %29'unu 18 yař altı gençler oluřturmaktadır (TAM, 1996: 14). Yurt dıřında yařayan ve geri dōnūřlerle birlikte Tūrkiye'ye dōnen gōçmen nūfusunun içinde yüksek oranda çocuk ve gencin bulunması, yetkililerin çocukların eđitim sūreçleriyle ilgili düzenlemeler yapmasını gerektirmiřtir. Bu sūreçte

gerek yurt dışında gerekse geri dönüşlerinde çocukların okullarda yaşadıkları sorunların çözümleri için Türkiye’de ilk kez 1976’da Milli Eğitim Bakanlığı bünyesinde “Yurtdışı İşçi Çocukları Eğitim Öğretim Genel Müdürlüğü” adı altında bir bölüm kurulmuştur (TEKİŞİK, 1979). Geri dönüşlerin 1983-84 yılında doruk noktasına ulaşması sonucunda 1984 yılında Milli Eğitim Gençlik ve Spor Bakanlığı, bu gençler için yaz aylarında kurslar düzenlemiş ve önceleri sadece İstanbul, Ankara ve İzmir’de bulunan 5 Anadolu lisesinde, dönen göçmen çocuklarına, uyum amaçlı, eğitim ve öğretim olanağı sağlamıştır. Açılan bu yaz kurslarıyla göçmen çocuklarına hizmet edildiği için olumlu bir adım atılmıştır. Ancak bu kursların eğitim plan ve programları yurt dışından gelen çocukların gereksinimlerine yönelik olmadığı için, kurslar işlevsel olamamıştır (TEZCAN, 1985). Belirli merkezlerde açılan bu kurslarda matematik, fen, sosyal bilgiler gibi temel derslere ilişkin bilgilerin aktarılması amaçlanmıştır. Ancak, öğrencilerin kısa sürede bu derslerle ilgili eksiklerini tamamlayabilmeleri mümkün olmadığı gibi uyum kurslarında gereksinim duydukları bilgiler de bunlar değildir. Bunun aksine kurslarda öğrencilerin gereksinimlerinin belirlenmesi ve ona uygun bir program uygulanması gerekmektedir. Bunun yanında çocukların Türkçe bilgisiyle ilgili eksiklerinin tamamlanması ve yaşadıkları bölgelere ilişkin temel bilgilerin verilmesi de birincil amaç olmalıdır. Gençlerin kültürel uyum sorunlarını en az indirmek için Türk kültürü ve davranışlarına ilişkin temel bilgiler öğrencilere açıklanmalıdır. Öğrencilerle birebir iletişime girecek olan bireyler yalnızca öğretmenler değil, psikolog, rehberlik uzmanı ve sosyal hizmetler uzmanı gibi birey davranışlarını tahlil edebilecek ve öğrencilere nasıl daha iyi ulaşılabileceğini planlayabilecek, alanında uzman danışmanlara gerek duyulmaktadır (TUFAN, 1987:153).

Çocukların okul sorunlarının başında başarısızlık gelmektedir. Dönüş yapan göçmen çocuklarının okul başarısızlıklarının pek çok nedeni olmakla birlikte, bu nedenlerin başında Alman eğitim sistemiyle Türk eğitim sistemi arasındaki farklar, Almancayı ana dili gibi bilen çocukların Türkçeyi anlamak ve konuşmak konusunda çektikleri güçlükler ve kültürel uyum sorunu gelmiştir. Okullarda başarısız olan göçmen öğrencilerin başarı oranlarına bakıldığında, yapılan araştırmalarda lise öğrencilerinin %50’si orta dereceli başarılı, %30’u ise başarısız olmuştur. Bu oran önemsenmeyecek

boyutların üstündedir (TEZCAN, 1987: 21). Çocukların okul başarıları, yalnızca geleceklerini etkilemekle kalmayıp, yaşamlarının geneline yayılabilmektedir. Okulda başarısız olan çocukların başarısızlıkları, topluma olumsuz bir biçimde yansımakta ve çocukların toplumla bütünleşmeleri zayıflamaktadır. Bu da gençlerin sosyalleşme süreçlerini aksatarak toplumdan uzaklaşmalarına neden olabilmektedir (TEZCAN, 2000: 100).

Yurt dışından dönen öğrencilerin okul yaşamına dair yaşadıkları sorunlardan biri de okuldaki öğretmenlerin davranış ve tutumlarına yöneliktir. Türkiye'deki okullarda öğretmenlik yapan öğretmenlerin, Almanya'daki öğretmenlere kıyasla çok daha fazla otoriter, sert ve hoşgörüsüz olduğunu düşünen göçmen öğrenciler, öğretmenlerin bu tutumları nedeniyle okulda rahat edemedikleri ve kendilerini yeterince ifade etmekten çekindikleri anlaşılmaktadır (TEZCAN, 1987:153). Öğrencilere sert ve hoşgörüsüz davranan öğretmenler, bu davranışlarıyla öğrencilerle aralarına mesafe koymakta; böylelikle onların gözünü korkutarak aşırı davranışlar yapmalarını engellemektedirler. Ancak bu yanlış tutum, öğrencilerin okul yaşamını sekteye uğratmaktadır. Özellikle uyum sorunları nedeniyle okulda daha fazla ilgi ve sabra gereksinim duyan göçmen öğrencilerin, sorunlarını aşmalarını zorlaştırmaktadır (TUFAN, Yurt Dışı, 1987: 52). Ailede başlayıp okulda devam eden bu sert, hoşgörüsüz, baskı, disiplin ve saygıya dayalı eğitim sistemi, çocuk ve gençlerin benlik gelişimini olumsuz yönde etkilemekte; kendilerini ifade etmelerini ve kişilik gelişimlerini tamamlayarak kendisini gerçekleştirebilen, bağımsız ve girişimci bireyler olmalarını engelleyebilmektedir (TEZCAN, 1987: 57). Bu anlamda gençlerin, Türk eğitim sistemindeki katı kural ve davranışları aşarak özgürce düşünebilen ve kendisini rahatlıkla ortaya koyabilen bireyler olarak yetişmeleri oldukça güç olmaktadır.

Okullarda öğretmenlerin, dışarıda ailenin baskılarıyla karşı karşıya kalan gençlerin arkadaşlık ilişkileri de bu baskılar çerçevesinde olmaktadır. Yurt dışında Alman arkadaşlarıyla rahatlıkla iletişim kurabilmenin verdiği alışkanlıkla Türkiye'de de arkadaş edinmede zorlanmayan göçmen çocukları, kurdukları arkadaşlıkları da aile ve

öğretmenlerinin gözetimi altında ve belli sınırlar doğrultusunda sürdürmektedirler (TEZCAN, 1987: 34).

Türk eğitim sisteminde üzerinde durulmayan bir başka eksiklik de eğitim ve öğretim teknik, yöntem; araç ve gereçleridir. Yalnız bilgi aktarımına dayanan derslerde, öğrencilerin öğrenimini kolaylaştıracak hiçbir araç ve gereçten yararlanılmamasının yanı sıra öğretmenlerin de öğrenimi kolaylaştıracak teknik ve yöntemlerden de habersiz oldukları bilinmektedir. Özellikle kırsalda okuyan çocuklar kentlerdekilere oranla bu konuda çok daha şanssızdır. Alman okullarından gelen göçmen çocukların, başarısızlıklarının nedenleri arasında bu sorun da vardır (TEZCAN, 1987: 28).

Dönüş yapan göçmen çocuklarının Türkiye’de yaşadıkları sorunlardan biri de meslek seçimi konusunda olmuştur. Türk eğitim sistemi ve Türkçe eğitimde çok başarılı olamayan çocuklar, lise eğitimini güçlükle tamamladıkları için üniversite eğitimine geçememekte; böylelikle meslek sahibi olamamaktadırlar. Alman eğitim sisteminde meslek okullarına yönlendirilecek olan bu çocuklar, başarıları oranında bir meslek sahibi olabilecekken, Türkiye’de genellikle düz lise çıkışlı oldukları için liseden sonra meslek edinmekte güçlük çekmişlerdir. Buna karşın çocukların liseden sonra meslek edinimiyle ilgili genellikle tercih ettikleri meslekler öğretmenlik, hosteslik, turist rehberliği ve tercümanlık vb. gibi mesleklerdir. Çocuklar, genellikle Almanca bilgilerinden yararlanarak yapabilecekleri meslekleri tercih etmişlerdir.

Öğretmenlik mesleğini seçen öğrenciler, genellikle Almanca öğretmenliğinde yoğunlaşmaktadırlar. Almancaları iyi olan bu öğrenciler Alman filolojisi bölümlerinde zorlanmadan okuyabilmekte ve Alman dil bilgisini güçlü bir biçimde öğretecek niteliklere sahip başarılı bir öğretmen olarak mezun olmaktadır. Nitekim Alman filolojisi bölümlerini daha çok bu nitelikte öğrenciler tercih etmektedirler. Ankara, Gazi ve Hacettepe üniversitelerinde olduğu gibi (TOMANBAY, 1985:170).

Almanca bilgileri ile seçtikleri öteki mesleklerle de ülkenin gereksinimi olan insan gücünü karşılayan bu öğrenciler, Türkiye'ye yararlı olmuştur. Almanca bilgileri nedeniyle Türk eğitim sistemine farklı bir açı getiren bu öğrenciler, Türkiye'de Almanca eğitim veren Anadolu liselerinin de açılmasını sağlamışlardır. Almanya'dan dönen öğrencilerin yoğunlukta olduğu bu okullar, onlara meslek edinimi konusunda yararlı olmuştur.

Yurt dışından gelen göçmenler, uyum sorunu yaşayan çocuklarının okullarıyla yakından ilgilenmiş, onların okuldaki durumlarını yakından izlemişlerdir. Ders durumlarından, okuldaki hal ve davranışlarına, kurdukları arkadaşlıklara kadar onları denetim altına almışlardır. Göçmen ailelerin çocuklarının eğitimiyle yakından ilgilenmeleri zamanla yerli halka da yayılmıştır. Bu anlamda toplumda olumlu bir davranış değişikliğine yol açmışlardır. Ancak ailelerin, Türk kültürüne ve yaşam biçimine uyum sorunu yaşayan çocuklarını, mahalli baskılar nedeniyle bu denli denetim altına almaya çalışmaları, çocuklarıyla aralarında çatışmaların çıkmasına neden olmuştur (TEZCAN, 1987: 40-44).

Yurt dışında bir süre kalarak Türkiye'ye dönüş yapan gençlerin Türkiye'de yaşadıkları uyum sorunları, kişilik gelişimlerini olumsuz yönde etkilemiştir. Araştırmacıların bu gençlerle yapmış oldukları çalışmalar, onların yurt dışına hiç çıkmamış akranlarından farklı özelliklere sahip bireyler olduklarını ortaya koymuştur. Bu bakımdan, Türkiye'de birkaç nesli etkileyen dış göç sorununun boyutları, düşünülenenden fazla olmuştur. Araştırmacıların bu konudaki saptamalarına değinilecek olunursa durum biraz daha açıklık kazanmış olur (AKINCI, 1999; ARICI,1987: 78-86; DİNÇER, 1994; DOĞAN, 1990; HAKAN, 1995; HUVAZ, 1994; KURUÜZÜMCÜ, 1999; LIN, 2000; ÖZBEN, 1991; ŞAHİN, 1999; TUFAN, 1984: 114-132; TUFAN,1985:153-163; ÜLTANIR, 1992):

Doğan (1990) yurt dışı yaşantısı olan lise öğrencilerinin yurt dışı yaşantısı olmayan öğrencilerden her alanda daha fazla sorun yaşadıklarını belirtmiştir. Bunlar önem sırasına göre: okul yaşamı, gelecekteki öğrenim ve iş olanakları, ev ve aile yaşamı,

başkalarıyla ilişki kurma, arkadaşlık yaşamı, benlik ve iç yaşam, sağlık ve beden gelişimi. Bu araştırma, yurt dışından gelen kız öğrencilerin, yurt dışından gelen erkek öğrencilere göre daha fazla sorun yaşamakta olduklarını ortaya koymuştur. Yurt dışından dönen öğrencilerin değerlendirildiği sınırlı sayıdaki çalışmalara bakıldığında, bu öğrencilerin uyumlarının daha çok depresyon, kaygı, benlik tasarımı, sosyal beceri, atılganlık düzeyi, değerler, ana baba tutumlarının algılanması, bazı bilişsel ve duyuşsal etkenler, problem çözme yetenekleri gibi değişkenler açısından değerlendirildiği görülmektedir (AKINCI, 1999; HAKAN, 1995; HUVAZ, 1994; KURUÜZÜMCÜ, 2002:102-113; ÖZBEN, 1991; ŞAHİN, 1999; TUFAN, 1984: 114-132).

F. Almanya'dan dönen ve yurt dışı yaşantısı geçiren öğrencilerin depresyon ve kaygı düzeylerinin, akademik başarılarının (ÖZBEN,1991) ve kişisel değerlerinin (ÜLTANIR,1992) bu yaşantıyı geçirmeyen öğrencilerden daha düşük olduğu; buna karşın sosyal beceri düzeylerinin ve atılganlık düzeylerinin daha yüksek olduğu saptanmıştır (AKINCI,1999; ŞAHİN,1999). Kendilerini algılama düzeylerinin ise Türkiye'de yaşayan akranlarından farklı olmadığı gözlenmiştir (HUVAZ 1994). Anne ve babalarının tutumlarını daha otoriter ve ilgisiz olarak algılayan bu gençlerin, benlik tasarımlarının daha düşük olmasına karşın, içsel denetimlerinin fazla olduğu saptanmıştır. Bu saptama, çocukların içsel denetimlerinin oluşumunda Almanya deneyimlerinin olumsuz etkisinin olmadığını göstermektedir. Yani, gençlerin, ebeveynlerinin tutumlarını algılamalarını, benlik tasarımlarını ve içsel denetimlerini, yurt dışına çıkma yaşları, yurt dışında kalma süreleri, yurt dışına çıkmadan önce Türkiye'de yaşadıkları yerleşim bölgeleri, Türkiye'ye dönme süreleri, Türkiye'ye dönme yaşları, Türkçeyi kullanma becerileri, yurt dışına yeniden dönme istemlerinin etkilemediği gözlenmiştir (HAKAN,1995).

Yurt dışından dönen ve Türk kültürüne uyum ve Türkçe konuşmak konusunda güçlükler yaşayan öğrencilerin, derslerinde ve toplumsal ilişkilerinde başarısız oldukları; bunun sonucunda da okuldan ve toplumsal ilişkilerden soğuyarak uzaklaştıkları ya da toplum kurallarıyla çatıştıkları gözlenmektedir (ARICI, 1987). Bu araştırmacılar, gençlerin sosyal ve eğitimsel başarısını dille ilişkilendirmektedirler (DOĞAN,1990;

HAKAN,1995; TUFAN,1984). Yurt dışı yaşantısı olan lise öğrencilerinin okul başarılarında rol oynayan sosyo-ekonomik etkenlerin neler olduğunu inceleyen, Dinçer'in (1994) yaptığı çalışmada, göçmen işçi çocuklarının da hazırlık sınıfından geçirilmeleri ve Türkçeyi çok iyi öğrenmeleri gereği, uyum kurslarının zorunluluğu, öğrencilerin yurt dışında buldukları sırada ve Türkiye'ye dönmeden önce de bir uyum kursundan geçirilerek Türkiye'ye dönmeleri için hazırlanmaları gereği, Türkiye'deki rehberlik servislerinin etkinleştirilmesi, yurt dışı deneyimli öğrencilerin yoğun olduğu okullarda öğretmenlere de bu öğrenciler hakkında bilgi verilmesi ve gerekli becerilerinin kazandırılması gereği vurgulanmıştır.

Yukarıda belirtilen çalışmalar incelendiğinde, yurt dışı yaşantısı olan öğrencilerle olmayanların uyumlarının farklı boyutlarda değerlendirildiği ve çelişkili sonuçlara ulaşıldığı görülmektedir. Bu bakımdan dönüş yapan göçmenlerin uyum sorunlarını çözüme ulaştıracak ve onların gereksinimlerini doğru saptayacak araştırmaların bir bütün olarak ortaya konması ve gerekli düzenlemelerin yapılması, dönüş yapacak olan göçmenlerin benzer sorunları yaşamamaları için önem taşımaktadır.

Geri dönüşlerde yaşanan en temel sorun kültür sorunu olmuştur. Uzun yıllar Almanya'da kalmış olan göçmenler, değişim geçirmişlerdir. Özellikle II. kuşak göçmenler Almanya'da büyüüp Alman kültürünün öğeleriyle yetiştikleri için, kısmi olarak Alman gibi düşünmekte, giyinmekte, davranmakta ve yaşamaktadır. Bu bireylerin Türkiye'ye geldiklerinde karşılaştıkları sorunlar da farklılık gösterir. Almanya'dan büyük şehirlere gelen aileler, büyük şehirlerde göze çok batmamakta ve daha az sorun yaşamaktadırlar. Ancak köy ya da kasabalara gelen ailelerin yaşadıkları sorunlar büyümektedir. Daha kapalı bir toplum yapısı bulunan küçük yerleşim alanları geleneksel yaşam sürerler. Dolayısıyla Batılı tarzda yaşamlar buralarda daha fazla göze batmakta, daha fazla eleştirilmektedir.

DİPNOTLAR:

¹ K. Turan, işçi çocukların Almanya’da yaşadıkları dil sorunundan kaynaklanan kültürel uyum sorunlarını Meriner- Braun’un yapıtından aldığı şu alıntıyla çarpıcı bir biçimde ifade etmiştir:

“Her gün Türkiye’den Almanya’ya seyahat ediyorum. Sabahleyin anne babamın evini terk ettiğim zaman, aslında Türkiye’den ayrılıyorum. Okula, arkadaşlarıma gidiyorum, o zaman Almanya’dayım.

Akşamları eve dönünce yine Türkiye’deyim. Evde okulda olup bitenlerden ya da arkadaşlarımla yaptıklarımın hiç söz etmem, tamamen ailemin beklentilerine uygun olarak hareket ederim. Okulda ya da arkadaşlarımla beraber olunca da annemden ve babamdan hiç söz etmem.” (MEİNER-BRAUN, 1980).

² Abadan’a (2002: 187) göre göçmen çocukların büyük bir çoğunluğu okul öncesi eğitimden mahrum kalmaktadır: “Anne babanın çalıştığı göçmen ailelerde genellikle küçük çocuklara ablaları bakmaktadır. Bunlar memleketlerinden çoğu zaman eğitimleri yarım bıraktırılarak kardeşlerine bakmak üzere Almanya’ya getirilirler. Küçük yaşta bir anne sorumluluğu yüklenen bu genç kızlar hem eğitimlerinden olur hem de Almanya’da eve kapalı bir biçimde yaşayarak ev kızı olurlar. Evde, çocuk bakımı, temizlik, yemek yapmak gibi işlerden sorumludurlar.”

³ Merier- Braun (1980), göçmen çocuklarının iki kültür arasında sıkışıp kalan yaşamlarını, çocukların dilinden şöyle dile getirir: “Her gün Türkiye’den Almanya’ya seyahat ediyorum. Sabahleyin ana-babamın evini terk ettiğim zaman, aslında Türkiye’den ayrılıyorum. Okula, arkadaşlarıma gidiyorum, o zaman Almanya’dayım.

Akşamları eve dönünce yine Türkiye’deyim. Evde okulda olup bitenlerden ya da arkadaşlarımla yaptıklarımın hiç söz etmem, tamamen ailemin beklentilerine uygun olarak hareket ederim. Okulda ya da arkadaşlarımla beraber olunca da annemden ve babamdan hiç bahsetmem.”

⁴ Elwert'e göre (ABADAN, 2002:185), farklı kültürlerde yetişen bireylerin yalnızca dilleri, dinleri, kültürleri farklı olmakla kalmaz; vücut dilleri bile farklıdır. Bu durum da göçmenlerin Almanya'da yaşadıkları iletişim sorunlarının büyüklüğünü daha net gözler önüne serer: "İletişim kurmakta uğranılan güçlüklerden biri de G. Elwert'in "mimik işaretler" olarak belirttiği vücut dilidir. Bu dil, kişini geldiği kültür çevresine özgüdür ve farklı çevrelerde farklı anlamlar taşımaktadır. Örneğin başı arkaya atmak Türklere "Hayır", Almanlarda ise "Beni yalnız bırak" anlamına gelmektedir. Böylece denilebilir ki, değişik kuşaklar arasındaki iletişim, kuşakların benimsedikleri kavramlar, sözler, anlamlar nedeni ile aile içi, topluluk içi ve yerleşilen toplumla ilgili olarak ciddi sorunlar yaratmıştır."

GÜLTEN DAYIOĞLU’NUN ROMAN VE HİKÂYELERİNDE DIŞ GÖÇ

Gülten Dayıoğlu Hakkında

1935 yılında Kütahya’nın Emet ilçesinde doğmuştur. Öğreniminin bir bölümünü Anadolu’nun çeşitli yerlerinde yapmış, İstanbul, Atatürk Kız Lisesini bitirmiştir. Bir süre İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi’nde okumuş daha sonra ekonomik sıkıntılar ve evlilik nedeniyle okulunu yarım bırakmıştır. 1962’de öğretmen alımı sınavlarına girip ilkokul öğretmeni olarak atanmıştır. On beş yıllık hizmetten sonra 1977 yılında istifa ederek öğretmenlikten ayrılmıştır.

İlkokul üçüncü sınıfta, yazdığı kompozisyonlarda öğretmenin yazarlık yeteneğini saptamasıyla yazma bilinci edinmeye başlamıştır. 1950 yılında, on beş yaşındayken, bir öyküsü, Afyon’da yerel bir gazetede yayınlanmıştır. İlk kitabı 1963’te yayımlanan “Bahçıvan’ın Oğlu” adlı öykü kitabıdır. 1964-65 yılında Yunus Nabi Öykü Yarışması’nda kadın sorunlarını ele alan sosyal içerikli “Döl” adlı öyküsüyle ikincilik ödülü almıştır.

Dayıoğlu, adını 1971 yılında yazmış olduğu “Fadiş” adlı öyküyle duyurmuştur. Öğretmenlik yıllarının başında, gelişigüzel bir biçimde yazarak kaleme aldığı öyküyü, okuldan zorla ödünç aldığı daktiloyla temize çekerek yayımlatmıştır. “Fadiş”, 1971 yılında Abdi İpekçi’nin kurduğu Milliyet Yayınları’na on bin adet basılır ve iki buçuk ayda tüm baskı tükenir. 1979 yılında ise Fadiş, Altın Kitaplardan yeniden basılır, kesintisiz baskılarla hâlâ kuşaktan kuşağa hizmet vermeyi sürdürmektedir. 2001 yılında “Fadiş” in 30. doğum yılı Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi, Marmara Üniversitesi Eğitim Fakültesi, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesince düzenlenen bilimsel ve ulusal nitelikte sempozyumlarla kutlanmıştır. Çocuk Vakfı aynı konuda bir panel düzenlemiş, Feyziye Mektepleri Ayazağa Kampusu’nda beşinci sınıf öğrencileri “Fadiş”i sahneye koymuştur.¹ Kültür Bakanlığı TEDA Projesi kapsamında Mısır’da yayınlanmıştır. 2008 yılında Almanya’da tekrar yayınlanmıştır (ÖnelVerlag&Druck).

1964-65 Yunus Nadi Öykü Yarışması'nda ödülünü alırken tanıştığı Yazı İşleri Müdürü Ecvet Güresin, Dayıoğlu'na Cumhuriyet gazetesinde yazılarını yazabileceğini söylemesi üzerine bu tarihten itibaren “Cumhuriyet”te eğitimle ilgili ve sosyal içerikli düşünce yazıları yazmaya başlamıştır. 1967 yılında, Milliyet gazetesine geçen Dayıoğlu, Milliyet'te Abdi İpekçi ve Ali Gevgilili ile birlikte çalışma imkânı bulmuş, onlardan inceleme yazıları ve röportaj tekniğiyle ilgili bilgiler edinmiştir.

Küçük yaştan itibaren yazan Gülten Dayıoğlu'nun yetmiş üç eseri vardır. Yayınlanan eserlerinin yanında kendi deyimiyle “bavullar dolusu” müsvedde yazıları da bulunmaktadır. Yazmaya başladığı ilk yıllarda sosyal sorunlar üzerinde yoğunlaşan Dayıoğlu, yetişkinlere yönelik öyküler yazmaktadır. Bu eserler yazarın yakından tanıdığı Anadolu insanını ve özellikle Anadolu kadınlarının sorunlarını ele almaktadır. 1964-65'te Yunus Nadi Öykü ödülünü almasına sağlayan “Döl” adlı öykü de kadınların sorunlarını işleyen sosyal içerikli bir öyküdür. Anadolu insanının sorunlarını irdeleyen Dayıoğlu'nun, yine 60'lı ve 70'li yıllarda Türkiye'nin gündemindeki sosyal sorunlardan biri olan dış göç konusunu işleyen öykü ve romanları da bulunmaktadır. “Yurdumu Özledim” ve “Ben Büyüyünce” adlı romanlarıyla “Geride Kalanlar” ve “Geriye Dönenler” adlı öykü kitapları, göçe katılmış ya da göçten etkilenen bireylerin sorunlarını ele almaktadır. Bir yandan, Anadolu'nun köyünden kalkıp Almanya'ya giden ve Almanya'da yurdundan uzak yaşamaya çalışan bireylerin sorunlarını irdelerken öte yandan yakınlarını Almanya'ya göndermiş geride kalan göçmen yakınlarının sorunlarını ele almaktadır. Göçmen bireyler arasında da özellikle göçmen çocuklarının sorunlarına eğilmektedir.

70'li yılların sonuna doğru sosyal içerikli konuları bir kenara bırakarak çocuklara yönelik çalışmalarını yoğunlaştıran Dayıoğlu, Türk edebiyatında, çocuk edebiyatı alanında bir çığır açmıştır. Çocuklar için yazdığı öykü, roman ve gezi yazılarıyla çocukların zihinsel ve kişisel gelişimlerine katkıda bulunan, çocukların eğitimlerinde önemli pay edinecek kitaplar yazmıştır. Öğretmenlik yıllarında çocuklarla kurduğu yakın ilişkilerden edindiği deneyimler ve sonraki yıllarda ise çocuk psikolojisine dair yapmış olduğu araştırmalarla çocukların zihinsel ve ruhsal dünyalarına seslenecek ve

gelişimlerine katkıda bulunacak eserler yaratmıştır. Çocuğa çeşitli erdemleri, saygıyı, sevgiyi, çalışkanlığı, adaleti, merhameti, metaneti, direnci, özgüveni, dostluğu aşlayan yazar, çocukları bu değerleri canlandıran serüvenler içinde yaşatarak onların eğitime önemli bir katkı sağlar (AKKUŞAK, 2009). Dayıoğlu, kendisini yazmaya iten nedenin de çocuklar olduğunu şöyle ifade eder:

“1963’te ilkokul öğretmenliği yapıyordum. Okumayı söken öğrencilerin okumayı pekiştirmek için bol bol kitap okumaları gerekiyordu. Oysa onlara bu olanağı sağlayamıyordum. Çünkü, çocuk yazını alanı pek boştu. Birkaç yazar dışında hiç kimse çocuk kitabı yazmaya istekli değildi. / Bu arada oğlum da küçüktü. O da benzer okuma açlığı içindeydi. Kendisine... düşürünüm olan birçok öyküyü anlatırdım. Bunları pek sever, yeniden yeniden dinlemek isterdi./ Aynı öyküleri zaman zaman sınıfımda öğrencilerime de anlattığım oluyordu. Benzer ilgiyi onlardan da görüyordum./ Sonunda oturup çocukları için kısa öyküler yazmaya başladım.”(ASLANKAYA, 2006).

1970’li yıllarda çocuk edebiyatına eğilen yazar, başlangıçta yazılarını yazmakta ve yayınlamakta güçlükler çekmiştir. Bu yıllar, Türk edebiyatının çocuklara yönelik kolu önemsenmemekte, çocukların da yetişkinlerle aynı kitapları okuması gerektiği düşünülmektedir. Bu bakımdan, çocuklara yönelik roman, öykü, tiyatro, şiir gibi türlere neredeyse hiç rastlanmamakta; var olanlar da yabancı yazarlardan çeviri yapılarak oluşturulmaktadır. Böyle bir dönemde çocuk edebiyatına yönelen Dayıoğlu, hem önünde kendisine yol gösterecek bir örnek bulunmadığı hem de çocuklara yönelik kitapların basımının yayınevlerince önemsenmediği için güçlükler yaşamıştır. İlk yazdığı çocuk öykülerini yayınlamak için iki yıl yayınevlerini dolaşmıştır. Ancak yazarın o yıllarda göstermiş olduğu çabalar, Dayıoğlu’nu, 70’li yıllardan bu yana yetişen nesillerin yazarı yapmıştır.

Bugün üç kuşağın yazarı olarak tanınan Gülten Dayıoğlu, yaşamı boyunca güncelliği koruyabilmek amacıyla çağına ayak uydurmaya çalışmakta, yazılarının içerik ve biçimini yenilemektedir. Çağın bilimsel gelişmelerini, teknolojisini ve bu gelişmelerin gençler üzerindeki etkisini yakından takip eden yazar, onlardan kopmamak adına

kendisini geliştirmekte, teknolojiyi ve bilimsel gelişmeleri yakından izlemekte, çağın değişen değer yargılarını, duygu, dūřünce ve görüşlerini anlamaya çalışmaktadır. Dayıoğlu, öykü ve romanlarının konusunu yakından takip ettiği bilim ve teknolojik gelişmeler üzerine oturarak çocukların hayal dünyalarını zorlayan serüvenler yaratmakta, bir yandan onların dikkatini üzerinde toplarken öte yandan onları bilim ve teknolojinin ışığında eğitmektedir. Özellikle son yıllarda yazmış olduğu fantastik ve bilim kurgu romanlarıyla dünya çapında okunan romanlara imza atmaktadır. Dayıoğlu, içinde bulunduğu dünyayı yansıtmakta, konularını yaşamın içinden seçmekte; ancak kimi zaman bu dünyaya hayal dünyasını da katmaktadır. Bunların yanı sıra anlattığı her türlü konuyu, oldukça yalın bir dille, canlı, akıcı ve sürükleyici bir üslupla anlatmaktadır.

Dayıoğlu'nun çocuklara yönelik yazdığı kitaplarda, çocukların zihinsel ve ruhsal gelişimini olumlu yönden etkileyen ve yazarı başarıya götüren nedenler şöyledir:

- Çocuęu, çocuk olarak dūřünüp anlatılarını onun zihinsel ve kiřisel geliřimine uygun bir biçimde dile getirmek,
- Yarattığı çocuk kahramanların her biri üzerinde özenle çalışıp, her çocuğu kişilik sahibi bir birey olarak yansıtmak, çocuklara saygı duymak,
- Anlattıęı her öykünün temelini sevgiyle örmek, öykülerinde dūřmanlara, savařlara yer vermemek,
- Öykülerinde çocukları dil, din, ırk, renk, kız, erkek, sosyal statü ayırt etmeksizin eşit yaratmak,
- Yalnızca yarattığı insanları değil, her türlü varlık ve yaratığı da sevgi ilkesine dayandırmak,
- Yazdığı her yapıtta çocukların iç dünyasına girerek onların ufuklarını genişletmeye çalışmak.

Yazdığı roman ve öykülerle uluslar arası bir yazar olan Dayıoğlu'nun, kimi kitapları İngiliz, Alman, Macar, İsveç ve Rus dillerine çevrilmiş ve birden çok baskı yapmıştır. Almancaya çevrilen kitaplardan “*Dünya Çocukların Olsa*” adlı romanı, 1984 yılında

Alman Yayıncılar Birliği tarafından, “Gençliğe Yarın Umudu Veren Üç Yüz Kitap” seçkisini kazanmıştır. Jules Verne, Rudyard Kipling, Daniel Defoe gibi klasik çocuk romanı yazarlarının yapıtlarının da yer aldığı bu diziden özel bir katalog oluşturulmuş, kitaplar Almanya içinde açılan sergilerle halka tanıtılmıştır. Yazar, 2000 yılında yapılan Andersen yarışmasında da Türkiye’yi temsil etmiştir. Milli Eğitim Bakanlığı’nın Amerikalı uzmanlar işbirliği ile düzenlediği “Çocuk Kitapları Yazma Semineri”ne katılan Dayıoğlu, bir haftalık süreçte, Amerikalı ve Türk yazın ustalarından, çocuk edebiyatına değin, önemli ipuçları edinmiştir.

Ödülleri ve Adına Düzenlenen Etkinlikler

- “Döl “ (1964-1965) Yunus Nadi Öykü Ödülü (İkincilik) almıştır.
- “Leylek Karda Kaldı” (1974-1975) Arkın Çocuk Edebiyat Ödülü almıştır.
- “Güzel Hanım” (1974-1975) Arkın Çocuk Edebiyatı Masal Ödülü almıştır.
- 1980 yılından bu yana, Hollanda’ya ve birçok kez Almanya’ya çeşitli çocuk yazını etkinliklerine katılmak üzere, davet edilmiş, buralarda çocuk edebiyatına ait bildiriler sunmuştur.
- “Dünya Çocukların Olsa” (1984) George Orwell yılında Alman Yayıncılar Birliği’nce, dünya çapında yapılan “Gençliğe Yarın Umudu Veren üç Yüz Kitap” seçkisinde yer aldı.
- “Gül Gelin” (1987) Türkiye Aile Sağlığı ve Planlaması Koç Vakfı Öykü Ödülü almıştır.
- “Kaf Dağının Ardına Yolculuk” (1987) Kültür ve Turizm Bakanlığı Çocuk Edebiyatı Ödülü almıştır.
- 1988 yılında TRT “Onuncu Uluslararası 23 Nisan Çocuk Şenliği”ne, çocuk kitapları yazarı sıfatıyla onur konuğu olarak davet edilmiş, şenlik etkinlikleri sırasında, başbakan ve TRT kurumu tarafından onur plaketiyle ödüllendirilmiştir.
- “Parbat Dağının Esrarı” (1989) İzmir Büyükşehir Belediyesi Çocuk Romanı Ödülü almıştır.

- Altın Kitaplar Ödülü (1990) almıştır.
- Çocuk Vakfı Çocuk Edebiyatı Ödülü (1991) kazanmıştır.
- Otuzuncu sanat yılı nedeniyle, İstanbul, Ankara, Kütahya Emet ve Anadolu'nun değişik kentlerinde yıl boyunca çeşitli seminer, panel, konferans ve yarışma etkinlikleriyle kutlanmıştır (1993).
- “Kütahya Gazeteciler Cemiyeti Onur Üyeliği ve Basın Onur Kartı” ile ödüllendirilmiştir (13 Kasım 1995).
- Kütahya'nın Emet ilçesinde bir caddeye yazarın adı verilmiştir (13 Kasım 1995).
- Kültür Bakanlığınca düzenlenen “Eflatun Cem Güney Çocuk Kitapları Yarışması”nda Nazan Erkmen'in çizimleriyle ortak oluşturduğu “Çocuk Kitapları Mansiyon Ödülü”nü almıştır (Kasım 1995).
- İstanbul'da yapılmış bulunan 13. Bilişim Kurultayı, bilişime katkıları nedeniyle teşekkür belgesi vermiştir. Ödül olarak, yaşam boyu yararlanabileceği bir internet kanalı armağan edilmiş, “Prizmanet” internet ve reklam ürünleri pazarlama sayfasında, adına ve yapıtlarına sayfa açılmıştır (12-18 Eylül 1996).
- TÖMER'in yaptığı “En Başarılı Çocuk Kitabı Yazarı” araştırmasında birinci seçilmiştir (1997).
- Sabah gazetesi dergi grubundan, Mimoza'nın açtığı çağdaş bir Türkiye için mesleğine ve topluma yaptığı katkılar göz önüne alınarak, cumhuriyetimizin 75. yılında yapılan “Yetmiş Beş Başarılı Türk Kadını” anketi sonucunda ortaya çıkan, yetmiş beş başarılı Türk kadını listesinde yer almıştır (1998).
- Kütahya Ticaret ve Sanayi Odasının, 73. Kuruluş yıldönümü nedeniyle verilen “Sanata Katkı” onur plaketiyle ödüllendirilmiştir (Mart 1999).
- “Uluslararası Andersen Gençlik ve Çocuk Yayınları Yarışması”na Türkiye adayı olarak seçilmiştir (1999-2000).
- Tüyap Kitap Fuarında düzenlenen bir törenle, “Türkiye Edebiyatçılar Derneği Onur Ödülü”nü almıştır (11 Kasım 2000).
- Çocuk Edebiyatı ve Sanatçılar Birliği'nce, “Çocuk Edebiyatı Yaşam Boyu Hizmet Ödülü” almıştır (23 Nisan 2001).

- İlk romanı “Fadiş”in 2001 yılında otuzuncu doğum yılı kutlamaları çeşitli yerlerde ve çeşitli biçimlerde yapılmıştır. Altın Kitaplar yayınevi, Pera Palas’ta düzenlediği basın toplantısı (Mart 2001); Ankara Üniversitesi Eğitim Fakültesi, “Fadiş Sempozyumu”; Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, iki günlük ulusal nitelikli “Fadiş Sempozyumu”; Marmara Üniversitesi Eğitim Fakültesi, “Fadiş Paneli” düzenlemiştir. (Nisan 2001) Ankara ve Osmangazi Üniversiteleri, bu sempozyumlarda sunulan bildirileri, bir kitapta toplamıştır.
- “Türkiye Edebiyatçılar Birliği Hizmet Onur Ödülü” ile ödüllendirilmiştir (2002).
- Kütahya SSK Kütahya Çocuk Hastanesi'ne yazarın adı verilmiştir (12 Kasım 2002).
- Kırkıncı sanat yılı, çeşitli gazete ve dergilerde yayınlanan yazılarla ve TRT ve özel televizyon kanallarında yapılan program ve oturumlarla kutlanmıştır (2003).
- Yapı Kredi yayınları sanatının kırkıncı yılı nedeniyle “Çocuk ve Gençlik Edebiyatı” oturumu düzenlenmiştir (4 Şubat 2003).
- Ülke çapında, değişik tarihlerde yapılan anketlerle üç kez, Türkiye’de en başarılı ve en çok okunan çocuk ve gençlik kitapları yazarı seçilmiştir.
- Milli Eğitim Bakanlığına bağlı ilk ve ortaöğretim okullarının Türkçe ve edebiyat öğretmenlerinden, çocuk ve ilk gençlik edebiyatında, en çok okunan yazar ve tercih edilen yapıtlar sıralamasında birinci seçilmiştir (2004-2005).
- Çocukların eğitim ve gelişimine etkin bir biçimde katkıda bulunabilmek için “Gülten Dayıoğlu, Çocuk ve Edebiyat Vakfı”nı kurmuştur (2007).
- Türkiye Kütüphaneler Birliği’nin internet ortamında yaptığı araştırmalar sonucunda en başarılı çocuk kitapları yazarı seçilmiştir (Mart 2008).
- Türk Kütüphaneciler Derneği ve Okul Kütüphanecileri’nin İstanbul şube ve grubu, kırk beşinci sanat yılı ve kütüphane ve kütüphaneciliğe katkıları nedeniyle yazara onur ödülü ve onur üyeliği vermiştir (Aralık 2008).
- Kabataş Lisesi ve Kabataşlılar Derneği’nin yaptığı bir seçimle yazara “Behçet Necatigil Edebiyat Onur Ödülü”nü vermiştir (Ocak 2009).

Eserleri:

Dayıoğlu, yazarlık yaşamı boyunca 73 kitap yayınlamıştır. Bunların çoğunluğu, okul öncesi, ilkokul dönemlerindeki çocuklara ve ergenlik dönemimdeki gençlere yöneliktir. Yetişkinlere yönelik eserlerinin çoğunu 1960-70’li yıllarda yazmıştır. Her ne kadar eserlerini yaş gruplarına göre ayırsa da Dayıoğlu’nun yapıtlarının bir başka özelliği her yaş grubundan insanın keyifle okuyacağı nitelikte olmasıdır. Dayıoğlu, internet sitesinde, eserlerini yaş gruplarına göre sınıflandırdığı için bu çalışmada da yazarın eserlerini aynı sınıflandırma çerçevesinde vermeyi doğru bulduk.

Yetişkin ve Gençlere Yönelik Eserleri:

Dayıoğlu, yetişkinlere yönelik eserlerinde sosyal konulara değinmiş, özellikle yakınan tanıdığı Anadolu insanının ve kadının sorunlarını konu almıştır. Yazarın değindiği başka bir toplumsal konu ise, 1960’lı yıllara Türkiye’de yurt dışına yapılan göçlerde, göçmenlerin yaşadıkları sorunlar olmuştur. Bu yapıtlarda da eğitimci kimliğini elinden bırakmamış ve göçmen gruplar arasında özellikle göçmen işçi çocuklarının kültür, dil ve eğitim sorunları üzerinde yoğunlaşmıştır. Yazar, yayınladığı roman ve öykülerinin yanında gazete ve dergilerde sosyal içerikli düşünce yazılarıyla da bu konulara parmak basmıştır. Bu yazıları 1965-1987 yılları arasında, Cumhuriyet ve Milliyet gazetelerinde yayınlanmıştır. Yazarın kitap olarak yayınladığı yetişkinlere yönelik roman ve öyküleri şunlardır:

- **Döl** (1970) Öykü kitabıdır.
- **Geride Kalanlar** (1975) Öykü kitabıdır. 1983’te kitabın tümü İsveç’te yayınlanmıştır. Bu kitabın içindeki kimi öyküler ayrı ayrı yayınlanmış ve başka dillere çevrilmiştir. Kitapta yer alan “Sık Dişini” adlı öykü 1981 yılında Berlin’de Türkçe-Almanca kitaplar dizisinde yer almıştır. “Ebem Kuşağı” adlı öykü de 1983’te Macaristan’da yayınlanmış, 1984’te Hamburg’ta “Aus Dem Schweigen” adlı öyküler antolojisinde yer almış, bu kitap 1987’de Alman DTV yayınevinde “Frauen In Der Turkeı Erzählungen” adıyla yeni baskı yapmıştır. Avusturya’nın ORF radyo kurumu tarafından oyunlaştırılan bu öykü, 1986 ve 1989 yıllarında iki kez yayınlanmış TRT’de bir saatlik oyun olarak

gösterilmiştir. Bu oyunun senaryosunu Göksel Kortay yazmış, Oyun Emet ve yöresinde çekilmiştir. Elmas rolünü ise Arsen Gürzap canlandırmıştır. “Yılan Nine” adlı öykü 1988’de Amerika Birleşik Devletleri, Indiana Üniversitesinde, “Twenty Stories By Turkish Women Writers” adıyla yayınlanan antolojide yer almıştır. “Yenir Otlar Yeşermiştir” radyo tiyatrosu olarak düzenlendi ve TRT’de defalarca yayınlandı.

- **Geriye Dönenler** (1986) Öykü- röportaj kitabı. 1986 yılında, “Ruckkehr Zwischen Grezen” adıyla Berlin’de “Ikoo” Yayınevi’nde yayınlandı. Yurt dışından Türkiye’ye kesin dönüş yapan işçi aileleri Haziran 1987’de Amerika’da “Word Literature Today” adlı dergide tanıtıldı. Kitabı tanıtan Talat Halman, işçi göçü konusuna, evrensel bir yaklaşımla değinerek, kitabın tezini pekiştirmiş oldu. Unesco’ya bağlı bir kuruluş olan IBBI’nin (Uluslararası Çocuk ve Gençlik Yayınları Kuruluşu) Japonya yayın organı olan “JBBI” dergisinde, Türk çocuk kitapları yazarı olarak tanıtıldı. İstanbul Başkonsolosu’nun, yazar eşi, Bayan Takeda tarafından hazırlanan bu yazı, Eylül 1988’de söz konusu dergide yer aldı.
- **Yeşil Kiraz** (1992)
- **Yeşil Kiraz 2**(1995)
- **Sekizinci Renk** (1997)
- **Mo'nun Gizemi** (1999) Yurt dışında yayınlanmış genç ve yetişkinlere yönelik fantastik bir romandır.
- **Kıyamet Çiçekleri** (2002)
- **Alacakaranlık Kuşları** (2003)
- **Yada' nın Gizilgücü** (2005)
- **Mo' nun Gizemi 2 – Otran** (2008)

Çocuk Romanları:

Çocukların eğitimleriyle yakından ilgilenen Dayıoğlu, yazdığı kitaplarla kendi deyimiyle onlara “annelik” yapmış, onların her türlü eğitimlerine yönelik yazmayı görev edinmiştir. Bir yandan çocukların okulda aldıkları eğitime yönelik çalışmalar yaparken öte yandan aile içi eğitimde bireye kazandırılan davranışlar ve sosyal değerlerin

aktarımına da dikkat çekmiştir. Çocuklar için yazdığı öykü ve romanlarda Türk toplumunun değerler sistemini aşılarken, onların sevgi, saygı, kardeşlik, barış, güven gibi insan olmaya yönelik önemli kavramları öğrenmelerine katkıda bulunmuştur.

- **Fadiş** (1971)
- **Dört Kardeşiler** (1971)
- **Suna'nın Serçeleri** (1974)
- **Yurdumu Özledim** (1974) Milliyet Çocuk dergisinde bir yıl dizi olarak yayınlanmıştır. Sonra kitap haline getirilerek Milliyet yayınlarının çocuk romanları dizisinde yer almıştır. 1985 yılında Berlin'de yayınlanmıştır. Bu kitabın bir bölümü, Almanya'da 8-14 yaş çocuklarına, dünya dinleriyle örf ve adetlerini tanıtan ve bunlara hoşgörüyü yaklaşmayı sağlayan “Fremde Religionen-Judentum-Islam” adlı bir ders kitabında yer almıştır.
- **Ben Büyüyünce** (1977)
- **Leylek Karda Kaldı**(1979) Uzun öyküdür. Kültür Bakanlığı TEDA Projesi kapsamında Özbekçeye ve Urduca'ya çevrildi.
- **Dünya Çocukların Olsa** (1981) 1984 yılında Berlin'de “Operation Heisser Regen” adıyla yayınlanan bu kitap 1986 yılında Alman Yayıncılar Birliği tarafından “Gençlere Yarın Umudu Veren Üç Yüz Kitap” seçkisini kazandı.
- **Akıllı Pireler** (1982)
- **Işın Çağı Çocukları** (1984)
- **Ölümsüz Ece** (1985)
- **Parbat Dağının Esrarı** (1989)
- **Midos Kartalının Gözleri** (1991)
- **Tuna'dan Uçan Kuş** (1992)
- **Gökyüzündeki Mor Bulutlar** (1993)
- **Ganga** (1996)

6 - 9 Yaş Öykü Kitapları:

Altı-dokuz yaş kesimi için hazırlanmış, her sayfası resimli öykü kitaplarıdır. 1988’de ilk baskıları yapılan bu dizinin, sürekli olarak yeni baskıları yapılmıştır. Bu kitapların bir bölümü televizyon oyunu olarak çocuk izleyiciye sunulmuştur. Yirmi kitaptan oluşan bu dizinin adı “Ece ile Yüce”dir. Tüm dünyada, “*boynu anahtarlı çocuk*” olarak adlandırılan, anne babası çalıştığı için, okul dönüşü, boynundaki anahtarlarla kapıyı açarak evine giren, orada tek başına, ana babasının işten dönmesini bekleyen çocukları bu dizide anlatmaktadır. Yirmi kitaptan oluşan bu dizinin başkahramanı Ece de onlardan biridir. Anaokulundan dönünce boynundaki anahtarla kapıyı açıp içeri girer. Kitaplarda, Ece'nin evde tek başınayken, okulda, servis aracında, sonradan dünyaya gelip aileye katılan kardeşi Yüce ve onu torunu gibi seven komşu yazar teyzeyle yaşadığı gülünç, acıklı, korkulu, şaşırtıcı ve düşündürücü sürprizlerle dolu, serüvenler işlenir. Anaokullarında yaygın olarak okunan Ece ve Yüce dizisi, birinci sınıfta okumayı yeni öğrenen öğrenciler tarafından da ilgiyle izlenmektedir. Eğlendirirken eğitime ilkesine dayanılarak hazırlanan dizide, her kitabın ana başlığı, kitapta işlenen öykünün içeriğini vurgulamaktadır. Her sayfası, usta ressam Mustafa Delioğlu'nun özgün ve çağdaş çizimleri ile bezenmiş, iri puntolarla birinci hamur kâğıda basılmış olan bu kitaplar, hem dizi olarak, hem de birbirinden bağımsız olarak okunabilecek nitelikte düzenlenmiştir. “*Ece ile Yüce*” adlı çocuk kitapları yeniden resimlenerek 1998 yılında yayınlanmıştır.

- **Duvardaki Gölge**
- **Ece Abla Oluyor**
- **Kıskanç Bebekler**
- **Ece Yazar Olmak İstiyor**
- **Minik Fide Çiçek Açtı**
- **Ece'den Mektup Geldi**
- **Çok Gülünç Bir Şey Oldu**
- **Ece Okula Başladı**
- **Yüce Kim Biliyor Musunuz?**
- **Anneler Çocuklarını Çok Sever**
- **Ah Şu Televizyon**
- **Annem Beni Seviyor mu?**
- **Ece'nin Kardeşi Doğdu**
- **Ece'nin Turist Arkadaşları**
- **Ece Kümese Girip Bitlendi**
- **Ece Yüce İle Nasıl Başedecek?**

- **Ece'nin Çorapları Çok Gülünc** **Yüce Nasıl Kanatlandı?**
- **Aydede Kime Gülümsüyor?** **Ablalar Yaramazlık Yapar mı?**
- **Öyle Eğleniyorum ki!** Kültür Bakanlığı'nca açılan Eflatun Cem Güney Masal Yarışmasında başarı ödülü almıştır.

7-9 Yaş Eğitsel Öykü Kitapları:

On iki kitaplık “gelincik dizisi”, köy, kasaba ve kentlerde, başta okul olmak üzere, değişik yaşam ortamlarında, çocuklar tarafından yaşanmış, çocukça serüvenleri içerir. 1984 yılında ilk baskılarını yapmaya başlayan Gelincik dizisi, 1995’e kadar sürekli yeni baskılarla yayınlanmıştır. İri puntolarla birinci hamur kağıda basılmış, eğitsel nitelikli kısa öykülerden oluşmaktadır. İlköğretim ikinci ve üçüncü sınıf öğrencilerine hem okuma zevki ve alışkanlığı edindirmede, hem de okuma hızını geliştirmede yararlı oldukları için tüm dizi, okullarda yaygın olarak okutulmaktadır. Dizideki öyküler çocukluk, dostluk, barış, kardeşlik, özveri, paylaşma, sevgi, saygı, yerine göre örf adet, toplumsal ahlak ilkeleri doğrultusunda işlenmiştir. Tüm bunlar çocuğa kuru öğütler olarak verilmek yerine, yaş düzeylerine, dil dağarcıklarına uygun serüvenler içinde, sezinletme yoluyla aktarılmaktadır. Bu dizide yer alan, “Yaşanmış Hayvan Öyküleri”, hayvanseverlerden derlenen ve gerçekten yaşanmış olaylarla örülmüştür. Bu öyküler, çocuklarda doğa ve hayvan sevgisi oluştururken bir yandan da hayvanlarla kurulacak ilişkilerde gözetilmesi gereken kurallar vurgulanmaktadır.

Azat Kuşu (1983)

Şenlik Günü (1983)

Kır Gezisi (1984)

Uçan Motor (1985)

Deli Bey (1984)

Sıcak Ekmek (1984)

Uçurtma (1984)

Kumluktaki Yavru Martı (1984)

Neşeli Boyacı (1988)

Küskün Ayıcık (1989) Bu öykü 1992 yılında Rus diline çevrildi. Çocuk öyküleri antolojisinde yer aldı.

Yaşanmış Hayvan Öyküleri I,II (1991)

Gezi Kitapları:

Yazarın yurt dışı gezilerinden edindiği izlenimlerden oluşan, çocuk ve gençlere yönelik, özgün fotoğraflarla bezeli, on gezi kitabı vardır. Bu gezi kitaplarının bazıları okullarda kaynak kitap olarak değerlendirilmektedir.

- **Kırmızı Bisiklet** (1965) Yurt dışına yaptığı gezilerde edindiği izlenimleri, uzun öykü biçiminde çocuk ve gençlere yönelik olarak yazdığı bir kitaptır. Özgün fotoğraflarla bezelenen bu kitaplarla gezi coşkusu, gezide edindiği ilginç bilgileri, okuyucularıyla paylaşmıştır. Bu kitapların bir bölümü, ortaöğretimde, ders kitaplarını bütünleyen, başvuru kaynağı olarak değerlendirilmektedir.
- **Kaf Dağının Ardına Yolculuk** (1987) Singapur, Bangkok, Pattaya, Manila, Hong Kong, Japonya, Kore ve bu ülkelerin yakın çevrelerine yaptığı gezi izlenimleridir.
- **Okyanuslar Ötesine Yolculuk** (1990) Güney Amerika'da Venezüella, Peru (Machapichu, Lima, Cusco), Arjantin, Brezilya, Iguazu Şelaleleri, Paraguay'a yaptığı gezileri anlatır.
- **Bambaşka Bir Ülke Amerika'ya Yolculuk** (1990) Amerika Birleşik Devletleri gezisi: Los Angeles, San Francisco, Las Vegas, Miami, Orlando, Newyork.
- **Efsaneler Ülkesi Çin'e Yolculuk** (1990) Çin Halk Cumhuriyeti gezi izlenimleri Urumçu, Xlan, Pekin, Sanghay, Hongkong ile bu kentlerin yakın çevrelerine yaptığı geziler.
- **Kangurular Ülkesi Avustralya'ya Yolculuk** (1991) Sydney, Melburn, Kamberra, Hamilton Adaları'na yaptığı geziler.
- **Kenya'ya Yolculuk** (1992) Kenya'daki Safari bölgelerine yapılan yolculuk.
- **Mısır'a Yolculuk** (1994) Kahire, Asuvan, Luksor, Karnak, Krallar Vadisi ve tümüyle Nil kıyılarındaki tapınaklar sunulmaktadır. Mısır'ı kapsayan bir gezide edindiği izlenimleri içerir.
- **Meksika'ya Yolculuk** (1995) Meksika'da Meksiko, Taxco, Akapulco, Cankun ve Yukatan, Aztek, Maya ören yerlerinde yapılan yolculuk izlenimlerini kapsar.

- **Tüm Zamanların Gözdesi Hindistan'a ve Nepal'a Yolculuk** (1996)
- **Güney Pasifik Adalarına Yolculuk** (2002)
- **Gizemli Buzullar Kıtası Antarktika ve Patagonya'ya Yolculuk**(2006)

Türkçeye Uyarladığı Yabancı Kitaplar:

- **Ayşegül Dizisi** (1965-1966) Gülten Dayıoğlu, Gilbert Delahaye ve Mercel Marlier'in Fransa'da yayınlanan resimli çocuk kitaplarının ilk on altı sayısını "Ayşegül" dizisi olarak Türkçeye uyarlamıştır.

DİPNOTLAR

¹ Dayıoğlu, Fadiş'in ilk yayınevi macerasını şöyle anlatıyor: "Yapı Kredi Yayınevi o zamanlar, Kuledibi'ndeydi. Fadiş'i alıp, sevinç içinde yayınevine gittim. Beni Onat Kutlar karşıladı. Güler yüzle, bana oturacak yer gösterdi. Bir süre sonra Fadiş'in incelemeye başladı. Bu arada Vedat Nedim Tör çıkageldi. Beni kırk yıllık dost gibi selamladı. Kimliğime, yazarlığıma değin sorular sordu. Onat Kutlar da anlattıklarımı dikkatle dinliyordu. Bir çay içimlik sürede onlara çocuk edebiyatıyla ilgili görüş ve düşlerimi anlattım. Gösterdikleri ilgi, beni öylesine yüreklendirmişti ki! Sonradan dostluğumuz ilerledi." Yarışma sonuçlarını beklerken, içini tarifsiz coşkular sarar Dayıoğlu'nun. Hep yarışmayı kazanacağına inanır. Çünkü Fadiş'e güvenmektedir. Ancak yarışmayı kazanamaz. Yayınevi, Fadiş'in, gelecekte yayımlanacak on roman arasında yer aldığıni belirtse de Gülten öğretmen, dosyasını geri almayı tercih edecektir. O günler için şunları söylüyor: "Yarışmadan kaynaklanan coşkum sönmüştü. Ama Fadiş'imle ve yazarlıkla ilgili umutlarım, olduğu gibi duruyordu. Dosyayı geri aldım. Kütüphaneme koydum. O günlerde ilk kitabım olan Bahçivanın Oğlu yayımlandı. Onun verdiği sevinç Fadiş'ten kaynaklanan kırgınlığımi unutturmaya yetmişti. Bir süre sonra aynı türden kitaplarım art arda yayımlanmaya başladı." Fadiş, ilk gittiği yayınevinde yayımlanmasa da yazarına yeni kapılar açmayı başaracaktır (DAYIOĞLU, 2008).

Gülten Dayıoğlu'nun Dış Göçe Bakışı

Çocuk edebiyatının en önemli temsilcilerinden olan Gülten Dayıoğlu'nun yetmiş aşkın roman ve öykü kitabı, pek çok gazete ve dergi yazısı, söyleşi ve röportajları bulunmaktadır. 1960'larda yazın yaşamına giren yazar, bu dönemde toplumsal konulara değinmiş ve buna bağlı olarak dönemin önemli toplumsal sorunlarından olan dış göç konusuna da eğilmiştir. Son derece üretken bir yazar olan Dayıoğlu yazın yaşamına çocuk öyküleri yazarak başlamasına karşın toplumsal konulara da sırtını çevirmemiş 1960 ve 1980'li yıllarda yazdığı roman, öykü, gazete ve dergi yazılarında toplumdaki sosyal sorunlara ve eğitim sorunlarına eğilmiştir. Ancak sonra çocukların eğitiminde önemli yer tutan çocuk edebiyatı alanındaki boşluğu iyiden iyiye anlamış ve çalışmalarında yoğunlaşabilmek amacıyla toplumsal sorunları ele alan çalışmalarını bırakmıştır. Çocuklara yönelik olan bu yazılar, zamanla Gülten Dayıoğlu'nu çocuk edebiyatının önemli isimleri arasına koymuştur. Bu bakımdan kitaplarının sayısına kıyasla dış göç konulu yapıtı çok olmasa da on yedi öyküsü, iki romanı, röportajları, gazete ve dergilerde yayımlanan yazıları bulunmaktadır. Öykülerini "Geride Kalanlar" ve "Geriyeye Dönenler" adlı kitaplarında toplamış, "Ben Büyüyünce" ve "Yurdumu Özledim" adlı romanlarında ise dış göç konusuna yer vermiştir. Röportajlarını "Geriyeye Dönenler" adlı yapıtının sonuna eklemiştir. Yazıları ise çeşitli zamanlarda "Milliyet", "Hürriyet" ve "Cumhuriyet" gazetelerinde yer almıştır.

Gülten Dayıoğlu, dış göç konusuna sosyal bir sorun olarak değinmiş, göçmenlerin ve yakınlarının yurt dışında ve yurda döndüklerinde yaşadıkları sorunları ayrıntılı bir biçimde ele almıştır. Ancak Dayıoğlu, sadece göçmenlerin sorunlarına değinmek yerine onların geride bıraktıkları ailelerinin yaşadıkları sorunları da ayrıntılı bir biçimde incelemiştir. Yazarın kendi akraba ve yakın çevresinde tanık oldukları, onun bu konuya daha ayrıntılı bir biçimde eğilmesine neden olmuştur. Bu bakımdan yazar, göç sürecinde göçmenlerin ve yakınlarının yaşadıkları hemen tüm sorunlara değinebilmiştir. Konuyla ilgili duyduğu ve gördüğü tüm ayrıntıları okurlarıyla paylaşabilmek için bu ayrıntılar üzerinde yoğunlaşan öyküler yazmayı uygun bulmuştur. Bunun yanında yurt

dışındaki çocuk ve gençlerin sorunlarını ayrıntılı bir biçimde “Yurdumu Özledim” adlı romanında “Atıl” karakterinin şahsında canlandırmıştır.

Yazarın konuyla ilgili ele aldığı sorunları oluşturan başlıklar şunlardır: Yurt dışına göç eden göçmenlerin yurt dışında yaşadıkları konut sorunları, yurt dışındaki çalışma koşullarının ağırlığı, Almanca bilmeyen göçmenlerin kendilerini ifade etmekte ve yaşamlarını sürdürmekte çektikleri güçlükler, göçmenlerin ailelerine ve yurtlarına duydukları özlem, yurttan kalan ailelerini yanlarına aldırma konusunda yaşadıkları sıkıntılar, göçmenlerin ve ailelerinin yurt dışında yaşadıkları kültürel uyum sorunları, dışlanma, horlanma; göçmen çocuklarının yurt dışında yaşadıkları dil, eğitim ve kültürel uyum sorunları, Almanya’da ilgiden yoksun kalan göçmen çocuklarının durumları, Alman okullarında göçmen çocuklarına uygulanan eğitimle ilgili sorunlar, Alman öğretmenlerin göçmen çocuklarına karşı tutumları, Alman kültürüyle özleşen ve kendi dilini, kültürünü ve geleneklerini yadsıyan gençlerin durumları; Almanların göçmenleri geri dönüşe teşvik politikaları, baskı ve şiddet uygulamaları, dönüş kararı almakta zorlanan göçmenlerin yaşadıkları kararsızlıklar, geri dönmek istemeyen gençlerin ailelerine karşı tutumları, bölünmüş aileler, göçmenlerin geride kalan eş ve çocuklarının yaşadıkları sıkıntılar, eşsiz yaşayan kadınların psikolojik sorunları; geri dönen göçmenlerin Türkiye’de yaşadıkları uyum sorunları, göçmenlerin Türkiye’de yerli halkça dışlanması, hor görülmesi, yerli halkın göçmenlere bakışı; geri dönen göçmen çocuklarının kültürel uyum sorunları, göçmen çocuklarını Türkiye’deki eğitim, dil, meslek edinimi ve evlilik sorunları vb.

Gülten Dayıoğlu, göç konusuna ilk olarak 1975 yılında yazdığı “Geride Kalanlar” adlı öykü kitabıyla girmiştir. İlk baskılarında on yedi öykü bulunan kitabın, bugünkü baskılarında on iki öykü bulunmaktadır. Yazar, çocukların da okuduğu bu kitapta, onların zihinsel gelişimine zarar vereceğini düşündüğü beş öyküyü çıkarmakta yarar görmüş ve “Yemi Gür Gelen Eşşekler”, “Şeytan İşi”, “Vurdu Çıktı Gitti”, “Yazgı” ve “Telli Ümmühan” adlı öyküleri kitaptan çıkarmıştır. Kitabın on yedi öykü bulunan ilk baskılarında dokuz öyküsü; on iki öykü bulunan sonraki baskılarında beş öykü göç konusunu ele almaktadır. Çalışmamızda bu kitapta yararlanacağımız öykülerin

tamamının adları şunlardır: Ebemkuşağı, Turna Gelin, Yemi Gür Gelen Eşşekler, Şeytan İşi, Sık Dişini, Vurdu Çıktı Gitti, Yazgı, Tükürük, Gülnur Kızın Anı Defterinden. Kitapta yer alan ancak çalışmamızda yer almayan öyküler, Anadolu halkının ve özellikle kadınlarının sorunlarını işleyen öykülerdir. Ancak dış göçle ilgili olmadıkları için çalışmamızda yer almamışlardır. Yazar, bu kitapta 1960'lı yıllarda başlayan göç olgusunun Türk toplumundaki yansımalarını ve eşleri, babaları göçmen olmasına karşına göçe katılamayan aile bireylerinin sorunlarını yansıtmaktadır. Yazarın, toplumda günden güne artan göç sorunu üzerinde yoğunlaşmasına aracı olan olay, 1969 yılında Ege bölgesindeki deprem olmuştur. Kütahya'nın Emet ilçesinde doğan yazarı, depremin Emet ve civarındaki köylerde yarattığı çok sayıda can kaybı ve büyük hasar, bu bölgeye çekmiş ve buradaki insanların sorunlarına eğilmeye yöneltmiştir. O yıllarda Almanya'nın işçi alımı olanca hızıyla devam etmektedir. Almanya'ya işçi olarak gitmek isteyenler arasında Ege depreminden zarar gören insanlara öncelik tanınmıştır. Yazarın pek çok komşusu, yakın uzak akrabaları bu yıllarda göçe katılmıştır. Bu dönemde Almanya'ya giden işçilerin eşleri, çocukları ve anne babalarıyla süreç içinde tanışma ve konuşma olanağı bulan yazar, çalışmalarını genişleterek köy köy dolaşmış, kaplıcalarda, bağlarda, bahçelerde, harman yerlerinde, düğünlerde, sünnetlerde aralarından biri gibi yanlarına sokularak yazacağı roman için araştırmalar yapmıştır. Yakından tanıdığı bu insanların sorunlarına eğilmiş, kendisini onlarla özdeşleştirmiş, onların yaşadıklarıyla kendi yaşamındaki kimi olaylar arasında bağlantı kurarak acılarını içinde hissetmiştir. (DAYIOĞLU, 2010:217-218) Yazar bunu şöyle ifade eder: *“Bu çalışmalarını içtenlikle yapıyordum. Çünkü onların yüreklerinden tüten yanık kokusunu çok iyi algılıyordum. Benzer durumlar, bizim yaşamımızda da vardı. Bizi bırakıp giden babam, her ne kadar geçimimize katkıda bulursa da annem dul, ben ise analı babalı öksüz yetim sayılırdım. Kısacası ‘Geride Kalanlar’la özdeşleşmem kolay oldu.”* (DAYIOĞLU, 2010:218) Bu nedenle Dayioğlu kendi ifadesiyle *“Almanca olayına tersten bakmış”* ilgisini ve dikkatini göçmenlerin geride bıraktıkları ailelerine yöneltmiştir. (DAYIOĞLU, 2010:218) *“Geride Kalanlar”* adlı kitaptan yararlanacağımız öykülerin konularına kısaca değinecek olursak:

Ebemkuşığı: Yazarın yaşanmış bir olayı anlattığı öyküde kocası Almanya'ya çalışmaya giden Elmas, uzun yıllar onu beklemiş, zamanla deli dolu, gelgitler yaşayan bir kadın olmuştur. Kocasının Türkiye'ye kesin dönüş yapacağına dair umutlanan Elmas, gittiği doktora sıkıntılarını bir bir anlatır ve doktordan kendisini kocası gelene kadar iyileştirmesi ister.

Turna Gelin: Türkiye'ye izne geldiğinde Turna Gelin'le evlenen Ramazan, iki ay sonra izni bittiğinde Almanya'ya geri döner. Amacı bir an önce para biriktirip geri dönmek, karısına kavuşmaktır; ancak paragöz babasının istekleri bitip tükenmez. Turna Gelin ise kısa bir süre birlikte yaşayabildiği Ramazan'ın özlemiyle yanıp tutuşmaktadır.

Yemi Gür Gelen Eşşekler: Kadınlar hamamında geçen öykü gelin görünce olan Emiş ve Ceren'in kurdukları çarpık ilişkiyi anlatmaktadır. Eşleri Almanya'da çalışan bu kadınlar eşlerinin yokluğunun yarattığı cinsel gereksinimlerini birbirleriyle gidermektedir. Bu durum köylü kadınlarca fark edilir ve dedikodular başlar.

Şeytan İşi: Eşi Almanya'ya giden Gövem, izne gelen kocasını ikinci gün terk edip babasının evine gelir. Kocasının Almanya'dan getirdiği porno film ve açık saçık fotoğraflardan rahatsız olan Gövem, onun yatak odasında kendisinden istediği şeyleri yapmak istemez ve ondan ayrılmaya karar verir.

Sık Dişini: Mektup tekniğiyle yazılan bu öyküde, eşi Almanya'ya çalışmaya giden yeni evli bir çift arasındaki mektuplaşmalar anlatılır. Öyküde kayınvalidesi ve kayınpederiyle birlikte oturan Dilo Gelinin yaşamı ve çektiği sıkıntılar anlatılmaktadır. Dilo Gelin kocasının yanına gitmek ister; ancak tutucu bir insan olan kayınpederi, onu engeller; oğlunu ise bu fikirden vazgeçirir.

Vurdu Çıktı Gitti: Küçük yaşta Almanya'ya çalışmaya giden Ekber, evlilik çağı geldiğinde tam hayallerindeki kız olan Fatma'yla evlenmek için Türkiye'ye gelir.

Evliliklerinin yirminci günü Almanya'ya bir sonraki yılı ipe çekercesine gider. Ancak büyük özlemle döndüğü karısı başka bir adamdan hamiledir. Bunu öğrenince Ekber, kimseye bir şey demeden sessizce Almanya'ya geri döner.

Yazgı: Hasta olmasına karşın Almanya'ya gitmekte direnen Zülüf'ün kocası kısa süre sonra hastalanıp ölür. Genç yaşta dul kalan Zülüf kendisini isteyen ve yaşlı bir adam olan Hamdi Ağa'yla evlenmeye karar verir. Kısa süre sonra Hamdi Ağa da ölür. Zülüf ise eşsiz yaşamının sıkıntıları içindedir.

Tükürük: Anne babası Almanya'ya çalışmaya giden ve Türkiye'de ninesiyle birlikte kalan Mahmut'un başından geçen olay anlatılır. Yaşlı ninesinin sahip çıkamadığı Mahmut kötü emelleri olan bir adama kanıp uzak bir bağa gezmeye gider. Adam Mahmut'un eline birkaç fıstık sıkıştırarak ona tecavüz eder. Olanlar ninenin arkalarından gitmesiyle açığa çıkar.

Gülnur Kızın Anı Defterinden: Gülnur'un anne babası Almanya'ya çalışmaya gider, kendisi ve kardeşi Aynur'u ninesine bırakır. Okuldaki kompozisyon dersinde öğretmenin kendilerini en mutlu edecek olayı anlatmalarını istemesi üzerine anne ve babasının Türkiye'ye dönüşlerini anlatır. Ancak anne babası ve küçük kardeşleri Mıstık döndüklerinde, Gülnur ve Aynur'a onların özlem duydukları gibi şefkat göstermezler. Bu durum onlarda büyük bir hayal kırıklığı yaratır.

Yazarın göçle ilgili ikinci kitabı 1974 yılında yayınlanan “**Yurdumu Özledim**” adlı romandır. Yazarın Almanya'da yaşayan yakınları ve akrabaları aracılığıyla Almanya'ya gidip orada yaşayan göçmenlerin ve çocuklarının yaşamlarını yakından izleme olanağı bulmuştur. Türkiye'ye döndüğünde Almanya'daki gözlemlerini Milliyet gazetesinde yazmıştır. Sonraki yıllarda Milliyet gazetesinin de desteğiyle konu üzerine eğilmiş, eşiyle birlikte yaz tatillerinde Almanya'ya gidip oradaki göçmenlerin yaşamlarını incelemiştir; gözlemlerini ve çektiği fotoğrafları Milliyet'te bir dizi halinde

yayınlamıştır. “Yurdumu Özledim” adlı yapıtı da yazarın Almanya’da yaptığı gözlemlere dayanarak yazdığı, pek çoğu yaşanmış olayların anlatıldığı bir roman olmuştur. Dayıoğlu, göçmenlerin Almanya’da yaşadıkları pek çok sorunu ele almıştır. Göçmenlerin çalıştıkları fabrikaları gezmiş, çalışma koşullarını yakından takip etmiş, “heim”lara ve sokak çocuklarının barındırıldıkları ıslah evlerine özel izinlerle ve büyük güçlüklerle girebilmiştir. Alman okullarında araştırma yapabilmek içinse sağlık raporları alması gerekmiştir. (DAYIOĞLU, 2010: 83-86) Tüm bu güçlükleri aşan yazar buradaki insanların sorunlarını, içinde yaşıyormuşçasına yansıtmıştır. Özellikle Türkiye’den Almanya’ya gitmiş ya da orada doğmuş göçmen çocuklarının sorunlarına eğilen yazar, “Yurdumu Özledim” adlı romanda da bu konuyu işlemiştir. Atıl, anne babası Almanya’da çalışan ve kardeşiyle birlikte ninesinin yanında kalan bir ilkokul üçüncü sınıf öğrencisidir. İzne gelen anne babası onu yanlarında Almanya’ya götürürler. Atıl uçak yolculuğuyla başlayan gülünç ve şaşırtıcı serüvenler Almanya’ya ulaşmasıyla boyut değiştirir. Almanya’ya uyum sağlayamayan Atıl, dışlanmaktan ve horlanmaktan dolayı çok üzülür. Okulda da arkadaşları ve öğretmenlerince seilmeyen Atıl, başarısız olur ve içine kapanır. Bu duruma dayanamayarak ailesine isyan eder. Atıl’ın isyanına hak veren ailesi Türkiye’ye dönme kararı alırlar. Atıl döndüğünde üçüncü sınıfı tekrar etmek sorunda kalır. Almanya serüveni onun okul yaşamından iki yıl çalsa da Türkiye’ye dönmeleri onun yaşamının mahvolmasını engellemiştir. Atıl’ın Almanya’da yaşadığı olumsuzlukların neredeyse tamamının Almanya’da göçmen çocuklarının başlarından geçen gerçek olaylar olması, romanın Almanya’da ve Türkiye’de dikkat çekmesini sağlamıştır.

İncelememizde yer alan bir başka kitap, 1977’de yayınlanan “**Ben Büyüyünce**” adlı romandır. Romanın asıl konusu toplumsal bir konu olan kan davasıdır. Türkiye’de özellikle doğu bölgelerinde görülen kan davası toplumda kanayan bir yaradır. Romanın yazıldığı yıllarda daha çok görülen bu toplumsal konu Gülten Dayıoğlu’nun başından geçen bir olayın, yazarda bıraktığı derin izlerin sonucunda kaleme alınmıştır. Yazar başından geçen olayı şöyle kaleme almıştır: “*Köyde yaşadığımız dönemlerdi. Bir gün mahallede, arkadaşlarla oyun oynarken, acı çığlıklarla irkildim. Hemen, seslerin geldiği yöne koştuk. İki sokak ötede, yerde kanlar içinde çırpınan genç bir adam*

gördük. Karnından bıçaklanmıştı. Bağırsakları dışarı fırlamıştı. Bu durumu görür görmez öğürmeye başladım. Üstelik sekiz yaşında, koca bir kız olmama karşın, herkesin içinde altıma kaçırdım. Basma entarimin etekleri, çişe bulandı. ... Acı içinde can çekişen genç adam hala belleğimin derinliklerinde duruyor. ... Acı ve utanç içinde ağlayarak eve koştum... Sonradan öğrendik ki, o genç adam, doğu illerinden gelme bir kamyon sürücüsüymüş. Yaşadığımız köyden buğday çuvallarını kamyonla yükleyip Kütahya'ya taşıyacak, çuvallar oradan trenle başka bir kente ulaştırılacaktı. Onun izini süren bir hemşerisi, kan davası nedeniyle adamı bıçaklamış.” (DAYIOĞLU, 2010: 88-89)

“Ben Büyünce”de Erek, köyde ailesi, nine ve dedesiyle büyük bir ailenin içinde yaşayan ve çok sevilen bir çocuktur. Babası kan davası nedeniyle öldürülmekten korktuğu için Erek'i nine ve dedesine bırakarak annesiyle birlikte Almanya'ya çalışmaya gitmiştir. Nine ve dedesi de Erek'i kan davasından korumak amacıyla İstanbul'a göçmüş bir kenar mahallede gizlenerek onu büyütme istemişlerdir. Erek, okula başlamış, okuyan ve düşünen bir birey olmuştur. Ailesinin içinde bulunduğu kan davasını öğrenmiş ve içine ölüm korkusu düşmüştür. Ancak kan davası nedeniyle öldürülmekten korkan Erek, toplumda siyasi çatışmaların çok olduğu ve insanların birbirine zarar verdiği bir dönemde yaşadığı için, bir grup insanın siyasi amaçlı yaptıkları bir silahlı saldırıda kaza kurşununa kurban gitmiştir.

Yazarın göç konusuyla ilgili son kitabı 1986'da Almanya'da “Rückkehr Zwischen Grezen” adıyla yayınlanan **“Geriye Dönerler”** adlı kitabıdır. Yazar, bu kitabı 1980'lerde Almanya'ya yaptığı gezilerde, orada yaşayan ve kesin dönüş kararı almakta zorlanan göçmenlerin istekleri üzerine yaptığı araştırmalar sonucu yazmıştır. Türkiye'ye kesin dönüş yapmak konusunda kararsız kalan göçmen aileler, Gülten Dayıoğlu'nun dış göçle ilgili yapmış olduğu çalışmalara ve Milliyet gazetesinde konuyla ilgili yazdığı yazılara dayanarak fikrini almak istemişlerdir. Bunun üzerine yazar Türkiye'de yapmış olduğu altı aylık bir çalışmayla göçmenlerin kararına yardımcı olacak röportajlarını Almanya'da bir yayınevine vererek yayınlamıştır. Araştırması sırasında köyleri,

kentleri, gelir düzeyi düşük ve yüksek yerleri dolaşan Dayıoğlu, kesin dönüş yapan ailelerin Türkiye'deki yaşamlarını tüm ayrıntılarıyla öğrenmeye çalışmıştır. Okulları dolaşarak kesin dönüş yapmış ailelerin çocuklarıyla röportajlar yapmış, onların uyum, dil ve eğitim sorunlarını incelemiştir. Dayıoğlu, yaptığı araştırmalar sonucu edindiği bilgileri öykü - röportaj biçiminde, üzerinde oynamalar yapmadan yapıtına aktarmıştır. Bu nedenle yapıtta anlatılan olayların tamamı yaşanmış olaylardır. Bu çalışmasıyla yurt dışında yaşayan ve dönme kararı vermekte güçlük çeken ailelere yardım etmiştir. Kitapta bulunan dokuz öyküde anlatılan konular ve kitabın sonunda yer alan röportaj bölümlerinde söz edilen konular şöyledir:

Küpelı Ertürk: Ertürk Almanya'da işçi olarak çalışan üç çocuklu bir ailenin en küçük ve tek erkek çocuğudur. Almanya'da doğmuştur ve küçük yaşta Alman bakıcıların eline bırakılmış, ilgiden yoksun bir biçimde büyütülmüştür. Ailesi Türkiye'ye dönüş kararı alınca Alman yaşam biçiminde bir Alman gibi yetişen Ertürk, bu karara karşı çıkmış; Türkiye'ye dönmemiş, Alman ıslahevine sığınmıştır. Tek oğlunu Almanya'da bırakmaya gönlü razı olmayan babası, defalarca oğlunu almaya gitse de onu döndürememiştir.

Sünnetli mi Sünnetsiz mi? : Almanya'da doğup büyüyen Yahya, ailesinin kesin dönüş kararı almasıyla ailesini kıramamış ve Türkiye'ye dönmek zorunda kalmıştır. Giyinişı, saç kesimi, küpeleri, ve davranışlarıyla köylünün tepkisini alan Yahya, köyde dışlanmıştır. Bir gün babası Rüstem Çakır, kahvede oğlunun sünnet törenini anlatırken ani bir olay olmuş, öykü yarım kalmıştır. Köylüler, Yahya'nın sünnet olup olmadığını anlayamamış, bu durumdan yararlanarak Yahya hakkında dedikodular çıkarmışlardır. Köyün gençlerinin Yahya'yı punduna getirip sünnetli mi sünnetsiz mi olduğunu kontrol etmek istemeleri, Yahya'da büyük bir üzüntü ve hayal kırıklığı yaratmıştır.

Gözaltında Yaşamak: Almanya'dan kesin dönüş yapan Güler'in ailesi kısa zamanda düzenlerini kurmuş, kızlarını okula yerleştirmiş, memnun biçimde yaşamaktadırlar. Ancak kızları Güler, Almanya'dan gelen güzel bir genç kız olduğu için kasabada göz

hapsinde tutulmuş, hafif bir kız olduğu düşüncesiyle pervasız davranışlara maruz kalmış, her davranışı yanlış yorumlanmıştır. Güler'in bir erkekle aralarında geçen masum bir gönül ilişkisi, onu bekâret kontrolüne kadar götürmüştür. Bu durum onun masum yüreğinde derin yaralar açmıştır.

Patlak Davul: Almanya'dan kesin dönüş yapan Gülal'in ailesi, kızlarını yaşı geçmeden evlendirmek isterler. Ancak Almanya'dan dönen genç kızlara toplumda iyi gözle bakılmadığından, onu evlendirmek için hayırlı bir kısmet bulmakta güçlük çekerler. Kızları Gülal de evlendirilmeye yanaşmamaktadır. Tüm itirazlarına rağmen ailesine sözünü geçiremez. Evlilikten kurtulmak için gerdek gecesinde zorla evlendirildiği kocasına bakire olmadığını söylemekten başka çözüm yolu bulamayan Gülal, kocasının kendisini babasının evine geri getirmesiyle evlilikten kurtulur; ancak ailesini de tüm köye rezil eder.

Vidocu Fatma: Yurt dışından kocasıyla kesin dönüş yapan Fatma, köylerinde kocaman bir ev yaptırır. Ancak Fatma ne geri dönmekten ne de çocuklarına kavuşmaktan mutludur. Günden güne solar, yataklara düşer. Karısının durumunun kötüye gittiğini fark eden Kemal, onu doktora götürür. Almanya'da yoğun bir çalışma temposuyla çalışan ve Türkiye'de büyük bir boşluğa düşen ve psikoloji bozulan Fatma, doktorun önerisiyle kendisine bir uğraş bulur ve Almanya'dan getirdikleri kamera ile köy düşünlerini, sünnetlerini, eğlencelerini videoya çekerek içinde bulunduğu boşluktan kurtulur.

Almancı Kahvesi: Almanya'dan kesin dönüş yapan Almancıların kahvede toplanarak içlerini dökmeleri ve birbirlerine sıkıntılarını açarak rahatlamaları üzerine kurulu bir öyküdür. Almanya'dan dönen Almancılar, topluma kendilerini kabul ettirememenin sıkıntısını yaşamaktadırlar. Yerli halk, Almancılar vakit geçirmek için kahveye geldiklerinde onlarla aynı ortamda bulunmak istemezler; yalnızca Almancıların gideceği Almancı Kahvesi açıp orada kendi başlarına kalmalarını isterler. Bu durum,

Almancılarının var olan sıkıntılarını artırır; ama çözüm olarak memleketlerine uyum sağlamaktan başka bir yol bulamazlar.

Şıllak Satı'nın Aşk Evi: Yurt dışından kesin dönüş yapan Satı, zeki ve kurnaz bir adamdır. Almanya'da kazandığı paralarla edindiği deneyimlere kurnazlığını da ekleyerek büyük para getiren işler kurar. Kasabada açtığı işletmede daha çok para kazanabilmek amacıyla uygunsuz ilişkilere göz yumması sonucunda işletmesi kapatılır. Daha sonra kasaba dışında bir lokanta açan Satı, burada da içki içilmesine, dansöz oynatılmasına izin verir. Bunun üzerine halkın tepkisini hepten üzerinde toplayan Satı, bir gece kimliği belirsiz kişilerin saldırısına uğrayarak yaşamını kaybeder.

Düşler: Yurt dışından kesin dönüş yapan Esin ve ailesi kültür düzeyi yüksek insanlardır. Almanya'da yaşadıkları süreçte oraya çok iyi uyum sağlamış, çocuklar okulda büyük başarı kazanmışlardır. Ancak Alman hükümetinin geri döndürme politikaları üzerine istemeyerek de olsa kesin dönüş yapmak zorunda kalmışlardır. Ancak Esin ve ailesi Türkiye'ye Almanya kadar kolay uyum sağlayamamış, eş dost, çevre edinememiş, babanın kurduğu iş çevrede kıskançlıklara neden olmuş, anne evde tek başına kalarak bunalıma girmiş, çocuklar ise okulda başarısız olmuşlardır. Ancak buna karşın mücadele etmekten vazgeçmeyen bir ailenin öyküsüdür "Düşler".

Emekli Ferhat: Almanya'ya çalışmaya giden Ferhat, daha fazla para biriktirmek amacıyla uzun yıllar "heim"da kalır. Bu süreçte tüm sosyal etkinliklerden kendisini soyutlayarak ve olabildiğince az para harcayarak yaşar. Psikolojisi bozulan Ferhat, Türkiye'ye kesin dönüş yaptığında karısı ve çocuklarına çok kötü davranır. Yiyeceklerini onlardan kıskanır, onların kendisine zarar verip parasına el koyacaklarını düşünür. Kendisini doktora götüren ailesine tepki duyar. Doktorun kendisi için koyduğu taniya ise inanmaz ve doktorun da ailesiyle birlik olup kendisini kandırdığını düşünür.

Aile ve Gençlerle Söyleşiler: Kitabın son bölümünü oluşturan röportajlarda, Gülten Dayıoğlu, Almanya'dan kesin dönüş yapan ailelerle ve çocuklarıyla birebir görüşerek onlarla röportajlar yapar. Ancak kitaba yaptığı röportajların tamamını koymaz. Mehmet ve Mustafa Kesebir kardeşler Gediz depreminden sonra Almanya'ya çalışmaya gitmişlerdir. Mehmet Kesebir eşini de Almanya'ya götürmüştür. Almanya'da on dört yıl kalan Kesebir ailesi kesin dönüş yapmışlardır. Dayıoğlu, Mehmet, Fatma Kesebir ve Mustafa Kesebir'le Türkiye'deki evlerinde söyleşir: Bu röportajlarda, Kesebir ailesinin Almanya'da yaşamları üzerine uzun ve ayrıntılı bir sohbet başlar. Dayıoğlu aileden şu konularla ilgili bilgi alır: Kesebir ailesinin Almanya'da nerede yaşadıkları, yaşadıkları muhitin özellikleri; çalıştıkları işler, yapılan işlerin sağlık açısından zararları; Almanların kendilerine olan tutumları, dönmelerinde etkili olan nedenler, yurt özlemiyle nasıl baş ettikleri, çektikleri sıkıntıların karşılığını alıp almadıkları; Türkiye'ye döndüklerinde yaşadıkları sorunlar, iş kurmakta çektikleri güçlükler, Türkiye'de çalışmadan geçen vakte uyum sorunları, geride bıraktıkları çocuklarıyla aralarına giren soğukluk, Almanya'daki giyim kuşam ve yaşam biçimiyle Türkiye'deki giyim kuşamları ve yaşam biçimleri arasındaki farklar, Almanya'da yetişen gençlerin Türkiye'ye uyum sorunlarıyla ilgili görüşleri, kesin dönüşten duydukları memnuniyet ve memnuniyetsizlik, Alman hükümetinin Türklere yönelik tutumlarına ilişkin görüşleri, Almanya'da edindikleri deneyim ve iş becerileri vb.

Dayıoğlu, yalnızca Kesebir ailesiyle değil; okulları dolaşarak tanıştığı Almanya'dan dönen genç kızlarla da röportaj yapmıştır. Yazar, yedi genç kızla aynı anda yaptığı röportajda şu konulara değinir: Almanya'da kaç yıl yaşadıkları ve dil sorunu yaşayıp yaşamadıkları, Türkiye'ye döndüklerinde okulda karşılaştıkları okul sorunları, karma yapılan eğitim konusundaki düşünceleri, Türk erkeklerin, arkadaş çevresinin ve öğretmenlerin Almanya'dan gelen genç kızlara bakış ve davranışları, anne babaların Almanya'dan döndükten sonra kızlarına olan tutumlarının değişmesi, eğitim sistemindeki farklılıktan kaynaklanan sorunlar, Almanların Türklere bakışıyla ilgili görüşler, kesin dönüşten duydukları memnuniyet ve memnuniyetsizlikler vb.

Gülten Dayıoğlu, çalışmamızın kaynağı olan dış g konulu yapıtlarında g, farklı yönlerden ele almış; farklı aıllardan değerlendirmiştir. G, yalnızca ge katılan bireyleri etkilememiş, yanlarında gtrdkleri ailelerini, ya da geride bıraktıkları çocuklarını ve eşlerini de sürecin bir parçası yapmıştır. Yani g, gle ilgisi olan tüm bireyleri farklı biçimlerde etkilemiştir. Özellikle bu süreçte ge katılan ya da geride kalan yetişkinlerle onların çocuklarının yaşadıkları sorunlar farklılık göstermiştir. Dayıoğlu, gn yarattığı sorunlara değinirken öncelikle bu ayrımı yapmış; öykü ve romanlarında yetişkinlerin ve çocukların sorunlarına farklı bakış aıllarıyla eğilmiştir. Bu bakımdan Dayıoğlu'nun ge bakışı öncelikle şu yönlerden incelenebilir:

- Yetişkinlerin yaşadıkları sorunlar
- Çocukların yaşadıkları sorunlar

İki yk kitabı, iki roman ve on iki kişiyle yapılan röportajlar üzerinde gerçekleştirdiğimiz çalışmamızda hem yetişkinlerin hem de çocukların yaşadıkları sorunlara etraflıca değinilir. Ancak Dayıoğlu, eğitimci kimliği, çocuklar ve gençlerle yönelik ilgisi ve sorumluluk duygusuyla hareket ederek roman ve öykülerinde ocuk ve gençlerin sorunlarını daha fazla ele almıştır. Özellikle “Yurdumu özledim” ve “Ben Büyüyünce” adlı romanların başkişilerinin çocuklar olması ve birinci kişi anlatımının kullanılması dış gn çocukların üzerindeki etkisini ve çocukların bakış aıllarını göstermesi açısından ilginçtir.

Dayıoğlu'nun g konusuna yaklaşımı dış ge katılan ve dış göçten etkilenen bireylerin yaşadıkları sorunlar açısından ele alınmıştır. Bu bireylerin gle birlikte olumsuz biçimde değişen yaşamları, incelediğimiz roman ve öykülerin temel konularıdır. Ancak Dayıoğlu, g konusunu, bu roman ve öykülerinde üç ana başlıkla ele alır:

- A. Göçmenlerin yurt dışında yaşadıkları sorunlar
- B. Geride kalanların yaşadıkları sorunlar
- C. Geriye dönenlerin yaşadıkları sorunlar

Biz de çalışmamızı bu üç ana başlık altında ele aldık. Göçmenlerin yurt dışında ve geriye döndüklerinde karşılaştıkları sorunları; göçe katılmayan yakınlarının ise eşlerini, babalarını ya da çocuklarını beklerken yaşadıkları sorunları şu alt başlıklarla sınıflandırdık: Beklentiler ve Hayal Kırıklıkları, Konut Sorunu, Çalışma Koşullarının Ağırlığı, Bölünmüş Aile, İlgiden Yoksun Kalan Çocuk ve Gençlerin Sorunları, Dil Sorunu, Eğitim Sorunu, Kültür Sorunu, Din Sorunu ve Geri Dönüşlerde Yaşanan Sorunlar.

A. GÖÇMENLERİN YURT DIŞINDA YAŞADIKLARI SORUNLAR

Göçmenler, göçe katıldıkları ve yurt dışına çıktıkları andan itibaren yeni bir yaşamın getirdiği pek çok sorunla yüzleşmişlerdir. Yurt dışında, kötü yaşam koşullarında, dil bilmeden memleketten ve aileden uzak yaşamının yarattığı pek çok sıkıntıyla baş etmek zorunda kalmışlardır. Yurt dışında kalma süreleri uzadıkça geçicilikler kalıcı hale gelmiş, Almanya’da yerleşik bir yaşam ve gelecek kurmak istemişlerdir. Böylelikle başlangıçta var olan sorunları yeni boyutlar kazanmış, artan sorunların çözümü zaman geçtikçe güçleşmiştir. Yerleşik yaşama geçen yabancı işçiler öncelikle Türkiye’deki eşlerini yanlarına almış ve yaşamlarını Almanya’da sürdürmek üzere biçimlendirmeye başlamışlardır. Çocuklarını okula yazdırmış, yeni işler kurmuş, sosyal haklarını savunabilmek için dernekler oluşturulmuş, çocuklarının milli değerlerinden uzaklaşmalarını önlemek için Türkçe, tarih, din eğitimi veren kursların açılmasını sağlamışlardır. Böylelikle Almanya’da sosyal yaşamın içinde yer almaya başlayan göçmenler, süreçte pek çok sorunla tanışmışlardır. Çalışmamızın bu bölümünde göçmenlerin yurt dışında, karşılaştıkları sorunları, Dayıoğlu’nun roman ve öykülerinden yola çıkarak açıklamaya çalışacağız.

1. Beklentiler ve Hayal Kırıklıkları

Göç, devletlerin ve bireylerin beklenti ve hayalleri sonucunda ortaya çıkmıştır. Göç, göçe katılan ve devletlerin öncelikle ekonomik beklentilerini karşılamaya yönelik bir uygulama olmuştur. Ekonomik çıkarları temel alan bu uygulamanın sosyal, kültürel ve siyasal boyutları dikkate alınmamıştır. Göç alan ve veren devletlerin ekonomilerini yükseltmek esas alınmış ve özellikle göç alan ülkeler, bu konudaki beklentilerini karşılamışlardır. Ancak konunun sosyal, siyasal ve kültürel boyutları ve sorunlarıyla karşılaşılnca beklentiler ve hayaller kimi zaman yerini hayal kırıklıklarına ve pişmanlıklara bırakmıştır. Bu beklenti ve hayal kırıklıkları göçe katılan tüm birey ve devletlerde farklı biçimde ortaya çıkmıştır:

Göç alan ülkeler, göçle ekonomilerini düzeltirken, toplumda ciddi boyutlara ulaşan azınlık göçmen grupları yaratmış; süreçte, bu grupların kültürel farklılıkları ve bu farklılıklardan doğan sorunlarıyla yüz yüze gelmişlerdir. Bugün göç alan ülkeler arasında özellikle Almanya’da sayıları milyonlara ulaşan azınlık gruplar yaşamakta ve bu grupların sorunlarının çözümü yeni devlet politikalarının geliştirilmesi ve uygulanmasıyla mümkün olabilmektedir. Göç veren ülkelerinse ekonomik kazanımları beklentileriyle örtüşmemiş bunun yanı sıra, göçten beklenen modernleşme ve sanayileşme sürecine de girilememiştir. Bu ülkeler, göç sürecinin en başından itibaren göçün yarattığı ekonomik ve toplumsal sıkıntılarla boğuşmuştur.

Göç, bireyler düzeyine indirildiğindeyse ekonomik beklentilerin büyük oranda karşılandığı görülmüştür. Ancak, göçmenler ve aileleri yurt dışında ve ülkelerinde başlangıçta hesaba katılmayan pek çok sorun yaşamışlardır. Bu sorunların ortaya çıkışında göç alan ve veren ülkelerin sorumlulukları olduğu kadar göçmenlerin de payı olmuştur. Göçmenler yurt dışında kötü ve sağlıksız koşullarda düşük ücretlerle çalıştırılmış, bakımsız mekânlarda çoğu zaman toplu olarak barındırılmışlardır. Pek çok sosyal haktan, mahrum bırakılmış, toplumda aşağılanmış, ekonomik buhran dönemlerinde sınır dışı edilmek istenmişlerdir. Göçmenlerse tüm olumsuz koşullara katlanmakla kalmamış, birikimlerini artırmak için geri dönüşlerini belirsiz zamanlara ertelemişlerdir. Ayrıca, pek çoğu maddi çıkarları doğrultusunda ailelerini yanlarına almamış, kendilerinin ve çocuklarının geleceklerini düşünmeden hareket etmişlerdir. Sonuçta pek çok göçmenin ekonomik kazanımları, sosyal ve kültürel anlamda kaybettiklerini karşılamamıştır. Bu da göçmenler ve ailelerine büyük hayal kırıklıkları yaşatmıştır. Göçe katılan bireylerin göçle ilgili beklentilerini ve hayal kırıklıklarını üç açıdan incelemekte yarar görüyoruz: Anne-baba ve eşlerin beklentileri, çocuk ve gençlerin beklentileri, hayal kırıklıkları.

a. Anne - Baba ve Eşlerin Beklentileri:

“Yurdumu Özledim” adlı romanda, Atıl’ın babası Osman, Almanya’da gördüğü elektronik aletlere özenmekte ve bunların kendi memleketinde olmamasına

üzülmektedir. Oğlu Atıl'ın Almanya'da eğitim görmesini isteyerek, onun bir yandan bir meslek sahibi olup toplumda statü kazanmasını öte yandan Almanya'da öğrendiği bilgi ve tekniği ülkesine getirmesini hayal etmektedir. Ancak içinde yaşadıkları zor koşullar ve ülkesinin içinde bulunduğu ekonomik durum onu ümitsizliğe düşürmektedir. Çevresindekilerin sözleri, umudu yeniden yeşertir:

“Öyle deme, Osman! Oğlanın gözü açık. Böylesi gördüğünü sorar, sorduğunu öğrenir, öğrendiklerini birbirine ekleyerek kafasında pişirir. Bakarsın okur eder de köye hem elektrik hem televizyon getirmeye kalkışır. Deminden beri boşuna mı üşenmeden dil döktüm oğlana!... Bizde iş kalmadı gayrı. Pazılarımız gücünü, beynimizin ışığını, gözlerimiz parıltısını hep üç kuruş uğruna Almanya'da tükettik. Posamız kaldı. Umut yeni kuşakta, ürkütüp söndürmeyelim onları...”

Orada bulunanlar, “Doğru,” dediler. “ Hem de çok doğru.”(YÖ: 104)

“Ben Büyüyünce” adlı romanda Ereğ'in anne ve babası, kan davasından kaçarak Almanya'ya işçi olarak gitmiştir. Türkiye'de dedesi ve ninesiyle yaşayan oğulları Ereğ'i de yanlarında isterler; ancak onun henüz ilkokulu bitirmemiş olması isteklerini ertelemelerine neden olur. Babası, Ereğ'in ilkokuldan sonra eğitimine Almanya'da devam etmesini ister. Onun Almanya'da okuyarak bir meslek, iş ve statü kazanmasını hayal eder:

Onu Almanya'da okutmak, adam katarına katmak istiyordu. Onun gelmesine yakın büyükçe bir ev tutacaktı. Araba alacaktı. Almanca öğrenebilmesi için öğretmen tutacaktı. Bunları yapabilmek için para biriktiriyordu. (BB:75)

“Turna Gelin” adlı öyküde, Derviş'in babası, oğlunun askerden geldikten sonra Almanya'ya işçi olarak gitmesini ister. Köyde maddi sıkıntı içinde yaşamaktadırlar. Babası, oğlunun Almanya'da yapacağı birikimleri yatırıma dönüştürmeyi ve geleceklerini garanti altına almayı istemektedir. Ancak, Derviş'in açgözlü babasının isteklerinin ardı arkası gelmemektedir:

Derviş askerliğini bitirince, babası, “Almanya'ya git, yağmur yağarken, eller gibi biz de dolduralım testimizi. Bir tıkm ekmeğin ardında solucan gibi sürünüp

durmamalım. Para kazan. İyi bir bıçkı makinesi al. İş kurup adam katarına katılalım! demişti.

Derviş üç yıldır yurtdışında çalışıyordu. Azla geçinip kazancının çoğunu biriktiriyordu. Babası mektuplarında, “Makine parası tamamlanınca, bir de otomobil almalısın,” diye yazıyordu. Daha sonra, “Birkaç dönüm de tarla edinsek,” demeye başladı. Her mektupta yeni bir istek atıyordu ortaya. Ve “Sakin paranı çarçur etme kariya kıza kaptırma!” diye öğüt veriyordu oğluna. (GK, Turna Gelin: 23)

b. Çocuk ve Gençlerin Beklentileri

“Yurdumu Özledim” adlı romanda Atıl’ın anne ve babası, Atıl’ı Almanya’ya götürmeye karar verirler. Atıl, Türkiye’de kardeşiyle birlikte yaşlı ninesinin yanında kalmaktadır. Ninesi, iki kardeşle birden ilgilenmekte güçlük çekmektedir. Ancak, ailesinin Atıl’ı yanlarına almak istemesinin gerekçesi başkadır. Alman Hükümeti, sınırları içinde oturma izni bulunan çocuklu ailelere “Bundeszuehungsgehd” adı verilen “Federal Çocuk Yetiştirme Parası” vermektedir (www. 06.03.2010). Atıl’ın ailesi de Almanya’da yaptıkları birikimlere ek gelir katabilmek amacıyla Atıl’ı yanlarında götürmek istemektedir. Atıl ise ilkokul üçüncü sınıftadır ve dönem ortasında eğitimini yarıda bırakarak ailesiyle Almanya’ya gidecektir. Onun çocuk dünyasında, Almanya, hayalleri süsleyen bir rüyalar ülkesidir. Atıl, okulundan ve arkadaşlarından ayrılmanın, eğitimini yarıda bırakmanın kendisinde açacağı zararların henüz ayırımında değildir. Öğretmeninin sorduğu soruya sevinçle, şöyle yanıt verir:

“ Seni neden götürüyorlar?”

“Pek iyi bilmiyorum, emme anladığım şu ki, işin ucunda para varmış. Ben yanlarında olursam, Almanlar babama daha çok para vereceklermiş. Bir de ninem istiyor gitmemi. ‘Ayşan kızla zor uğraşıyorum. Atıl oğlanı alın götürün başımdan!’ diyor anamgile.” ... “Ayşan kızı anam istemedi. ‘Yaşı küçük, orada yük olur bize!’ diyor. Ben kendi kendimi kollayabilirmişim. Onlara yardımım bile dokunmuş... Öyle söylüyorlar öğretmenim. Üstelik Almanya çok güzelmiş. Benim yerime kardeşimi götürselerdi doğrusu razı gelmezdim.” (YÖ: 8)

Atıl'ın gözünde, Almanya, çocuk dünyasında hayal ettiği her şeye ulaşabileceği yerdir. Adeta, çocuklar için kurulmuş bir oyun kentidir. Yola çıkmadan az önce, arkadaşlarına oyuncaklarını dağıtırkenki sözleri şöyledir:

“Alın alın, çekinmeden alın verdiklerimi. Ben bunların yapıldığı yere gidiyorum. Nasıl olsa, babam bana daha güzellerini alacak. Kim bilir daha nice yeni oyuncaklar çıkmıştır. Babam Almanya'daki oyuncak fabrikalarının, çocukları sevindirmek için birbirleriyle yarıştıklarını söylerdi. Dünyada gördüğümüz, bildiğimiz her şeyi oyuncak olarak yapabiliyorlarmış. Uçaklar varmış, gerçek uçak gibi uçabilirmiş evin içinde... Köpekler varmış, gerçek köpek gibi havlayarak yürür, gezermiş odada... Bebekler varmış, türkü söyler, ‘Ana bana süt ver!’ diye seslenirmiş. Nasıl söyleyeyim, daha neler varmış, neler!...” (YÖ: 11)

Atıl'ın büyük bir heyecanla anlattığı Almanya, onun rüyalarını süsleyen bir kent, cennetten bir köşedir adeta.

Bizim köy büyüklüğünde bahçeler varmış, kentin göbeğinde. Her yeri yeşil çimenlerle, renk renk çiçeklerle bezeliymiş. O çiçekler ellenmez, çimenlere basılmazmış. Emme ötede çocuklar için yapılan oyun yerlerinde istediğin gibi koşup oynayabilirmişsin. Salıncaklar, kayaklar, tahterevalliler, çocuk trenleri bile varmış... Havuzlar olurmuş orta yerde, içleri balık doluymuş. ‘Pulları al al,’ diyor anam. Tümü de aç gözlü balıklarmış. Bir kez ekmek atmış da kapış kapış etmişler. Emme bahçenin koruyucusu bağırması anama. Meğer balıklara yiyecek vermek yasakmış. Onları sabah akşam, tavuk yemleri gibi bakıcıları yemlermiş...” (YÖ: 12)

c. Hayal Kırıklıkları

Almanya, göçmenlerin hayal ve beklentilerini süsleyen bir yer olmuştur. Göçmenler, yaşam koşullarını iyileştirmek, geleceklerini garanti altına almak, ülkelerine döndüklerinde toplumsal statülerini yükseltmek amacıyla Almanya'ya gelmişlerdir. Ancak yetişkin göçmenler ve onların çocukları burada pek çok sıkıntıyla yüz yüze gelince Almanya'nın hayallerindekinden çok farklı olduğunu görmüşler ve büyük hayal kırıklığı yaşamışlardır. Buna karşın pek çok nedene bağlı olarak buradaki yaşamlarını sürdürme kararı almış ve birikimlerini artırmışlardır. Özellikle I. kuşak göçmen

çocuklarının hayal kırıklıkları yaşadıkları güçlüklerle orantılı olarak çok daha büyük olmuştur.

“Yurdumu Özledim”de Atıl’ın öğretmeninin ona verdiği öğütler Atıl’ın Almanya’da yaşayacağı güçlükleri ve hayal kırıklığını önceden işaret eder gibidir. Kendisi de bir öğretmen olan Dayıoğlu, Almanya’da yaşamın güçlükleri ve bu yaşamda bir çocuğun yaşayabileceği hayal kırıklıklarının boyutları karşısında sessiz kalamayan aydın bir yazar tavrıyla hareket eder. Dayıoğlu, taşıdığı sorumluluk duygusuyla adeta Atıl’ın öğretmeninin ağzından, Atıl’a ve tüm göçmen çocuklarına öğütler verir. Türk olmakla övünmek, geleneksel değerlerini yitirmemek, kendi kimliğini kaybetmemek konusunda onları uyarır; Batının bilgi ve teknolojisini öğrenip ülkelerine getirmelerini öğütler:

Öğretmen onu karşısına oturttu. “Bak oğlum, beni iyi dinle,” dedi. “Yabancı bir ülkeye gidiyorsun. Bu, köyden kalkıp yurt içinde bir büyük kente gitmeye benzemez. Öz yurdunda olmayacağın için sana belki tepeden bakarlar. Horlayıp aşağılarlar. Üzülme sakın! Sen binlerce yıllık şanlı geçmişi olan yüce ve soylu bir ulusun çocuğusun. Türk olmakla övünmeli, onların karşısında ezik durmamalısın! Orada, ülkeni ve ulusunu küçük düşürecek davranışlarda bulunmaktan sakın! Çevrendekiler ne yaparlarsa yapsınlar, ne söylerlerse söylesinler. Türk olduğunu hiçbir zaman unutma! Senin vatanın burası; ergeç geri döneceksin bu topraklara. Onun için geleneklerimizi, inançlarımızı aklından çıkarma! Oradaki ulusların birçok konuda bizden daha uygar, daha varlıklı, daha güçlü olduklarını anlayacaksın. Ama gördüklerin gözlerini kamaştırmasın. Ülken, ulusun küçülmesin gözünde. Oradaki tüm iyi ve güzel şeyleri ülkende nasıl gerçekleştirebileceğini düşün. Her şeye hep o gözle bak! Birlikte yaşayacağın insanların da kendilerine özgü gelenekleri, töreleri ve inançları vardır. Bunlara saygı göster! Ama sakın hiçbirini benimseme! Kendi töre ve inançlarından sapıp soysuzlaşma! Bu sözlerimle ne demek istediğimi anlayabiliyorsun, değil mi, oğlum?”

Atıl öğretmenini can kulağıyla dinliyordu. Büyük adam gibi başını sallayarak, “Anlıyorum öğretmenim,” diye yanıtladı. “ ‘Almanya’da bozulma, hep Türk olarak kal!’ demeye getiriyorsun değil mi?” (YÖ: 10-11)

Atıl, hayallerini süsleyen Almanya'nın hiç de hayallerindeki gibi bir yer olmadığını daha ilk günlerde anlamıştır. Anne ve babası, sabahtan akşama kadar çalışmakta, evde yalnız kalan Atıl'sa kimi günler yataktan hiç çıkmadan akşamı etmekte kimi zamansa sıkıntısını atabilmek için soğuk havaya aldırılmadan parklarda, bahçelerde tek başına dolaşmaktadır. Yalnız başına geçen bir ayın sonunda Atıl, yaşama küsmüş, içine kapamış, konuşmayan, gülmeyen, yemeden içmeden kesilen bir çocuk olmuştur. Köyünü çok özlemiştir; ancak onca hayalle geldiği Almanya'dan boynu bükük dönmeyi gururuna yedirememektedir:

Oğlunun böylesine bunalıp dertlenmesine dayanamıyordu. Bir gün, "İstersen seni köye yollayayım." dedi.

Atıl bunu çok düşünmüştü. Ama köye geri dönmeyi yediremiyordu kendine. Yola çıkarken gösterdiği onca coşku, sevinç ve övünmeden sonra, bir ay bile geçmeden geri dönerse ne derdi arkadaşları?.. Hepsi birden başına üşüşür, "Hani sözünü etiğin akıl almaz oyuncaklar? Nerede göz alıcı giysiler?" diye soru yağmuruna tutarlardı...

Atıl birden bakışlarını anasının gözlerine dikerek, "Hani," dedi. "Bana güzel güzel oyuncaklar, yepyeni giysiler alacaktınız? Köydeyken söz vermişiniz?"

Anası, "Gerçek," dedi. "Sözümüzde duramadık. İzin dönüşü ağır işler yüklediler üstümüze. Yorgunluktan göz açamadık. Yarın cumartesi işe gitmeyeceğiz. Babana söyleyeyim, bizi çarşıya götürsün. Gideceğimiz yerler çok güzel; gözün gönlün açılır, sıkıntın dağılır."

Ana bir an sustu. Sonra kuşkulu bakışlarını oğluna çevirdi.

"Köye dönme işine ne diyorsun?"

Atıl söyleyişi yaşından umulmayan bir kesinlikle kesip attı.

"Köye dönme sözünü etme, ana. Madem geldim, sizinle birlikte döneceğim. Biraz sıkılıp bunaldım diye, hemen kaçıp gidemem. Sizin gibi ben de dışımı sıkacağım..." (YÖ: 67)

Atıl'ın Almanya'yı sevmeyişinin bir başka nedeni de onun köy yaşamına alışık olmasıdır. Herkesin birbirini tanıdığı, hısımlık, akraba, eş, dost olduğu köylerde insanlar birbirini kollayarak ve denetleyerek yaşamaktadırlar. Çocuklar, anne babalarının doğrudan gözetimine gerek duyulmadan; ancak, tüm köyün gözetiminde tarlada, bahçede, akran gruplarıyla özgürce oynayarak yetişmektedirler. Böylece hem keyifle vakit geçirirken denetlenebilmekte hem de bu denetimlerin ışığında sosyal kimliklerini

geliştirebilmekte, örf ve adetlerinin onayladığı davranışları öğrenebilmektedirler. Büyük kentlerdeki yaşamlar ise bunun tam tersi bir seyir izlemektedir. Çocuklar, olabildiğince kapalı mekânlara sıkıştırılmakta, açık oyun alanlarına, parklara, bahçelere anne babalarının uygun olduğu kısıtlı zaman dilimlerinde götürülmektedirler. İçinde yaşanan çevreye ya da topluluğa emanet edilmek yerine, toplumdan gelebilecek zararlara yönelik anne ve babalarının koruması altında tutulmaktadır. Sanayileşmiş kent yaşamının hâkim olduğu Almanya’da ise göçmen işçi çocukları, anne babalarının yanlgıları ile ya köy yaşamlarında olduğu gibi sokaklara salınmakta ya da Alman bakıcı ve kreşlerine teslim edilmektedirler. Sokaklara salınan çocuklar, suç potansiyeli yüksek, yozlaşmaya başlamış bireyler olarak yetişirken Alman bakıcı ve kreşlerinde yetişen çocuklar, Alman kültürüne yakınlık duymakta, aileleriyle olan bağlarını gevşetmektedirler. Atıl buradaki yaşantısından duyduğu üzüntüyle babasına şöyle isyan eder:

“Her şeyde haksız yere beni suçluyorsun, baba. Bugüne dek başıma gelen abuk sabuk işler, ilgisizlik ve görgüsüzlükten oldu. Köyde doğup büyüdüm. Hemen hop diye Münih’li olamam ya! Okulda istenmediğim, horlanıp aşağılandığım için başarılı olamadım. Tembelliğimden ya da aptallığımdan değil. Aslımı sorarsan, uyamıyorum buraya. Sevemedim Almanya’yı, hem de hiç sevemedim. Daha ilk gününden yurdumu özledim. Bu özlem her gün biraz daha artıyor. Elimden gelse, her şeyi göze alarak kaçıp gideceğim buralardan. Köyüme gitmek istiyorum. Orada tarlada, harmanda çalışmak, çobanlık etmek, bence burada tutsak gibi boynu bükük yaşamaktan çok daha iyi. Köyümde yavan ekmek yemeye ve yamalı giysilerle gezmeye gönüllüyüm. Yeter ki, buradan kurtulayım. Dört duvar arasında ökseye tutulmuş tarlakuşu gibi yaşamaktan usandım. Köyüme dönüp gönlümce yaşamak istiyorum.” (YÖ: 164)

Almanya’daki yetişkin göçmenlerin yaşadıkları hayal kırıklıkları da çocuklardan farklı değildir. Almanya’daki çalışma koşullarının zorluğu ve koşmacayla geçen yaşamdan bıkan göçmenler insan gibi yaşamaya özlem duyar, horlanmaktan, aşağılanmaktan, anlaşılmamaktan ve ikinci sınıf insan konumunda itilip kakılmaktan bıkarlar. Atıl’ın babası da Alman toplumunca her ortamda horlanmaktan bıkmış, ülkesindeki insanca yaşamı özlemiştir. Para uğruna çektiği çilelerin fazla olduğunu anlamış ve ailesiyle

birlikte Türkiye'ye dönmeye karar vermiştir. Bu karar Atıl'ın ailesinin Almanya beklentilerinin hayal kırıklığıyla nasıl yer değiştirdiğini gösterir:

“...Yerinde dursun Almanya. Burada itile kakıla çalışarak üç beş kuruş kazanmaya çabalıyoruz. Emme insanlığımızdan oluyoruz. Onurumuz kırılıyor. Onlara uymak, onlar gibi olmak, daha doğrusu onlara yaranmak ve hoş görünmek için ister istemez kendimizi yozlaştırıyoruz. Yetsin gayrı!.. Demin oğlan söylenirken dank etti kafama. Varsın paramız kıt, yiyeceğimiz katıksız, giyeceğimiz eski olsun. Emme insan gibi yaşayalım. Göğsümüzü gere gere yaşamanın tadına, ancak kendi topraklarımızda varabiliriz. Bu tadı burada ezilerek kazanacağım milyonlara değişmem gayrı. Oğlan beni uyardı. Yeter be! Gerçekten yeter! Fabrikada ustabaşı, çarşıda tezgâhtar parkta hiç tanımadığım insanlar, mahallede konu komşu, okulda öğretmen... hep tepeden bakıyorlar bize. Bu halleri öldürüyor beni. Sanki biz onlar gibi insan değiliz de başka bir yaratığız. Kaç yıldır hep içime attım bu duygularımı. Oğlan benden yürekli çıktı. Çok bile dayandı yavrucak. Gidelim, hem de tezden dönelim yurdumuza. Ölümlü dünyada insana bu kadar çile yeter de artar bile!..” (YÖ: 165)

Yurt dışına çalışma izni alarak gelen göçmenlerin yanı sıra kaçak yollardan gelen göçmenlerin de Almanya'yla ilgili büyük hayalleri ve hayal kırıklıkları olmuştur. Almanya'da göçmen olarak yaşamanın güçlükleri bir yana, kaçak göçmen olarak yaşamak çok daha güç olmuştur. Hem kaçak olarak çalışmak hem de göçmenliğin zorluklarına katlanmak göçmenleri çok yıpratmıştır. Üstelik iş bulma ve para kazanma amacıyla kaçak yollardan Almanya'ya gelen göçmenler, Almanya'da kaçak yaşamanın güçlükleriyle tanışmış, yakalanmak korkusuyla düzenli bir iş bulamamış ve hem maddi hem de manevi sıkıntılar yaşamışlardır. “Yurdumu Özledim”de Atıl'ın babasının arkadaşı Kaçak Hasan da iş bulma ve para kazanma hayalleriyle Almanya'ya büyük güçlüklerle gelmiş; ancak, Almanya'daki yaşamı hiç de hayal ettiği gibi olmamıştır:

Nerden düştüm bu dolaşık ağın içine, bilemiyorum. İstanbul'da kandırdılar beni. ‘Almanya'da iş bol, yeter ki, oraya gitmeyi başar,’ dediler. Başardım, emme halime bak!... (YÖ: 109)

Kaçak Hasan Almanya’da kaçarak yaşamaktan bıkmıştır. Yakalanmak korkusuyla ne çalışabilmekte ne de rahat bir yaşam sürebilmektedir. Hem Almanya’da kaçak olarak yaşamının yarattığı stres hem de sağlıksız koşullarda yaşaması var olan sağlık sorununu ilerletmiş; bunlara, yurduna duyduğu özlemin yarattığı üzüntü de eklenmiştir. Hasan Almanya’ya geldiğine bin pişmandır; ancak Türkiye’ye dönecek parayı da bulamamaktadır. Atıl’ın babasından adeta yalvararak şöyle yardım ister:

Baba, “Dikkatli ol Hasan,” dedi. “Durumu sezen olmasın. Polise bildirebilirler. Bunlar acımaz insana.”

Kaçak Hasan ateşe basmış gibi oldu.

“Biliyorum kardeşim, hem de çok iyi biliyorum. Burada bile diken üstündeyim. N’olur yardım et de yol parası kazanıp köyüme döneyim. Fare gibi kaçıp köşe bucak saklanmaktan kurtulayım. Köy sokaklarında göğsümü gere gere dolaştığım günler düşlerime giriyor. Meğer ne değerli günlermiş o günler!... Burada tutsak sayıyorum kendimi. Ölesiye bunalıyor, boğulacak gibi oluyorum.”

Bunları söylerken, Hasan’ın gözleri dolmuştu. Titreyen dudaklarını büzerek kendini sıkıyor, gözyaşlarını tutmaya çalışıyordu.” (YÖ: 109)

“Kaçak Hasan, Atıl’ın babası Osman’ın sayesinde bir iş bulmuş ve yurda dönecek kadar para biriktirmeyi başarmış; ancak elinde bir miktar parayla dönmek istediği için biraz daha Almanya’da kalmak istemektedir. Ancak Hasan, cebinde parası olsa da Almanya’da sürekli kaçarak, korkarak ve aşağılanarak yaşamaktan bıkmıştır:

Hasan, “Dur bakalım,” dedi. “Akşam baban gelsin. Onunla bir çıkar yol bulmaya çalışırız. Biraz para biriktirdim. Artırabilirsem, gideceğim buralardan. Yurduma, yuvama döneceğim. Orada açlıktan ölsem bile dert edinmem gayrı. Burada karnım tok, cebimde para var. Ama dirliğim yok. Hep, korku, hep hor görülme, aşağılanma, itilip kakılma... Bu durum beni zaten gün be gün öldürüyor.” (YÖ:141)

2. Konut Sorunu

Göçmenlerin yurt dışında karşılaştıkları ilk sorun konut sorunu olmuştur. Göçmenler, yurt dışına göç etmeye karar verme süreçlerinde ve göç sırasında yurt dışında kendilerini bekleyen sıkıntıları hiç düşünmeden bu yola girmişlerdir. F. Almanya'nın isteği üzerine göçe katılan göçmenler, Almanya'da yerleşim ve istihdam sorunlarının olmayacağını, Alman hükümetinin tüm bu sorunları halletmiş olacağını düşünerek Almanya'ya gitmişlerdir. Ancak Almanya'ya gittiklerinde karşılaştıkları koşullar çok da umdukları gibi değildir. Alman hükümeti, iş gücü açığını istihdam fazlası olan geri kalmış ülkelerden sağlayarak kendi çıkarlarını koruma amacı gütmüş ve amacına da ulaşmıştır. Ekonomileri geri olan ülkeler, bu iş gücü ihracından pay elde edeceklerini düşünerek Almanya'nın iş gücü istemini sorgusuz sualsiz kabul etmişlerdir. Yurt dışına gönderdikleri iş gücünün yurt dışındaki koşullarına dair, hiçbir ön araştırma, soruşturma ve anlaşma yapmamışlardır. Bu koşullar altında yurt dışına göç eden göçmenler, Alman hükümetinin kendilerine dayattığı her türlü zorluğa katlanmış, sınır dışı edilmek korkusuyla en zor koşullarda en sorunsuz yaşayan topluluk olmuşlardır. Göçmenleri yurt dışında en çok zorlayan sorunlarda biri de konut sorunu olmuştur. Almanya'nın en kötü muhitlerinde kurulan "heim" adı verilen yurtlarda toplu olarak yaşamak zorunda kalmışlardır. Göçmenlerin, Almanya'daki yerleşim alanlarıyla ilgili sorunlarına ayrıntılı bir biçimde değinecek olursak şunları görürüz:

a. Heim'ların Özellikleri:

Göçmenlerin toplu olarak yaşadıkları "heim"larda yaşam çok zordur. Yetişkin erkeklerin beraber yaşadıkları bu barınaklar, tuvaletlerin ortak kullanıldığı, yemeklerin tek göz odaların içinde pişirildiği havasız, pis, rutubetli, bakımsız, gürültülü yerlerdir. Toplu yaşamın kurallarını bilmeyen göçmenlerin buralarda birlikte yaşamaları, onların Almanya serüvenlerinin en sıkıntılı zamanlarıdır. Emekli Ferhat da uzun yıllar "heim"da yaşamış, burada yaşamının kendisinde yarattığı etkiyi Türkiye'ye döndükten sonra bile atamamıştır:

Yirmi iki yıl haymda dirlik vermediler. Kimi yağımdan alır, kimi makarnamdan. Kimi pirinç paketini böler, geçer gider. Kaşla göz arası başucumda duran sigaramdan bile aşırıları arkadaşlar. Maraza çıkarmamak için yıllar yılı dişimi sıktım. Kimsenin suçunu yüzüne vuramadım. Hırsız düzüler! Hep Allaha havale etmekle yetindim. Sen gel, şimdi evinde de hırsızlarla uğraş! Yok Erdinç'miş, yok Ersin'miş... Hepsinin canı cehenneme be! Yorgunum, kimseyle uğraşacak gücüm yok, yakamı koyverin diyorum, dinleyen kim?"

Gerçekten yorgundu Ferhat. Yirmi iki yıl Almanya'da çalışmıştı. Üstelik hep aynı işde. Araba parçaları yapan bir fabrikanın en eski işçilerindendi. Almanya çilesini tek başına çekmişti, iş saatleri dışındaki yaşamı haymda geçmişti. İşten çıkar, doğruca hayma gelirdi. Yatağına uzanır, biraz dinlenir, sonra kalkar, dolabındaki aşıklardan kendine yemek yapardı. Çokluk yediği, makarna, pilav, patates, kuru fasulyeydi. Arada taze sebze pişirdiği de olurdu. Ama her yemeğin önünden koyu bir tas tarhana çorbası içmeden edemezdi. Kimi gün canı yemek yapmak istemez, peynir ekmek, sucuk ve yumurtayla karnını doyururdu. Bulaşığını yıkar, kaplarını yerine dizer, yatağına uzanırdı. Teybe türkü ya da şarkı kaseti koyar, onları dinlerken uykusu gelirdi. Pijamasını üstüne çekip hemen uykuya geçerdi. O saatlerde haymda yaşayan arkadaşları dışarıya, gezmeye çıkarlardı. Onlara hiç katılmazdı Ferhat. (GD, Emekli Ferhat: 131-132)

b. İşçilerin Oturduğu Muhitlerin Özellikleri:

Yurt dışında "heim"larda kalmayan göçmenler, kentin kenar mahallerinde fabrikalarına yakın yerlerde yaşamaktadırlar. Bu yerler, Almanların II. Dünya Savaşından sonra terk ettikleri savaş artığı yıkık dökük evlerin bulunduğu, Alman sanayisinin yerleşim alanı olarak kullanılan, bakımsız, pis yerlerdir. Fabrika bacalarından çıkan dumanlarla havası kirlenmiş olan bu bölgeler, fabrika artıklarının da bulunduğu insan sağlığına zarar veren unsurlarla kuşatılmış yerlerdir:

Atıl'ın oturduğu ev kentin kenar semtlerinden birinde, yıkık dökük eski bir yapıydı. Türk, Yugoslav, Yunanlı, İtalyan, İspanyol işçiler oda oda kiralamışlardı

evi. Atıl'ların odası büyük bir fabrikanın arka bahçesine bakıyordu. Hurda demir yığınlarıyla tahta sandıklardan başka bir şey görünmüyordu pencereden. Çevredeki yapılar da Atıl'larinkine benziyordu. Hepsinin isli kara duvarları, boyası dökük kapıları, kırık camlı pencereleriyle iç karatan bir görünümüleri vardı. Ötelerden gökyüzüne doğru yeni yeni yapılar yükseliyordu. Ama oldukça uzaktaydılar. Sanki buradaki göçük, kara yüzlü, çirkin yapılardan kaçmak için taa ötelere gidip konmuşlardı... (YÖ: 59)

c. İşçilerin Oturduğu Evlerin Özellikleri:

Göçmenlerin yurt dışındaki yaşadıkları evler, II. Dünya Savaşından harap olmuş muhitlerde bulunan terk edilmiş evlerdir. Bunlar, bir kısmının tavanı çökmüş, bir kısmının duvarları çatlamış, boyasız, bakımsız, penceresiz, rutubetli ve karanlık yerlerdir. Atıl'ın ilk kez gece yarısı gördüğü Almanya'daki evleriyle ilgili zihninde kalan izler şöyledir:

Almanya'ya adım atığı bu ilk günün anısını hiç unutmayacaktı Atıl. Yarı karanlık merdivenlerden anasının yardımıyla çıkışı, giysileriyle küf kokulu yatağa girişi, nemli yorganı üstüne çekişi... Ayrıntılarıyla kazınmıştı beynine. (YÖ: 59)

Atıl'ın uyandığında gördükleri hiç de iç açıcı şeyler olmamıştır. Tek göz odanın içinde yaşayan anne babasının derme çatma yaşamları Atıl'ın hayal ettikleriyle örtüşmemiştir:

Atıl öğleye doğru uyandı. Yataktan kalkmadan, odanın içine şöyle bir göz gezdirdi. Köşede bir tahta masa vardı. Üstünde kap kaçaklarla birlikte küçük bir ocak duruyordu. Orta yerde muşambası kel kel olmuş, yuvarlak bir masa yer almıştı. Çevresine iki iskemle konmuş, orta yerine elektrik sobası oturtulmuştu. Yerde kirli ve soluk bir yaygı seriliydi. Tavandan yirmi beş mumluk bir ampul sarkıyordu. Odanın duvarları yer yer çatlamış, nemden boyları pul pul kabarmıştı. Yatak olarak kullanılan iki divandan birinde Atıl, ötekinde babası yatıyordu. Atıl, anam nerde yatıyor, diye düşündü. Başını kaldırıp babasının yattığı yatağa iyice baktı. Görünürde yoktu anası. Telaşla yorganı üstünden atıp yataktan kalktı. İlk iş olarak pencerenin önüne gitti. Demir yığınlarını

görünce, içi buz gibi oldu. Oradan kapıya yöneldi. Anası kapının önünde bir kadınla konuşuyordu. Atıl'ı görünce gözlerinin içi güldü. (YÖ: 59-60)

d. Yabancıların, Türklerin Yaşadıkları Yerlere Bakışı:

Yabancıların yaşadıkları yerler Alman toplumunca küçümsenmekte, bu yerlerden uzak durulmaya çalışılmaktadır. Almanlar bu yerleşim alanlarından kaçtıkları gibi bu bölgelerde yaşayan yabancıları da pis ve bakımsız görmekte onlara adeta bir suçlu gözüyle yaklaşmaktadırlar. Çocuklarını bu bölgelerden uzak tutmaya çalışmaktadırlar. Düşler adlı öyküde Esin'in arkadaşları, Türklerin yaşadıkları bölgeleri horlamakta ve aşağılamaktadır. Esin ise bu aşağılamaya daha fazla dayanamayıp arkadaşına bir yetişkin tavrıyla yanıt verir. Bu yanıt, bir bakıma yazarın, Alman toplumuna seslenişidir:

Bir başka Alman arkadaşı da ikide bir Türklerin pisliğini, yaşadıkları semtlerin sefaletini kakınç ederdi kafasına. Bir gün dayanamayıp onun ağzının payını vermişti.

"Türklerin yaşadıkları evlerin, semtlerin perişanlığı sizin ayıbınız. Yabancıları ülkenize işçi olarak çağırırken, insanca yaşayabilecekleri konutlar hazırlamalıydınız. Sadece ailelerin sefaleti değil, işçi çocuklarının açmazı da sizin yüzkarmanız. Durumu bir de bu yönden değerlendirsene! Ülkeniz Türklere tertemiz, sıcacık, apaydınlık işçi konutları sağladı da, bizimkiler oraları tepip savaş artığı göçüklere yerleşmediler ya!" (GD. Düşler: 115)

Dayıoğlu, Esin'in ağzından vermiş olduğu bu yanıtla, adeta Alman toplumuna seslenmektedir. Türk kimliğini taşıyan aydın bir yazar ve öğretmen tavrıyla Almanların, işçi olarak Almanya'ya giden Türklere dayattıkları koşulları eleştirmekte, Türklerin içinde yaşamak zorunda oldukları olumsuz koşulların suçlularının Almanlar ve Alman hükümeti olduğunu ağır bir dille eleştirmektedir. Kahramanlarının ağzından Alman hükümetine hitabet üslubuyla seslenen yazar, toplumsal içerikli öykülerinde, halkı bilinçlendirme ve öğreticilik kaygısıyla didaktik unsurları öykü ve romanlarında kullanmaktan çekinmez.

3. Çalışma Koşullarının Ağırlığı

Almanya'nın az gelişmiş ülkelerden göçmen işçi talebinin iki temel nedeni vardır: İlki, Almanya'nın 1960'larda hızla gelişen sanayisine yetecek düzeyde genç nüfusu bulunmamasıdır. İkincisiyse bu yıllarda sahip olduğu az sayıdaki genç nüfusun, Alman ağır sanayisinin gereksinimi olan ağır iş gücü talebine karşılık vermemesidir. Alman ekonomisi, bu ağır iş gücü gerektiren çalışma koşullarına dayanabilecek ucuz iş gücünü ise az gelişmiş ve istihdam fazlası olan ülkelere karşılamıştır. Böylelikle çok ağır koşullarda, uzun mesai sürelerinde, hiçbir sosyal hak talebinde bulunmadan çok düşük ücretle çalışan işçilerle ekonomisini kalkındırmıştır. Ancak, pek çoğu ağır sanayide çok zor koşullarda çalışan göçmen işçilerin durumları Alman ekonomisi kadar iç açıcı olmamıştır. Sağlıksız koşullarda, hastalık ve kanser riski altında korunmasız olarak çalışmışlardır. Çok uzun mesai saatlerinde, yıpratıcı işlerde çalışan göçmenler yaşamlarını para kazanmaya adanmış, en temel sosyal gereksinimlerinden bile yoksun kalmışlardır. İşten arta kalan zamanlarında düzgün beslenmeye bile fırsat yaratmadan dinlenerek geçirmişlerdir. Bu koşullarda çocuklarıyla bile vakit geçirememiş, onların ilgi ve sevgiden yoksun büyümelerine engel olamamışlardır.

a. Çalışma Şartları ve Ağır İşler:

Göçmenler Almanya'da yorucu işlerde çok uzun çalışma şartları altında çalışmaktadırlar. Pek çoğu sabahın erken saatinde kalkarak işe gitmekte ve akşamları geç saatte eve gelmektedir. Üstelik bu işler son derece ağır ve yorucu işler olduğu için bu işlerde ancak çalışmak için Almanya'ya gelmiş göçmen işçileri çalıştırabilmektedirler. Alman toplumunun en alt tabakasındaki işçiler bile bu işlerde çalışmamaktadır. "Yurdumu Özledim" adlı romanda Atıl'ın babası Osman, arkadaşı Hasan'ın kendisinden yardım talebine olumlu yanıt verirken çalışma koşullarının ağırlığını da şu sözlerle anlatır:

“Sana yardım etmeye çalışacağım. Emme elimden pek fazla bir şey geleceğini sanmıyorum. Neden dersen, sabahın köründe evden çıkıp işe gidiyorum. Gün boyunca fabrikada göz açtırmıyorlar. Akşam eve döndüğümde, ölü gibi oluyorum. Bacaklarım cansız birer kütük oluyor. Etlerim sızım sızım sızıyor. Ölmeyecek kadar bir tıkım aş yiyip kendimi yatağa atıyorum. Sabahleyin kalkmak istemiyorum. Hep yatsam, bin yıl yatıp uyusam, yorgunluğum geçmeyecekmiş gibi geliyor. (YÖ: 109)

Almanya'daki çalışma şartlarının yoğunluğunun yanı sıra sağlıksız çalışma koşullarında çalıştırılan göçmen işçilerin pek çoğu, yaptıkları işlerin sağlıklarına verdikleri zarardan habersizdir. Uzun yıllar ve uzun mesailerle çalıştıkları işlerde kimyasal, kanser yapma riski olan maddelere maruz kalmışlardır. Üstelik düşük ücretlerle yaptıkları bu işlerde pek çok haklarından habersiz çalışmışlardır. Dayıoğlu'nun ülkelerine geri dönen göçmenlerle yaptığı röportajlarda göçmenlerin duruma bakışı şöyle olmuştur:

GD: "Almanya'daki işinizden söz eder misiniz?"

MK: "Ben ağabeyimle birlikte BMW taksi fabrikasında çalıştım. Yıllarımızın çoğu fabrikanın fırınlar bölümünde geçti. Fırınlarda her işçi en fazla altı yıl çalışabilir. Daha fazla çalışırsa, sağlığı bozulur. Oysa biz dokuz yıl çalıştık orda."

GD: "Neden altı yıl dolunca başka bir bölüme geçmediniz? Sizi bu konuda uyaran olmadı mı?"

MK: "Valla alıştık o işe. Benimsedik yani. Ondan olacak. Altı yıl dolunca bu bölümde daha fazla çalışmanız sağlık yönünden sakıncalı diye de uyaran olmadı. Biz de devam ettik."

GD: "Eşiniz Fatma nerede çalışıyordu?"

MK: "Fatma kaset fabrikasında çalışıyordu. Bana göre onun işi daha zordu. Sürekli ayaküstü. Ayrıca başka işlere de koşuyorlardı hanımımı. Durumu benden daha zor ve yorucuydu."(GD: 144)

Sağlıksız çalışma koşullarında ve can güvenliği olmayan riskli işlerde çalışan göçmen işçiler, Alman ekonomisinin kalkınmasına büyük katkıda bulunmuşlardır. Almanya'nın göçmen işçi talep etmesinin en temel nedenleri bir yandan gelişen sanayinin gereksinim

duyduğu işgücünden yoksun olmak öte yandan, çalışma yaşında olan potansiyel işgücünü, zor ve sağlıksız koşullarda çalışmaya yanaşmamaktadır. Bu bakımdan F. Almanya, Almanların çalışmaya yanaşmadığı sağlıksız işlerde göçmenleri çalıştırarak gereksinimlerini karşılamıştır. “Gözaltında Yaşamak” adlı öyküde kesin dönüş yapan Güler’in anne ve babası Almanya’daki kötü ve zor çalışma koşullarından şöyle söz eder:

Yedi başlı ejderhanın karnında iş. Biz yine ne bulursak dalıyorduk. Alman beylere iş beğendirmek de zor. Bizim sıvandıığımız çirkef işlere burun kıvırıyorlar. Sonra da kalkıp, ‘Yabancılar gitsin. Onların yüzünden Almanlar işsiz kalıyor!’ diye maval okuyorlar. Hadi, geldik bakalım! Adamın ciğerini ağrı gibi dağılayan tasfiye ocaklarında, leş kokulu çöp kamyonlarında, diri diri gömülünen maden ocaklarında çalışsınlar da görelim. Ah, diyorum, tüm yabancılar elbirlik olup da çekip gitseler şu Almanya’dan! Görürüm o zaman Almanları halini. Kıçüstü çöker kalırlar alimallah!” (GD, Gözaltında Yaşamak: 52)

Göçmenler, Almanya’da Almanların çalışmak istemedikleri işlerde çalışarak kimi zaman canlarını tehlikeye atmışlardır. Bu ağır işlerin altında ezilen işçiler, kimi zaman Almanya’ya gelmiş olmalarına isyan ederek ve pişman olarak çalışmaktadırlar. “Vurdu Çıktı Gitti” adlı öyküde yirmi yaşında Almanya’ya çalışmaya gelen Ekber, maden ocağında, yerin kat kat altında, havasız ve bunaltıcı yerlerde çalışmaktadır. Ekber’in, yurduna ve anasına duyduğu özlem en çok maden kazarken depreşmektedir:

Olanca gücümle yedi yıl maden kazıvermiştim Alman’a. Arada bir içim daralırdı kuyunun dibinde. Boğulacak gibi olurum. Böyle zamanlarda, tüm cinler başıma üşüşürdü. Ulan derdim kendi kendime, anam beni, Alman milletine maden kazıvermem için mi doğurdu ki? Dünya’ya düşüş nedenim bu mu acep? Kaz Allah Kaz!.. (GK, Vurdu Çıktı Gitti: 91)

Göçmenlerin yurt dışında en ağır çalışma koşullarına bile katlanmalarının, sağlıksız işlerde hiç düşünmeden çalışmalarının bir nedeni de sınır dışı edilmek korkusudur. Almanya’da sahipsiz olduklarını düşünen göçmenler, Alman hükûmetinin dikkatini çekecek ve kendilerinin sınır dışı edilmelerine neden olabilecek tüm davranışlardan kaçınmaktadırlar. Göçmenler, her ne kadar Türkiye ile Almanya arasındaki iş gücü

ihraç ve ithali anlaşmaları konusunda bilgi sahibi olmasalar, ya da kendi haklarını savunabilecek eğitim düzeyi ve bilgide bulunmasalar da yurt dışındaki haklarının Türkiye güvencesinde ve kontrolünde olmadığını farkındadırlar. Almanya'ya işçi gönderen Türk hükûmeti de Almanya'da çalışan vatandaşlarının çalışma ve yaşam koşulları, sosyal hak ve güvenceleri, sağlık güvenceleri gibi konularla yakından ilgilenmemiş; bu konuları adeta Alman hükûmetinin vicdanına bırakmıştır. Alman hükûmeti ithal iş gücünü sonuna kadar sömürmüş, istihdam fazlası olan ülkeleri sonuna kadar kullanmış, dünya çapında yaptıkları iş gücü ithalinde kendi ekonomik kazançlarına en çok katkıda bulunabilecek ülkelerden ve en sorunsuz iş gücünden yararlanmışlardır. Bunun bilincinde olan göçmenler de Almanya'da en sorunsuz ve en çok çalışan iş gücü olarak varlıklarını sürdürmüşlerdir. “Vurdu Çıktı Gitti” adlı öyküde, Ekber, bu durumu şöyle ifade eder:

Ben de katıldım Almancılar katarına. Tümümüz, karada debelenen balığın suya atılması gibi istekle coşkuyla attık canımızı Almanya'ya. Ne dur deyen oldu, ne de sahiplenen.

El adamı da sahipsiz eşşeği buldu ya, yüklenebildiğince yükledi. Elbet yüklenir. Taşdan ses var, bizden yok. Salındık çayıra Mevla kayıra. Yeni güveyleleri taze gelinlerden bir yıl uzak tutma buyruğuna da kimse ses etmedi. (GK, Vurdu Çıktı Gitti: 94)

Federal Almanya, işçi alımı konusunda oldukça titiz davranmakta, alacağı işçileri 20 ve 30'lu yaşlardaki genç insanlar arasından seçerken onları baştan ayağa kontrolden geçirerek sağlıklı, güçlü kuvvetli olmalarına özen göstermektedir. Sağlık problemleri olan bireyleri kesinlikle işçi olarak kabul etmemiştir. Ağır işlerde ve sağlıksız koşullarda çalıştırmayı düşündüğü göçmen işçileri, bu işlerde en uzun süre çalışabilecek ve hastalanma riski en az olan direnci yüksek bireyler arasından seçmektedir. Bunu hem işçilerden en üst düzeyde verim alabilmek hem de onların sağlık masraflarını en aza indirmek için yapmaktadır. F. Almanya'nın işçi alım koşullarına uymayan işçilerin Almanya'ya gitmeleri pek mümkün değildir. Bu bireyler, ya kaçak yollardan ya da turist olarak Almanya'ya gelebilmektedirler. Ancak sağlık durumları iyi olmayan ve

dirençleri düşük olan bu işçiler Alman çalışma koşullarına uzun süre dayanamayıp ya bitkin düşmekte ve hastalıkları iyiden iyiye ilerlemiş olarak ülkelerine geri dönmekte ya da kısa süre sonra Almanya’da ölmektedirler. “Vurdu Çıktı Gitti” adlı öyküde, Ekber’in köylüsü olan muhtarın oğlu da maddi gereksinimi olmadığı halde Almanya’ya gitme sevdasına düşmüş biridir. Sağlık denetimlerinde çürük çıktığı için Almanya’ya alınmamış; ancak o ne yapıp edip Almanya’ya gitmiştir. Almanya’daki çalışma koşulları ise onun yaşamının sonlanmasına neden olmuştur:

“Yoksulların yanı sıra, varlıklar da katılıyordu bu göçe. Biri de muhtarın oğlu. Toprakları var ev dam ona göre. İlle de gözü Almanya’da. Sağlık denetiminde çürük çıktı. Para yedirdi. Sağlam raporu aldı. Atlayıp geldi buraya. İki yıl dayanabildi. Gebermelik döndü köye. Kıç ister Alman palanını sırtlamaya, hem de sağlam kıç... (GK, Vurdu Çıktı Gitti: 93)

“Yazgı” adlı öyküde Zülûf’ün kocası İlyas da Almanya’ya gitmek için çaba harcayanlardandır. Ancak, İlyas’ın ciğerlerinde sorun olduğu için Almanya’ya kabul edilmemiştir. İlyas da elinde ne var ne yok satıp gezgin olarak Almanya’ya gitmiştir. Önceleri iş bulmakta zorlanan İlyas, daha sonra şehrin dışında bir yerde bir yapıda çalışmaya başlamıştır. Ancak çalışma koşullarına dayanamayan İlyas’ın bir yıl sonra köyüne ölüm haberi gelmiştir. Yoksulluktan İlyas’ın cenazesini bile Türkiye’ye getirememişlerdir:

İlyas Almanya’ya işçi olarak gidebilmek için yıllarca uğraştı. Bir sürü pürüz çıkıyordu... Tam her şeyi yoluna koymuşken, bu kez doktor raporu temiz gelmedi: Ciğeri özürlüydü.

Kurulu yay gibiydi İlyas: “Bağlasalar durmam gayri. Ciğerimden kime ne? Varımı yoğumu bu yola döktüm. Ne yapıp edecek, Almanya’ya kapağı atacağım” diye direndi. Ereğine erişmek için babasının kırma tüfeğiyle Zülûf’ün boyun altınlarını sattı. Gezgin olarak vurdu gitti Almanya’ya...

...

Sonra kısa kısa iki mektup geldi. Birinde iş bulamakta zorluk çektiğini bildiriyordu! İkincisinde kent dışında büyük bir yapıda çalıştığını; sık sık mektup yazacağını, eline para geçer geçmez, hemen köye yollayacağını, yazıyordu.

Bu son mektubu oldu İlyas'ın. Zülûf kocasının ölüm haberini aldığı gün, dövünmekten dizlerini çürütmüş, yolunmaktan başında saç komamıştı. Yoksulluktan, ölüsünü yurda getirememişlerdi. Almanya'nın bilmem neresinde bir yere turp gömer gibi gömmüşlerdi İlyası... (GK, Yazgı: 116)

“Şeytan İşi” adlı öyküde de Gövem'in kocası Rüstem, Almanya'da çalışmaktadır. Almanya'da bir fabrikada çalışan Rüstem, bir iş kazasına uğramış ve elini kaybetmiş ve uzun süre hastanede kamıştır. İyileştikten sonra da çalışmaya devam etmiştir. Öyküde, elini kaybeden Rüstem'in bu kaza nedeniyle çalıştığı iş yerinden herhangi bir tazminat alıp almadığı konusu geçmemektedir. Ancak Rüstem'in yaşadığı olay, göçmenlerin Almanya'da yaptıkları işlerin ve çalıştıkları yerlerin iş kazalarının gerçekleşebileceği yerler olduğunu, çalışanların can ve sağlık güvencesinden yoksun olarak çalıştıklarını göstermektedir. (GK, Şeytan İşi: 41-60)

Göçmenler Almanya'da kısa zamanda birikim elde edebilmek için canla başla çalışmışlardır. Yabancı işçiler Almanya'da ikinci hatta üçüncü sınıf insan konumunda oldukları için çok düşük ücretlerle zor koşullarda çalışmak durumunda kalmışlardır. Birikim elde edebilmek için de olabildiğince az masraf yaparak yaşamışlardır. Göçmenlerin büyük bir kısmı olabildiğince az izin yaparak, mutfak masraflarından kısarak, giyim alışverişi yapmayarak ve tatil günlerinde evde oturarak ancak birikim yapabilmişlerdir. “Sünnetli mi Sünnetsiz mi” adlı öyküde de Rüstem Çakır yıllarca böyle bir yaşam sürmüştür. 1977 ekonomik buhranında da Almanların özendirme politikasıyla Türkiye'ye dönmeye karar vermiştir:

Önüne gelene, "Çekip gideceğim," diyordu Rüstem Çakır. "N'olacak burada durup da? Yeterince çektim gurbetin kahrını. Ağzımda diş, başımda saç kalmadı. Onca yıl dursuz duraksız koştum. Para gidecek diye, izinlerde bile sıla özlemimizi içimize gömdük. İyi ki, öyle etmişiz de üç kuruş diriltmişiz! Elin adamı bir dinde, bir donda durmuyor ki! 'Gel,' dedi. Geldik. Şimdi de 'Git,' diyor. 'İlle de git...' Kısacası, etten yedi

kemiğimiz çıkınca sokağa atıyor. Atsın varsın. Zaten parasının beti bereketi de kalmadı. Çoluk çocuğun zeril zebilliği de caba!.. (GD, Sünnetli mi Sünnetsiz mi: 31)

Çalışma koşullarının ve yabancı bir ülkede yaşamaya alışmanın zorlukları bir yana, göçmen işçilerin en büyük sıkıntılarında biri de memleket, eş, dost ve çocuk hasretidir. Atıl'ın annesi, Almanya'ya geldiği ilk günlerde memleket hasretiyle fabrikada dalıp dalıp gitmekte, yer yer hıçkırıklara boğulmaktadır. Onun bu durumunu gören ustabaşı kızgın gözlerle ona bakarak öfkeli öfkeli homurdanmaktadır. Atıl'ın annesi ise birkaç kez tekrarlanan bu durumun sonunda işsiz kalmak korkusuyla işine dört elle sarılmıştır:

Almanya'ya ilk gittiğim sıralarda, bir gün fabrikada çalışırken, kendi kendime konuşmaya başlamışım. Başımızdaki kadın yanıma gelip öfkeli öfkeli söylendi. Dediklerini anlamadım, emme kızdığı belli oluyordu. Onların dilini bilen adamı ünlediler. Meğer Alaman kadın benden yakınırımış. 'İkide bir düşünceye dalar, kendi kendine konuşursa, işten kovarım!' demiş bizim Türke. Aklım gitti. Gurbet elde işsiz kalır da sokaklarda sürünürüm diye gözümü dört açtım o günden sonra. ... Senin anlayacağın içini okuyorlar. Tümü de taş yürekli işçi arıyorlar. Hangi milletten olursa olsun, işbaşında gözyaşı döken birini gördüler mi, al görmüş boğa gibi öfkeleniyorlar. İçimiz yanıp dururken bağrımıza taş basıp ağlamamayı öğrettiler bize." (YÖ: 14-15)

...

Yüreğim özlemle sızım sızım sızlayıp dururken, hık demeden yürütüyorum elimdeki işi... giderek makine gibi oluyor insan..." (YÖ: 15)

Göçmenler yoğun çalışma koşullarında kimi zaman en temel yaşamsal faaliyetlerinden bile ödün vermek zorunda kalmışlardır. Gezmek, sosyal etkinliklerde bulunmak bir yana işten eve yorgun gelen göçmen işçiler kimi zaman yemek yapmadan ve yemek yemeden bile yatıp dinlenmektedirler. Yemek yapmak istediklerindeyse en kolay ve çabuk pişen yemekleri yapmayı seçmektedirler. "Vidocu Fatma" adlı öyküde köyüne dönüş yapan Fatma'nın yaptığı yemekleri çocukları beğenmez. Fatma bu durumu şöyle açıklar:

“Çocuklar haklı. Almanya’da çok yoruluyordum. Yemek pişirmeye fazla zaman ayıramıyordum. Izgara et, yanına sebze, makarna ya da pirinç haşlamasıyla öğün savıyorduk. Arada bir düdüklüde et yemeği pişiriyordum. O da haşlama gibi bir şey oluyordu. Biz öteki Türkler gibi köyden aş aklık götürmezdik Almanya’ya. İki kişiyiz nasıl olsa doyunuruz, diye düşünürdük. Köyde pişirdiğim yemeklerin tadını unuttuğumuzdan, orda ayaküstü pişirdiğim yemekleri yadırgamıyorduk Kemal’le... Dolma, börek, mantı yapmayalı, un helvası basmayalı yıllar oldu. Elimin ayarı bozuldu besbelli. (GD, Vidocu Fatma: 84)

b. İşten Atılma Korkusu ve Kaçak İşçiler:

Almanya’da çok zor çalışma koşullarına bile katlanan göçmenlerin en büyük korkusu işsiz kalmaktır. İşsiz kalmamak ve sınır dışı olmamak için uyumsuz davranışlardan kaçınmakta ve en zor, ağır koşullara bile dayanmaktadırlar. Özellikle 1973 buhranından sonra Almanya’da artan işsiz sayısı bu durumun ciddiyetini daha da artırmıştır. İnsanlar işsizlikten istasyonlarda yatıp kalkmakta, bir iş hayaliyle Almanya’daki kötü yaşamlarına katlanmaktadırlar. Atıl’ın istasyonda karşılaştığı, yerlerde yatan insan kalabalığı da böyle bir kalabalıktır:

Baba, “Gelin,” dedi. “Sizi tren istasyonuna götüreyim. Bu saatlerde Türk doludur orada. Belki memleketten yeni haberler alırsınız...”

Münih tren istasyonu ana baba günüydü.

...

“Yolcular bekleye bekleye uyuyakalmışlar da...”

Baba derli dertli içini çekti

“Gördüğün bu adamlar yolcu değil. İşsiz ve yersiz yurtsuz insanlar. Üstelik pek çoğu da Türk.”

Atıl, “Hiii!” ederek alt dudaklarını ısırıldı. Yurттаşlarının istasyon köşelerinde geceleme onuruna dokunmuştu. Birbirleriyle bağıra çağıra söyleşmekte olan bir kümeye yaklaştılar. Hepsi de Türk’tü bunların. (YÖ: 70-71)

Almanya'ya çalışmak için gelen kaçak göçmenlerin durumuysa yasal yoldan gelenlere kıyasla çok daha zordur. Bunlar kaçak işlerde çalışmakta, Alman hükûmetinin yaptığı sıkı denetimlerden kaçabilmek için genellikle inşaat köşelerinde yaşamaktadırlar. Bu yaşam koşullarına ise çok uzun süre dayanamayıp ya dönüş parasını toparlayıp ülkelerine dönmekte ya da Alman polisince yakalanıp sınır dışı edilmektedirler. Atıl'ın babasının arkadaşı Kaçak Hasan'ın durumu da böyledir. Sürekli saklanarak yaşamakta, tetikte beklemektedir. İnşaat köşelerinde yatmaktan dolayı hastalığı iyice azmakta ve sürekli öksürmektedir:

Komşular burada saklandığımı bilmiyorlar. Öğrenseler polise haber verirler. Bina da yabancı işçi dolu. Ev sahibi ve komşular, arkadaşımın bu odada tek başına yaşadığını sanıyorlar. Benim varlığımdan kimsenin haberi yok.

Kaçak Hasan bunlar anlatırken, fısıltıyla konuşuyordu. Baba da onun gibi sesini kısıtı.

“Bırak bunları şimdi. Sabah erkenden arkadaşlara gittim, durumunu anlattım. Aralarında sizin köyden işçiler de vardı. Elime şu adresi verdiler. Yarın sabah 12 numaralı tramvaya binip adreste belirtilen yere gideceksin. Orada bir haftalık kaçak iş varmış...”

Hasan sevinçle babanın boynuna sarıldı.

“Çok sevindim. Tanrı senden razı olsun.”

“Daha sonra aynı arkadaşlar, sana başka iş de ayarlayacaklar.”

Hasan sevinçle ellerini ovuşturarak, “Olur , olur,” dedi...

Bu sırada Atıl odaya şöyle bir göz gezdirdi. Perdeler kapalı olduğundan içerisi loştu.

Hasan, “Kusura bakmayın. Perdeleri açamıyorum.” Dedi. “Karşıdan bir gören olur. Arkadaşın bu saatte işe gittiğini biliyorlar. Beni görürlerse, başımız derde girer. Bu nedenle odanın içinde geçinmeye bile korkuyorum.”

Baba, “Varsın olsun,” dedi, sonra ekledi. “Nerede yatıyorsun?”

Hasan kem küm etti. Gerçekten odada tek kişilik bir divan, küçük bir masa ve iki sandalye vardı. Köşede duvar dibinde bir battaniye yayılmıştı. Baba, Hasan'ın yataksız yorgansız, battaniyenin üstüne büzülerek sabahladığını anladı. Sözü değiştirdi hemen... (YÖ: 111)

Kaçak Hasan, Almanya'ya büyük hayallerle gitmesine karşın Almanya'da kaçak yaşamının güçlükleriyle baş edememiş, hayal ettiği hiçbir şeye ulaşamamıştır. Her gün, polise yakalanmak kaygısıyla kaçarak yaşamaktan bıkmış; üstelik bu yüzden bir işe girip çalışmadığı için ciddi maddi sıkıntılar çekmektedir. Ülkesine geri dönmek istediği halde dönecek parayı bile denkleştirememektedir:

“Polise yakalanırsam yandım,” dedi Hasan. “Dönüş param yok. Üç beş kuruş kazansam çekip gideceğim. Ama kaçmaktan çalışmaya fırsat bulamıyorum. Ne yapacağımı şaşırdım. Bugünlerde polis denetimi sıklaştı. Arkadaşın başını da derde sokmaktan korkuyorum. Bugün ekmeğimi verip buraya geldim. Bir gün olsun korkusuz yaşarım, diye düşündüm. Arkadaşın yerlerinde kaçak işçi avcılığına girişmiyormuş.” (YÖ: 107-108)

4. Bölünmüş Aile/ Değişen Aile Yapısı

a. Geride Kalan Aileye Duyulan Özlem:

Göçe katılan bireyler, memleketlerinden, anne-babalarından, dostlarından, en önemlisi de eşlerinden, çocuklarından ayrı kalmaktadırlar. Türkiye’de kalanlar ise çocuklarından, eşlerinden, babalarından ayrı yaşamaktadırlar. Babanın aileden uzak kalışı hem giden hem de geride kalan bireyler için kimi sıkıntılara yol açmıştır. Göçmenler, bir yandan Almanya’da ağır çalışma şartlarında çalışıp kötü koşullarda yaşamakta öte yandan memleketlerine ve ailelerine duydukları özleme katlanmaktadırlar. Başlarda bu özlem duygusu kısa süre katlanılacak olan bir duygu olarak düşünülmüştür. Ancak zamanla, göçmenlerin yurt dışında çalışma süreleri uzadıkça ve geri dönüşleri belirsiz bir zamana ertelendikçe göçün yarattığı sıkıntılar katlanılması güç boyutlara varmıştır. Göçmenlerin, Türkiye’de kalan aileleri de çeşitli güçlüklerle katlanmaktadırlar. Mahalli baskının ve aile büyüklerinin sıkı denetiminin yanı sıra eş ve babalarından uzak yaşamının geride kalan ailede yarattığı sıkıntılar, yurt dışında çalışan yakınlarına da yansımaktadır. Göçmen baba ve eşin yokluğundan kaynaklanan bu sıkıntılar, yurt dışında çalışan göçmen işçilerin, geride kalan aileleri için endişe duymalarına neden olmaktadır. Bu durum da göçmen işçinin var olan sorunlarını katlayarak attırmaktadır.

Atıl'ın annesi Şerife, Türkiye'ye izne geldiğinde annesiyle dertleşirken çocuklarına duyduğu özlemi anlatır. Ancak yoğun iş temposunda, özlemlerini yaşamalarına bile fırsat verilmemektedir. Giderek duygusuz, ruhsuz bir makineye benzemektedirler:

“Her neyse,” dedi ana. “Kısacası kolay değil dayanmak. Bazı günler yavrularımın özlemi bir tutam çıra oluyor, yüreğimi yakıp tutuşturuyor. Kanatlanıp uçmak geliyor içimden. Para, pul, yoksulluk moksulluk silinip gidiyor gözümden. Emme bura nere, Alamanya nere? Yollar bir uzak, bir uzak ki sanırsın Kaf Dağının ardındasın. Yüreğim özlemle sızım sızım sızlayıp dururken, hık demeden yürütüyorum elimdeki işi... giderek makine gibi oluyor insan...” (YÖ: 15)

Çocuklarını Türkiye'de bırakan göçmen anne babalar, Almanya'da onca güçlüğe göğüs germelerine karşın çocuklarının özlemine dayanamamaktadırlar. Bu nedenle, izne ilk gidişlerinde çocuklarını da yanlarında Almanya'ya getirmektedirler. Göçmenlerin çocuklarını yanlarına almalarında başka nedenler de söz konusu olsa da en büyük etken, onlara duydukları özlem olmuştur. Atıl'ın Türkiye'ye izne gelen anne ve babası da iki çocuğundan büyük olanını yani Atıl'ı yanlarına almaya karar verirler. Bu kararda, ilkokul çağında olan Atıl'ın, okulda öğreneceği Almancayla dışarıdaki yaşamları; evde yapacağı ufak tefek işlerle de evdeki yaşamlarını kolaylaştıracağı düşüncesi etkili olsa da onun gelişiyile evlat özlemlerini bir ölçüde dindirecekleri açıktır. Bunu, Atıl'ın annesinin, izinden döndükleri gecenin sabahında kendileri gibi göçmen bir işçi olan karşı komşusuyla yaptığı sohbet açıkça gösterir. Almanya'da uyandığı ilk sabah, odanın içinde annesini göremeyen Atıl, kapıdan dışarı kafasını uzattığında annesini bir kadınla konuşur görür. Annesi, gözlerinin içi gülerek oğluna baktıktan sonra komşu kadının sorusuna şöyle yanıt verir:

“Uyandın mı, oğul?”

Atıl ansını yanıtlamaya hazırlanırken, komşu kadın, ‘Çocuğun bu mu?’ diye sordu anaya.

“Bu” dedi ana. “Atıl’ım işte bu. Hani sana özleminden yakını dururdum ya!.. Bunu getirdik, emme şimdi de köydeki küçük kızın özlemi yüreğimi dağlıyor.”

Komşu kadın kayıtsızlıkla omuz silkerek, “Onu da aldır yanına,” diye kesip attı. Sonra odasına girip kapısını kapadı. (YÖ :60)

Almanya’ya çalışmaya giden göçmenler, geride eşlerini, çocuklarını, anne babalarını bırakmakta; gurbette tek başlarına yaşamla mücadele etmektedirler. Zor yaşam koşulları, yabancı bir memleket ve bilinmeyen bir dil içinde yapayalnız yaşayan göçmenler, yurtlarına, köyelerine, ailelerine büyük özlem duymaktadırlar. “Sık Dışını” adlı öyküde Ramazan, geride bıraktığı ailesini ve anne babasını özlemiştir. Onlara gönderdiği ilk mektubun ardından onlardan gelecek mektubu dört gözle beklemektedir:

Bir ay ses soluk çıkmadı köydekilerden. Ramazan bu ilk mektuba yanıt beklerken, uykularından oldu. Yiyip giydiği, gezip gördüğü, diken olup batmaya başladı. Anasının mektubu eline geçince, sevinçle zarfı öpüp başına koydu. Koynuna sokup etine bastırdı. Sonra açıp bir solukta okudu.

...

Karga burğa yazıları okurken, Ramazan’ın burnunun direği sızladı. Gözleri sulandı. Çocukluğunu anımsadı birden. Küçükken, anasından olmaz bir şey isteyeceği zaman, söze şöyle başlardı, “Bal anam, kaymak anam, güzel anam, can anam.” Anası bu sözlere dayanamaz, teslim olurdu hemen. Mektuba yanıt yazmak için bir köşeye çekildi. İçi dopdoluydu. Kalem makine gibi gidip geliyordu kâğıdın üzerinde.(GK, Sık Dışını: 33-34)

Göçmenler Türkiye’de kalan eşlerine duydukları özlemleri mektuplarla anlatmaktadırlar. Bir yıllık çalışma süresini bitmesini ipe çeken göçmenler, eşlerinden uzak oldukları zamanlarda özlemlerini dindirebilmek için çeşitli yöntemlere başvurumaktadırlar. Özellikle teknolojinin ve iletişim araçlarının Türkiye’de olmadığı ya da yaygın olmadığı dönemlerde birbirleriyle yalnızca mektuplaşarak özlem gidermeye çalışan göçmenlerin başvurdukları bir başka yöntem de birbirlerinin seslerini teybe alıp dinlemek olmuştur. “Turna Gelin” adlı öyküde yirmi günlük karısı Turna’dan ayrılacak

olan Derviş, karısının özlemine dayanamadığı zamanlarda özlemini bastırmak için karısının sesini teybe alır:

O gece Derviş, küçük teybi kurup, başuçlarına yerleştirdi. Ayrılık gecesi, birbirlerine ne söyledilerse banta geçti. Almanya'daki arkadaşları, analarının, çocuklarının ya da karılarının seslerini banta almışlardı. Arada bir dinleyerek, özlem gideriyorlardı. Bazı arkadaşlarında da açık saçık bantlar vardı. Bunları geceleri, yatağa sokup yorganın altında dinliyorlardı. Derviş, Turna'ya sezdirmeden, gerdek gecesini de banta almıştı. Ayrılık sabahı onu Turna'ya verdi.

“Teybi sana bırakıyorum. Beni özledikçe ilk gecemizin bantını takar dinlersin. Son gecenin bantı ile de ben avunurum,” dedi. (GK, Turna Gelin:27)

Ailelerini Türkiye'de bırakan göçmenlerin yaşamlarını aksatan ve eşlerinden, çocuklarından ayrı kalmalarına yol açan bir başka husus da Alman hükümetinin aile birleşimi yasasıyla ilgilidir. 1974 yılında Alman hükümetinin çıkardığı “Aile Birleşimi Yasasına” göre göçmenler eşlerini Almanya'ya getirebileceklerdir. Bu durum göçmenler için oldukça sevindirici bir haber olmasına karşı göçmenler ancak nikâhtan bir yıl sonra eşlerini yanlarına aldırabileceklerdir. Bu durum da yıllık izinlerinde Türkiye'ye evlenmeye giden göçmenlerin evlendikten bir ay sonra eşlerini bırakarak Almanya'ya dönmelerine neden olmaktadır. Yeni evlendikleri eşlerinden ayrılmak zorunda kalan göçmenlerin Almanya'da çektikleri eş hasreti oldukça sıkıntı verici olmuştur. “Vurdu Çekti Gitti” adlı öyküde Fatma'yla evlenmek için Türkiye'ye gelen Ekber, evlendikten yirmi gün sonra eşini bırakıp bir yıl sonra onu almak için Türkiye'ye gelmek üzere Almanya'ya dönmüştür. Ancak Ekber'in yirmi günlük eşinden ayrılışı çok zor olmuş, yıllarca çalıştığı Almanya'da bir yıllık zaman dilimi geçip gitmek bilmemiştir. Eşine duyduğu özlem, onun çalışmasını ve yaşamını sürdürmesini zorlaştırmıştır:

Almanlar son yıllarda türlü türlü icatlar çıkarıyorlar. Dirlik kaçırmak için neler buluyorlar neler!... Acep şeytan mı akıl veriyor onlara, diyorum. Çokluk ettikleri işler insanın edeceği işler değil de...

Tuttular, şeytanca işlerine bir de “TÜRKİYE’DE EVLENEN ERKEKLER KARILARINI ANCAK NİKÂHTAN BİR YIL SONRA ALMANYA’YA GETİREBİLİR” buyruğunu eklediler. Nasıl olurdu bu? Dumanı üstünde güveyiler, saçının kınası solmamış taze gelinlerin koyunlarından nasıl koparılıp alınabilirdi. Bu buyruğu verenler, gerdek geceleri çoktan beyinlerinden silinmiş, yüreklerinin çağlıtı durulmuş, hatta, akılları izanları bulanmış kişilerdi kesin. Yoksa, böylesine acımasız davranabilirler miydi? Hiç olmazsa, yeni gelinlerle güveyileri yüreklendirmek için bu buyruğu önce kendi insanlarında sınısaldı. Bunları buyrukçulara diyemezdim elbet. (GK, Vurdu Çıktı Gitti:93)

Ekber, eşinin hasretine dayanamaz, geri dönmek ister; ancak, Almanya’dan pes ederek dönmeyi kendisine yakıştıramaz. Artık yaptığı iş daha zor gelmekte, Almanya çekilmez bir hal almaktadır onun gözünde:

Yer altı daha bir karardı. Soluduğum hava ciğerlerimi daha çok dağlar oldu. Yüreğim, daha sık daralmaya başladı. Ama, ne edecektim? Tutsak gibi gün sayıp durmaktan başka ne gelirdi elimden? Adım Almancı’ya çıkmıştı. Pes ederek Almanyayı tepip köye dönmek, doğrusu yakışık almayacaktı. Hele evlenmiş, çoluk çocuğa karışmaya kalkışmışken!... Gücüm yettiğince çalışmayı sürdürmeliydim. Memleketin durumunu biliyorsunuz...” (GK, Vurdu Çıktı Gitti: 93)

b. Yurda Duyulan Özlem:

Almanya’da yalnız yaşamaya dayanamayan göçmenler, bir süre sonra, eşlerini ve çocuklarını yanlarına almaktadırlar. Böylelikle hem geride bıraktıkları yakınları için endişe duymamakta hem de Almanya’da eşleriyle birlikte çalışıp birikimlerine birikim katmaktadırlar. Ancak, başka bir yönden bakılacak olursa, kendileri gibi ailelerini de göçmen nüfusuna katmakta ve onların da memleketlerinden uzak, memleket özlemini yaşamalarına neden olmaktadır. Aile bireyleri arasında özellikle çocukların ülkelerine ve alıştıkları yaşam biçimlerine duydukları özlem mutsuz olmalarına neden olmaktadır.

29 Ekim günü Atıl ve arkadaşlarının okulda gizli yaptıkları tören kutlaması yurtlarına duydukları özlemin en güzel göstergelerinden biridir. Tahtaya Türk bayrağı resmi çizer, içlerinden geldiği gibi şiirler okur, ülkelerini anarlar:

Hatice, “Arkadaşlar, bugün ayın kaçı, biliyor musunuz?” diye sordu.

Türk çocuklar soruyu Almanca yanıtladılar. Hatice sabırsızlandı.

“Ayın kaçı olduğunu Türkçe söyleyin!..”

Atıl ‘29 Ekim!’ diye bağırdı.

“Neee?” dedi öteki çocuklar. “Bugün 29 Ekim haa!”

Hatice sevinçle ellerini çırpı.

“Evet, çünkü gazetede yurdumuzda yapılan bayram hazırlıklarından söz ediliyordu. Bugün biz de bir şeyler yapalım. Cumhuriyet Bayramımızı kutlayalım.”

Atıl coşkuyla söze karıştı.

“Yaşasın Cumhuriyet Bayramı!”

“Yaşasın Türkiye Cumhuriyeti!”

Çocuklar hep bir ağızdan bağırdılar.

“Yaşasın Cumhuriyetimiz!..”

Çevrelerinde onlara bakıp durmakta olan birkaç Alman öğrenci vardı. İçlerinden biri dayanamadı.

“Ne oynuyorsunuz?”

“Oynamıyoruz,” dedi Hatice. “Cumhuriyet Bayramımızı kutluyoruz.”

Çocuklar dudak bükerek gülüp geçtiler.

Ali Menekşe, “Arkadaşlar,” dedi. “Bugün din dersi var. Ötekiler gidince sınıf bize kalacak. Güzel bir tören yapıp Cumhuriyet Bayramımızı kutlarız...”

Çocuklar sevinçle ellerini çırpı. İlk iki dersin geçmesini ipe çektiler. Üçüncü derste sınıf boşaldı. Hatice hemen tahtaya kocaman bir Türk Bayrağı çizdi. Çocuklar bayrağı coşkuyla alkışladılar. Ali, Hatice, Satı, Atıl’la birlikte ikişerli sıra oldular. Burcu yine ortalarda yoktu. Aramadılar onu. Gözlerini bayrağa dikerek dillerinin döndüğünce İstiklal Marşını söylediler. Dördünün de göğüsleri kabardı, içleri coştı, gözlerinden yaşlar boşandı. Her biri akıllarında kalan şiirleri okudular. Dizelerinin çoğu unutulmuştu

bu şiirlerin. Fakat Satı Çilli şiirlerini okurken öyle bir coştı ki!.. Şiirin bir yerinde sesi önce titrekledi, sonra hıçkırığa dönüştü. Sözcükler boğazında düğümlenip kaldı.

Hatice gözyaşlarını elinin tersiyle silerek, “N’olursun,” dedi. “Bir daha oku bu şiiri.”

Ali’yle Atıl da Hatice’ye katıldılar.

“Hadi, bir daha oku. İçimizi coşturdun!”

Satı şöyle bir düşündü. Sonra dudaklarını ısırarak önüne baktı.

“Okuyamam.”

“Neden?” diye atıldı çocuklar.

“Çünkü hiç böyle bir şiiri bellememiştim.”

“Eeee?”

“Eeeesi bu. O sözcükler biraz önce burada doğdu. İçimden gelenleri dışa vurdum bir bir. Ama bir daha diyemem onları. Hiçbiri belleğimde kalmadı.”

“Yaaa!” dedi çocuk. “İşte bu daha güzel...”

Sonra Satı’nın şiirlerinden kulaklarına takılan birkaç dizeyi mırıldandılar art arda.

Zil çalarken Hatice, “Gelin,” dedi. “Tahtadaki bayrağı öpüp hemen silelim. Belki öğretmen kızar.”

Dördü de tahtadaki Türk bayrağını öptüler. Sonra Hatice el çabukluğuyla tahtayı sildi. Sınıftan çıkıp ellerini yüzlerini yıkadılar. Bu törenden sonra dört Türk çocuğu birbirlerine daha içten bağlandılar. Ne zaman göz göze gelseler, hep 29 Ekim sabahı düzenledikleri Cumhuriyet Bayramı törenini anımsıyorlardı. (YÖ: 138-139)

c. **Yurtta Kalanları Almanya’ya Aldırma Düşüncesi:**

Almanya’ya çalışmaya gelen göçmen işçilerin pek çoğu evli ve çocuklu yetişkin erkeklerdir. Çoğu ülkelerinde eşlerini ve çocuklarını bırakarak Almanya’ya çalışmaya gelmişlerdir. Başlangıçta “heim”larda yalnız yaşayan bu işçiler, burada yaşamının zorluğuna katlanamayıp tek odalı dairelere taşınarak yalnız yaşamaya başlamışlardır. Ancak bir yandan yalnız yaşamının verdiği güçlük öte yandan eş ve çocuk hasreti,

göçmenlerin yaşamlarını çekilmez kılmıştır. Buna Türkiye’de kalan eşlerin ve çocukların Almanya’ya gelme istekleri de eklenince, göçmenlerin büyük bir kısmı birkaç yıl sonra aile birleşimi yasasıyla Türkiye’deki eşlerini ve çocuklarını yanlarına alma kararı almışlardır.

“Sık Dışını” adlı öyküde Ramazan karısı Dilo’nun da isteği üzerine karısı ve çocuklarını yanına aldirmek ister. Böylelikle hem eş ve evlat hasreti olmadan gönlü rahat bir biçimde yaşayacak hem de Almanya’daki zor çalışma koşullarına eşyle birlikte göğüs gerecektir. Bunu babasına yazdığı mektupta şöyle ifade eder:

Hepinizi çok özledim. Hele çocuklar, burnumda tütüyor. Kaç yıldır, yüklerini çekiyorsun. Allah senden hoşnut olsun. Benim yokluğumu belli etmedin onlara. Bu kez düşünüp taşındım, gelinin ile çocukları yanıma aldirmaya karar verdim. Burada pek çok köylü kadın var. Kocalarıyla gelmişler. Gül gibi geçinip gidiyorlar. Hem sen yükten kurtulmuş olursun, hem de çocuklar dünyayı görürler. Gözleri açılır, görgüleri artar. İnsan katarına katılırlar. Ben de mapusane koğuşu gibi katar katar yataklı odalardan kurtulurum. Evimde bacağıma uzata uzata, yorgunluk çıkarırım. Kursağıma sıcak aş girer. Hazır yemek yiye yiye içim kurudu... (GK, Sık Dışını: 39)

Göçmenler, Almanya’da yalnız yaşamının güçlüklerini azaltmak için eşlerini ve çocuklarını yanlarına aldirmışlardır. Ancak, onların bu davranışında etkili olan bir başka unsur ise Almanya’da eş ve çocuklarıyla birlikte çalışarak daha çabuk ve daha çok birikim yapabilmektir. “Küpeli Ertürk” adlı öyküde de Yakup, karısını bu amaçla yanına aldirmıştır:

Bu ocağı batasınca Almanya’ya geldiğimde, ne karıyı, ne de çocukları getirmek vardı aklımda. Kendimi işe vurup üç beş kuruş doğrultacaktım. Sonra da geri dönecektim. Baktım ki millet karısını kızlarını getiriyor, ben ne demeye getirmeyeyim diye ayaklandım. Bizimki, daha ayağının tozu dağılmadan, ‘Bana da iş bul!’ diye başımın etini yemeye başladı. İki kişi çalışırsak Almanya’nın çilesi tez biter diye

düşündüm. Paranın yüzü tatlı biliyorsunuz. Karı koca ölesiye işe vurduk kendimizi.
(GD, Küpeli Ertürk: 13)

1973 yılında aile birleşimi yasasıyla gündeme gelen eş ve çocukları Almanya'ya aldırma düşüncesi, göçmenlerin Almanya'daki yaşamına farklı bir seyir kazandırmıştır. Göçmenlerin ailelerini yanlarına aldırma süreçleri genellikle aşamalı olarak gerçekleşmiştir. Göçmenler, öncelikle Türkiye'deki eşlerini yanlarına almışlardır. Bu kararlar hem Almanya'da yalnız yaşamının güçlüklerinden kurtulacak hem de eşleriyle birlikte çalışarak kısa sürede daha fazla birikim oluşturacaklardır. İlk aşamada ilgi ve sorumluluk gerektireceği ve Almanya'da kalma sürelerinin çok uzamayacağı düşüncesiyle çocuklarını yanlarına aldırma istememişlerdir. Ancak bir süre sonra hem çocuklarının özlemine dayanamadıkları için hem de Almanya'da doğan çocuklarının bakımında büyük kardeşlerinin yardımcı olacağı düşüncesiyle, geride kalan çocuklarını Almanya'ya aldırma kararı vermişlerdir. Büyük kardeşler, Almanya'da doğan kardeşlerini anaokulu çağına kadar yetiştirmişlerdir. Evde ilgilenecek işleri kalmayan ve her biri para kazanma çağına gelen çocuklar kendileri için de bir iş bulup çalışmışlardır. Türkiye'deki okullarını yarım bırakarak Almanya'ya anne ve babalarına yardımcı olmak üzere Almanya'ya getirilen bu çocuklar böylelikle göçmen işçi sınıfına girmişlerdir. "Küpeli Ertürk" adlı öyküde Yakup, Türkiye'deki kızlarını Almanya'da doğan oğlu Ertürk'e bakmaları için Almanya'ya getirir:

... Düşünüp taşındık. Köyden kızları getirtmeye karar verdik. İkisi de ilkokulu okuyordu. Okuma yazmayı öğrenmişlerdi. Bizimle cayır cayır yazıyorlardı. Gerisi nemize gerekecekti?

"Doğrusu kızlar istediğimizden de yararlı oldular. Akşamüstleri oğlanı anasının elinden kapıyor, ertesi sabaha dek el bebek gül bebek bakıyorlardı.

...

"Oğlanın anaokulu yaşı gelince, götürüp oraya yazdırdık. Kızlar çocuğu sabah götürüp akşam alıyorlardı. İkisi de evin işini yaptıktan sonra, gün boyu boş boş oturuyorlardı. Oysa büyük kız para kazanabilecek yaşıydı.

“Bizim ustabaşı beni pek severdi. Kıza yarımşar günlük ev işi buluverdi. Haftada bir kez de gidip onun evini paklıyordu. Daha sonra, akşamları yazıhane, büro filan temizliği çıktı. O zaman öteki kız da para kazanmaya heves etti. İkisi de öyle becerikliydi ki! Kısa sürede analarının kazancı kadar para getirmeye başladılar. (GD, Kúpeli Ertürk: 14)

Ancak eşlerin ve çocukların Almanya’ya gelişi tüm sıkıntıları ortadan kaldırmaz; aksine, göçmenlerin Almanya’daki sıkıntılı yaşamları yeni boyutlar kazanır. Almanya’ya gelen eşler de bir süre sonra çalışmaya başlar. Çocuklarsa çalışan anne babalarının yokluğunda sokaklara dökülürler. Geleneksel yaşamlarını değiştirmeden yaşamaya devam eden bu aileler çoğu zaman getto tipi viran yerleşim alanlarında yaşamlarını sürdürürler. Bu sefil yaşamlar bir yandan Alman toplumunca horlanırken öte yandan Alman toplumu içinde dağılarak yozlaşmaktadır. Ayrıca, bu sıkıntılı süreç bir yandan göçmen ailelerin yaşamlarını zedelerken öte yandan Türk kimliğinin küçümsenmesine neden olmaktadır.

“Sık Dışını” adlı öyküde Ramazan, Türkiye’de sıkıntı çeken eşi ve çocuklarını yanına alma konusunda kararsızdır. Ancak Almanya’da dağılan aileleri ve sönen yaşamları gördükçe eşi ve çocuklarının Türkiye’de daha rahat olacakları düşüncesiyle onları yanına almaktan vazgeçmiştir:

"Haklısın arkadaş. Dediklerin doğru. Ama, ben derim ki, karını çocuklarını getirme buraya. Çileni, tek başına çek. Onları bulaştırma bu işe."

"Neden ağabey?"

"Valla, birçok nedeni var bunun. Bu yollardan geçtim de iyi bilirim, illet oluyorum bizimkilere. Hiç buradaki Türk mahallelerine gittin mi?"

"Gittim ağabey."

"Bizimkilerin yaşadıkları göçükleri gördün mü?"

"Gördüm."

"Nasıl, destursuz girilmiyor değil mi? Yoksulluk, pislik perişanlık... Hepsi birarada... Buraların yerli halkı oralarda yaşayan Türklere nasıl tepeden bakıyor, onları

nasıl hor görüyorlar bilemezsin! Ölürüm de bunca aşağılanmaya dayanamam. Şalvarlı poturlu hemşerilerimiz; yırtık yeldirmeli, kara çarşafli karılarını arkalarına takıp sokaklara dökülüyorlar. Elin gâvurlarına rezil oluyoruz. Dile düşüyoruz. Onların resimlerini gazetelere, dergilere basıyorlar, içler acısı yaşamlarını televizyonlarda gösteriyorlar. Utanıyorum arkadaş. Bütün bunlar Türk olarak onuruma dokunuyor. Heriflere kızıyorum en çok. Madem düştünüz buralara, sıkın kışınızı. Doldurun kesenizi. Çekin gidin memlekete. Karıyı kızanı ne demeye toplayıp geliyorsunuz? Aslını ararsan onların da suçu yok. Getiren de pişman getirmeyen de. Onlara sahip çıkıp yol gösteren yok ki!... Pek çoğu, ileriye geriye düşünmüyor. Gurbetçilikten usanan, içine sıla sızısı düşen bu yola başvuruyor. Olur mu olur diyerek, derleyip geliyor karısını çocuklarını... (GK, Sık Dişini: 50-52)

Ramazan'ın kahvede dertleştiği arkadaşı kendi başına gelenleri anlatarak Ramazan'ın ders almasını ister ve Almanya'ya getirdiği karısı ve kızıyla Almanya'daki yaşamlarını anlatır:

Beş yıl önce ben de yedim o haltı, bir oda tutup karımla kızımı buraya getirdim. Kızı anaokuluna verdik, hanıma da küçük bir iş bulduk. İki yıl rahatımız iyiydi. Kızın okul yaşı gelince zora düştük. Bizim hükümet, bazı kentlerde, işçi çocukları için, Türkçe kurslar açmış, Türkiye'den öğretmen yollamış. Çocuklar orada Türkçe okuma yazma ile tarih falan öğreniyorlarmış. Din dersi alıyorlarmış, iyi hoş ama, burada öyle kurs murs yok. Karımla düşünüp taşındık, bir çıkar yol bulamadık. Sonunda çocuğu semtimizdeki Alman okullarından birine vermek zorunda kaldık. İki yıl orada okudu. Sekiz yaşına gelmişti. Ama Türkçe okuyup yazma bilmiyordu. Ne dininden, ne de milletinden haberi vardı. Anasını çoğu kez, 'Mutti,' diye ünlüyordu. Birçok konuda, Alman çocukları gibi düşünüp olaylar karşısında onlar gibi davranıyordu. Çocuğun bu tutumu, bizi üzüyordu. Ama çaresizlikten ses çıkaramıyorduk. Bir gün okuldan sevinerek eve geldi. Hoplayıp zıplayarak, anasının boynuna sarıldı, 'Noel geliyor! Arkadaşlarım evlerinde çam ağacı süsleyecekler. Bana dal ağaç alın, onlar gibi yapmak istiyorum. Belki gece, Noel baba gelir, yatağımın başucuna, armağanlar bırakır,' dedi. Aklım başımdan gitti. Çocuğu önüme oturtup Noel ağacı süslemenin Hıristiyan âdeti olduğunu anlattım. 'Biz Müslümanız, bizde böyle şeyler yapılmaz,' dedim. 'Bana ne, bana ne,' diyerek omuz silkti. İsteği olmayınca, kendini yerlere attı, ağladı bağırdı. Anası kalkıp bir güzel dövdü onu. Yine de

bastıramadık içindeki tutkuları. Sonunda ne oldu biliyor musun? 'Ben Müslüman falan değilim. Noel ağacı yapıp öğretmenimin anlattığı şekilde süsleyeceğim, bana karışmayın!' diye çıkıştı bize. Tepem attı. Ossaat, ağzımdan yemin çıktı. Bir ay içinde evi derleyip topladık. İşimden izin alıp karımla kızımı memlekete götürdüm. Kızım sekiz yaşında olmasına rağmen, altı yaşındaki çocuklarla birlikte, birinci sınıfa başladı, şimdi Bursa'da okuyor. Onu özliyorum. Ama dertlenmiyorum. İçim rahat. Bol para yolluyorum. Başlarında anam var. İyi bir tesviye tezgâhı kurmak istiyorum. Gereken parayı doğrultur doğrultmaz. Uçup gideceğim memlekete." (GK, Sık Dişini: 51-52)

Eşlerden, çocuklardan ayrı yaşamanın yarattığı bir başka sıkıntı da aile bireyleri arasındaki bağların zamanla yok olmasıdır. Kimi zaman göçmenler, Almanya'da kurdukları yeni yaşamlara alışmış, Türkiye'deki yaşamlarının ve yakınlarının özlemini daha az duyar olmuşlardır. Bu durum da göçmen yolu gözleyen yakınlarının yaşamlarını olumsuz yönde etkilemiştir. "Ben Büyüyünce" adlı öyküde Ereğ'in anne ve babası kan davasından kaçmak için Almanya'ya giderler. Oğullarını da bir süre sonra yanlarına aldırarak düşüncesindedirler. Ancak Almanya'da doğan çocukları, onların evlat hasretlerini dindirmiş, Ereğ'e duydukları özlemi Almanya'daki çocuklarıyla gidermişlerdir. Böylelikle Ereğ'in Almanya'ya gidiş tarihi ertelenip durmuştur.

"Ebem Kuşağı" adlı öyküde de Elmas'ın kocası Kadir, Almanya'ya çalışmaya gitmiş, ilk yıllarda karısına sürekli mektup yazarak ona ve çocuklarına olan özlemini dile getirmiştir. Ancak bir süre sonra, Almanya'da Alman bir kadınla evlenen Kadir, karısı ve çocuklarını unutmuştur. Almanya'da doğan oğlu ile de evlat özlemini gidermiştir. Eşinin ve çocuklarının yalnızca maddi gereksinimlerini karşılayan Kadir, oğullarının sünnetine bile gelmemiştir.

5. İlgiden Yoksun Kalan Çocuk ve Gençlerin Durumları

Göçmen işçilerin Almanya'daki yaşamlarını zorlaştıran bir başka unsur da çocukları olmuştur. Gerek Türkiye'de kalan gerekse Almanya'ya gelen çocuklar, anne-babalarının

Almanya'daki çalışma koşullarına ayak uyduramamış; bundan dolayı da mutsuz olmuşlardır. Türkiye'de kalan çocuklar yılda bir kez kısa bir süre gördükleri anne-babalarıyla özlem giderememiş, onların yokluğunda anne-baba ilgisinden yoksun, yakın akrabalarının yanında bir sığıntı gibi yaşayarak çocukluk yıllarını geçirmişlerdir. Çocuklarını Türkiye'de bırakmak istemeyen ebeveynlerse Almanya'daki yoğun çalışma temposundan çocuklarına zaman ayıramamış; onları, bilmedikleri bir toplumun, kültürün ve dilin içinde yapayalnız ve başıboş bırakmışlardır. Almanya'da içine girdikleri yeni topluma uyum sağlayamayan gençler, büyük bir boşluğa düşmüş, süreçte istenmeyen noktalara ulaşmışlardır. Ailesinin ilgisinden mahrum kalan bu çocuk ve gençlerin bir kısmı, Alman toplumu içinde asimile olarak bir Alman gibi yaşamaya başlamış ve ailesinden kopmuştur. Bir kısmı, sokaklarda kötü arkadaşlıklar edinerek yaşamlarını mahvetmişlerdir. Kimileri de içinde yetiştikleri Alman toplumundan kopmak istememiş ve aileleriyle Türkiye'ye dönüşü reddetmişlerdir. Bu bakımdan, ailelerin çocuklarına karşı ilgisiz tutumları, çocukların yaşamında beklenenden çok daha büyük etkilere yol açmıştır. Çocuklar ne Almanya'da anne-babalarının yanında ne de Türkiye'de içine doğdukları toplumun içinde anne-babaları ve onların yönlendirmesi olmadan mutlu olabilmemiş ve geleceklerini planlayabilmişlerdir.

“Ben Büyüyünce” adlı romanda Ereğ'in kan davasından kaçan anne ve babasının Almanya'daki yaşamlarının cazip hiçbir yanı yoktur. Oğulları Ereğ'i, yanlarına aldırma isterler; ama yoğun çalışma koşullarında oğullarının ilgisiz ve başıboş kalacağını düşündükleri için evlat hasreti çekmeyi tercih etmektedirler. Ayrıca çocuklarının eğitim durumunu da düşünmeleri gerekmektedir:

...Aslında Mehmet ile Şerife'nin Almanya'daki yaşamlarının özenilecek bir yanı yoktu. Bir göz odanın içinde tıklıp duruyor, yaşamları iş yeri ile o oda arasında sürüp gidiyordu. Ereğ gelse, ortalarda başıboş kalacaktı. Bu nedenle çocuğu yanlarına aldırma konusunu üsteleniyorlardı. (BB: 60)

Erek'in anne ve babası, kısa sürede daha fazla birikim elde edebilmek için çocuklarıyla bile ilgilenememektedir. Çocuklarından birini Türkiye'de babaanne ve dedesinin yanında bırakırken, ötekisini çok küçük yaşta okula vererek çalışmaya devam etmişlerdir. Göçmen aileler yurt dışında kalma sürelerini kısaltmak ve kısa zamanda birikim yapmak için ailelerini, çocuklarını ve kendilerini ihmal etmişlerdir:

Erek, hemen babasının mektubunu açtı. Okudu, iyi haberler vardı. Annesi, kardeşini Alman okuluna verip yeniden işe girmişti. Şimdi daha çok para kazanıyorlardı. Oraya vardığında, ona dirlikli bir yaşam sağlama isteklerini yineliyor, annesinin de bu yüzden işe girdiğini belirtiyordu babası. (BB: 91)

Almanya'ya göç eden bütün göçmen ailelerin kaderleri ortak gibidir. Atıl ve ailesinin Almanya giderken aynı trende seyahat ettikleri göçmen kadının durumu da öteki göçmenlerden farklı değildir. Çocuklarının ikisi Türkiye'de kalmış, biriyse yanlarında yaşamaktadır. Ancak ağır çalışma koşullarında yanlarındaki çocukla bile ilgilenme imkânı bulamamaktadırlar:

“Çocuk derdi bizde de var. Geride üç kuzum kaldı. Anamın bir gözü kör, emme gurk tavuk gibi kollar yavrularımı. Gücünün yettiğince yedirip giydirir. Bunu Alamanya'da doğurdum, orada çocuk yuvasına verdim. Yüzünü gecedan geceye görüyorum. Doğru dürüst emziremedim bile. Çünkü çalıştığım fabrikada işim çok ağır.” (YÖ: 38)

Göçmenlerin yaşadıkları bölgelerdeki ailelerin tamamı sabahtan akşama çalışmaktadır. Bu çalışma koşullarında çocuklarıyla ilgilenecek zaman bulamadıkları için onları ya okula ya da kreşe yazdırmaktadırlar. Ebeveynler evde oldukları zamanlarda çoğunlukla ev işleriyle ilgilenmekte ya da dinlemektedirler. Zamanlarının büyük çoğunluğunu ailelerinin işten gelmesini bekleyerek ya da ebeveynlerinin öteki işleri nedeniyle oyalanarak geçiren çocuklar hiçbir sosyal faaliyette bulunamamaktadırlar. Bu durum çocukların Almanya'daki yaşamlarını daha da çekilmez bir hale getirmektedir:

Atıl karnını doyurduktan sonra, “Canım sıkılıyor.” diye sızlanmaya başladı.

Anası, “Kapının önüne çık istersen.” dedi. “Emme merdivenlerden inerken gürültü çıkarma sakın. Sokakta kimseye sataşma. Uzaklara gitme, sonra evi bulamaz, ortalarda kalırsın, başın derde girer...”

Atıl, olur gibisinden başını salladı. Merdivenlerden yavaşça inip sokağa çıktı. Görünürde kimseler yoktu. Gökyüzü kapkaranlık, hava buz gibiydi. Evin çevresinde şöyle bir dolandı. Sonra gelip yeniden kapının önüne dikildi. Bir süre ellerini ceplerine sokarak çevresine bakındı. Hiç sevmedi gördüklerini. Titreyerek odaya döndü. Elektrik sobasına sarılırcasına sokuldu. (YÖ: 60)

Almanya’da zor koşullarda çalışan göçmenlerin çocuklarıyla ilgilenen zaman bulamamaları onların gelişimini olumsuz etkilemektedir. Çocuklar, anne babalarıyla vakit geçirmek, birlikte bir etkinlikte bulunmak bir yana çoğu zaman onları kısıtlı zaman dilimlerinde görmekte, konuşup sohbet edecek zaman dahi yaratamamaktadırlar. Bu durum çocukların sosyal, kişisel ve zihinsel gelişimlerini olumsuz etkilemektedir. Bu koşullarda çocuklar dil kullanma becerilerini dahi kaybetmektedirler. Yaşamlarındaki bu boşluk, çocukların yaşamını iki biçimde şekillendirmektedir. Çocuklar ya kendilerini sokaklara atıp Alman arkadaşlarıyla vakit geçirerek ailelerinden zamanla kopmakta ve bir Alman gibi yaşamaya başlayarak Alman kültürü içinde yok olup gitmektedirler ya da yalnızlıktan içine kapalı hastalıklı bir ruh haline sahip olmaktadır.

Atıl da Almanya’ya geldiği günden itibaren anne ve babasının ilgisine muhtaç bir biçimde yaşamaktadır. Sokaklarda, parklarda başı boş dolaşsa da yeniden dönüp eve gelmekte, bakımsız ve boş odanın içinde duvarları seyrederek vakit geçirmektedir. Zamanla konuşmaktan, yemeden içmeden kesilen içine kapalı bir çocuk haline gelmiştir:

Atıl birkaç gün soğuğa aldırılmadan oyun yerlerinde tek başına kaydı, salıncaklarda sallandı, dolambaçlı sırlara asılarak tepelere tırmandı. Ne var ki, yalnız oynamanın tadı yoktu. Orası işçi semti olduğu için küçük çocuklar anaokullarında,

bebekler işyerlerine bağlı bakımevlerinde barınıyorlardı. Okul çağındakiler de çevredeki okullara gidiyorlardı. Atıl bu nedenle arkadaş bulamıyordu. Bir gün anasına içini döktü, yalnızlıktan bunaldığını söyledi. Eski semtlerine gidip Yusuf'la oynamak istediğini bildirdi.

Anası, “Derdini anlıyorum,” dedi. “Senin yaşında bir çocuğun sabahtan akşama dek bir başına kalması doğru değil. Arkadaşın olsa bunca sıkılmazdın. Ama ne edeyim? Elimden bir şey gelmez ki! Bizim gibi dişini sık. Üç, beş kuruş biriktirince, bağlasalar durmayız, uçar gideriz köyümüze. Çektiklerimizi unuttur bolluk içinde yaşarız... Yusuf'a gitmek istediğini söyledin. Emme babası onu anaokuluna vermiş. Geçen gün anasını gördüm, övünüp duruyordu.

...

Böylece Almanya yaşamının dişlileri arasında ezilmeye başlamıştı. Ana babası işteyken, sık sık yatağa kapanıp ağlıyordu. Bunca yalnızlığa ve gurbet acısına dayanamıyordu minik yüreği... Köye ve köydekilere duyduğu özlem, kurt gibi kemiriyordu içini. Giderek rengi solmaya, kasları arıklaşmaya, bakışları ölgünleşmeye başladı. Çoğu kez sabahtan akşama dek pencerenin önünde oturup köyü düşlüyordu. Bu tür düşlere daldığında, öğle yemeğini bile unutuyordu. Anası sabahleyin hazırladığı yiyeceklerin olduğu gibi durduğunu görünce, öfkelenip bağırıyordu oğluna. Sonra pişman olup yanaklarını öperek başını bağrına basıyordu. Atıl'ın gözlerinden boşanan ılık gözyaşları, göğsünü yakıyordu ananın. Oğlunun böylesine bunalıp dertlenmesine dayanamıyordu. (YÖ: 66-67)

Yoğun çalışma koşullarının yanında göçmenlerin para kazanma ve birikim yapma hırsları da çocuklarıyla ilgilenmelerine engel olmaktadır. Aileler daha fazla çalışabilmek için kimi zaman çocuklarını bir bakıcıya ya da kreşe vermişler, kimi zamansa Türkiye’de yaşayan büyük çocuklarını kardeşlerine bakıcılık yapmaları için Almanya’ya getirmişlerdir. Almanya’ya kardeşlerine bakmak için gelen çocuklar da ayrı bir sorun oluşturmuştur. Ancak zamanla bu çocuklar da bir iş bulmuş ve Almanya’da anne baba ve büyük çocuklar kendilerini işe adanmışlardır. Bu koşullarda ilgisiz kalan çocuklarsa başıboş kalmış, kendilerini sokaklara atmış, Alman toplumu içinde yozlaşmış ve kaybolmuşlardır. “Küpeli Ertürk” öyküsünde de Ertürk’ün durumu böyle olmuştur:

"İşte bu doğru! Bu çocuk bir ara benim sınıftıydı. O sıra hem Alman okuluna gidiyordu, hem de babasının zoruyla bizim kursa geliyordu. Gelmek denirse tabii! Bir gün uğrar, beş gün asardı. Zaten doğru dürüst Türkçe bilmiyordu. Buna karşın, bir güzel Almanca konuşuyordu!.. Anadan doğma Alman sanki! Hep özenirdim keratanın diline. Alman okulunda önceleri başarılı bir öğrenciydi. Öğretmenler yaramazlığından yakınırken, çalışkanlığını, zekâsını vurgulamadan geçmezlerdi. Ne var ki, ilki bitirirken sapıtmaya başladı. Çardaklı'yı çağırdım kaç kez, 'Oğlunun gemini çek biraz. Yoldan çıkıp başımıza bela kesilecek,' dedim. 'Çekiyorum ya, takmıyor. Hepimize dikleniyor,' diye yakındı."

Sakıp sabırsızlıkla atıldı.

"Elbet diklenir. Terbiye yüzü görmedi ki oğlan! Ev halkı kendini işe vurmıştu. Zavallıyı, birkaç aylıkken eline biberonunu tutuşturup Alman bakıcıya teslim ettiler. Çocuk ana babayı ancak hafta sonları görebiliyordu." (GD, Küpeli Ertürk: 8)

...

"Lafta kızları oğlana baktırmak için getirtmişti köyden. Bir de duyduk ki, ikisini de işe vermiş. Kısacası, oğlan ortalarda büyüdü gitti. Çardaklı o denli para canlısı olmasaydı da, ablaları oğlana sahip çıksalardı, bu işler buralara gelmezdi diyorum." (GD, Küpeli Ertürk: 9)

Ailesinin ilgi ve sevgisinden yoksun büyüyen bu çocuklar hem aileleri için hem de Almanya için bir tehdit oluşturmaktadırlar. Başboş kalan çocuklar, Almanya'nın kenar mahallerinde yaşayan kültür ve eğitim seviyesi düşük Alman aileleri çocuklarıyla arkadaşlık yaparak onlara benzemeye ve yozlaşmaya başlamaktadırlar. "Saatli Bomba" adı verilen bu gençler, suça ve şiddete eğilimli bireyler olarak Alman toplumu için de bir tehdit oluşturmaktadırlar:

"Evet, Çardaklı gibi paraya tapınıp kendini dağıtırcasına işe saran Türkler var aramızda. 'Saatli bomba' diye ad takılan yeni kuşaklar, işte o tür ailelerden çıkıyor bence. Metrolarda, büyük mağazalarda, parklarda, oyun salonlarında, it kopuk yuvalarında başboş dolaşan çocuklarla gençlerin sahipsizlikten o duruma geldiklerine

inaniyorum. Çocuğu ailesi orta yerde salıvermişse, okul ne yapsın polis ne yapsın, devlet ne yapsın?

"Her biri her gün biraz daha batağa saplanarak, hızla cezaevi son durağına koşuyor. Ondan sonra anlat derdini Marko Paşaya! Çardaklı'nın oğlu yine de akıllıymış. Kendini tam zamanında Çocuk ve Gençleri Koruma Bürosuna teslim etti. Yoksa sonu kodesi onun da!..

"Almanya'daki Türk çocuklarının ve gençlerinin gidişatını epey irdeledim. Kendini sadece para kazanmaya koşullandırmış ailelerin çocukları, çokluk sokaklara dökülüyor. Hem Almanın başına dert, hem de bizlere içacısı, yüzkarası oluyorlar. (GD, Kúpeli Ertürk: 9)

Neticede iki kültür ve iki dil arasında sıkışıp kalmış Türk çocuklarının en büyük talihsizliğı ailelerinin ilgisizliğı olmuştur. Gençlerin iki kültür ve dil arasında seçim yapmaya çalıştıkları yaşlar genellikle kişiliklerini oluşturdukları ergenlik dönemleridir. Bu dönemde, bilgi, bilinç eksikliğı ve yoğun çalışma koşullarının yarattığı yorgunluk nedeniyle ailesinden yeterince ilgi ve sevgi görmeyen gençler, Alman toplumu içinde boşlukta kalmışlardır. Bu boşluğu ise Alman akran gruplarıyla kurdukları yakınlıkla doldurmuşlardır. İki kültür arasında kalan Ertürk de, hangi kültüre ait olduğuna karar verme aşamasında ailesinden destek görmediğı, aksine başıboş ve ilgisiz kaldığı için kolay olanı seçmiş ve arkadaşlarına sığınmıştır. Sürekli vakit geçirdiğı ve yaşadığı coğrafyanın koşullarıyla çelişmeyen Alman arkadaşları gibi olmayı seçmiştir:

"Ailesiyle uyum içinde olan Türk arkadaşları gördükçe imreniyorum. Ama sanırım bizim olayda tek suçlu ben değilim. Kişiliğim biçimlenmeye başladığında, kendime bir model aradım. Evde benimle ilgilenen olmadığı için aklıma yatan, kolayıma gelen kimseleri model edindim, önceleri çok üzülüyordum. Ama şimdi her şeyi içime sindirdim. Çünkü bu yolda tek değilim. Benim gibiler öylesine çok ki! Göreceksiniz, onlar da dönmeyecek ülkeye. Burada kalıp Alman toplumu içinde eriyip gidecekler. Başka yolu yok bunun. (GD, Kúpeli Ertürk: 29)

Almanya'ya çalışmaya giden ebeveynlerin bazıları ise çocuklarını yanlarında götürmek istemezler. Onlar, çevrelerinde ilgisiz kalan çocukların durumlarını görmekte ve kendi çocuklarının da aynı duruma düşmesini istemedikleri için çocuklarının Türkiye'de kalmasını doğru bulmaktadırlar. Mehmet Kesebir ailesi oğulları Osman'ı Almanya'ya getirmediği gibi Almanya'da doğan kızları Ayşe'yi altı ay yanlarında büyüttükten sonra memleketteki ninesinin yanına bırakmışlardır. M. Kesebir, Almanya'da ilgisiz kalan çocukların durumlarını şöyle anlatır:

GD: "Neden çocukları Almanya'da bıraktınız?"

MK: "Orada çocuk büyütme sorun oluyordu. Bakım sorunu, okul sorunu gibi..."

GD: "Bazı Türkler çocuklarını Alman bakıcılara bırakıyor. Siz neden böyle yapmadınız?"

MK: "Ben öyle bir şey tercih etmedim."

GD: "Sizi tedirgin eden bir durum mu vardı?"

MK: "Bazı arkadaşlar bunu yapıyordu. Yakinen görüyorduk. Çocuklar küçük olduğundan, çabuk eğiliyorlardı. Yani Alman terbiyesine, Alman hayatına yatkınlaşıyorlardı. Sonra onlar Alman bakıcı hanımları anaları gibi, bakıcı hanımlar da Türk bebeklerini çocukları gibi benimsiyorlardı. İki tarafın da birbirinden ayrılması sonradan çok zor oluyordu. Birtakım sorunlar çıkıyordu. Önceleri biz bunların bilincinde değildik tabii. Hanım, Ayşe'ye hamile kalınca, tecrübeli arkadaşlar yol gösterdiler. Bebeği memlekete götürmeniz sizin için daha hayırlı olur, dediler. Bu bakıcı durumlarını anlattılar. Zamanla biz de birçok olaya tanık olduk. Çocuklarını Alman bakıcıya bırakan arkadaşların başına zor işler çıkıyordu hep. Baktıkları Türk çocuklarına çok bağlanan Alman bakıcılar, onlardan ayrılmak istemiyorlardı. Kimi durumda iş mahkemeye bile düşüyordu. Onların yasaları da bu duruma açık olmalı ki, çoğunlukla, çocuk Alman bakıcıda kalıyordu. Kaç tane oldu böyle." (GD, Aile ve Gençlerle Söyleşiler: 142-143)

a. Ebeveynlerin Yanlış Tutumları:

Göçmen ailelerin Almanya'yla ilgili yaptıkları en büyük hata, Almanya'ya yalnızca bir para kaynağı olarak bakmak olmuştur. Para biriktirmek uğruna, gelişmiş bir Batı ülkesi

olan Almanya'nın pek çok olanağından yararlanamamışlardır. Kişisel gelişimlerinde büyük bir yer edebilecek bir olgu olan başka memleket ve insan görme, göçmelerin kişisel gelişimlerinde bir yer etmemiştir. Almanya'da pek çok teknolojik gelişmeyle tanışmış, yeni sosyal, siyasal ve ekonomik düzenlerin içinde yaşamış, sanayi toplumunun bir parçası olmuş; ancak tüm yeniliklere gözlerini kapatmışlardır. Ekonomik standartlarının çizgisini yükseltseler de bireysel ve zihinsel gelişim çizgilerinde büyük bir eğri olmamıştır. Kendi gelişimindeki kısırlıkları çocuklarının yaşamlarına da yansımıştır. Onların iyi bir eğitim görmeleri, meslek sahibi olmaları, dil öğrenmeleri gibi konularda girişimci davranmamışlardır. Böylelikle çocuklarının da kendileri gibi mesleksiz ve vasıfsız bir işçi olmalarına engel olamamışlardır. Kendilerini geçici gördükleri Almanya'da, pek çok şeye gözlerini kapatarak kısa zamanda küplerini doldurma telaşına düşmüşlerdir:

"Mal, mülk, para neye yarar, yavrunu yitirdikten sonra? Al işte, Çardaklı Yakup önümüzde örnek! Dünyanın Markıyla gitti memlekete. Bunca yıl edindiği mal mülk de caba! Ama boş bence. Tüm emekleri boşa gitti sayılır.

"Bizimkiler Almanya'ya gelirken, çokluk at gözlüğü takıyorlar. Amaçları sadece ve sadece para kazanmak oluyor. Bunun dışında bir amaçla gelen öylesine az ki!" Şurda, on iki yıldır çalışıyorum. Bunun on yılı öğretmenlikle geçti. İki yıldır da işçi kardeşlerimize çevirmenlik yapıyorum. Bu süre içinde tanıdığım herkes, 'Mark,' diyor da başka söz etmiyor.

"Hani, dil öğrenmekmiş, meslek, görgü, bilgi edinmekmiş, Avrupa'yı ve Avrupalıyı yakından tanımakmış... Kimsenin düşündüğü yok böyle şeyleri. Hep günübirlik yaşıyor bizimkiler! (GD, Küpeli Ertürk: 10)

Göçmenler, Almanya'ya para kazanmak ve birikim yapmak amacıyla gelmişler, kısa bir süre sonra da eşlerini ve çocuklarını getirmişlerdir. Ancak, eşlerini ve çocuklarını yanlarına almalarıyla birlikte değişmesi gereken yaşam biçimlerini, birikim yapmaya aşırı güdülenmeleri nedeniyle devam ettirmişlerdir. Tek bir amaç doğrultusunda - birikim yapmak- çocuklarının gereksinimlerini atlamış, onları en temel gereksinimlerinden bile yoksun bırakmışlardır. Çocuklarını bebek yaşlarında Alman

bakıcılara bırakarak, onlara yeterli ölçüde sevgi ve ilgi göstermeden yetişmelerine izin vermişlerdir. Çocukların ailede almaları gereken en temel eğitimleri bile atlamış, hatta çocuklarıyla yeterli ölçüde iletişim kuramadıkları için kendi ana dillerini bile öğretememişlerdir. Ebeveynlerin bu yanlış ve umursamaz davranışları, çocukların yaşamlarının farklı bir mecrada akmasına neden olmuştur. Ertürk de Almanya’da doğan bu talihsiz çocuklardandır.

“Terbiye yüzü görmedi ki oğlan! Ev halkı kendini işe vurmuştu. Zavallıyı, birkaç aylıkken eline biberonunu tutuşturup Alman bakıcıya teslim ettiler. Çocuk ana babayı ancak hafta sonları görebiliyordu.”

...

“Lafta, kızları oğlana baktırmak için getirtmişti köyden. Bir de duyduk ki, ikisini de işe vermiş. Kısacası, oğlan ortalarda büyüdü gitti. Çardaklı o denli para canlısı olmasaydı da ablaları oğlana sahip çıksalardı, bu işler buralara gelmezdi diyorum.”
(GD, Kúpeli Ertürk: 8-9)

Alman toplumunca “Saatli Bomba” olarak adlandırılan, sokaklarda başı boş dolaşan, şiddete ve suça eğilimli gençlerin yetişmesine neden olan şey de ailelerinin yanlış tutum ve davranışları olmuştur.

“Evet, Çardaklı gibi paraya tapınıp kendini dağıtırcasına işe saran Türkler var aramızda. ‘Saatli bomba’ diye ad takılan yeni kuşaklar, işte o tür ailelerden çıkıyor bence.

... Çocuğu ailesi orta yere salıvermişse, okul ne yapsın, polis ne yapsın, devlet ne yapsın?

...

Kendini sadece para kazanmaya adanmış ailelerin çocukları, çokluk sokaklara dökülüyor. Hem Almanın başına dert, hem de bizlere iç acısı, yüzkarası oluyorlar. (GD, Kúpeli Ertürk: 9)

“Burada sokağa dökülüp de yiten kuşaklar, çokluk köy kökenli ailelerin çocukları. Acı gerçek şu ki, uyumsuz Türk çocukları ve gençleri, kendi toplumlarına ters düşen, yeni kuşak Almanlarla bağdaşıyor. Erinde gecinde u iki kuşak birbirini buluyorlar. En azından bizimkileri Almanların uyumsuzlarına öykünüyorlar. Yazık ki, kısa sürede sokaklara kurban oluyorlar. Benim de çok öğrencim yitti bu yolda. (GD, Kúpeli Ertürk: 11)

Yazar, bu noktada yine okuruna ders vermek için iki ebeveyn tipini karşılaştırmasını yaparak, sonuçlarını okurlarına göstermiştir. Öte yandan çocuklarıyla ilgilenen anne ve babaların çocukları, aileleriyle ve kendileriyle çok daha barışık, daha az psikolojik sorunları olan sağlıklı bireyler olarak yaşama katılıyorlar. Aile bağları kuvvetli olan bu ailelerde, çocuklar, anne ve baba sevgisi ve güveniyle büyüyor; onlardan utanmıyor ve onları yadsımıyor:

Öte yandan her şeyden önce çocuklarına önem veren nice aileler tanıdım. Adım adım izliyorlardı evlatlarını. O çocukların hiçbiri yoldan çıkmadı. İyi kötü, az çok okudular, bir kesere kulp oldular. Çeşitli nedenlerle başarılı olamayanlarsa, hala baba ekmeği yemekte. Ama sokaklara dökülüp yozlaşarak, çetecilere karışmadılar.

İçlerinde anadili gibi Almanca öğrenip yüksek öğrenin görmekte olanlar bile var. Böyleleri tümenden ailesinin çabasıyla o duruma geldiler. Ben, öğretmen olarak onların içindeyim. Ana babalar boğazlarından kestiler, tatillerinden, üst başlarından kıstılar, çocuklarına Alman öğretmen tuttular. Bir yandan da bizim Türkçe kurslarını bitirttiler. İşte o çocuklar, şimdi Alman üniversitelerinde, yüksek okullarda okuyorlar. Aralarında birkaç öğrencim var. Adlarını anarken göğsüm kabarıyor. (GD, Kúpeli Ertürk: 9-10)

Göçmen ailelerin yanlış tutumlarından biri de Alman hükûmetinin çocuklu ailelere yardım amacıyla vermiş olduğu “Federal Çocuk Yetiştirme Parası”ndan yararlanabilmek ve biraz daha fazla para elde etmek için Türkiye’deki çocuklarını Almanya’ya getirmeleri olmuştur. Bu çocuklar, Türkiye’deki yaşam koşulları, yaşları, cinsiyetleri, eğitim düzeyleri, Almanya’da onları bekleyen güçlükler dikkate alınmadan

yalnızca para kazanmak kaygısıyla Almanya'ya getirilmişlerdir. Böylelikle bir nesil göçmen çocukların yaşamları, para uğruna feda edilmiştir:

"Geçmişteki çocuk parası olayını anımsadıkça, hâlâ içim kararıyor. Millet, Mark derdine, çocuklarını apar topar Almanya'ya taşıdı. Ne okul durumlarını düşünen oldu, ne de çocukların buraya ayak uydurup uyduramayacaklarını akıl eden!.. Yüz binlerce çocuk harcandı o patırtıda.

"Aslına bakarsan, o işde koskoca Alman devleti de çuvalladı ya! Adamlar işçinin kesesine akan çocuk parasını kısıyım derken, yüz binlerce çocuk, bir o kadar da dert dolandı başlarına..." Kenan öğretmen gülerek lafa girdi.

"Paragözlükte, Almanlar da bizimkileri aratmaz ha! Halkımız yoksulluktan kopup geldi Almanya'ya. Mark lafını dilinden düşürmemesi çok doğal. Ama yine de haksız değilsin görüşlerinde. Bir yanı yaparken, öte yanı yıkmamak gerekirdi. Bilinçli ailelerin yaptığı gibi, herkes çocuğunu paradan üstün tutmalıydı. Yabancı bir toplum içinde bu özellikle gerekliydi. Ama işçi kesiminin çoğunluğunu oluşturan köylümüz, işin bu yönünü kavrayamazdı. Neden dersen, köyde doğan çocuk, sokakta büyür biliyorsa. Yürümeye başladık mı, soluğu kapı önünde alırsın. Kedi, köpek, tavuk peşinde koşmakla ya da çeşme ayağında çamur oynamakla geçer ilk yıllarımız.

(GD, Küpeli Ertürk: 10-11)

"Yurdumu Özledim"de Atıl'ın Almanya götürülmesinin temel nedeni de "Federal Çocuk Yetiştirme Parası"ndan yararlanma isteğidir:

"Seni neden götürüyorlar?"

"Pek iyi bilmiyorum, emme anladığım şu ki, işin ucunda para varmış. Ben yanlarında olursam, Almanlar babama daha çok para vereceklermiş. Bir de ninem istiyor gitmemi. 'Ayşan gızla zor uğraşıyorum. Atıl oğlanı alın götürün başımdan!' diyor anamgile." ...
"Ayşan kızı anam istemedi. 'Yaşı küçük, orada yük olur bize!' diyor. Ben kendi kendimi kollayabilirmişim. Onlara yardımım bile dokunurmuş... (YÖ: 8)

Göçmen ailelerin, vakit ayıramadıkları çocuklarına yönelik yaptıkları yanlışlardan biri de çocukların zamanlarını, yararına şüpheyle yaklaşılan eğitim kurslarıyla doldurmaya çalışmalarıdır. Bir yandan okula giden çocuklar, okul çıkışlarında ya Türkçelerini ilerletmek için Türkçe kursuna ya da dini bilgilerini pekiştirmek için Kur'an kursuna gönderilmektedirler.

Ebeveynlerin yaptıkları yanlışlardan bir diğeri de Almanya'da doğan çocuklarına bakacak zaman ayıramayıp Türkiye'deki çocuklarını kardeşlerine bakmaları için Almanya'ya getirmeleri olmuştur. Türkiye'deki yaşamlarını ve okullarını yarım bırakarak kardeşlerine bakmak için Almanya'ya gelen çocuklar, Türkiye'de okullarına devam ederek oluşturabilecekleri gelecekte yoksun bırakılmaktadırlar. Bu çocuklar, ebeveynleri bütün gün işte olduğu için bir yandan kardeşlerinin bakımını üstlenirken öte yandan ev işleriyle meşgul olmaktadır. Ancak tüm bu sorumlulukları küçük yaşta üstlenen çocuklar, hem kendi çocukluklarını yeterince yaşayamamakta hem de sorumlu oldukları annelik görevini yeterince yerine getirememektedirler. Böylelikle annelik yaptıkları küçük kardeşleri, anne modelinden yoksun büyümektedir. Ayrıca, küçük kardeşleriyle büyüyen bu çocuklar, bütün gün anne baba denetiminden yoksun kaldıkları için sokaklarda başıboş zaman geçirebilmekte ve Alman toplumu içinde eğitimden uzak yozlaşmış bireyler olarak yetişebilmektedirler.

“Ana baba işde, on yaşında bir kız bakıyor iki küçük kardeşine. Zaten kendisi çocuk! Hep birlikte dökülüyorlar sokaklara. Dosta düşmana karşı rezillik de baştan aşılıyor! (GD, Küpeli Ertürk: 11)

Çocuklarına zaman ayıramayan ebeveynlerin yaptıkları başka bir yanlışta, ilgisiz davranışlarından yönelik duydukları vicdan azabını azaltmak amacıyla çocuklarının her türlü isteklerini yerine getirmeleridir. Her türlü isteklerine kolayca ulaşan çocuklar, aileleriyle kopan bağlarının da etkisiyle bir denetim ve otorite boşluğu içine düşerler. Ailede reis konumunda olan babanın otoritesini önemsemez, denetim altına alınamaz duruma gelirler. Alman yaşam biçimini benimseyen bu çocuklar zor durumda

kaldıklarındaysa Alman hükûmetinin korumasını isteyip ailelerinden tamamen uzaklaşırlar. Kendi geleneklerini, dillerini, kültürlerini reddeder, Alman toplumu içinde asimile olarak yok olup giderler. “Küpelî Ertürk” adlı öyküdeki Ertürk’ün sonu da böyle olmuştur:

"Oysa okulundaki Alman aile çocuklarıyla oturup kalkması için neler yapmadık! Hafta sonları o çocukları eve yemeğe çağırırdık. Birlikte büyüdüklerinden, çekinmeden gelirlerdi. Ertürk de onların evlerine girip çıkıyordu. Arkadaşlarında gördüğü gibi doğumgünleri isterdi. Hiç yüksünmeden yapardık. Meğer boşmuş ettiklerimiz!

"Oğlan zaten uçarı, tez kandı çevresindekilere. Okulu sallayıp şurda burda sürttüğünü öğrendiğimde, kan beynime uğradı. İlk kez o zaman, sanırım on iki yaşında filandı, eşşek sudan gelene dek sopa çektim. Hep tepemde gezdirdiğim için, benden böyle bir çıkış beklemiyordu besbelli. Günlerce küstü. Ne yüzüme baktı, ne de konuştu. Sandım" ki, yola giriyor. Ne gezer! Tam tersine kısa bir süre sonra iyice azıttı. Yine dövdüm. Ama aymadı. Bir baba daha ne yapar oğlunu terbiye için? Höt söt etmenin yanısıra, yalvardığım günlerde oldu. Ama umursamadı. Bildiğini okumayı sürdürdü.

"Yaşı büyüdükçe, daha da kötülemeye başladı. Okuldan kopup iyice serseriliğe vurdu. Kimi gün eve yatmaya gelmiyordu. Neredeydin?' deyince, 'Arkadaştaydım,' diye kesip atıyordu. Bu arada anasından, benden ve ablalarından dursuz duraksız para çekiyordu. Dara düşer de hırsızlık filan eder diye, parayı sakınmamaya özen gösteriyordum. Bir gün, 'Okumayacaksan, iş bulayım. Bak, ablanlar bile çalışıp eve katkıda bulunuyorlar,' dedim. 'Olur,' dedi. Ama bulduğum işi beğenmeyip kaytardı. Bir iş daha buldum. Orada da dikiş tutturamadı. Bir haftada kaçtı. (GD, Küpelî Ertürk: 17)

Göçmen ailelerin çocuklarıyla yaşadıkları sorunların bir başka nedeni ise onlarla nasıl iletişim kuracaklarını bilememeleridir. Türk toplumu, ataerkil aile yapısına sahiptir ve evde babanın otoritesi üzerine çıkmak mümkün değildir. Özellikle Almanya’da yaşayan Türk aileleri Alman toplumu içinde yozlaşmamak ve öz değerlerini kaybetmemek için geleneksel değerlerine daha fazla bağlanmaktadır. Bu durum Almanya’da yaşayan ve eğitim gören Türk çocuklarının, ailelerine ve geleneksel değerlerine karşı çıkmalarına yol açabilmektedir. Özellikle ataerkil bir aile yapısında baba modeli, geleneksel değerlere ters bir davranış karşısında şiddetle durmakta, kimi

durumlarda eğitim seviyesinin düşüklüğüyle doğru orantılı olarak kaba kuvvete başvurmaktadır. Bu durum, Alman sosyal yaşamını ve hukuk sistemini tanıyan çocukların ailelerine karşı gelmelerine ve sosyal haklarına sığınarak evden uzaklaşmalarına neden olmaktadır.

Göçmenlerin pek çoğu, eğitim ve gelir düzeyi düşük, köy kökenli bireylerdir. Bunlar sanayisi hızla gelişen çağdaş bir ülke olan Almanya'ya göç etmiş ve Almanya'da bir süre kalarak para biriktirmeye çalışmışlardır. Ancak bu süreçte ailelerin birçoğu, geri dönmek düşüncesiyle geleneksel değerlerinden hiç ödün vermeden ve değişime karşı durarak yaşamışlardır. Ancak aileleri her ne kadar kendi bireysel gelişimlerine katkıda bulunmasalar da Almanya'da doğan ve yetişen çocuklarının Alman kültürünün etkisi altındaki gelişim ve değişimlerini engelleyememişlerdir. Yabancı bir ülkede, farklı değerler ve eğitim sisteminin içinde bir Alman gibi yetişen göçmen çocukları, ailelerinin kendilerine baskı ve şiddetle aşılamaaya çalıştıkları geleneksel değerlere karşı çıkmışlardır. Alman yasalarını ailelerine oranla daha iyi bilen bu çocuklar, Alman arkadaşlarının da desteğiyle Alman hükümetine sığınarak ailelerini karşılarına almışlardır. Bu süreçte çocukların ailelerine sırt çevirmelerinin en temel nedeni de sevgi ve ilgiden yoksun kalarak yetişmiş olmaları ve aile bağlarının zayıflamış olmasıdır. Bu tip ailelerin içinde yetişen bu çocukları eski usul geleneksel yöntemlerle eğitmeye çalışmak, dayakla dize getirmeyi istemek çözüm getirmemiş aksine geri tepmiştir:

“Küpelı Ertürk” adlı öyküde Yakup, bir gün oğlunu sokakta arkadaşlarıyla konuşup gülüşürken görür. Üzerinde daha önce hiç görmediği elbiseler vardır ve bu elbiselerle tam bir Alman gibi görünmektedir. Kendi geleneklerine ve giyimlerine ters olan kıyafetler, Yakup'u sinirlendirir:

Onu öyle görünce aklım başımdan gitti. Hemen yanıma çağırdım. Önce sayıp sallamadı. Türkçe ‘Git burdan, baba,’ diyerek, beni savmaya kalkıştı. Baktı ki, benden gidici yok, yanıma geldi. ‘Ne istiyorsun,’ diye dayılanmaya kalkıştı. Suratının orta yerine iki tokat akşettim. ‘Hemen sırtındaki soyтары ceketı çıkar. Saçını da sıfıra vurdur.

Hipiliğe mi özeniyorsun yoksa? Eğer o yollara girersen, kemiklerin, un ufak ederim. Kendini sahipsiz sanma!’ diye sövdüm saydım. (GD, Küpeli Ertürk: 18)

Oğlunu döverek terbiye etmek isteyen Yakup, oğlunu anlamaya çalışmak yerine ona kaba kuvvet uygulayarak kendi istediği biçime sokmak istemiştir. Ancak ergenlik çağında ve kişilik oluşumlarının sonunda olan bu genç bireylerin, içinde yaşadıkları, kişiliklerini ve kültürel değerlerini biçimlendiren kültürden bağımsız davranamayacakları düşünüldüğünde, çok da yanlış davranmadıkları anlaşılabilir. Oğlunu sokak ortasında ve arkadaşlarının yanında döverek onun onurunu zedeleyen ve rencide eden Yakup, zaten zayıf olan aile bağlarını hepten koparmış ve oğlunu kaybetmiştir.

Koptu gitti yanımdan. Ötekiler de tükürür gibi yüzüme bakıp onun peşine takıldılar. İki gün eve gelmedi. Polise gitsem olmaz. Yukarı tükür bıyık, aşağı tükür sakal... Üçüncü gece iş dönüşü aramaya çıktım. İstasyonun orda, kumar makinelerinin başında yakaladım. Ne üstündekileri çıkarmış ne de saçlarını sıfıra vurdurmuştu. Yüzüne gülerek aşağıdan alarak eve getirdim. Sokak kapısını kilitler kilitlemez, üstüne çullandım. Bastım tokadı, basdım tekmeyi... Odasına tıktım. Üstünden kilitledim. İki gün orada kapalı kaldı. Verilen yemeklere de el sürmedi. Acıdım. Açtım kapıyı. Hemen ossaat fiydi gitti. Gece yine gelmedi. . (GD, Küpeli Ertürk: 18)

Oğluna olan tutumuyla onu kendisinden ve ailesinden uzaklaştıran Yakup, onun kendi kişiliği ve seçimleri olan bir birey olduğu gerçeğini yadsıyarak kendisine benzetmek istemiştir. Ancak Ertürk açısından bakıldığında kendi davranışlarında yanlış olan bir şey yoktur. Ertürk’e göre küpe takmak, bir Alman gibi giyinmek bir insanı kötü yapmaz. Ancak hırsızlık, bir başkasına zarar verme, sahtekârlık gibi davranışlardır insanı kötü yapan. Bu açıdan bakıldığında Ertürk, kimlik oluşumunu tamamlamış ve kimliğine uygun davranan bir bireydir. Babasının bu durumu anlayamaması ve onu kendisine benzetmek istemesi çözümsüz sorunlar yaratmıştır. Türkiye’ye kesin dönüş yapan Yahya, Gençlik Bürosuna sığınan oğlunu Almanya’dan kopartamamış ve ondan kopmak zorunda kalmıştır. Türkiye’de oğlu olmadan rahat edememiş ve defalarca onu

almak için Almanya'ya geri dönmüştür; ancak başarılı olamamıştır. Bu noktada bu ayrımı okurlarına göstermek isteyen yazar, kitapta art arda koyduğu iki öyküyle duruma açıklık getirir. Ertürk'le benzer bir karakter olan Yahya da Ertürk gibi giyinen, uzun saçlı bir delikanlıdır. Babasının giyimi konusundaki uyarılarına uyarak görüntüsünü değiştirmese de onun yumuşak ve anlayışlı tutumu karşısında onu üzmemek istemez ve onu ikna etmeye çalışır. Yahya, her ne kadar Türkiye'ye dönmek, yaşamından, kişiliğinden, giyiminden taviz vermek istemese de babasını üzmemek istemediği için bu duruma katlanır ve Türkiye'ye döner. Yahya'nın ikna olmasındaki en büyük etmen, babasının ona karşı takındığı olumlu ve yapıcı tutumlardır. Oğlunu anlamaya çalışan Rüstem Çakır, oğlunun söylediklerine kendisini inandırmaya çalışarak onu üzmemeye gayret eder. Bu davranışının mükâfatını da oğlundan görür:

Kaç kez de eline para vermiş, “Oğlum, büyük mağazalarda ucuzluk başladı. Git kendine doğru düzgün bir takım giysi al. On yedi yaşına girdin damdaracak cin pantolonla gezmen ayıp kaçıyor. Hele üstü kabalarla süslü çizmeleri de çekmiyor musun, tam bıçkınlara dönüyorsun. Etme, oğlum. Biz köylüyüz. Eninde sonunda kendi insanımızın arasına katılacağız. Köy içinde göz diken olursun,” diye öğütlemişti.

Yahya babasını çok severdi. Baba oğul değil, arkadaş gibiydiler. Giyim kuşam, saç baş konuları açıldı mı, Yahya onu üzmemeye özen gösterirdi.

“Sen canını sıkma, baba, artık köyde de gençler blucin giyiyor. Beni kimse göz diken edinmez,” diyerek konuyu kapatırdı.

Rüstem Çakır yumuşak başlı, iyimser bir insandı. Belki de oğlan haklıdır. Şimdilerde Türkiye'nin de Almanya'dan kalır yanı yok diyen diyene, görüşüyle kendini avutmaya çabalardı. (GD, Sünnetli mi Sünnetsiz mi?: 36)

Yazar, Ertürk ve Yahya karakterlerinin yaşam çizgilerini çizerken babalarıyla aralarında geçen konuşmaları vermede özenli davranarak eğitimci kimliğini bir kez daha gözler önüne sermiştir. Böylelikle, yurt dışından kesin dönüş yapmakta kararsız kalan ve kendisinden yardım isteyen ailelere çocuklarıyla kuracakları iletişim yönünden yol göstermiş olur.

Ertürk, babasının isteği ile Gençlik Bürosuna kendisiyle konuşmak için gelen Burak Bey'e babasının kendisine karşı yaptığı yanlış davranışları anlatır. Ertürk'ün sözleri, para kazanıp bolluk içinde yaşamaktan başka amaçları olmayan cahil göçmen ailelerin, çocuklarına yönelik yanlış davranışlarını çok açık bir şekilde ortaya koyar:

Ertürk kaşlarını çatarak başını iki yana salladı.

"Babam tartışmayı bilmez ki! O hep, 'Şöyle yap, böyle yapma,' demekten hoşlanır. Zaten onunla hiçbir gün karşılıklı konuşamadık. Bana iyi baktı. Her istediğimi alırdı. Parasını hiç sakınmazdı. Ama gerçek bir baba gibi sahip çıkamadı.

"Bazı geçeler yatağıma çekilince, bu işler neden böyle oldu, diye düşünüyorum. İşte o zaman anlıyorum ki, babamla gerektiği gibi baba oğul ilişkisi kuramadık. O, ablalarım ve anneme yaptığı gibi zorla, kabalıkla otorite kurmak istedi üstümde. Birlikte olduğumuz zaman yüz verir, tepesine çıkarırdı. Ona ters gelen bir şey yaptığımda ise, hemen üstüme yürürdü. Bildiğim Türkçe sözcüklerin büyük bir bölümü sövgülerdir. Babam çokluk söverek ve döverek sindirmeye çalışırdı beni. Yaşım büyüdükçe, aramızdaki uçurum da büyüdü. (GD, Küpeli Ertürk: 28)

b. Bozulan/ Değişen Gençlik

Almanya'da yoğun çalışma koşulları içinde çalışan ebeveynler, çocuklarının bakımıyla ilgilenememişlerdir. Önce Alman bakıcıların elinde büyüyen çocuklar, sonrasında anaokuluna verilmiş, okul çağına geldiğindeyse Alman okullarında, Alman arkadaşlarıyla Alman değerler sisteminin içinde yetişmişlerdir. Çocukların fiziksel ve ruhsal gelişimlerinin etkin bir şekilde olduğu bu yaşlarda çocuklar, içlerinde buldukları ortamlardan etkilenerek bu ortamlara uygun davranışlar geliştirmişlerdir. Almanca konuşup, Alman gibi yaşayıp, Alman gibi giyinmişlerdir. Gelişim süreçlerinde, yalnızca kendi geleneksel değerlerinden uzak yaşamamış; ebeveynlerinden, onların ilgi ve sevgisinden yoksun kalmışlardır. Bu süreç, ebeveyn ve çocuklar arasındaki bağları koparmış, çocuğun dünyasında anne ve babasının arka plana düşmesine yol açmıştır.

Anne baba sevgisi, otoritesi ve yönlendirmesinden yoksun yetişen çocuklar, Alman arkadaş çevresinin etkisinde kalmıştır. Ancak burada sorun yaratan asıl unsur Alman arkadaş çevresinin niteliği olmuştur. Göçmen ailelerin Almanya'da yaşadıkları yerler, kırsal kesimlerdir. Bu bölgelerde ya göçmen aileler ya da gelir ve kültür düzeyi çok düşük, Alman toplumsal tabakalarının en altında bulunan Alman işçi aileleri yaşamaktadırlar. Bu ailelerin çocukları da içlerinde buldukları toplumsal statü ve düşük kültür düzeyinin etkisiyle iyi aile eğitimi almamış, okul yaşamında başarısız olmuş, sokakta başıboş dolaşarak ve kötü alışkanlıklar kazanarak yetişmişlerdir. Pek çok olumsuz niteliğe sahip bu gençler, sokak suçlarına eğilim gösteren, Alman toplumunun dışladığı bireyler olmuşlardır. İlgisiz kalan göçmen çocukları, okulda başarısız oldukları için okul arkadaşı edinmekte de güçlük çekmiş; sokakta kendileri gibi başıboş kalan Alman çocuklarıyla arkadaşlık etmişlerdir. Alman toplumsal yapısı içinde bu arkadaşlıklardan çok etkilen göçmen çocukları, arkadaşlarını kendilerine örnek alarak onlar gibi yaşamaya, davranmaya ve giyinmeye başlamışlardır.

Göçmen aileler, çocuklarının yaşları büyüdükçe onlardaki değişimi iyiden iyiye fark etmektedirler. Kendileri gibi konuşmayan, kendileri gibi davranmayan ve giyinmeyen bu bireyler, kendi kanlarından da olsa kendilerinde çok başkadırlar. Aileler, Alman kültürel sisteminin değerleriyle ve başıboş yaşantının getirileri olan olumsuz niteliklerle donanan çocuklarını, içlerinde buldukları durumdan kurtarmak isteseler de bunda geç kalmışlardır. Aileleriyle bağlarını koparan bu çocuklar, ailelerinin göstermiş olduğu ilgi, sevgi ve otoriteye karşı çıkmakta; ailelerini yadsımakta, onlardan utanmakta hatta onları reddederek evden kaçmakta ya da Alman sığınma evlerine sığınmaktadırlar.

Çocukların göstereceği tepkilerde ailelerin onlara yaklaşımı, onlarla kurdukları iletişim de etkili olmaktadır. Genellikle kültür düzeyi düşük, cahil kişilerden oluşan göçmen aileler, çocuklarına nasıl sesleneceklerini ve onlara nasıl ulaşabileceklerini bilemedikleri için çocuklarıyla kurdukları iletişimlerde başarısız olmaktadır. Bu durum aralarındaki zayıf bağların geri dönülemeyecek ölçüde kopmasına da neden olmaktadır.

Göçmen ailelerin çocuklarında gördükleri bu değişim onların kimi çözüm yolları aramalarına neden olmuş; çocuklarını kaybetmekten korkan ebeveynler, onları içlerinde buldukları ortamdan uzaklaştırarak davranışlarını değiştirmeye çalışmışlardır. Bunun için en uygun çözüm yolunu Türkiye'ye dönmekte bulmuşlardır. Dönüşe teşvik yasası, Almanlarda artan yabancı düşmanlığı ve ekonomik kriz de dönüş için en uygun ortamı hazırlamıştır. Bu koşullarda çocuklarını Almanya'dan, Alman kültüründen ve Alman arkadaşlarından uzak tutarak, onları Türkiye'de ve Türk değerler sisteminde yaşamalarını sağlayarak onları geri kazanmaya çalışmışlardır. Ancak bu konuda da çok başarılı olamamışlardır. Almanya'da yetişen çocuklar, Almanya'dan kopmak; aileleri ile Türkiye'ye ve köy yaşantısına dönmek istememişlerdir. Pek çoğu geri dönüşü kabul etmemiş, ailelerine karşı çıkmış, söz geçiremedikleri durumlarda evi terk etmiş ve Alman hükümetine sığınmışlardır.

Alman kültürünün içinde büyüyen Ertürk, Alman sosyal değerlerine göre biçimlenmiş, özgür, baskıya karşı duran bir kişilik geliştirmiştir. Geleneksel değerlerine bağlı kalarak yaşayan ailesi, Almanya'da kendilerini geliştirmemiş, eski düşünce ve davranışlarını devam ettirmişlerdir. Çağdaş bir ülkede ve kentte büyüyen Ertürk, Türkiye'nin bir köyünde ve köy koşullarında, geri kafalı ve eski geleneklerine bağlı insanların arasında yaşayamayacağını söyleyerek ailesiyle Türkiye'ye dönmeyi reddetmiştir:

Bizimkilerle uyuşamadım. Çok kaba ve geri kafalılar. Babam iki de bir sopa çekiyordu. Üstelik kesin dönüşe kalkıştılar. Babam beni de köye götürmeye kararlıydı. Hem de zorla yapacaktı bunu. Açık açık yüzüme dedi. Ben oralarda yaşayamam ki! Kendimi bildim bileli üç kez gittim. Ama sevemedim. Köy bana göre değil.” (GD, Küpeli Ertürk: 26)

Gençlerin Türkiye'ye geri dönmeyi istememelerinin bir başka nedeni de ana vatanlarını Türkiye değil Almanya olarak görmeleridir. Özellikle Almanya'da doğup büyüyen çocuklar, Almancayı Türkçeden daha iyi bilmekte, Alman değerler sistemini ve yaşam

biçimini Türk değerler sisteminden ve yaşam biçiminden daha iyi bilmektedirler. Türkiye’de doğan sonradan Almanya’ya gelenler ise Almanya’da daha müreffeh ve serbest bir yaşam sürmekte, mahalli baskıdan uzak yaşamaktadırlar. Üstelik çalışarak kendi ayaklarının üstünde durmaktadırlar. Türkiye’ye döndüklerinde tüm bu olanaklardan yoksun kalacaklarını bilen çocuklar dönüşe karşı çıkmaktadırlar. Bu konudaki görüşlerini kendisiyle konuşmaya gelen Burak Bey’e anlatan Ertürk, söylediklerinde son derece tutarlı ve haklıdır:

...

“Köyden söz ediyorduk...”

Ertürk kayıtsızlıkla omuz silkti

“Köyün nesinden söz edeceğiz? Çağdışı bir yeri örneklemek için kurulmuş film seti gibi. Çamur, pislik, yıkık dökük evler... Hiç köyde tualete girdiniz mi?”

“Çoook!” dedi Burak Bey.

“Eee, ne diyorsunuz? O koşullarda yaşanır mı?”

“Köylüler yaşıyor ama. Burada da var o tür semtler. Oralarda da insanlar yaşıyor. Ailenle yaşadığın ev nasıldı?”

“Köydekine göre semtimiz de, evimiz de iyiydi doğrusu. Hem köylüler ya da buradakiler o kötü koşullarda yaşıyor diye benim de yaşamam gerekmez. Oralarda insanlar sanki kötü koşullara şerbetli. Kanımca yaşadıkları ortam dışında bir dünya olduğunun bilincinde değiller.

“Ben burada doğdum, burada büyüdüm. Buranın insanıyım. Türkiye’ye ve Türklere uyamam. Ne onlar gibi düşünebilirim ne de yaşayabilirim. (GD, Küpeli Ertürk: 26-27)

Almanya’da yetişen gençlerin, ailelerinin dönüş kararına karşı çıkarak Almanya’da kalmak istemelerin bir başka nedeni de Türkiye’ye döndüklerinde yaşayacakları uyum sorunlarıdır. Almanya’da rahat bir yaşam süren gençler, Alman toplumunun yaşam biçimini, değerlerini ve dilini ana vatanı gibi bilmekte, bu unsurlar içinde zorlanmadan ve uyum içinde yaşayabilmektedirler. Ancak kendileri için yeni bir ülke ve toplum olan Türkiye, Türk toplumu ve Türkçe konusunda aynı kolaylık söz konusu değildir. Yeni

bir toplumda uyum sorunu yaşayacağını bilen gençler, bu sorunlarla baş etmenin gereğini duymamakta ve kendilerini ait olduklarını hissettikleri ülkede, Almanya’da, yaşamak istemektedirler. Ertürk, Burak Bey’in sözlerine şöyle karşılık verir:

Ertürk tedirginlikle Burak Bey’in sözünü kesti.

“Kendimi ne diye zorlayayım? Burada rahatım iyi. Kafama yatkın iş buldular. Meslek kursuna da yollayacaklar. Baskı yok, kavga yok, dayak hiç yok.” (GD, Küpeli Ertürk: 27)

“Sünnetli mi Sünnetsiz mi?” adlı öyküde işten çıkarılan Rüstem Çakır, Almanya’nın Türkleri geri dönüş teşvik politikasından etkilenmiş; geri dönüp dönmek konusunda kararsız kalmıştır. Uzun düşüncelerden sonra Türkiye’ye kesin dönüş yapmaya karar vermiştir. Ancak onun bu kararı vermesinde etkili olan asıl etmen çocuklarıdır. Oğlu Yahya, Alman okulunda ve Alman arkadaşlarının arasında bir Alman gibi büyümüş; ancak bir baltaya sap olamamıştır. Kızları ise *“köksüz ağaç gibi yel nereye ederse, o yana gitmekte”* günden güne onları kontrol altında tutmak da güçleşmektedir. Üstelik ikisi de evlilik çağını çoktan geçmektedir. Bu durumu göz önüne alan Rüstem Çakır, tek çözüm yolunun Türkiye’ye dönmek olduğuna karar vermiştir. Böylelikle hem işsizlik parasıyla idare etmek zorunda kalmayacak hem de çocuklarının Almanya’da yok olup gitmesini engelleyecektir:

"Kızlar neyse, ya! Oğlanı bir kesere kulp edemedik. Okutalım dedik, Alman okullarını kıvıramadı. Türkçe kursuyla din kursunda da dikiş tutturamadı. Hayta gibi zottur zottur gezmekten başka bir işe yaradığı yok. Herkes, 'Eşşek kadar oğlanı besleyip duracağına, işe versene!' diye akıl öğretiyor. Demesi kolay ya, iş nerde? Ayağı kaydı, kayacak. Bir yuvarlanırsa, bir daha zor kaldırabiliriz.

"Kızlar da büyüyor. İkisi de köksüz ağaç gibi. Yel ne yana eserse, o yana eğilmeye hazır, 'iyisi mi, üç kuruşluk işsizlik parasına takılıp da buralarda siftenmek yerine, basıp gitmeli köye. Oğlandan kızdan, ardan namustan olmadan, etmeli bu işi! (GD, Sünnetli mi Sünnetsiz mi?: 31)

Rüstem Çakır, geri dönüş hayalleri kurarken en çok oğlunun ve kızlarının geleceğini düşünerek Türkiye'ye döneceğine sevinmektedir. Almanya'da dirlik ve düzenden yoksun yaşamlarının Türkiye'ye dönünce düzeleceği, oğlunun ve kızlarının Almanya'da yok olup gitmeyeceği, Türkiye'de değerlerine bağlı kalarak namus ve şerefleriyle düzgün bir yaşam kuracakları fikri onu mutlu eder:

"Oğlana bir minübüs alırım. Sürücülüğe heves edip duruyor zaten. Askere gidinceye dek işe güce, köye köylüye alışır. Yol yordam öğrenir. Dili törpülenir. İnsanlığı, adamlığı beller. Âdeti, töreyi tanır. Askerde de daha bir pişer. Dönüşte everirim. Kız babaları Almancı delikanlıları paralı diye karşıdan kapıyorlarmış.

"Kızlar henüz iyice palazlanıp dişlenmediler. Köy düzenine alışmaları kolay olur. Art arda onları da kocaya verir kurtulurum. Elbet, her birine yüklü başlık isterim. Üçünü de Markla besleyip büyüttüm. (GD, Sünnetli mi Sünnetsiz mi?: 31-32)

6. Dil Sorunu

Almanya'daki yabancıların karşılaştıkları en büyük sorunlardan biri, dil sorunudur. Yabancı bir toplum içinde dil bilmeden yaşamını sürdürmeye çalışan göçmenler, olabildiğince Almanlarla iletişim kurmadan, el yordamıyla yaşamaya çalışmışlardır. Bu yabancı gruplar arasında ise Almanca bilgisi en az olan topluluk Türklerdir. Bu da onların Alman toplumu içinde kendilerini en az ifade edebilen topluluk olduğunun göstergesidir. Yaşamın her alanında, işte, sokakta, okulda, alışveriş merkezinde kısacası her yerde iletişim kurmadan ve dolayısıyla isteklerinden feragat ederek yaşamışlardır. Ancak göç sürecinin başladığı ilk günden itibaren dil sorunuyla yüz yüze olan Türklerin pek çoğu bu sorunu çözmek yerine sorundan uzaklaşmayı seçmişlerdir. Çok az sayıda Türk, Almanca öğrenmeye çalışmış, bu girişimlerin de çok azı başarıya ulaşmıştır. Bunun gerekçesi olarak da zaman darlığı, maddi sıkıntılar yorucu çalışma koşulları öne sürülmüştür. Bu koşullarda dil sorunlarını çözüme ulaştıramayan Türkler Alman toplumu ve dolayısıyla Almancadan uzaklaşarak bu dile gereksinim duymayacakları yaşam alanları yaratmışlardır. Getto tipi yaşamlar kurmuş, bu yaşam

alanlarının içine, temel yaşamsal gereksinimlerini karşılayabilecekleri ufak işletmeler açmış ve bu yaşamın dışına çıkmamaya özen göstermişlerdir. Türkler ancak II. ve özellikle III. kuşak çocukları aracılığıyla dil sorununu tam anlamıyla aşabilmişlerdir. Bunun yanında bugün hala Almanya’da yaşamasına karşın Almanca bilmeyen kalabalık bir Türk toplumu da bulunmaktadır.

a. Öğrenilemeyen Almanca:

Yaşamın hemen her alanında dil sorunu yaşayan göçmenlerin yaşamlarını uzun vadede başarısızlığa iten ve geleceklerini olumsuz yönde etkileyen yer okullar olmuştur. II. kuşak Türk çocukları, eğitimlerine devam etmeleri için Alman okullarına gönderilmişler; ancak Almanca bilmedikleri için derslerinde başarılı olamamış, temel eğitim diplomasını bile alamamışlardır. “Yurdumu Özledim”de Atıl’ın anne ve babasının Alman eğitim sistemine ve Almancaya yabancı olan oğulları Atıl için duydukları endişe, şöyle dile getirilir:

...Ana ağzındaki lokmayı geveleyip yuttuktan sonra, babaya dönerek. “Onu gerçekten yollayacak mısın okula?” diye sordu.

“Elbette,” dedi baba. “Cezası varmış. Yasalara göre on altı yaşına dek tüm çocuklar okula gitmek zorundaymış. Tercüman söyledi. Yollamazsak, polis peşimize düşermiş.”

“İyi hoş ya, bu oğlan da doğru dürüst Almanca konuşmayı bilmiyor? Alman okulunda, Alman çocuklarının arasında hali nice olur?”

“Başka çıkar yol yok,” dedi baba. “Bazı semtlerde Türkiye’den gönderilen öğretmenler, Alman okullarının bir odasında kurs açıyorlarmış. Türk işçi çocukları orada birkaç saat bizim için yararlı bilgiler öğreniyor, sonra Alman çocuklarıyla birlikte Almanca derslere giriyorlarmış. Yakınlarda böyle bir kurs yok. İster istemez doğrudan Alman okuluna vereceğiz. İyi mi olur kötü mü bilmem gayrı...” (YÖ: 97)

Dil sorunu nedeniyle en temel gereksinimlerinden bile feragat ederek yaşayan Türkler kimi tolere edilemeyecek durumlarla da karşılaşmışlardır. Özellikle sağlık konusunda ve acil yaşamsal yardım gerektiren durumlarda büyük zorluklarla karşılaşmışlardır. Atıl’ın babasının arkadaşı Kaçak Hasan’ın başına gelen olay da bu türdendir. Kaçak Hasan,

vakit geçirmek için gittiği havuzda, arkadaşı Osman'ı görmüş, tam ona selam vereceği sırada bir anda dengesini kaybedip havuza düşmüştür. Yüzme bilmemektedir. Sudaki çırpınışları kimsenin dikkati çekmez, Türkçe yaptığı “İmdat” çağrılarını kalabalıkta kimse anlamaz. Durumu fark eden Atıl'ın müdahalesi şöyledir:

“Yüzme bilmiyorum, Osman. Kurtar beni.”

Baba onu kurtaracak gücü kendinde bulamadı. Hasan'ın Türkçe imdat çağrısını çevredekiler anlamıyordu Atıl tehlikeyi görünce Bayan Frida'nın öğrettiği gibi, Almanca, “İmdat! Yardım edin!” diye bağırılmaya başladı. Dönüp kendisine bakanlara eliyle boğulmak üzere olan Hasan'ı gösteriyordu. Birkaç Alman genci onu sudan çıkardılar. Bana oğul hemen varıp yanına oturdular... (YÖ: 107)

b. Unutulan Türkçe

Özellikle II. nesil Türk çocukların Almanya'daki süreçleri sorunlarla doludur. Türkiye'de doğmuş, küçük yaşta Almanya'ya gelmiş ya da Almanya'da doğmuş çocukların dille ilgili sorunları Almancayla değil; Türkçeyle olmuştur. Bu çocuklar ana dillerini yeterince öğrenme imkânı bulamadan Almancayla tanışmış, anaokulu ve temel eğitim aşamalarında Almancayla Türkçeden çok daha fazla etkileşim halinde bulunmuşlardır. Ancak, ana dillerini ilgisizlik yüzünden yeterince öğrenemeyen bu çocuklar Almancada da çok başarılı olamamışlardır. Bu çocukların en talihsiz yanı ise entegrasyon sürecinde yeterince ilgilenilmedikleri için ana dillerini unutmaları olmuştur. Atıl ve ailesinin Almanya yolculuğunda trende karşılaştıkları bir göçmen kadınla Atıl'ın annesi arasında geçen konuşma, II. nesil Türk çocuklarının yaşadıkları dil çatışmasının ve ikilemin göstergesidir:

“İnşallah Almanya'ya varınca, Almanca öğreniyorum diyerek ana dilin unutmazsın! Böylesi çok zor oluyor. Kızım bebekliğinden beri yuvada. Orada hep Almanca konuşuluyor. Akşamları kendisine öğretmeye çalıştığım Türkçeyi, ertesi gün unutuyor. Hatta Türkçe ‘su’ demeyi bile bilmiyor. Hele beni, ‘Mutti’, ‘mutti’ diye çağırması yok mu çileden çıkıyorum. Kaç kez ‘ana’ demeyi öğrettim. Ama inadından söylemiyor. Bazen ‘mutti’ dedikçe kendimi tutamayıp, ağzına vuruyorum...”

Atıl'ın anası, "Vah, yavrucak!" dedi. "Bir de dayak yiyor demek. Oysa ne suçu var zavallının?" (YÖ: 38)

İki dilli bir ortamda yetişen göçmen ailelerin çocukları dışarıda, okulda, arkadaşlarıyla Almanca iletişim kurarken evde Türkçe konuşmaktadırlar. Ancak bu iki dilli ortamda bilinçsizce ve ilgiden mahrum yetişen çocuklar ya Almancayı ya Türkçeyi ya da her ikisini birden öğrenememektedirler. Özellikle Almanya'da doğan ve küçük yaştan itibaren Alman bakıcı ve kreşlerinde yetişen çocukların en büyük sorunu anne ve babalarının kullandığı dil olan Türkçeyi öğrenememektir. Aileleriyle yeterince vakit geçiremeyen çocuklar küçük yaşta kısmen öğrendikleri Türkçeyi, yaşları ilerledikçe ve Almanca iletişimleri arttıkça kullanmada zorlanmakta ve zamanla da unutmaktadır. Küçük yaştan itibaren Alman bakıcıların elinde büyüyen Alman anaokuluna giden çocuklar ise Türkçeyi hemen hiç bilmemekte, ailelerinin bu konuda çabalarına ise karşılık vermemektedirler. "Küpeli Ertürk" adlı öyküde, ailesiyle çok az zaman geçiren Ertürk, Alman bakıcı, Alman anaokulu ve Alman okulları nedeniyle Almanca konuşan bir çevrede dil oluşum aşamalarını tamamlamış, ailesiyle geçirdiği zamanlar onun Türkçeyi öğrenmesine yetmemiştir. Zamanla Almancayı aslı dili yapan Ertürk, ailesinin kendisine kısıtlı zamanlarda Türkçe öğretmeye çalışmasına küçük yaşına rağmen tepki göstererek Türkçeyi adeta reddetmiştir. Ertürk'ün Türkçe konuşmayı reddedişi, ailesine duyduğu öfkenin de göstergesi gibidir:

Ertürk, ablalarını akşamdan akşama gördüğünden olacak, ikisine de hiç yüz vermiyordu. Kızlar ona Türkçeyi bellemek için birbirleriyle yarışıyorlardı.

"Baba de, Ertürk! Anne de, Ertürk! Su de, Ertürk! Ekmek de, Ertürk..."

"Oğlan da bir inat ki! Nuh diyor, peygamber demiyor! Kızların Türkçe söyletmek istedikleri sözlerin Almancasını söylüyor, ablaları üstelerse öfkeleniyor, kızları tırmalayıp yumruklamaya girişiyordu. (GD, Küpeli Ertürk: 14)

Almanya'da doğan ve küçük yaşta Alman bakıcıların eline kalan Ertürk, ailesinden, ailesinin konuştuğu dilden, ailesinin kültüründen kopuk büyümüştür. Buna karşın kişilik

oluşum sürecinde gelgitler yaşamış, hangi kültüre ait olduğunu sorgulamıştır: Türk kültürü, Alman kültürü. İki kültür ve iki dil arasında kalan Ertürk de ailesinin ilgisizliğinin yarattığı boşluğu Alman arkadaşlarıyla doldurarak Alman kültürüne eğilim göstermiş ve bir Alman gibi olmaya karar vermiştir. Böylelikle zaten az bildiği Türkçeyi kullanmayı reddetmiş ve zamanla da unutmuştur. Ertürk'ün babası bunu şöyle dile getirir:

“O denli akıllı olmasına karşın, Türkçeyi kıvıramıyordu bir türlü. Doğrusu, bu durum çok zoruma gidiyordu. Ev halkının Almancası zaten tarzancaydı. Oğlanın Türkçesinin de bizim Almancadan üstün yanı yoktu. Bu nedenle yürekten, gönülden erişemiyorduk birbirimize.”

Kenan, “Evde üstüne düşseydiniz, dilimizi kavrardı ya...” diyecek oldu

Yakup dik dik baktı Kenan'a.

“Üstüne düş demek kolay. Nasıl, ne zaman düşecektik? Gün boyu hepimiz işteydik. Oğlan da okulda... Ancak akşam sofrasında görüyorduk birbirimizi. Ayrıca bizler üsteledikçe, inadına Almancaya vuruyordu söyleşiyi. Dertlendiğimi gören eş dost, 'Üzülme, memlekete dönünce, Türkçeyi beş altı ayda söker,' diye içime su serpiyorlardı.

"Yine de dirliğe erişemedim. Tuttum, Türkçe kursa yazdırdım. Aha Veli'nin yüzü... Ben onu Alman okuluyla Türkçe kursu arasında mekik dokuyorum. Meğer oğlan kendini sokaklara vurmuş. Almanlardan, yabancılardan ıpsız sapsız arkadaşlar edinmiş. (GD, Kúpeli Ertürk: 16-17)

Alman eğitim sisteminde ve Alman toplumu içinde Almancayı ana dilleri gibi öğrenen çocuklar, zaten az bildikleri Türkçede kendilerini ifade etmekte zorlanmaktadırlar. Yalnızca aileleriyle iletişimde kullandıkları Türkçeye, aile bağlarının zayıflamasıyla birlikte zamanla gereksinim duymamakta ve bu dili öğrenmeyi de reddetmektedirler. Türkçe kuruna gönderilen Ertürk'ün kurstaki öğretmenin sözleri:

"İşte bu doğru! Bu çocuk bir ara benim sınıfımdaydı. O sıra hem Alman okuluna gidiyordu, hem de babasının zoruyla bizim kursa geliyordu. Gelmek denirse tabii! Bir gün uğrar, beş gün asardı. Zaten doğru dürüst Türkçe bilmiyordu. Buna karşın,

bir güzel Almanca konuşuyordu!.. Anadan doğma Alman sanki! Hep özenirdim keratanın diline. Alman okulunda önceleri başarılı bir öğrenciydi. (GD, Küpeli Ertürk: 8)

7. Eğitim Sorunu

Eğitim sorunu göçmen çocuklarının Almanya’da yaşadıkları ve geleceklerini etkileyecek en ciddi sorunlardandır. Farklı bir dil ve kültürden gelen çocukların, Alman eğitim sistemine, Alman okullarına ve Alman arkadaşlarına uyum sağlayabilmesi oldukça zordur. Çocuklar okullarda pek çok sorunla aynı anda baş etmek zorunda kalmışlardır. Bir yandan dil bilmemek ve öğrenmeye çalışmak bir yandan farklı kültürdeki akranlarınca horlanmak ve dışlanmak; ama buna karşın onlara ayak uydurmaya çalışmak öte yandan da yabancı öğrencilere karşı anlayışsız olan Alman öğretmenlerden eğitim almaya çalışmak, yabancı öğrencilerin sırtına büyük bir yük yüklemektedir. Tüm bu sorunlarla baş edemeyen çocuklarsa eğitim sistemindeki çarpıklık ve öteki sorunlar nedeniyle okuldan soğumuşlardır.

a. Eğitim Sistemindeki Farklılık

Alman eğitim sistemi aşamalı olarak ilerleyen elemeci bir sistemdir. Alman çocukları için düzenlemiş bu sistemde, çocuklar anaokulu sürecinden itibaren takip edilmekte, başarıları ve öğretmenlerinin yönlendirmeleri ile eğitimlerine devam edebilmektedirler. Ancak çok başarılı çocuklar bu eğitim sürecinde üniversite eğitimine hak kazanabilmekte, çoğunluğu ise meslek eğitimiyle okul yaşamını sonlandırmaktadır. Zaten zor olan bu sistemde Almanca bilmeyen Türk çocuklarının başarıya ulaşmaları mümkün olmamaktadır. Üstelik bir kısmı anaokuluna gitmeyen, bir kısmı Türkiye’deki eğitimini yarıda bırakarak Alman okullarında yaşı küçük çocuklarla eğitim almak zorunda kalan bu çocuklar, sisteme çarpık bir biçimde dahil oldukları için başarı şansları da çok düşmektedir.

Mehmet ile Şerife, Türkiye’de yaşayan oğulları Ereğ’i yanlarına almak isterler. Bir yandan evlat hasretine dayanamamakta, öte yandan oğullarının Almanya’da daha iyi koşullarda yaşamasını istemektedirler. Ancak onu yanlarına çağırarak o kadar da kolay değildir. Okul çağına gelen Ereğ’in Alman eğitim sistemine uyum sağlaması, Alman okullarında Almanca eğitimde başarılı olması çok zordur:

Üstelik Ereğ’in okul yaşı da gelmişti. Buldukları yerde Türkçe öğretim yapan bir okul yoktu. Çocuk, Alman okullarında, Alman çocuklarının arasında yitip gidecekti. Mehmet, son mektubunda Ereğ’in ilkokulu bitinceye değin Türkiye’de kalmasına karar verdiğini bildiriyordu. (BB: 60)

Türkiye’den ilkokul yıllarında Almanya’ya giden çocuklar Almanca bilmedikleri için temel eğitimin birinci sınıfından başlamak zorunda kalırlar. Yaşları ilerlemiş bu çocukların birinci sınıflarla eğitim almaları psikolojilerini bozar, okula uyum süreçlerini güçleştirir. Türkiye’de 3. sınıfta olan Atıl’ın, Almanya’da tekrar birinci sınıftan başlaması onun için üzücü bir durumdur:

“Almanca ders kitaplarını okuyup anlayabilmen için çok iyi Almanca öğrenmen gerek. Bu da ancak birinci sınıftan başlayarak olur. Bizimle sınıfa gelersen, ders kitaplarındaki bilgileri anlayıp öğrenemezsin ki...”

Atıl’ın yüzü bulutlandı. “Doğru, Almanca bilmeden ders kitaplarını anlayamam. Anlamayınca da içindeki bilgileri öğrenemem. Demek bu yıl Eva gibi mini mini çocuklarla birinci sınıfta okuyacağım.”

Arkadaşları onun dertlendiğini anlamışlardı.(YÖ: 127)

Birinci sınıfın fiziki koşulları Atıl gibi yaşı büyük çocuklara uygun değildir:

Kısa bir süre sonra öğretmenin peşine takılıp sınıflarına gittiler; burası geniş, aydınlık, tertemiz bir odaydı. Duvarlarda sevimli hayvan resimleri, raflarda çeşit çeşit oyuncaklar vardı. Çocuklar kümelerle ayrılarak masaların çevresindeki iskemlelere oturdular. Öğretmen Türk öğrencileri ayrı kümelerle yerleştirdi. Atıl birinci sınıf öğrencilerine göre

yapılmış olan minicik iskemleye korkarak oturdu. Dizleri masanın altına girmedi. Bacaklarını sağa sola uzatmayı denedi, olmadı. Sonunda iskemlesini geriye çekerek fazlalık gibi duran ayaklarını masanın altına tikiştirdi. Öteki Türkler de Atıl'ın durumuna düşmüşlerdi. Hele Hatice oyuncak iskemlede oturur gibiydi... (YÖ: 131)

Alman sınıflarında Türk öğrencilere ayrılan kontenjan % 10 civarındadır. Bir sınıfta ancak 5-6 yabancı öğrenci bulunabilmektedir. Bu öğrencilerin uyumunu kolaylaştırmak ve Almanca öğrenmelerini hızlandırmak için birlikte oturmaları ve sınıf içinde birbirleriyle konuşmaları yasaktır. Ancak yabancı bir ülkede aidiyet duygusunun yoksunluğunu yaşayan çocukların kendi dillerini konuşan biriyle iletişim kurmalarını engellemek olanaksızdır: Atıl ve Türk arkadaşlarının okuldaki ilk günlerindeki buluşmaları da bahçede gizli gizli olmuştur:

“Sınıfta birbirinizle konuşmak yasak. Böyle yaparsanız Almanca öğrenemezsiniz. Burada hep Almanca konuşacaksınız. Hiçbir yabancı öğrenci arkadaşlarıyla kendi dilinde konuşmayacak...”

Atıl Türklerle, “Bahçeye çıkalım!” diye işaret etti. Birlikte sınıftan çıktılar. Burcu onlara katılmadı, çünkü Türkçe bilmiyordu. Birkaç yıl anaokuluna gitmişti. Sınıfta oradan gelme arkadaşları vardı. Onlardan hiç ayrılmıyordu. Hatice, Sati, Ali, Atıl ayrı ayrı köylerden gelmişlerdi. Ama birbirlerine çabucak ısındılar. Bir süre tatlı tatlı konuştular. (YÖ: 132)

b. Başarısızlık

Alman eğitim sisteminin yabancı öğrenciler için uygun bir eğitim programının bulunmaması, Almanca bilmeyen çocukların Alman okullarına hiçbir ön eğitim almadan başlaması, öğretmenlerin ve Alman öğrencilerin yabancı öğrencilere karşı olumsuz tutumu sonucunda işçi çocuklarının okul yaşamı başladığı gibi sona ermektedir. Bu kadar olumsuz koşulun bir arada bulunduğu eğitim ortamında yabancı çocukların başarılı olmaları olanaksızdır. Çocuklar büyük bir istekle okula gitseler,

başarılı olmak için çaba harcasalar da karşılaştıkları olumsuzluklar sonucu çocukların şevkleri kırılmakta, başarılarının önüne engel konulmaya çalışılmaktadır.

Çocukların Alman okullarında başarısız olmalarının en temel nedeni Almanca bilememeleridir. Türkiye’de okullarını yarım bırakarak Almanya’ya gelen göçmen çocukları Almanya’da Alman okullarına devam etmek zorundadırlar. Ancak bu çocuklara yönelik Alman eğitim sisteminde uygun bir program bulunmadığı için, Almanca bilmeyen çocukların Alman öğretmenlerle Almanca işlenen dersleri anlamaları ve bu derslerde başarılı olmaları mümkün değildir. Bu çocuklar Alman zorunlu eğitim süresini bitirene kadar okullara yalnızca yoklama amaçlı gitmiş ve okuldan hiçbir yarar sağlayamamışlardır. Bunun yanı sıra Almanya’da doğan; ancak ailesinin yanında büyüyen ve Almanca öğrenemeyen çocukların durumları da Türkiye’den gelenlerden farklı değildir. Bu noktada ailelerin sorumsuz davranışları çocukların geleceklerini olumsuz yönde etkileyen büyük bir etmendir. “Sünnetli mi Sünnetsiz mi?” adlı öyküde Rüstem Çakır, Almanya’da doğan kızlarının Almanca öğrenmeleri için hiçbir çabada bulunmamış; onları okul çağına kadar çalışmayan annelerinin dizinin dibinde büyütmiştir. Bu durum da çocukların okul başarılarını etkilemiştir:

On iki ve dokuz yaşlarında iki kızı vardı Rüstem’in. Almanya’da doğmuşlardı. Ama anneleri çalışmadığı için evde, onun dizi dibinde büyümüşlerdi. Kulaktan kapma Almancalarıyla okulda başarılı olamıyorlardı. Yasalar yakalarını bıraksa ayaklarını okuldan keseceklerdi. Ama bu olanaksızdı. Onlar da itile kakıla gidip gelerek zaman dolduruyorlardı. (GD, Sünnetli mi Sünnetsiz mi?: 36)

Çocukların okuldaki başarısızlıkların bir başka nedeniyse öğretmenleri, arkadaşları ve okul idaresince sürekli horlanmak ve aşağılanmaktır. Okulda, istenilmeyen insan konumunda olan çocukların her an küçümsenerek, alay edilerek ve yok sayılarak derslerine motive olmaları ve başarıya ulaşmaları mümkün değildir. Zaten dil ve kültür sorunu yaşayan çocukların okulda karşılaştıkları bu olumsuz koşullar kısa zamanda

onları okuldan ve eğitimden soğutmakta, eğitim yaşamlarının son bulmasına neden olmaktadır:

Öteki Türk öğrenciler de okula konuk gibi gidip geliyorlardı. Ama öğretmen yine de hoşnut görünmüyordu onlardan. İkide bir okul müdürüne, yabancı çocukların sınıf düzenini bozmalarından, dersleri aksatmalarından yakınıyordu. İşin ilginç yanı, öteki öğrenciler de Atıl'ın öğretmeniyle ağız birliği yapmış gibiydiler. Her fırsatta sınıflarında bulunan yabancı işçi çocuklarından yakınıyorlardı. Aslında yabancı işçi çocukları arasında çok çalışkan, terbiyeli, dengeli çocuklar da vardı. Okuldakilerin hepsi, öğretmenlerin dedikleri gibi, “Yetersiz, tembel, dengesiz, uyumsuz ve görgüsüz,” değillerdi. Fakat öğretmenler bu tür çocukları bile görmezden geliyorlardı. Onların davranışlarının kökeni de velilere dayanıyordu. (YÖ: 150-151)

Alman toplumunun yabancılara karşı olan tutumları okul yaşamına da yansımaktadır. Alman veliler çocuklarının yabancı öğrencilerle aynı ortamda eğitim görmesini istememekte, bu konuda öğretmenlere ve okul yönetimine baskıda bulunmaktadır. Bu baskılar da öğretmenlerin ve idarecilerin çocuklara olan tutumunun değişmesine neden olmaktadır. Böyle bir ortamda ise “istenmeyen insan” konumunda bulunan çocukların motivasyonlarını korumaları ve başarılı olmaları mümkün olmamaktadır:

Ana babalar çocuklarının yabancı işçi çocuklarıyla aynı sınıflarda ders görmelerine karşıydılar. Yabancı işçi çocuklarının Alman çocuklarını yozlaştırmasından korkuyorlardı. Bu nedenle ikide bir öğretmenlere, hatta okul yöneticilerine baskı yapıyor, “Çocuklarımızın yabancı işçi çocuklarıyla birlikte eğitim ve öğretim görmesini istemiyoruz,” diyerek açıkça baş kaldırıyorlardı. Oysa ülkedeki yasalar, 16 yaşına dek çocukların kesinlikle okula devamını gerektiriyordu. Dil, din, ırk ayrımı gözetmeyen bu yasalar, yabancı işçi çocuklarını da kapsamına alıyordu. Alman yetkililer bu yasa nedeniyle yabancı işçi çocuklarını Alman okullara almak zorunda kalıyorlardı. İşte öğretmenlerin sınıflarındaki yabancı işçi çocuklarından yakınıp durmaları bundandı. Yabancı işçi çocukları Alman okullarında gerçekten, “istenmeyen” sığıntıydı... (YÖ: 151)

Almanya'ya büyük umutlarla gelen, okula büyük bir coşku ve istekle başlayan Atıl'ın durumu da bir ayın sonunda öteki yabancı öğrencilerden farklı olmamıştır. Okumakla

ve Almanca öğrenmekle ilgili hayalleri yıkılmıştır. Bir süre okula anlamsızca gitmeye devam etmiş sonra ondan da vazgeçmiştir:

Ertesi günler hep birbirine benzer şekilde geçti. Atıl bir ay sonunda okulda, varlığına sabırla katlanılan sevimsiz bir konuk durumunda olduğunun bilincine vardı. Bayan Frida'nın yaptığı konuşmaya karşın, öğretmen iyi davranmıyordu ona. Alman öğrenciler de öğretmenin davranışını benimsiyorlardı. Onlar da yabancı öğrencilere “istenmeyen insan” gözüyle bakıyor, öyle davranıyorlardı. (YÖ: 135)

...

Atıl bilinçli olmamakla birlikte sınıfta kenara itilmekte olduğundan, öğretmenin derslerde kendisi için zaman ayırmaya yanaşmamasından, orada “istenmeyen insan” olduğunu seziyordu. (YÖ: 150-151)

Göçmen aileler ise çoğunlukla çocuklarının okulda yaşadıkları sorunlardan habersizdirler. En büyük hayalleri çocuklarının okulda Almanca öğrenmesi ve yaşamlarını kolaylaştırmasıdır. Ancak çocuklarının başarısızlıkları karşısında bir şey yapamamakta, eğitimlerine devam etmelerini sağlayamamaktadırlar. Sonunda, onların da kendileri gibi vasıfsız işçi olmalarına izin vermektedirler:

Yabancı işçiler bu durumu bilmiyorlardı. Almanların çocuklarını kendi okullarına almalarından çok hoşnut görünüyorlardı. Almanca konuşurken, büyük zorluk çektikleri için çocuklarının bu dili öğrenmelerine olağanüstü önem veriyorlardı. Hele Atıl'ın babası!... Büyük umutlar bağlamıştı oğluna. “Bir iki yıl içinde Almanca okuyup yazmayı öğrenir. İş izlerken kimseye muhtaç olmam,” diye keyiflenmekten kendini alamıyordu. (YÖ: 151)

c. Öğretmenlerin Tutumu

Alman okullarında Alman öğretmenlerden eğitim gören Türk çocukları, çok çaba harcasalar da öğretmenlerin olumsuz tutumları ve olumsuz değerlendirmeleri nedeniyle başarısız olmaktadır. Öğretmenler yabancı öğrencilere yardımcı olmak ve onlarla ilgilenmek yerine onları horlamakta, her fırsatta dışlamakta ve azarlamaktadırlar.

Öğretmenlerin bu tutumu Alman çocuklarına da yansıdığı için yabancı öğrenciler Alman okullarında hiçbir şekilde sığınmamaktadırlar. Öğretmenin, Atıl'ın büyük bir hevesle çalıştığı ve okumak istediği okuma parçasını okurkenki tutumu Atıl'ı bir anda okuldan soğutmuş, Atıl o günden sonra okula gitmek istememiştir:

Öğretmen kayıtsızlıkla dudak bükerek, “Olur,” dedi. “Madem çok istiyorsun, haydi oku da görelim!”

Atıl büyük bir coşkuyla kitaptaki Almanca parçayı okumaya başladı. Sınıfta ilk kez sesini duyurup varlığını kanıtlayacaktı. Öğretmenin ve öğrencilerin ilgisini toplayıp kendisini kabul ettireceğini umuyordu. Parçayı su gibi okuyup giderken, birden fısıldaşmalar ve gülüşmeler başladı. Atıl önce aldırmadı. Sesler yükselince, gözlerini kitaptan kaldırıp yardım istercesine öğretmene baktı. Fakat öğretmen de gülüyordu...

Atıl önce duraksadı. Sonra gücünü toplayarak, “ N’oldu?” dedi. “Neden gülüyorsunuz?”

Öğretmen kaşlarını çattı.

“Çünkü gülünçsün! Okuduğun parçadaki Almanca sözcükleri köylü dilinde öylesine gülünçleştiriyorsun ki, arkadaşların kendilerini tutamıyorlar. Sen okurken sözcüklerin anlamları değişiyor. ‘Kaz’ı ‘Koz’, ‘Evet’i ‘Küvet’, ‘Baş’ı ‘Boş’, ‘Taş’ı ‘Yaş’ olarak okuyorsun. Neden güldüğümüzü anlayabildin mi? Haydi otur. İki de bir parmak kaldırıp arkadaşlarını güldürerek sınıfın düzenini bozma! İyi okuyanları dinle. Hep dinle...”

Atıl oturmak değil, gitmek, koşarak uzaklaşmak istiyordu sınıftan. Bir daha gelmemek üzere gitmek geliyordu içinden. Fakat Bayan Frida'nın sözlerini anımsadı. “Sabırlı olursan kendini kabul ettirebilirsin,” demişti Bayan Frida... Dişlerini sıkarak yerine oturdu. Bedenini önce dayanılmaz bir sıcaklık sardı. Sonra her yanı buz kesildi. Üşüdü... dondu. Dişleri birbirine vurmaya başladı...

Ara zili çalınca hemen fırlayıp yağmurluğunu giydi. Sırasına büzülüp öylece kaldı. Ders başlamıştı. Öğretmen sınıfa girince, Atıl'a çıkıştı.

Sınıfımız sıcacık. Niçin yağmurlukla oturuyorsun? Çabuk çıkar onu!

Atıl, “Üşüyorum,” dedi.

“Yağmurluğu yeni alınmışa benziyor. Belki de onu bize göstermek için giyindi.”

Öğrenciler gülüşerek art arda laf attılar Atıl'a.

“Benimki de yeni. Görmek isterseniz kalkıp giyeyim.”

“Benim yağmurluğum dün alındı. Hepinizinkinden yeni sayılır. Giyip göstersem mi acaba?...”

Öğretmen kaşlarını çatarak çocukları payladı. Sonra Atıl’a döndü.

“Garip davranışlarınla sınıfı karıştırıyorsun. Kalk, çıkar şu üstündekini!..”

Atıl hemen yağmurluğunu çıkarıp sınıfın dışındaki askılığa astı. Sınıfa adımını atar atmaz, öğretmen yine tersledi.

“Dışarıya çık. Kapıya vurmada n girme!”

Atıl dışarıya çıkıp kapıyı vurdu. Öğretmen, “Gir!” deyince, süklüm püklüm içeriye girdi. Yerine oturdu. Sıra arkadaşı onu aşağılamak için fırsat kolluyordu. Yüzüne dik dik bakarak, “Hey, öte git biraz,” dedi. “Ne demeye yanıma sokulup duruyorsun?”

Elindeki kalemin silgisiyle sıranın üzerine düz bir çizgi çizdi.

“Buradan ötesi senin! Benim tarafa kolunu ya da kitabını kaydırırsan bozuşuruz.”

O günden sonra Atıl okuldan, öğretmenden, hatta tüm yabancılardan soğudu. Atıl derslere eskisi gibi önem vermiyordu. Parmak kaldırmıyor, söze karışmıyordu. (YÖ: 136-137)

8. Kültür Sorunu

Kültür çatışması hâkim ve azınlık kültürlerin bulunduğu tüm topluluklarda yaşanmaktadır. Alman hâkim kültürü altında ezilip, sömürülen ve horlanan Türkler, tepki olarak, Alman kültürüne karşı çıkmış, geleneksel değerlerine sarılmıştır. Özellikle aidiyet duygusunu yaşayamadıkları bir toplumda kendilerini bir gruba dâhil etmek istemiş, kurdukları getto tipi yaşamlarla “küçük Türkiye”lerde yaşamışlardır. Ancak II. ve III. nesil Türk çocuklarının Alman toplumunun içinde eğitim alması ve yetişmesi, onları Alman kültürüne bir nebze daha yaklaştırmıştır. Türk gelenek ve göreneklerine bağlı olarak yaşayan anne babalarıyla evde tam anlamıyla bir Türk gibi vakit geçiren bu nesil, dışarıda bir Alman gibi davranmaktadır. Böylelikle iki kültür arasına sıkışmaktadırlar.

Bir topluluğa ait olarak yaşama gereksinimi Almanya'daki azınlık grupları arasında özellikle Türklerin en belirgin özellikleri olmuştur. Almanya'daki Türkler, memleket, kültür, mezhep vb. ayrımı yapmaksızın Almanya'da karşılaştıkları yurtttaşlarına sarılmış, onlarla bir arada yaşamış, onları koruyup kollamışlardır. Atıl'ın babasının istasyonda karşılaştığı Türklerle kurduğu ilişki ve Atıl'ın, babasının gözlemlerini dile getirişi sözü edilen durumun iyi bir örneğidir:

Daha sonra başka Türklerle karşılaştılar. Kadınlar, erkekler, hatta çocuklar Pazar yerine döndürmüşlerdi istasyonu... Babasının konuştuğu adamların kimi Malatya'lı, kimi Samsun'lu, kimi Kütahya'lı, kimi Edirne'liydi. Zonguldak'tan, İzmir'den, Konya'dan gelenler de vardı. Ama, tümü de sanki aynı kentte, aynı kasabada ya da aynı köyde doğup birlikte büyümüşlerdi. Öylesine sıcak ve candan davranıyorlardı birbirlerine, Atıl bu candanlığa şaşırıp kalmıştı. İki de bir babasına soruyordu.

“Demın konuştuğın adam nereli? Bu adam bizim köyden mi? Ötekini nereden tanıyorsun?”

Sonunda babası bu sorulardan usandı.

“Nene gerek, oğlum! Kim nereli olursa olsun. Türk ya, ötesine aldırma,” diye çıkıştı.

Atıl o zaman yabancı bir ülkede başka başka kent, kasaba ya da köyden gelmenin önemsiz olduğunu anladı. Yurdun dört bir yanından gelen Türk işçilerini birbirine çeken güçlü bağın, “ulusal bağ” olduğunu sezindi. (YÖ: 70-71)

Göçmenlerin yurt dışında kültürel farklılıktan kaynaklanan uyum sorunların temelinde yatan başka bir unsur ise Almanya'ya yalnızca para kazanmak amacıyla gelen göçmenlerin kendilerini dış dünyaya kapatmaları ve kendi küçük dünyalarında yaşamış olmalarıdır. Memleketlerinden çıkarak yabancı bir ülkede yaşayan göçmenler, çevrelerinde gördükleri yeniliklerden yararlanmak, içlerinde yaşadıkları ileri medeniyet unsurlarını anlamak yerine tüm yeniliklere gözlerini kapamış, uygarlık örneği olan tüm unsurları görmezden gelmişlerdir. Bu durum da bir yandan göçmenlerin uyum sorunları yaşamalarına neden olurken öte yandan yerli halkın göçmenlere karşı olumsuz duygular beslemelerine neden olmuştur. Almanya'da kentlerin ortasında köydeki gelenek ve göreneklerini sürdürmeye çalışan ve köylerindeki gibi davranmaya devam eden göçmenleri çağ dışı, kaba saba, görgüsüz ve cahil bulmuşlardır. Bu durum da onları

horlamalarına neden olmuştur. “Küveli Ertürk” adlı öyküde Almanya’da öğretmenlik ve çevirmenlik yapan Yakup’un arkadaşı bu durumu şu sözlerle ifade eder:

“Bizimkiler Almanya’ya gelirken, çokluk at gözlüğü takıyorlar. Amaçları sadece ve sadece para kazanmak. Bunun dışında bir amaçla gelen öylesine az ki!” ... Herkes, ‘Mark,’ diyor da başka bir söz etmiyor.

“Hani dil öğrenmekmiş, meslek, görgü, bilgi edinmekmiş, Avrupa’yı ve Avrupalıyı yakından tanımakmış... Kimsenin düşündüğü yok böyle şeyleri. Hep günübürlük yaşıyor bizimkiler! (GD, Küveli Ertürk:10)

Almanya’da kendilerini dış dünyaya kapatan, eski gelenek ve düşünce yapılarına bağlı kalarak yaşayan, kişisel gelişimlerinde yol kat etmeyen, gördüğü yeniliklere uyum sağlamayan göçmenler, Alman toplumunca dışlanmış, horlanmış, çağ dışı ve ilkel bulunmuşlardır. Yabancıların yurt dışında horlanmalarının en temel nedeni görgüsüz davranışları olmuştur. Bunun tam tersi biçiminde davranan ve yaşayan göçmenler ise Alman toplumunca çok kabul görmese de aşağılayıcı ve küçük düşürücü davranışlara maruz kalmamışlardır. Bu bakımdan göçmenlerin, Almanya’daki tutum ve davranışları, onların Almanların gözündeki yerlerini belirlemiştir. Yazar, Türklerin yurt dışında yaşadıkları sorunları ele alırken konunun öteki tarafını da atlamamıştır. Sorunlara Türklerin bakış açısıyla yaklaşarak öykülerini kaleme alan Dayıoğlu, kimi noktalarda Türklerin yapmış oldukları yanlışlıkları gözler önüne serebilmek amacıyla, kimi olay ve durumlara Almanların bakış açısıyla yaklaşmıştır. Bunu da çeşitli öykülerde oluşturduğu kurgu ve konu seçimiyle gerçekleştirmiştir. “Vurdu Çıktı Gitti” adlı öyküde Almanya’ya çalışmaya giden Ekber, yıllarca madende çalışmıştır. Almanya’da en zor koşullarda çalışmasına, kötü koşullarda yaşamasına ve kendisini öteki göçmenlerden ayıran farklı hiçbir özelliğinin bulunmamasına karşın Almanlarca hiç horlanmamış ve kötü muamele görmemiştir. Ancak bu durumun bir nedeni vardır. Almanya’da sergilemiş olduğu davranışlarla çağ dışı ve görgüsüz hiçbir davranışta bulunmamaya özen gösteren Ekber, bu davranışlarının karşılığını da aynı şekilde almış ve hiçbir Almanın kendisine karşı olumsuz bir davranışını görmemiştir:

“Bizim vardiya başı var ya, beni çok sever. ‘Bu Ekber, çok iyi çocuk, akıllı çalışkan Türk, Güçlü Türk. Yıllardır, hiçbir zorluk çıkarmadı. Bizleri tedirgin etmedi,’ der. Almanların sevgisi kıttır. Onlara kendini sevdirmek, öyle zor ki!...

Ben onlarla iyi geçindim, tepem attığımda hep: ‘Adamlardan medeniyet öğren. kızdıkça bağırıp sövüp sayacağına, sille tokatla öfkeni indirmeye kalkışacağına, lafla anlat derdini’ diye dizginliyordum kendimi. Yeni geldiğim sıralarda Türkün biri, ‘Almanya’da rahat etmek istiyorsan, medeniyet öğren...’ diye akıl öğretmişti. Kulağıma küpe etmişim o arkadaşın sözlerini... Gösterilen işi yaptım, paramı aldım. Hasta masta da olmadım. Sokaklarda birahanelerde maraza filan da çıkarmadım. Karılarına kızlarına sataşmadım. Onlar da bana yaramaz bir şey yapmadılar Allah için... Haymdaki arkadaşlar ‘Ahmak’ diyorlar bana. Almanların beni sevmesini çekemiyorlar besbelli. Desinler. Onların demesiyle ahmak mı olacağım? Hır gülden elime ne geçecek? İyilik iki baştan olur derler. Ben iyiysem, onlar da bana karşı iyi. Tersini sınımadım. Bunca yıl gül gibi geçindik durduk... (GD, Vurdu, Çıktı, Gitti: 96)

a. Değişen Kültür ve Değişen Kimlik Yapısı:

Türkiye’den Almanya’ya göç eden göçmenler, Almanya’da kendi kültürlerinden çok farklı niteliklere sahip bir kültürün içinde yaşamaya başlamış ve buradaki yaşamlarını kolaylaştırmak amacıyla içinde buldukları yeni toplumun kimi özelliklerine uyum sağlamaya çalışmışlardır. Bu uyumun ölçüsü ve niteliği genellikle bireysel seçimlere ve içinde yetişilen ortama göre farklılık göstermiştir. Genellikle küçük ve kapalı yerleşim alanlarından göç eden göçmenler, Almanya’da daha muhafazakâr bir tutum sergileyerek ve kendilerini içinde yaşadıkları dünyaya kapatarak eski geleneklerini sürdürmüş ve değişime olabildiğince kapanmışlardır. Daha büyük yerleşim yerlerinden ve daha açık toplumların içinden göç eden göçmenlerse, içlerinde buldukları topluma daha fazla uyum sağlayarak değişime açık yaşamışlardır. I. kuşak göçmenlerin tutumları kendi içinde değişiklik gösterse de asıl değişim II. kuşak göçmen çocuklarında görülmektedir. İçine doğdukları ya da küçük yaşta geldikleri Almanya’yı ebeveynlerine nazaran daha yakından tanıyan bu kuşak, Alman okullarında okuyarak, Alman arkadaşlar edinerek,

Almanca konuşarak ebeveynlerine kıyasla Alman toplumuna daha fazla girmişlerdir. Hem bu kültürün içinde yetiştikleri hem de daha sosyal oldukları için onlarda görülen değişim ve uyum, ailelerine göre çok daha fazla olmuştur. Kimliklerini Alman değerler sisteminden bağımsız olarak oluşturamayan bu gençlerin kişisel özellikleri ve dünyaya bakışları da oldukça farklıdır.

“Küpelî Ertürk” adlı öyküde, ailesinden utanan ve onları reddeden Ertürk’ün dünyaya bakışı ve değerler sistemi ailesinden çok farklıdır. Kendisiyle konuşmak üzere Gençleri Koruma Bürosu’na gelen Burak Bey’le yaptığı konuşmada söylediği şu sözlerle, kişiliği oturmuş bir insan izlenimi çizer. Ertürk’ün sözleri kendi değer yargıları ile babasının değer yargıları arasındaki farkı gözler önüne serer:

“Özür dilerim, Ertürk, çok özel bir soru soracağım. Kulağındaki küpe babanı çileden çıkarmış. Seni kıyasıya dövmesine neden olmuş. Niçin takıyorsun onu? Anlamı ne?”

Ertürk dudağını bükerek belli belirsiz gülümsedi.

“Hoşuma gittiği için takıyorum. Arkadaşlar taktığı için takıyorum. Hiçbir anlamı da yok. Babamın bu küpe yüzünden beni öldüresiye dövmesi çok saçma. Bu benim özümü ilgilendiren bir olay. Onun karışması gerekmez ki! Babamın değer yargılarına göre, küpe takan erkek kötü kişidir. Kırmızı ceket, çizme giymek de adamlık ve erdem ölçüsü babam için.

“Oysa bugüne dek hırsızlık yapmadım. Kimseyi yaralamadım. Çevremdekilere zarar vermedim. Bu nedenle kendimi kötü değil, iyi insan olarak değerlendiriyorum. Babamla bu koşullarda anlaşmama imkân var mı?” (GD, Küpelî Ertürk:28)

Babasıyla kendisi arasındaki değerler farkını çok açık bir örnekle ifade eden Ertürk, Almanya’da edindiği kültür farkı neticesinde ailesiyle bir arada bulunamayacağını ve onların yaşadığı ortamda onlar gibi yaşayamayacağını ifade ederek bundan sonraki yaşamını nasıl sürdüreceğine dair seçimini yapar ve sözlerini şöyle sonlandırır:

“Babam artık peşimi bıraksın. Ben onlara yar olmam. Günü gelince Alman uyruğuna geçeceğim. Yaşamımı burada sürdüreceğim.” (GD, Küpeli Ertürk: 30)

b. Horlanma:

Almanya'nın işçi davetiyle pek çok milletten göçmenin işçi statüsüyle Almanya'ya gelmesi, Almanya'da çok kültürlü bir ortam yaratmıştır. Pek çok milletten insan bir arada yaşamak durumunda kalmıştır. Ancak Almanya örneğinde, Alman toplumu, farklı uluslardan gelen göçmenleri aralarına almak istememiş; onları, saç, göz ve ten renklerine göre ayırmış; kültürlerine, görünüş ve davranışlarına göre ikinci, üçüncü sınıf insan statüsüne koymuşlardır. Azınlıkları ve özellikle de Türkleri ten ve saç rengi; giyim kuşama, davranış ve konuşmaları nedeniyle yani kültürel farklılıklarından ötürü horlamışlardır. Bu dışlanma ve horlanma ise kültürlerin çatışmasını arttırmıştır.

“Yurdumu Özledim”de, Atıl, Almanya'ya geldiği ilk günden beri Almanlara, dostça yaklaşmaya çalışan, onlara saygıyla ve özveriyle davranan bir çocuktur. Her fırsatta onlarla iletişime girmeye, yakınlık kurmaya çalışır; ama her defasında asık suratla ve horlanmayla geri çevrilir. Onların öfkeli ve aşağılayıcı tavırlarına anlam veremese de çabalamaktan hiç vazgeçmez. Ancak en son karşılaştığı aşağılama ve ikinci sınıf insan muamelesi onda derin bir üzüntü yaratır. Her zaman alışveriş yaptığı marketten süt almak ister. Market sahibi ona süt satmak istemez. Market gibi öteki Almanların niçin kendilerine böyle davrandıklarına anlam veremez ve büyük bir hayal kırıklığıyla evine döner:

Bir gün bakkala gidip süt istedi.

“Yok,” dedi bakkal.

Atıl çayla ekmek alıp dükkândan çıkıyordu. Bakkalın kendisi yaşında bir çocuğa iki torba süt verdiğini gördü. Hemen geri döndü. Çocuğun elindeki süt torbalarını işaret ederek aynısından kendisine de vermesini belirtti.

Bakkal, “Yok... yok... yok!..” diye tersledi onu. Atıl direnerek yeniden çocuğun elindeki torbaları gösterdi. Bakkal bu kez daha çok öfkeleni.

“Ona var, sana yok. Sütü önce Almanlar alacak. Artarsa işçi alıcılara satabilirim!” diye bağırdı. Atıl bakkalın sözlerini anlamamıştı. Ama Alman çocuğa uyguladığı ayrıcalığı hemen sezinlemişti. Çaresizlik içinde dişlerini sıkarak oradan uzaklaştı. Çevrede başka dükkân olsa, o bakkala bir daha adım atmayacaktı. Ama yoktu...

Atıl yerli komşuların kendilerini hiç sevmediklerini bilmiyordu. Alman komşulara rastladıkça, babasının öğrettiği şekilde, “Günaydın” ya da “İyi akşamlar!” diyordu. Ancak onlar suratlarını asıyor ve çoğu kez başlarını çeviriyordu. Bu durum Atıl’ın çok ağına gidiyordu. Ama susmaktan ve dişini sıkmaktan başka bir şey gelmiyordu elinden. (YÖ: 72-73)

Aşağılanma ve horlanma Alman toplumunda o kadar yaygındır ki göçmenler ve özellikle de göçmen gruplar arasında Türkler, toplumun her kesiminde aşağılanmaya maruz kalmışlardır. Toplumdaki ayrımcılığı henüz kavrayamayacak yaştaki çocuklar bile parktaki akranı yabancı çocukları horlamakta ve aralarına almak istememektedirler. Alman çocuklarının bu davranışlarında ebeveynlerinin yabancılardan uzak durmalarıyla ilgili verdikleri öğütler etkili olmaktadır. Atıl’ın parkta Alman akranlarıyla oynamak isteyip de uzak durması da dışlanma ve aşağılanma korkusundan ileri gelmektedir:

Atıl, tahta sıralardan birine ilişerek onların oyunlarını izlemeye koyuldu. Karşısındaki sırada beş yaşlarında sevimli bir kız oturuyordu. Kucağında bembeyaz, minicik bir kedi yavrusu vardı. Atıl kızın yanına gidip kediyi okşamak için izin istemeyi düşündü. Ama yapamadı. Kız ondan yana bakmıyordu bile... Yeniden bakışlarını öteki çocuklara çevirdi; öyle güzel oynuyorlardı ki, kimi kaçıyor, kimi kovalıyordu. Atıl onların arasında olmayı çok istiyordu. Ama kovulmaktan korktuğu için yerinden kıpırdıyamıyordu. Daha önce birkaç kez Alman çocuklarına sokulmak istemiş, kovulmuştu hep. Yabancı olduğumuzu ne çabuk anlıyorlar, diye içini çekiyordu. (YÖ: 99)

Almanların, Türklere karşı tutumları ve Türklerin bu davranışlar karşısında sindirilmiş ve çekingen tavırları Atıl’ın başından geçen şu olayı gündeme getirmiştir: Bayan Frida, tesadüfen Atıl’ın sokakta yardım ettiği tek başına yaşayan yaşlı bir Alman kadındır.

Frida, elindeki poşetlerle yere yığılmış, bunu gören Atıl da çekinerek yanına yaklaşp poşetlerini toplamış ve onu evine kadar götürmüştür. Bu olaydan sonra Atıl'la Bayan Frida arasında bir arkadaşlık doğmuştur. Bu arkadaşlığın üzerine Bayan Frida, okuldaki derslerine yardımcı olmak için Atıl'a Almanca öğretmek üzere evine davet etmiştir. Atıl'ın ailesinin bu duruma verdiği tepki ise şöyledir:

Ana, “Yanlış anlamışsındır. Bildiğim kadarıyla, Almanlar, işçileri evlerine sokmazlar,” dedi.

Baba da anaya katıldı.

“Bence de öyle. Hele yaşlı Almanlar daha tutucu oluyorlar. Yabancı işçilerin ülkelerinde çalışıp para kazanmasını hoş görmüyorlar. Sanki Almanya'nın taşını toprağını kökten yiyip bitirecekmişiz gibi bakıyorlar bize. Kısacası ülkelerini paylaşmak istemiyorlar. Oysa yabancı işçiler Alman işçilerin yapmak istemediği maden ve ağır yapı işçiliği, çöpçülük vb. gibi işleri yapıyorlar burada. Sokakta yürürken, karşılaştığım Almanlar öyle bir tiksintiyle bakıyorlar ki, elin ayağın dolaşiyor. Yabancı olduğumuzu bir bakışta nasıl anlıyorlar, bilemiyorum. Diyeceğim o ki, yaşlı komşumuz seni evine çağırmamıştır. Hele sık sık ve Almanca öğretmek üzere çağırması olacağını hiç sanmıyorum.” (YÖ: 74)

Türklerle hiçbir şekilde iletişime girmeyen Almanlar, ne onların yaşadıkları bölgelere ve evlerine giderler ne de onların kendi yaşadıkları bölgelere gelmelerini isterler. Türklere potansiyel suçlu gözüyle bakar, onların kendilerine ve çocuklarına her türlü kötülüğü yapabileceğine inanırlar. Bu bakımdan özellikle çocuklarını, Türk toplumundan ve onların yaşadıkları muhitlerden uzak tutmak isterler. Atıl ve Eva arkadaş olmuşlardır. Eva'nın ailesi Atıl'ı tanımış, başlarda ona tepkili yaklaşımlar da sonrasında onun kötü bir çocuk olmadığı kanaatine varmışlar, onu evlerinde bile ağırlamışlardır. Buna karşın bir gün Atıl'dan yardım istemek için onların evlerine gelen Eva, Atıl'ın eve davetini çekinerek reddetmiştir. Reddini de anneannesinin Türklerle ilgili düşüncelerini söyleyerek açıklamıştır:

Atıl güler yüzle kızı eve davet etti.

“Olmaz,” dedi Eva. “Anneannem, ‘yabancı işçilerin evlerine girme. Sana kötülük edebilirler. Onlar çok kaba ve ilkel insanlar’, diyor. Evinize girmek isterdim. Ama korkarım, Anneannem duyarsa öfkelenir.”

Atıl’la babası donakaldılar. Ama Atıl kendini çabuk topladı. “Girme öyleyse ben hemen geliyorum.” diyerek... (YÖ: 113)

Atıl ve ailesi, Eva’nın rencide edici açıklamasını anlayışla karşılamıştır. Alman toplumunca horlanmaya ve dışlanmaya alışan Türkler, bu durumu olgunlukla karşılamayı ve alttan almayı da öğrenmişlerdir.

Almanya’da farklı inanç ve değerler sisteminin içinde yaşayan göçmenler, kendi inanç ve değerlerini açık bir şekilde ifade edememenin sıkıntısını yaşamışlardır. Göçmenlerin büyük bir çoğunluğu köy kökenli insanlardır. Bunlar, kırsaldan kalkıp Almanya’ya gitmişlerdir. Ancak kent kültüründen ve kentte yaşamının kurallarından habersiz olan bu bireylerin kimi görgüsüz ve çağ dışı davranışları nedeniyle Alman toplumunca horlanmış ve küçük görülmüştür. Bu tip davranışlar, doğu kültürüne uzak olan ve doğu kültürünü tanımayan batı toplumlarında, doğu kültür ve inancına karşı ön yargıların gelişmesine neden olmuştur. Medeniyetten uzak davranışlarda bulunan göçmenlerle doğu kültür ve inancını özdeşleştiren Alman toplumu, göçmenlerle onların kültür ve inanışlarını da küçümsemiştir. Ancak Alman toplumunun bu yanlıgısı ve genellemesi 80’li yıllarda Alman toplumunda “Türk düşmanlığına” kadar varmıştır. Sonuçta Almanlar, Türklerin yaşam biçimlerine dair her türlü özelliği çağ dışı olarak yorumlamışlardır. “Düşler” adlı öyküde Esin’le okul arkadaşı arasında geçen konuşmada, Esin’in Alman arkadaşının Türklerin inancına dair yapmış olduğu yorum, Türklerin Almanların gözündeki yerini açıklar gibidir. Üstelik bu sözler bir yetişkinin değil ufak bir çocuğun ağzından dökülmektedir. Bu durum, ebeveynlerinin ve yakın çevresinin etkisi altında olan çocukların, küçük yaştan itibaren Türklere karşı ön yargıyla ve öfkeyle yetiştiklerinin göstergesidir:

"Geri kafalı, çağdışı ve aptalsınız siz Türkler! Domuz eti yememek de ne demek oluyor? Kötü bir şey olsa, bizler yemezdik. Herhalde bizden daha akıllı, daha bilgili, daha uygar ve üstün olduğunuzu iddia edecek değilsin!.."

İnanç ve geleneklerinden ötürü böylesine aşağılanmak, Esin'in çok gücüne gitmişti. Oysa kendisi birçok kez domuz eti yemişti. Yemeyen ana babasıydı. Esin inadına o arkadaşına, "Ben domuz eti yerim," dememişti. (GD, Düşler: 115)

c. Almanların Gözünden Türkler:

Göçmenler, Almanların gözünde ilkel ve pis insanlardır. Göçmenlerin Alman toplumu içinde yerinin olmadığını, onların toplumu yozlaştırıp kirlettiğini düşünmektedirler. Alman toplumu, göçmenlerin Almanya'ya, Alman hükûmetinin davetiyle geldiği gerçeğini yadsıyarak onlara ülkelerini zorla istila etmiş düşmanlar gibi davranmaktadırlar. Oysaki göçmenler, Almanya'nın kalkınmasında ve müreffeh bir sanayi ülkesi olmasında büyük paya sahiptir. Almanya'da en alt düzeyde yaşayan vasıfsız Alman vatandaşları bile göçmenler sayesinde yaşam standartlarını yükseltmiş, rahat bir yaşama kavuşmuşlardır. Üstelik göçmenler Alman hükûmetinin katı tutumu ve Alman toplumunun dışlayıcı tavırları nedeniyle sınır dışı edilmek kaygısıyla bütün sosyal haklarından vazgeçerek ve toplumda uyumsuz ve dikkat çekici hiçbir davranışta bulunmayarak yaşamlarını sürdürmüşlerdir. Buna karşın Alman toplumu göçmenleri Almanya'da istememekte, onlara düşman gözüyle bakmaktadır:

"Bu yabancı işçilere hem kızıyorum, hem de acıyorum. Kızıyorum, çünkü onların yüzünden ülkemizde rahat yaşayamıyoruz. Mağazalar, sokaklar, birahaneler, parklar, sinemalar yabancı dolu. Uyum gösteremiyorlar bizim topluma, daha doğrusu göstermek istemiyorlar. Keyiflerince yaşamak istiyorlar hep. Sokaklarda kadınlarımızı tedirgin ediyorlar. Yaşadıkları evleri pis tutuyorlar..."

Biletçi atıldı.

"İşte bunlardan ötürü ben de sevmiyorum yabancı işçileri. Üstelik hiç de acımıyorum onlara."

Görevli “yanlış düşünüyorsun” gibisinden başını iki yana salladı. “Ben acıyorum. İyi davranmıyoruz onlara. Pek çoğumuz üçüncü sınıf insan gözüyle bakıyoruz yabancı işçilere. Alabildiğine horlayıp aşağılıyoruz. Düşünüyorum da, biz onların yerinde olsak, yabancı bir ülkede, huyunu suyunu bilmediğimiz insanlara üç beş kuruş karşılığında hizmet etmek zorunda kalsak, yaşam çekilmez olurdu. Bak, şu çocuğun durumuna. Yuvasında düşmüş yavru kuş gibi titriyor karşımızda. O da benim, benim gibi insan. Yurdundan kopup gelmiş, yabancıların arasında sığıntı gibi yaşamının ezikliği var üstünde. Şimdi bir de ailesinden uzak kalmanın korkusu sardı yavrucağı. Koskoca dünyada tek başına kalmış sanıyor kendini.

Biletçi, görevlinin görüşlerine katılmadığını bir kez daha belirtmekten kendini alamadı.

“Yine de acımak gelmiyor içimden. Kendileri yetmiyormuş gibi bir de sürüyle çocuk saldılar sokaklarımıza. Tümü de başka dünyalardan gelmiş garip yaratıklar gibi ayak altında dolaşip duruyorlar. İşte, en yakın örnek önümüzde! Babası bunu ne demeye getirdi sanki! Haydi, büyüklerin gücünden yararlanıyoruz diyelim, çocuklar niye? Bit pire gibi asalak bunlar, sırtımıza yük.”

“Orası öyle. Ama bunu başımızdakiler düşünmeli. Kanımca yabacı işçilerin çocuklarını yanlarına almalarına engel olamaz yöneticiler. Diyorum ya onlar da insan. Uzun süre yurtlarından, eşlerinden ve çocuklarından ayrı kalamazlar. Hem burada aileleriyle yaşayan işçiler, kazançlarının bir bölümünü bize geri veriyorlar sayılır. Öyle ya, kira ödüyor, yiyor, içiyor, geziyor, eğleniyorlar... Fena mı?”

Biletçi, “Ne olursa olsun, onlara hizmet etmekten hoşlanmıyorum,” diyerek kesip attı. (YÖ: 83-84)

d. Geleneklere Bağlılık:

Toplumların yaşantısı, gelenek görenekleri, hayata bakışları, ekonomik durumlarına göre farklılık göstermektedir. Tamamen farklı bir coğrafyada bulunan ve farklı bir toplum ve kültür yapısına sahip olan Almanya’ya, göçmenlerin alışma süreci oldukça zor olmuştur. Türk toplumundan oldukça farklı alışkanlıkları ve yapısı olan Alman toplumu, aynı zamanda gelişmekte olan bir sanayi toplumudur. Bilgi ve bilinç düzeyleri Türk toplumuna göre daha yüksektir. Özellikle, 1960’lı yılların Türkiye’sinden göç eden göçmenler için Almanya ve Alman toplumu oldukça gelişmiş ve ilerlemiştir.

Göçmenler her ne kadar bir yandan bu topluma uyum sağlamaya çalışsalar da öte yandan kendi kültür ve geleneklerinden vazgeçmek ve Alman toplumu içinde kaybolmak istememişlerdir. Kültürlerine ve geleneklerine Türkiye'dekinden daha çok sarılmışlardır. Dillerine, dinlerine, adetlerine, törelerine daha çok bağlanmışlardır. Bu durum özellikle I. ve II. kuşak göçmenlerinde görülmüştür.

Yetişkin çağına kadar Türkiye'de, Türk âdet, görenek ve alışkanlıklarına göre yaşayan göçmenlerin alışkanlıklarını değiştirmeleri de kolay olmamıştır. Batılı geleneklere, Batılı insanlara ve ilişkilere uyum sağlamak kolay değildir. Yaşamın her alanında karşılarına çıkan Batılı yaşam tarzının gereçlerini kullanmak da bir çaba gerektirmektedir:

Ana akşam yemeğini hazırlamıştı. Tencereyi masaya koyarken, kolu iskemleye takıldı. Az kalsın yemek devriliyordu. Sıkıntıyla “Off,” dedi. “ Masada yemek yemeye alışamadım bir türlü. İskemleye oturunca kendimi minarenin tepesinde sanıyorum. Yediklerimin nereye gittiğini anlayamıyorum.”

“Ben de,” dedi baba. “Masada yerken, yemeklerde yer sofrasındaki tadı bulamıyorum.”

Sonra Atıl' a döndü.

“Sen seviyor musun masada yemek yemeyi?”

Atıl başını öne eğmiş, gözlerini masa muşambasının çiçeklerine dikmişti. Babasının sorusunu duymadı. Baba, “N' oluyor?” gibilerden ananın yüzüne baktı. Ana, “Bilmem,” diye omuz silkti. Baba Atıl' ı dürtükliyerek sorusunu yineledi.

“Hey oğul, sen masada yemek yemeyi seviyor musun?” diyorum.

Atıl boş gözlerle baktı babasına ve soruyu tek sözcükle yanıtladı.

“Sevmiyorum.”

Sözünü sürdürebilseydi, “Sevmiyorum, burada hiçbir şeyi ve hiç kimseyi sevmiyorum!” diye bağıracaktı. Öylesine karamsar, kırık ve bunalmış durumdaydı o gün. Fakat ana babasını tedirgin etmemek için duygularını gizlemeye çalışıyordu. Bu nedenle dudaklarını sınıksız kapayıp sustu. (YÖ: 135)

Almanya'daki II. kuşak Türk çocuklarının uyum sürecinde göçmenlerin Türkiye'deki alışkanlıkları ve yaşam biçimleri farklılık yaratmıştır. Türkiye'de büyük yerleşim alanlarında yaşamış, batı kültürünü tanıyan ve eğitim düzeyi kısmen daha yüksek olan birinci kuşak Türkler, Almanya'da, getto tipi yaşamdan uzak kalmışlar, bu yaşamı seçenlere kıyasla Almanlara daha fazla uyum göstermiş ve daha az sorun yaşamışlardır. Bu kuşağın çocukları da uyum sürecinde ekonomik ve kültür düzeyi düşük olan I. kuşağın çocuklarına kıyasla daha az sorunla karşılaşmışlardır. Bunlar, akran gruplarınca dışlanmamış, onlara büyük oranda uyum sağlayabilmişlerdir. (TURAN, 1997: 182) Oysa küçük yerleşim alanlarından gelen II. kuşağın durumu farklıdır. Bunlar küçük yerleşim alanlarında geleneksel biçimde, tarım ya da hayvancılıkla yaşamışlar, toplumla olan ilişkilerini ahabalık, akrabalık boyutunda sürdürmüşlerdir. Sanayileşmiş büyük kentlerin yaşam biçimi ve ilişkilerine yabancı kalmışlardır. “Yurdumu Özledim”de Atıl'ın Almanya'da yaşadığı güçlüklerin bir kısmı da bu nedenden kaynaklanmaktadır:

Ya köyün insanları!.. Onlar bambaşkaydı. Her şeyleriyle bambaşka!.. İnsancıl, konuksever, hoşgörülü, gösterişten uzak, alçak gönüllü, saygılı ve sevecen... “Ah!” dedi Atıl. “Yabancılar bir gelseler de, görseler bizim insanımızı!.. Koca koca kentleri, düzgün yolları, beton evleri, akla gelmedik araçları var. Emme sevgileri kıt. Yurtlarından, yuvalarından kopup gelmiş yabancı işçilere, insanca davranmayı beceremiyorlar. Giyim, kuşam, düşünce ve davranışları kendilerinininkine uymuyor diye sevmiyorlar onları... Hele çocukları...”

Atıl bu noktada, Almanya'daki okul yaşamını anımsadı. Yüreği buz kesildi, tüyleri diken diken oldu. “Varsın olsun,” dedi. “Yollar çamurlu, evler yıkık dökük, insanların giysileri yırtık ya da yamalı, kediler köpekler bakımsız olsun. Bacalardan çıkan dumanlarla sokaklara tezek kokusu yayılsın varsın... Köyümüzün insanın bizim, yolları evleri bizim, kedileri, köpekleri ve de tezekleri bizim. İnsanımızın yürekleri sevgi yüklü. Yolları düzeltip evleri yenilemek, elektrik getirip her yeri aydınlatmak, evin içine musluk takıp su akıtmak, odalara televizyon kurmak... Zor değil ki! Elbet bir gün onları da yaparız.” (YÖ: 171-172)

Göçmenler Türkiye'deki yaşamlarını, Almanya'da da sürdürmeye çalışarak kimi durumlarda büyük yanlışlara neden olmuşlardır. Türkiye'de özellikle küçük yerlerde

yaşayan insanlar toplumsal denetim ve korumanın rahatlığıyla yaşarlar. Çoğu zaman tarlada bahçede çalışan ebeveynler çocuklarının peşine düşme gereği duymazlar. Çocuklarsa sokaklarda büyür; ancak yakın çevrenin denetimi ve ilgisiyle sürekli kontrol altında tutulurlar. Çoğu köy kökenli göçmen aileler, Almanya'da iş güç derdine düşerek Türkiye'deki gibi çocuklarını sokağa bırakmışlardır. Çocukların kendi kendilerine büyüyeceğini düşünmüşlerdir. Ancak iki kültür arasındaki farkı göz ardı etmişlerdir. Alman toplumu, Türkler kadar korumacı ve denetlemeci bir toplum olmadığı, üstelik göçmen çocukları dışladıkları için çocuklar, sokakta denetimsiz ve başıboş kalmışlardır:

...Neden dersin, köyde doğan çocuk, sokakta büyür biliyorsun. Yürümeye başladık mı, soluğu kapı önünde alırız. Kedi, köpek, tavuk peşinde koşmakla ya da çeşme ayağında çamur oynamakla geçer ilk yıllarımız.

"Okula bile öğretmenin, muhtarın dürtüklemesiyle yazılmaz mıyız? Babam beni okula yollamayı akıl ettiğinde, dokuz yaşında kazık kadar öğlandım.

"Bizimkiler, aynı düzeni burda da sürdürmek istiyorlar. Sanıyorlar ki, kendileri evcek para kırarken, çocuklar Almanya sokaklarında büyür gider! Oysa bizim sokaklar buradakilerden çok başkadır. Çocuk orada, herkesin gözetimindedir. Çokluk âdet, töre, sevgi, saygı ve de sövgü, adamlık, insanlık sokakta öğrenilir. Sokakta oynanan oyunlar bile bir şeyler katar çocukların kişiliğine.

"Köylerde insan iş sorumluluğunu çocuklukta üstlenmeye başlar. On kazla yirmi hindiye ya da altı kuzuyla sekiz keçiye baş olmak, sekiz on yaşında çocuk için az şey midir? Tarlaya ya da harmana aş taşımaya altı yedi yaşında başlar çocuklar. Bir bak- raç çorbayla bir sahan pilavı, döküp devirmeden, kendisini bekleyen büyüklere ulaştırmanın, bunu yaparken de adam yerine konmanın verdiği değerleri burada edinebilir mi?

"Burada sokağa dökülüp de yiten kuşaklar, çokluk köy kökenli ailelerin çocukları. Acı gerçek şu ki, uyumsuz Türk çocukları ve gençleri, kendi toplumlarına ters düşen, yeni kuşak Almanlarla bağdaşıyor. Erinde geçinde bu iki kesim birbirlerini buluyorlar. En azından bizimkiler, Almanların uyumsuzlarına öykünüyorlar. Yazık ki, kısa sürede sokaklara kurban oluyorlar. Benim de çok öğrencim yitti bu yolda.

"Ana baba işde, on yaşında bir kız bakıyor iki küçük kardeşine. Zaten kendisi çocuk! Hep birlikte dökülüyorlar sokaklara. Dosta düşmana karşı, rezillik de baştan aşıyor!

"Açıkçası arkadaş, Çardaklı'nın başına gelene oh diyemiyorum. Ama yürekten de acınamıyorum..." (GD, Kúpeli Ertürk: 11)

İki kültür arasında kalan gençler sonunda kendilerini yakın hissettikleri kültürün etkisi altına girerek o kültürün mensubu gibi yaşamayı seçmişlerdir. Azınlık kültürün, hâkim kültür içinde yaşamaya çalışması kolay değildir. Özellikle hâkim kültür içinde yetişmekte olan gençlerin hâkim kültür öğelerinin yerine azınlık kültürünün unsurlarını seçmeleri sıkı bir aile bağı gerektirmektedir. Ancak göçmen aileler, Almanya'daki yaşamlarını sürdürürken çalışma koşullarının yoğunluğu gibi nedenlerle çocuklarına kendi ulusal dil ve kültürlerinin önemini ve içeriğini öğretememiştir. Ulusal değer ve dilinin yaşamlarındaki eksikliği göçmen genç kuşağı Alman kültürünün kollarına atmıştır:

"Sadece babamla değil sorunum. Okulda Alman çocukların anneleriyle sık sık karşılaşırdım. Daha küçücükken, annemle ablalarımın onlardan değişik olduğunun bilincine vardım. Biraz büyüyünce, için için ailemden utanmaya başladım. Elimde olmadan, onları dışlamaya çalıştım. Küçükken, eve Alman arkadaşlarımı getirdim. Yer içer eğlenirdik. Yaşlarımız büyüyüp de bilinçlendiğimizde, ailemin bazı özellikleri, arkadaşlara batmaya başladı. Bizimkilerle dalga geçmeye kalkışanlar oldu. Ben de bir daha Alman arkadaşlarımı eve getirmedim.

"Bizimkiler onlarla köye gitmemi, her şeyimle oraya uyum göstermemi istiyorlar. Geçmişte kendileri buradaki topluma uyma çabası gösterebilirlerdi ya! Bunu yapmadılar. Bugün giyim kuşamımdan davranışlarımdan nasıl tedirgin oluyorsa, ben de onların giyim kuşamından, davranışlarından utanıyorum.

"Beni hem Almanların elinde büyütüp Alman okullarında okuttular, hem de kendileri gibi olmamı beklediler. Olabilir mi, ağabey? Lütfen söyleyin, kolay mı bu?

"Okulu da bu yüzden bıraktım. Evle okuldaki dünya bambaşkaydı, öğretmenlerimin, arkadaşlarımdan, ilişki içinde bulunduğum Alman ailelerin düşünce, davranış ve tutumları, olaylara yaklaşımları, kısacası yaşama bakış açıları, bizimkilerle taban tabana zıttı. Bunun bilincine varınca, ne yapacağımı şaşırdım. Eve mi uyayım,

yoksa dışarıya mı? Belki o aşamada ana babamın, ablalarımın ilgisi ağır bassaydı, onlara uyabilirdim.

"Böyle açmaza düşen pek çok arkadaşım var. Çoğu ailesinden koptu. Burada doğup büyüme bir kız arkadaşımı, ana babası köye götürüp evlendirmeye kalkıştılar. Kız daha on beş yaşındaydı. Ailesinden binbir zorlukla kaçtı. Benim gibi Gençleri Koruma Bürosuna sığındı. (GD, Kúpeli Ertürk: 28-29)

9. Din Sorunu

Farklı bir dil ve kültürden gelen yabancıların dinleriyle ilgili başlangıçta Alman toplumunda olumsuz bir tutum görülmemesine karşın, zamanla Almanlarda yabancılara ve özellikle de Türklere yönelik olumsuz duyguların pekişmesi ve düşmanca davranışlar dikkat çekmeye başlamıştır. İslam dernek ve cemaatlerinin çoğalmasından sonra Türklük adeta İslamlık olarak algılanmaya ve İslama karşı düşmanca duygular beslenmeye başlanmıştır. Ancak, Gülten Dayıoğlu, dış göçle ilgili roman ve hikâyelerini 1970 ve 80'li yıllarda kaleme almıştır. Bu yıllarda henüz din konusu, Alman toplumunca büyük bir sorun olarak algılanmadığı için Dayıoğlu da bu sorun üzerinde fazlaca durma gereği duymamıştır.

Göçmenler, göçün ilk yıllarında geçici bir süre Almanya'da yaşayacakları düşüncesinde oldukları için dinî gereksinimlerini karşılamaya yönelik cami, dernek ve cemaatlerin yoksunluğunu hissetmemişlerdir. Bir yandan dinlerini kendi iç dünyalarında yetersiz koşullarda yaşamaya çalışırken öte yandan Almanların dinlerine ve dinî uygulamalarına karşı özenli ve dikkatli davranmışlardır. Bu konuda Hıristiyanlıkla ilgili görüş ve söylemlerine dahi özen göstermişlerdir. Atıl'ın annesinin ona bu konuda verdiği öğütler, Almanya'daki yerleri ve konumlarıyla ilgili duyduğu endişeleri ve korkuları ifade eder gibidir:

"Almanya'da cami yok mu ki?"

"N'arasın cami, adım başı kilise dikmişler, ikide bir çanları çalar durur. Emme cami arama. Dinleri bizim dine benzemez. Hıristiyan diyorlar kendilerine."

"Gâvur mu yani?"

"Yok, oğul, yok! 'Gâvur' dedin mi, çok kızıyorlar."

“Neden? Biz burada Türk olmayanların tümüne de gâvur deriz ya!”

“Yanlımış dediğimiz söz, gâvur demek, dinsiz demekmiş. Oysa Almanların ve öteki yabancıların da dinleri var. Sakın hiçbir Alman’a gâvur mavur demeye kalkma emi! Öfkelenirler sonra. Oraya varınca, sana daha pek çok şey öğütleyeceğim. Gâvurların kuyruğuna basmaya gelmez.”

“Neden be ana? Onlardan mı korkacağız?”

“Bak hele, bu kabadayılığını köyde ko gayri! Neden dersen, orada dayılık mayılık sökmez. Elin memleketinde dalaşmaya değil, para kazanmaya gidiyoruz. Suyuna gideceksin adamların.” (YÖ: 13)

Kültür ve dil ikiliğinin yanı sıra göçmenlerin yaşadıkları bir başka ikilem de dini ikilem olmuştur. Özellikler II. kuşak göçmen çocukları iki farklı din arasında kalmanın yarattığı ikilemi daha yoğun yaşamışlardır. Daha önce hiç duymadıkları ve görmedikleri dini bilgiler ve uygulamalar onların gözünde Almanları dil ve kültürlerinin ötesinde iyice başkalaştırmış, ayrıklaştırmıştır. Atıl da Alman arkadaşlarıyla vakit geçirirken onların dinlerini ve dinlerinin gereği olan uygulamaları öğrenmiş, öğrendikleri karşısında hayrete düşmüştür. Bu yaşına kadar yalnızca “gâvur” olarak adlandırdığı ve dinlerinin ne olduğu konusunda hiçbir bilgi sahibi olmadığı Hıristiyanları ve Hıristiyanlık dinini, çocuk aklıyla kavramaya çalışmıştır:

Atıl bir ara “Noel ne bayramı?” diye sordu.

Çocuklar art arda dinsel bilgilerini anlattılar. İsa Peygamberden söz edilirken, Hans, Atıl’ın elini tuttu.

Gel bak, sana ne göstereceğim,” dedi. Birlikte öteki odaya geçtiler. Hans’lar bir köşeye minicik temsili bir ağıl yapmışlardı. Otların ve samanların üzerinde alçıdan yapılmış koyunlar ve kuzular vardı. Onların arasında duran, yine alçıdan yapılmış genç ve güzel bir kadın, kucağındaki bebeği sevecenlikle bağrına basmıştı.

Hans, “Burası,” dedi. “İsa Peygamberin doğduğu yeri simgeliyor. İşte bu güzel kadın Meryem ana, kucağındaki bebek de İsa Peygamber...”

Atıl şaşırıp kaldı.

“Neden yaptınız bunları?”

“Dinsel bayramlarda böyle görüntüler yapılır. Bak, şurada da İsa Peygamberin öldürüp çarmıha gerilişi canlandırılıyor.”

Gerçekten ötede, toplama işareti biçiminde bir tahta çapraza, bal mumundan yapılmış, yarı çıplak bir erkek heykeli çakılmıştı.

Hans bu konuda pek çok şey anlattı. Onu dinlerken Atıl'ın ağzı açık kaldı.

Bu sırada Eva yanlarına geldi.

“Sizin dinsel bayramınız yok mu?”

“Var,” dedi Atıl. Sonra Ramazan ve Kurban Bayramlarını anlattı.

Hans ona, kendi diniyle ilgili birkaç soru sordu. Atıl iyi Almanca bilmediği için bu soruları ayrıntılı olarak yanıtlayamadı. Tam söz kapanmak üzereyken, Herbert, “Babam diyor ki, Türkler, domuz eti yemezmiş. Doğru mu bu?” diye sordu.

“Evet,” dedi Atıl. “Biz Müslümanız. Domuz eti bize haramdır.”

Herbert şaşırıldı.

“Sen de yemiyor musun?”

“Hayır, yemiyorum.”

Adolf söze karıştı.

“Çok garip. Ben pek severim. Sen neden yemiyorsun?”

Atıl, tiksintiyle yüzünü buruşturdu.

“Domuz insan ve hayvan dışkısı yermiş. Eti de karnımızda kurt yaparmış...”

Adolf bu sözlere kızdı.

“Tüm uygar uluslar yiyor domuz etini. Yalnızca Müslümanlar yemiyor. Herhalde Müslüman olmayanların tümü de aptal değil. Kafanı işlet. Kötü olsa, biz de yer miyiz?”

Atıl tartışacak gücü bulamadı kendinde, boynunu bükerek sustu.

Hans onun sıkıldığını sezinleyince, konuyu değiştirip Noel Baba'dan söz açtı.

“Noel gecesi, Noel Baba sırtında armağan torbasıyla bacalardan evlere girer. Biz uyurken, başucumuza çeşitli armağanlar bırakır. Bunu biliyor muydun?”

Atıl, Hans'ın sözlerini yanlış anlamış olmaktan korkuyordu. Bu nedenle şaşkın şaşkın yüzüne bakarak başını iki yana salladı. Onu zor durumdan Eva kurtardı.

“Atıl, bu gece başucuna çorap koy. Noel Baba belki sana da gelir. Çorabın içine armağan koyar.”

Atıl, Hans'ın sözlerini yanlış anladığını öğrenince, sevindi. Konuyu daha iyi kavrayabilmek için merakla sordu.

“Noel Baba bu gece herkese armağan bırakır mı?”

Eva bilgiç bilgiç yanıtladı.

“Bize bırakır, ama sen başka dindensin. Belki bırakır, belki de bırakmaz.”

Atıl'ın aklı karmakarışık olmuştu. Eve döndüğünde, duyduklarını, gördüklerini anasına birer birer anlattı.

Anası, “Biz Müslümanız. İnançlarımız, törelerimiz, bayramlarımız ayrıdır,” dedi. (YÖ: 148-150)

Göçmen gruplar arasında özellikle Türklerin Almanlarca dışlanmasının temel nedenlerinden biri de etnik farklılıklarının yanında dinî farklılıklarının da bulunmasıdır. Dinleriyle de Almanlardan ayrılan Türkler, Alman toplumuyla neredeyse hiç ortak noktada buluşamamaktadırlar. Oysaki öteki etnik grupların çoğunluğu, Almanlarla aynı dine inanmakta, dinî törenler de Almanlarla aynı ortamı paylaşmaktadırlar. Atıl'ın etnik farklılığının yanında dinî farklılığıyla öteki göçmen çocuklar ve Almanlardan ayrılan yanını görmesi, kendisini tanımlaması dikkat çekicidir:

...Öteki yabancı öğrencilerin durumu bazı yönlerden daha iyiydi. Atıl bunu seziniyordu. Giyim kuşam, davranış ve tutumlarıyla onlar Almanlara daha yakındılar. Din farklılıkları da yoktu. Haftanın belli günlerinde okula özel giysileri içinde din öğretmeni geliyordu. Türk öğrenciler bu derslere girmiyorlardı. O süre içinde bahçede oynuyor ya da sınıfta ödevlerini yapıyorlardı. Oysa İtalyan, İspanyol, Yugoslav, Yunanlı işçi çocukları din derslerini Alman öğrencilerle birlikte izliyorlardı. (YÖ: 137-138)

10. Dönüş Kararı ve Yaşanan Sorunlar:

1973 ekonomik krizinin ardından Almanya'da başlayan kimi ekonomik sorunlar Almanların göçmenlere bakışını değiştirmiştir. Almanlar, 70'li yıllara kadar Almanya'nın ekonomik olarak kalkınmasında yapı taşı olarak gördükleri göçmen işçileri, 1973'ten sonra ekonomik anlamda fazlalık olarak görmeye başlamışlardır. Ekonomik krizin ardından Almanya'da artan işsiz sayısı, Alman toplumunda göçmenlerin yerli halkın iş imkânlarını elinden aldıkları fikrini yaratmıştır. Bu durumda göçmenlerin ülkelerine geri dönmeleriyle Almanya'daki işsizliğin son bulacağını düşünmüşlerdir. Ancak bu noktada gerçekleri saptıran Almanlar, göçmenlere haksızlık

etmektedirler. Çünkü Alman hükümeti gelişmeye başlayan sanayinin yarattığı istihdam açığını iş gücü ithali yaparak gidermek istemiştir. Ancak 1961’de Almanya’da 572 bin dolayında iş gücü açığı bulunurken yerli halkta 94 bin dolayında işsiz bulunmaktadır.(ERYILMAZ:1996) Bu durumun da gösterdiği gibi göçmenler, yerli halkın çalışmak istemediği işlerde çalışmış, ekonomiyi güçlendirerek yerli halkın çalışabileceği iş imkânlarının yaratılmasını sağlamıştır. Bu açıdan göçmenler yerli halkın iş imkânlarını ellerinden almaktan çok, onlara uygun istihdam alanlarının yaratılmasını sağlamışlardır.

Göçmenlerin ülkelerine geri dönmelerini isteyen Alman hükümeti de göçmenlere yönelik teşvik politikaları uygulayarak dönüşü cazip hale getirmiştir. Geri dönmek isteyen göçmenlere, yurt dışında çalıştıkları sürede biriken primlerini geri vereceğini açıklayan Alman hükümeti bu yolla Türkleri teşvik etmiştir. Eline toplu para geçeceğini gören göçmenler, hem işsiz kaldığı süreçte elindeki parayı tüketmeden yurduna dönecek, üstüne üstlük primlerini de alacaktır. Bu politika da göçmenlerin dönüş kararını etkilemiştir.

Krizle birlikte Almanların göçmenleri fazlalık olarak görmeleri, zamanla toplumdaki neo-naziler ve milliyetçi kesimlerin, duygularını ayaklandırmaya ve bu kesimlerin göçmenlere karşı baskı ve şiddete dayalı davranışlarda bulunmalarına neden olmuştur. Özellikle göçmen gruplar arasında Türklere karşı takınılan tavırlar, öteki yabancı gruplardan farklılık göstermiş; toplumda yerli halk arasında Türk düşmanlığı baş ortaya çıkarmaya başlamıştır. 1991-92 yıllarına gelindiğinde bu düşmanlık, Almanya’da yaşayan Türklere karşı saldırılara; birinde üç, birinde beş kişinin ölümüne yol açan kundaklama olaylarına kadar varmıştır. (ERYILMAZ:1996) Bu süreç Almanya’da yaşayan göçmenleri tedirgin etmeye başlamış ve göçmenler Almanya’da kendilerinin ve ailelerinin can güvenliğinden endişe etmişlerdir.

Ekonomik krizde işsiz kalan göçmenler, bir yandan ellerindeki parayı Almanya’da tüketmemek için, bir yandan Alman kültürüne uyum sağlayan çocuklarının asimile olmalarını engelleyebilmek için öte yandan da Almanya’da baş gösteren yabancı

düşmanlığından endişe ettikleri için Türkiye'ye dönüş kararı almışlardır. "Şılak Satı'nın Aşk Evi" adlı öyküde, Şılak Satı, Almanya'da son dönemde yaşanan baskı ve şiddetten korkmuştur ve Almanların bu tutumlarını şöyle eleştirir:

"Ulan biz köpek miyiz be? Yalanacak kemik var diye kuçu kuçu edip çağıracaklar. İşlerine gelmeyince de hoooşt çekip kovacaklar!

"Kuyrukları sıkışınca 'Gelin,' dediler. 'Hem de tezden gelin! Çağırılan yere gidilmez mi? Yer yerinden oynadı Türkiye'de. Açı, hatta toku, köylüsü, kentlisi, şalvarlısı poturlusu... karınca sürüleri gibi oğul uşak, bit yavşak, dizek dizek Almanya'ya aktılar.

"Doğrusu ya, ben köyümde aç açık değildim. Millete özencimden geldim buraya! Gün gelip de dövüle sövüle kovulacağımızı bileydim, adım atmazdım. Az aşım, dirlikli başım, der otururdum köyümde. (GD, Şılak Satı'nın Aşk Evi: 98-99)

1973 kriziyle birlikte Almanya'nın karışması Türklerin de Almanya'yla ilgili düşüncelerini değiştirmiş, Türkler bu koşullarda ne düşüneceklerini ve nasıl davranacaklarını şaşırılmışlardır. Bu noktada Almanların kendilerine uyguladıkları baskı ve şiddet karşısında Türk hükûmetinin duruşunu da eleştirmişlerdir. "Şılak Satı'nın Aşk Evi" adlı öyküde Şılak Satı, bu düşüncelerle dönüş konusundaki kararsızlığını yansıtır:

"Nerde kaldı Türk Alman dostluğu? 'Türkler dostumuz,' diye mangalda kül bırakmayan büyükler nerde? Türk düşmanlarına neden höt söt diyemiyorlar? Gazeteler hemen her gün bizi yazıyor. Dükkânı basılan, işyeri yakılan, dövülen, öldürülen... Türklerle ilgili haberler tümen tümen! Türk dostlarındansa ses soluk yok. Bizim devlet de oldum olası dilsiz! Avrupa'da Türkler, Almanların şamar oğlanı oldu. Elbet tarih bunu da yazar!"

Şılak böyle böyle atıp tutarak içinin şişini indiriyordu. Ama sıra her şeyi tepip gitmeye gelince yapamıyordu, ilerde pişman olmaktan korkuyordu. Bir de "Çekip gidersek, bizi istemeyenlerin ekmeğine yağ sürmüş olacağız. İnadımıza direnelim! Bu ülkenin taşında toprağında etimiz, tırnağımız kaldı. Almanlar kadar bizim de hakkımız var Almanya'da. Gitmeyelim. Sonuna dek dayanalım!" diyenler bölüyordu aklını. (GD, Şılak Satı'nın Aşk Evi: 99)

Almanların tutumlarını ve Türklerin Almanların tutumlarına bağılı olarak aldıkları kararları gözden geçiren Satı, kendisi de gidişata göre karar almak ister:

Ne var ki, olaylar giderek alevleniyordu. Bu arada fabrikalarda işçi kısıntısı da olaylara paralel olarak sürüyordu. Kesin dönüşler başlamıştı. Almanya'dan usanmış olanlar, "İstenmeme" havasına kendilerini kolayca kaptırıyorlardı. (GD, Şıllak Satı'nın Aşk Evi: 99)

...

"Yahu daha ne olanağı umuyorsun? Adam sana resmen git diyor. İşten atıp ekmek kapını kapadı. İlle de kedi yavrusu gibi ensenden tutup sınırdışı etmesi mi gerek? Alman adama avantadan zırnık koklatmaz. Bunca yıldır tanımadın mı adamları? Aslında şu günde, gidelim mi kalalım mı sorusunu sorabileceğimiz, akli başında birileri gerek bizlere. Devletin kolu uzun derler ya, hiç bizden yana uzadığı yok. En iyisi, yine her zaman ettiğimiz gibi kendi göbeğimizi kendimiz keselim." (GD, Şıllak Satı'nın Aşk Evi: 100)

...polis işsizleri daha sıkı izlemekteydi. Giderayak başına yunmaz arınmaz işler gelir diye hep tetikte yaşıyordu. Bu durum da onu pek sıkıyordu. (GD, Şıllak Satı'nın Aşk Evi: 101)

Şıllak Satı, sonunda baskılara ve söylentilere daha fazla dayanamayıp Türkiye'ye dönüş kararı alır ve doğru karar aldığına kendisini de inandırarak sevinçle Türkiye'ye döner:

Onunla birlikte başkaları da ayaklandılar. Sevinçten coşa taşa güle oynaya geldikleri, karınlarını doyurduğu için ikinci vatan belledikleri Almanya'ya lanet ve ilenç yağdırarak ülkeye döndüler. (GD, Şıllak Satı'nın Aşk Evi: 101)

a. Dönüşe Karar Veremeyen Ebeveynlerin Durumları:

Göçmenlerin dönüş kararına etki eden unsurların en önemlilerinden biri de işten çıkarılmaları olmuştur. Almanya'ya para kazanmak ve birikim yapmak amacıyla gelen göçmenler, temel amaçlarını sarsan etkilerden ötekilere kıyasla daha fazla etkilenmişlerdir. Karı koca işten çıkarılan göçmenler, birikimlerini harcama korkusuyla bir an önce Türkiye'ye dönüp sahip oldukları birikimlerle yatırım yapmak istemişlerdir. "Sünnetli mi Sünnetsiz mi?" adlı öyküde, işten çıkarılan Rüstem Türkiye'ye dönüp dönmek konusunda kararsızlıklar yaşamaktadır. Rüstem, Almanya'daki olumsuz gidişe karşın Türkiye'de yaşayacakları sorunları düşünmekte ve pişman olmaktan korkmaktadır:

Türkiye'ye dönenlerden, işte böyle böyle haberler geliyordu. Çoğu durumundan hoşnut değildi kısacası.

Yüreği olan, "Döndüğüme pişmanım," diyordu açık açık. Durumu kendine yediremeyenlerse, "Hal böyle, ama direneceğiz. Zaten şerbetliyiz bu tür dertlere," yazıyorlardır. Arada bir de, "İyi ettik de döndük. Taşına toprağına kurban olduğum memlekette dünya varmış be! Vallahi, buraya gelince, yeniden doğmuş döndüm! Onca yıl gurbette, keten bokta çürür gibi çürümüşüz. Yarın ahrette başımız bedenimiz bizden Almanya'nın hesabını sorarsa yandık!" diyerek, ülkede kurduğu yeni düzeni övüne övüne anlatanlar da çıkıyordu.

Rüstem Çakır bunları duydukça ellerini kışının üstüne kenetleyip tırıs tırıs bir yürüyüş tutturuyordu Almanya sokaklarında. Yürürken düşünmek daha kolayına geliyordu. Evde karısı ya da çocukları olur olmaz bir laf atıp darma duman ediyorlardı kuruntularını. Özellikle karısı onun dalıp dalıp gitmesine kıyamıyordu.

"Yahu, düşününe düşününe beynin aşınacak. Koyver her şeyi engenine! Vurup gidelim," diye çıkışıyordu. (GD, Sünnetli mi Sünnetsiz mi?: 34-35)

Dönüş kararı almakta zorlanan göçmenler, kararlarına yardımcı olacak her türlü olay ve durumu yakından takip etmekte; bir yandan Almanya'daki ekonomik sıkıntı ve işsizliğin seyrini izlerken öte yandan Türkiye'ye dönüş yapan göçmenlerin durumlarını

gazete ve dergilerden takip etmekte; dönen yakınlarının Türkiye’de karşılaştıkları sorunları ve memnuniyetlerini doğrudan kendi ağızlarından öğrenmektedirler. “Gözaltında Yaşamak” adlı öyküde, Güler’in anne ve babası da Türkiye’ye dönüş kararı almakta güçlük çekse de geldikleri ilk günden itibaren aldıkları karardan memnun, mutlu bir yaşam sürmektedirler. Ancak Güler’in Almanya’da yaşayan dayısı Türkiye’ye dönmek konusunda büyük kararsızlık yaşamakta, her mektubunda abla ve eniştesinin ağzını arayarak onların durumu öğrenmek istemektedir. Mektuptaki sorgulamaları geri dönüş fikrine karar veremeyen göçmenlerin kararsızlıklarının boyutunu açık bir şekilde göstermektedir:

“Öyle ya,” dedi ana. “Ne varmış göçü göze alamayacak? Bunca döküp düşünmeye değer mi? Cehenneme taşınmıyorsun ya! Olup olacağı, doğup büyüdüğün yere döneceksin. Buranın Almanya’dan kalır yanı var mı?”

“Yok canım! Hele koynunda paran olduktan sonra! Ama gel de anlat bizim kayınçoya! Her mektubunda memleketin ahvalini soruyor. ‘Kentteki yaşamını girdisiyle çıktısıyla yaz,’ diyor. Aslında kesin dönüş yaptığıma pişman olup olmadığını anlamak istiyor. Ama bunu açıkça soramıyor. Konuyu kıyısından köşesinden kurcalayıp duruyor. Tüm sorularını bir bir yanıtlıyorum. Yeri geldikçe, ‘Döndüğüme pişman değilim, tersine, Allaha şükrediyorum,’ diyorum. Ama inanmıyor besbelli. Öteki mektupta yine evirip çevirip aynı soruları soruyor.” (GD, Gözaltında Yaşamak: 53)

Almanya’daki yaşam koşullarına alışan göçmenler bir yandan Türkiye’ye dönmek isterken öte yandan Almanya’daki düzenlerini bozmak istemezler. Türkiye’ye dönmek, yeni bir düzen kurmak ve yeniden uyum sürecinden geçmek demektir. Bu güçlüklerle katlanmak istemeyen göçmenler, Almanya’daki düzenlerinin bozulmasını istemezler. Ancak, onlar için dönüşten başka yol da kalmamıştır:

Sıllak da için için, gidişat iyi değil! Burada ne demeye siftimeyim? Almanya’da sonuncu olacağıma, memlekete gider birinci olurum, diye hazırlıyordu kendini. Yine de fabrikadaki işini kendiliğinden bırakmaya kıyamıyordu. Erinde geçinde çıkışının verileceğini biliyordu. Önünde örnekler yaygındı. Özellikle eski işçiler mimlenmişti. İş

sahipleri onlardan bir ayak önce kurtulmayı amaç edinmişti. Öyle ki, üste para vermeye bile gönüllüydüler. (GD, Şılak Satı'nın Aşk Evi: 100)

Uzun yıllar Almanya'da zor koşullarda çalışarak bir yer edinmeye çalışan göçmenlerin, bu kadar emek verdikleri ve ekonomisini kalkındırdıkları bir ülkede istenilmeyen, üçüncü sınıf insan olmaları, göçmenlerde üzmüştü yaratmıştır. Göçmenler, her ne kadar yıllar boyunca Alman toplumunca dışlanmış olsalar da Alman ekonomisinin iş gücü gereksinimi nedeniyle Alman hükûmetince kullanılmış, çalışma ve barınmalarına olanak sağlanmış, sınır dışı edilmemişlerdir. Ancak, zamanla Almanya'da artan işsizlik ve göçmenlere duyulan gereksinimin azalması sonucunda, Alman hükûmetinin, göçmenlere yönelik politikaları da biçim değiştirmeye başlamıştır. Hem Alman hükûmeti hem de Alman toplumunca dışlanan ve horlanan göçmenlerin, Almanya'daki yaşamları gün geçtikçe zorlaşmaya başlamıştır. Bu durum, kendi halinde yaşayan, suya sabuna dokunmayan göçmenlerin ağırlığına gitmiştir.

Biri çıkıp da "Yahu bunca emek verdik buraya. Gerçi parasıyla çalıştık ama parayla yutulmayacak işleri bile yaptık. Hem de hiç yüksünmeden. Almanya'nın temel harcını alın terimizle kıldık. Almanın bizi eteğinden ekmek kırıntısı gibi silkeleyip atmasına baş mı egeceğiz?" deyince hemen o kişiye katılıyordu.

"Elbette baş eğmeyeceğiz. İp inceldiği yerden kopuncaya dek direneceğiz."

Milletin ağzında bir direnme lafı dolaşıyordu. Ama yolunu yöntemini bilen eden yoktu. Sadece Şılak değil, yerleri pirenlenenlerin tümü, benzer ikilemler ve çelişkiler içinde debelenip duruyorlardı. (GD, Şılak Satı'nın Aşk Evi: 100-101)

Göçmenlerin dönüş kararına etki eden unsurlardan biri de Alman toplumunun tarihsel geçmişidir. II. Dünya Savaşı yıllarında Adolf Hitler yönetimindeki Almanya'nın Yahudilere uygulamış olduğu soykırım, tüm dünya haklarının zihninde Alman toplumunun oldukça kötü bir yer etmesine yol açmıştır. Türkler, yurt dışında kaldıkları sürede oldukça soğuk ve katı buldukları Alman toplumundan çekinerek yaşamış, onları rahatsız edecek tavırlardan kaçınmıştır. Özellikle Nazi yanlısı ve milliyetçi kesimlerin

ekonomik krizden sonra aşırı davranışlarıyla dikkatleri üzerlerine çekmeleri, Türklerin zihinlerinde yer etmiş olan korkuların açığa çıkmasına yol açmıştır. Şılak Satı, göçmenlerde açığa çıkan bu korkulara kendisini pek kaptırmamaya çalışsa da alevlenen olaylardan tedirginlik duymuyor değildir:

"Yahu, bu Alman milletiyle kakışmaya gelmez, geçmişte Yahudiye ettiklerini unutmayalım. Allah ellerine fırsat vermesin! Valaha bizi de sabun mabun yapmaya kalkışrlar ha!" diyenler de çıkıyordu arada.

Böylelerine Şılak, "O kadar uzun boylu değil! Bizi sabun yapacak adam daha anasından doğmadı! Türk demişler bize be! Zaten öyle bir şey yapmaya kalksalar, bizden yapılan sabunun köpüğü Almanya'yı boğar," diye dayılanıyordu.

Ne var ki, olaylar giderek alevleniyordu. (GD, Şılak Satı'nın Aşk Evi: 99)

Türklerin tedirginlikleri, günden güne çoğalan kimi olaylarla daha da fazla artmaktadır. Yalnızca milliyetçi kesimlerin değil; Alman polisinin de karıştığı tatsız olaylar, Türklerin, dönüş fikrini güçlendirmiştir:

Alman polisler sudan bir nedenle bir evi basmıştı. Arama sırasında savunmasız bir Türkün üstüne çullanıp oracıkta hık diye ölmesine neden olmuşlardı.

Olay duyulunca, Türkler küplere bindiler. Gazeteler, televizyon, radyo günlerce bu olayı konu edindi. Ama yargıç ortalıktaki yaygarayı hiç umursamadı. Sonuçta polisler serbest bırakıldı.(GD, Şılak Satı'nın Aşk Evi: 101)

Göçmenleri dönüşe teşvik eden bir başka unsur da Almanya'da yetişen çocuklarının durumları olmuştur. Almanya'da başıboş dolaşan bu çocuklar, kendilerine ve ailelerine yararları dokunmayan bireyler olarak yaşamaktadırlar. Üstelik Alman kültürünün gençler üzerindeki etkisi yaşları ilerledikçe artmakta, belli bir yaşın üstündeki gençleri Türkiye'ye dönmeye ikna etmek güçleşmektedir. Çocuklarının geleceklerine yönelik endişe duyan göçmenler, Türkiye'ye dönerek onlara bir düzen kurmak düşüncesiyle de geri dönüş fikrine sıcak yaklaşmaktadırlar:

Rüstem Çakır oğluna hiç renk vermiyordu.

“Hele bir iyice döküp düşüneyim de...” deyip lafı kapatıyordu. Oğlanın üstüne varmak işine gelmiyordu. Türkiye’ye dönmek için evden kaçan, aileden kopan genç kızlardan, delikanlılardan haberi vardı.

Göç kaygısı Rüstem Çakır’ın önüne aşılmaz bir dağ gibi yığıla kalmıştı. Öncelikle oğlanı sade yağdan kıl çeker gibi sıyırması gerekiyordu Almanya’dan. İş bununla bitse, bal şeker! Bir de köyde, suya sabuna dokunmadan, düzen kurup yeniden adam katarına katılma uğraşı vermek zorundaydı. (GD, Sünnetli mi Sünnetsiz mi?: 35)

Göçmenlerin dönüş fikriyle ilgili kafalarını kurcalayan bir başka sorun da döndüklerinde yaşayacakları uyum sorunları olmuştur. Özellikle toplumun kendilerine bakışıyla ilgili endişe duyan göçmenler, Türkiye’de nasıl karşılanacaklarını bilememektedirler. Kültürel sorunlar bir yana, Almanya’dan yüklü bir birikimle dönecek olan göçmenler, sahip oldukları birikimlerin yakın çevrelerinde ve yaşadıkları bölgelerde dikkat çekeceğini ve insanlarda kıskançlık uyandıracığını düşünmektedirler:

Anası yürekten sevinirdi evcek dönmelerine. Ama kardeşleri ne diyeceklerdi bakalım. Bahçeye ev yaptırmaya kalkıştığında, elbet üçü de tedirgin olacaktı. Onca yıl tarlayı bağı onu hesaba katmadan evirip çevirmeye alışmışlardı. Ayrıca kendisi Mark zengini olmuştu. Onlarsa, eşeğin kuyruğu gibi ne uzayıp ne kısalmışlardı. Durumunu çekemezlik edebilirlerdi. Yengeleri de evin eşyasına bozulacaklardı. Bunu da adı gibi biliyordu.

Bakalım köylü ne hava çalacaktı? Hoş geldinlerle koltuklayacaklar mıydı? Yoksa dirsek mi göstereceklerdi?

Nasıl davranırsa davransınlar, Yahya’yı yadırgayacakları kesindi. Oğlanın tipini kendinin içi götürmüyordu. Köylünün iyice zıddına gidecekti. Saçları önden kıpık da, ardından omuzlarına dek uzundu.

...

Rüstem Çakır, “Kızlar tez yassılır, emme ille oğlan! O az biraz başımı ağrıtır köy yerinde,” diyerek için için ahlanıp vahlanıyordu. (GD, Sünnetli mi Sünnetsiz mi?: 36-37)

b. Dönüş Kararına Çocukların Bakışı:

1973 ekonomik krizi ve Alman teşvik politikasıyla ülkelerine geri dönme kararı alan göçmen ebeveynlerin, başlangıçta yaşadığı en büyük sorun, aile bireylerini dönmeye ikna etmek olmuştur. Bu konuda eşlerin birbirleriyle çok büyük uyuşmazlıkları olmamasına karşın ebeveynlerin, Almanya’da doğup büyümüş ve Alman yaşamına alışmış çocuklarıyla uzlaşmaları oldukça güç olmuştur. Almanya’da doğup büyümüş göçmen çocukları, Alman eğitim sisteminde Alman arkadaşlarıyla eğitim görmüş, Almancayı, ana dillerinden daha iyi konuşur ve anlar duruma gelmiş; Alman toplumunun içinde, Alman yaşam biçimine eğilim göstererek yaşamış; dillerinden, kültürlerinden ve geleneksel değerlerinden kopmuşlardır. Hatta kimileri Türkçeyi unutmuş, Almancayı ana dilleri gibi benimsemişlerdir. Özellikle çalışma yaşamı içinde ilgi görmedikleri ebeveynlerinin yerine Alman arkadaşlarını koymuş ve bir Alman gibi Almanya’da yer edinmişlerdir. Türk yaşam biçiminden, değerlerinden ve dilinden uzaklaşan bu bireyler, ebeveynlerinin Türkiye’ye dönme kararına şiddetle karşı çıkmış, Türkiye’ye dönmek için direnmişlerdir. Özellikle Almanya’da doğup Alman dil ve kanunlarını bilen çocuklar, Türkiye’ye dönmek için Alman hükûmetinden sığınma istemiş, ailelerinden koparılıp Almanya’da kalmayı talep etmişlerdir. Türkiye’ye dönmek istememelerine karşın ailelerinden kopamayan çocuklarsa istemeye istemeye dönüş yapmış; ancak Türkiye’de ciddi uyum sorunları yaşamış ve mutsuz olmuşlardır. Ebeveynlerse bir yandan ailelerinin birliğini korumak ve çocuklarını kaybetmemek için didinirken öte yandan onların mutlu olmaları için ellerinden geleni yapmışlardır.

“Küpeli Ertürk” adlı öyküde Yakup, karısıyla birlikte Almanya’ya çalışmaya gelmiş, Almanya’da doğan oğulları Ertürk’ün bakımını üstlenmeleri için Türkiye’deki iki kızını da birkaç yıl sonra yanlarına aldırıştır. Yetişkin olan kızları, Ertürk anaokuluna başlayınca çalışmaya başlamış ve ailecek Almanya’da çalışarak iyi para

biriktirmişlerdir. Yoğun çalışma koşullarında ailesinin ilgisinden yoksun kalarak büyüyen Ertürk, zamanla Türkçeyi unutmuş ve ailesinden koparak bir Alman gibi yaşamaya başlamıştır. Kriz nedeniyle işten çıkarılan Yakup, oğlunun ve kızlarının gidişatını beğenmeyince Türkiye'ye dönme kararı almıştır; ancak ilgisizlik nedeniyle Alman kültüründe bir Alman gibi yetişen Ertürk, babasının bu kararına karşı çıkmıştır. Ertürk'ün babasıyla aralarında geçen konuşma şöyledir:

Oğlan fıırdamış sirke gibi kabardı kalktı. Beti benzi kül oldu.

“Nayn, nayn, hayır! Köye hayır! Gitmem oraya!” diye patırdamaya başladı. Üstüne varmadım. Aşağıdan alarak, ‘Gitmeyip de ne yapacaksın, oğlum?’ dedim. ‘Elin memleketine kazık kakacak değilsin ya! Önünde sonunda gideceğiz buradan. Zaten istemiyorlar bizi. Duvarlardaki yazıları okumuyor musun? Türklere yapılan insanlıkdışı saldırıları görmüyor musun?..’

“Oğlan sabırsızlıkla sözümü keserek, ‘ Ne olursa olsun, köye gitmeyeceğim. Orada yaşayamam. İsteyen, Alman uyruğuna geçebiliyor. Ben de öyle yaparım,’ demesin mi?

“Tepem attı. ‘Sen,’ dedim. Aklımı mı yitirdin? Et tırnaktan, burun yüzden ayrılır mı? Sen Türksün. Vatanın Türkiye. Ne demekmiş, Alman uyruğuna geçmek? Sütsüzlüğün âlemi yok. Öyle bir gidersin ki!..’ deyince, sinsi sinsi güldü.

“ ‘Boşver, baba! Beni zorla götüremezsin. Eğer dayakla zorlamaya kalkışırsan, Gençlik bürosuna bildiririm,’ dedi. (GD, Kúpeli Ertürk: 20)

“Sünetli mi Sünetsiz mi?” adlı öyküde babası Türkiye'ye dönme kararı alan Yahya, Almanya'dan ayrılmak istememektedir. Alman kültüründe yetişen Yahya, Türkiye'deki yaşamın güçlüklerini ve orada yaşayacağı uyum sorunlarını bilmektedir. Yahya, her ne kadar çok sevdiği babası Rüstem Çakır'a karşı çıkmak istemese de onun dönüş kararına sıcak yaklaşmamaktadır:

Kızlar ses etmiyordu, ama Yahya gitme lafı açıldı mı, hemen karşı çıkıyordu.

“N'olacaktı Türkiye'ye gidip de? Şurda düzenimiz iyi. Ben de kafama göre bir iş arayayım. Birkaç yıl daha yaşayalım Almanya'da. Bir daha nereden geleceğiz?” diye oyalamaya çabalıyordu ana babasını. (GD, Sünetli mi Sünetsiz mi?:35)

“Küveli Ertürk” adlı öyküde oğluna Türkiye’ye dönmek istediklerini söyleyen Yakup, oğlunun itirazlarını görmüş; ancak onu çok önemsememiştir. Kendisine karşı gelen ve küpe takan oğluna attığı dayak sonucunda onu hepten kaybetmiş ve bir daha geri döndürememiştir:

“ ‘Boşver, baba! Beni zorla götüremezsin. Eğer dayakla zorlamaya kalkışırsan, Gençlik bürosuna bildiririm,’ dedi.

“O gün o sözleri laf yerine koymamıştım. Demek ki, oğlan daha o zamandan kuruyormuş bu düzeni. Bileydim, dayak mayak atar mıydım? Küveli de olsa bağırma taş basıp yüzüne gülerek alır, memlekete giderdim. Orada amca ve dayılarıyla gösterirdik gününü. Ama ayamadım. Cahillik ettim. Küpe yüzünden attığım dayak, oğlanın ekmeğine yağ oldu. Her yanı çürük içinde ya! Büro hemen sahip çıktı... (GD, Küveli Ertürk: 20)

B. GERİDE KALANLARIN YAŞADIKLARI SORUNLAR

Göç yalnızca göçe katılan bireyleri değil; ailelerini -eşlerini, çocuklarını, anne ve babalarını- da yakından ilgilendirmektedir. Göçe katılmayan; ancak göçten etkilenen bu bireylerin yaşamlarında göçle birlikte pek çok olumlu ve olumsuz değişiklikler meydana gelmiştir. Göçün sağladığı ekonomik refah düzeyiyle daha rahat koşullarda yaşamaya başlamışlardır. Ancak geride kalan bu bireyler, çocuklarından, eşlerinden ve babalarından uzakta yaşamının zorluklarıyla tanışmışlardır. Çocuklar baba özlemiyle ve baba figürünün eksikliğiyle yaşamak durumunda kalırken anne ve babalar çocuklarıyla ilgili beklentilerini ertelemiş ve çoğunlukla geride kalan gelin ve torunlarıyla birlikte bir yaşam sürdürmenin zorluklarını yaşamışlardır. Göç sürecinin en ağır koşullarına ise genellikle geride bırakılan ve eşsiz yaşamak zorunda kalan kadınlar katlanmıştır. Eşli yaşama gereksinimlerini karşılayamayan bu kadınlar genellikle feodal aile yapısı içinde ezilmiş, çocuklarına hem anne hem babalık yapmaya çalışmış, kayınvalide ve kayınpederlerinin baskılarına boyun eğmiş ve küçük yerde eşsiz yaşamının yarattığı sıkıntılara katlanmak zorunda kalmışlardır.

Çalışmamızın bu bölümünde göçe doğrudan katılmayan; ancak göçün tüm etkilerini yaşayan bireylerin yaşadıkları sorunlar üzerinde duracağız:

1.Beklentiler ve Hayal Kırıklıkları

Göçün ortaya çıkış nedeni bireylerin ve devletlerin göçle ilgili beklentileri ve hayalleri olmuştur. Bireyleri ve devletleri hareket geçiren ekonomik beklentiler, göçü yaratan birincil unsur olmuştur. Beklentileri, yalnızca göçmenler düzeyinde düşünmemek gerekir. Eşleri, babaları, çocukları göçmen olan ve onların yolunu gözleyen geride kalan ailelerin de göçle ilgili büyük beklentileri olmuştur. Ancak bu beklenti ve hayallerin tamamının karşılanması mümkün olmamıştır. Ne Türkiye ne de Türkiye’de kalan göçmen aileleri, göçle ilgili hayal ve umutlarına kavuşabilmiş; böylelikle göçün yarattığı hayal kırıklıkları ortaya çıkmıştır.

Türkiye'nin göçle ilgili beklentileri öncelikle ekonomik beklentiler olmuştur. Yurt dışında çalışan vatandaşlarının Türkiye'de yaşayan ailelerine gönderecekleri ve Türk bankalarında birikim yapacakları dövizlerle yeni yatırımlar yapılacağı düşüncesi ekonomik beklentilerin temelini oluşturur. Öte yandan birkaç yıl sonra ülkelere dönecek olan göçmenlerin yurt dışında gördükleri yenilikleri ve teknolojik gelişmeleri Türkiye'ye getirecekleri, ayrıca sanayinin çeşitli kollarında çalışan göçmenlerin ülkelere döndüklerinde edindikleri bilgi ve birikimlerle sanayinin gelişmesine katkıda bulunacakları hayali Türkiye'nin göçten beklentileridir. Ancak bu beklentiler kısa sürede yerini hayal kırıklıklarına bırakmıştır. Türkiye'ye akan dövizler yatırıma dönüştürülemediği, ülkeyi daha fazla dışa bağımlı duruma getirmiştir. Göçmenler birkaç yılda geriye dönmemiş, kazanımlarını yatırıma dönüştürmemişlerdir. Ayrıca sanayinin hiçbir kolunda, bilgi sahibi olabilecekleri işlerde çalıştırılmadıkları için de sanayinin işleyişiyle ilgili bilgi edinememişlerdir. Böylelikle Türkiye'nin göçle ilgili beklentileri tamamıyla bir hayal kırıklığıyla sonuçlanmıştır.

Geride kalan bireylerin özellikle ekonomik beklentileri gerçekleşmiştir; ancak göçün önceden düşünülmemeyen sıkıntıları büyük hayal kırıklıkları yaratmıştır. Bunların, göçle birlikte gelirleri artmış; refah düzeyleri, toplumdaki ekonomik ve sosyal statüleri yükselmiştir. Böylece daha rahat koşullarda, daha iyi yerlerde yaşamışlar, maddi isteklerine kavuşmuşlardır. Ancak, geride kalan bireylerin ekonomik sorunları kalmasa da eşlerinin, babalarının ve çocuklarının eksikliklerinden kaynaklanan başka sorunlar gündeme gelmiştir. Göçe katılan ya da göçün gerisinde kalan bireyler, yakınlarının eksikliklerini hissetmiş, onlara özlem duymuşlardır. Geride kalan çocuklar Türkiye'de anne-baba sevgi, ilgi ve denetiminden mahrum, başıboş kalmışlardır. Uzun yıllar, birbirinden uzak kalan eşler ve anne-babayla çocuklar arasında soğukluk girmiş, aile bağları çözülmüştür. Ailenin Almanya'da yaşayan çocuğuyla Türkiye'de kalan çocuğu arasında kardeşlik duyguları gelişmemiştir. Küçük yerlerde eşinden uzak yaşayan kadınlara, toplumun bakışı değişmiş; bu kadınlar kayınvalide ve kayınpederle yaşamının zorluklarına katlanmak zorunda kalmışlardır. Neticede göç, göçmenlere

ekonomik anlamda refahlı bir yaşam sağlasa da onların sosyal yaşamlarını ve aile yapılarını zedelemiştir. Bu zedelenmenin bireyler üzerindeki etkisi büyük olmuştur. Çalışmamızın bu bölümünde, geride kalan bireylerin yaşadıkları sorunları, Gülten Dayıoğlu'nun yapıtlarından hareketle açıklamaya çalışacağız:

Yakınlarını yurt dışına göçmen olarak gönderen ailelerin ekonomik anlamda büyük beklentileri olmuştur. Bunlar, göçmen yakınlarının yokluğundan duydukları eksiklikleri ve özlemleri, ekonomik kazanımlarla ve rahat bir hayatla telafi etmeye çalışmışlardır. Özellikle küçük yerlerde eşsiz yaşamının zorluklarını yaşayan kadınların en büyük avuntusu eşleri Türkiye'ye döndüğünde kendilerine sağlayacağı olanaklar olmuştur. Kayınvalidesiyle yaşayan Emiş'in hayalleri ve avuntusu da bu yöndedir:

Emiş Habibe nineye sonuna kadar dayanmaya kararlı idi:

Kocalarımız orada ne ederlerse etsinler. Artanı bize yeter. Erkek dediğin eskimez ki!.. Hem öteki gelinler gibi kadifede, boyun altınında, bilezikte gözümüz yok. Başka düşler kuruyoruz biz. Adamlarımız dönünce, kasabaya göç edeceğiz. Orada çiftler çiftler arsa aldık. Saray gibi ev yaptıracağız. Evimizin çok çok odaları, odalarında koca koca pencereleri olacak. Altına sıra sıra dükkânlar dikeceğiz. Bizimki, “Kafamız kızarsa oradan da kente göçeriz, elden eksiğimiz mi var?” diyor mektuplarında. Anlayabildin mi ninem? Gözüne diken olup battık. Emme, durucu değiliz buralarda. İçinizden sıyrılıp gideceğiz. Bacaklarınızı uzatıp rahat rahat oturun. (GK, Yemi Gür Gelen Eşşekler: 48)

Yurt dışına göçmen gönderen köylülerin göçle ilgili beklentileri, köydeki yaşamlarını iyileştirmek içindir. Kimi durumlarda bunlar köyden şehre ya da kasabaya göç etmeyi düşünseler de köyde kalmaya kararlı olanların hayali, yaşadıkları hayat ölçüsündedir. Arsa almak, ev yaptırmak, tarla almak, tarlayı sürececek iş makinesi almak, hayvan sayılarını çoğaltmak bu isteklerin başında gelir. “Turna Gelin” adlı öyküde Derviş'in babası oğlunun askerden döndükten sonra Almanya'ya işçi olarak gitmesini ister. Böylelikle oğlunun Almanya'da çalışıp kazanacağı paralarla Türkiye'de müreffeh bir yaşama kavuşmak, iş makinesi, otomobil, tarla emlak ister. Derviş ise Almanya'da canını dişine takarak çalışır ve para biriktirir:

Derviş askerliğini bitirince, babası, “Almanya’ya git, yağmur yağarken, eller gibi biz de dolduralım testimizi. Bir tıkm ekmeğin ardında solucan gibi sürünüp durmayalım. Para kazan. İyi bir bıçkı makinesi al. İş kurup adam katarına katılalım!” demişti.

Derviş, üç yıldır yurtdışında çalışıyordu. Azla geçinip kazancının çoğunu biriktiriyordu. Babası mektuplarında, Makine parası tamamlanınca, bir otomobil almalısın,” diye yazıyordu. Daha sonra birkaç dönüm de tarla edinsek,” demeye başladı. Her mektupta yeni bir istek atıyordu ortaya. Ve “Sakin paranı çarçur edip kariya kıza kaptırma!” diye öğütler veriyordu oğluna. (GK, Turna Gelin: 23)

Göçmen yakınlarının Almanya’da kısa sürede daha çok birikim yapmasını sağlamak amacıyla köylülerin başvurdukları kimi uygulamalardan akıl ve mantıktan çok uzaktır. Dervişin babası, oğlunun evlenmesini ister. Evlendiğinde Alman hükûmetinin yapacağı aile yardımıyla ellerine daha çok para geçeceğini söyler:

Aslında bu düşünüyü sadece mürüvvet görmek için kurmamıştı. Yurtdışında çalışan evli işçilerin eline, bekârlardan daha çok para geçtiğini öğrenmişti. "Serçe kadar kızın ne yükü olacak? Bizim yediğimizle o da doyar. Geline hem işe koşarız, hem de Derviş, evlilerin aldığı parayı almaya başlar. Ne de olsa para, paradır. Sıçan sidiği bile denize katkı olur. Üç yerine beş koyar bankaya ve düşlerimiz bir ayak önce gerçekleşir. Bıçkı aygıtı çalışmaya başladı mı bak sen şenliğe! Kapının önüne, gıcır gıcır bir araba çekeriz. Sekiz on dönüm tarla ile sulak yerden bahçe alırız. Evin kadınları görveri ekerek oyalanırlar. Allah'tan başka bir şey istemem gayri..." diye geçiriyor, bunları dua gibi dilinden düşürmüyordu. (GK, Turna Gelin: 25)

2. Bölünmüş Aile

Yurt dışına göç, başlangıçta kısa süreli anlaşmalarla yapılmıştır. Göçmenlerin Almanya’da birkaç yıl çalıştıktan sonra ülkelerine geri dönmeleri hedeflenmiştir. Ancak göçmenler, Almanya’da birikimlerini artırmak ve dönüşlerinde daha rahat bir yaşam

sürmek amacıyla kalma sürelerini uzatmış, geri dönüşlerini belirsiz bir tarihe ertelemişlerdir. Göçmen işçilerin yarısından fazlası evli ve çocuklu erkekler olduğu için bunların Türkiye’de kalan eşleri ve çocuklarının bekleyişleri de tıpkı çalışma süreleri gibi uzamıştır. Bu bekleyişlerde Türkiye’de kalan eşler ve çocukların yaşadıkları sorunlar, bir dönem Türkiye gündeminin parçası olmuştur.

a. Ayrılıklar, Özlemler:

Göçmenlerin ve göçmen yakınlarının yaşadıkların en büyük sorunlardan biri de ayrı kaldıkları, eşleri, nişanlıları, çocukları ve evlatlarından uzak yaşamaları olmuştur. Yılda ancak bir aylığına izne gelebilen göçmenler bu zaman diliminde yakınlarıyla hasret gidermekte ve bir yıl boyunca bu gelişleriyle yetinmektedirler. Ancak yurt dışına birikim yapmaya giden göçmenler, kısa sürede olabildiğince çok birikim elde edebilmek için yıllık izinlerinden feragat edip Türkiye’ye gelerek harcayacakları paraları birikimlerine katmak istemektedirler. Bu durum, göçmen yakınlarının ve göçmenlerin birbirlerine duydukları özlemi arttırmaktadır. “Turna Gelin” adlı öyküde sevdiği kızla evlenmek üzere köye gelen Derviş ve onun gibi Almanya’da çalışan göçmenler, köy meydanında yakınlarınca büyük bir özlem ve sevinçle karşılanırlar. Köylülerin Almanya’dan gelen yakınlarını karşılama anları şöyle anlatılır:

Derviş’in babası düğün kurmuş bir haftan beri davul dövdürüyordu. Cip köye girerken şenlikle karşılandı. Derviş, göz yaşları içinde, cipten inip babasının boynuna sarıldı. Camiin önü ana baba günüydü... Oğlunu, kardeşini, yavuklusunu, kocasını ya da babasını bekleyen özlem dolu insanlar, yeni gelenlerin başına üşüşüyor: “Kamil’i gördün mü?”, “Bizimki neyle geliyor acaba?”, “Babamın izni ne zaman başlıyor?”... diye art arda sorular yağdırıyorlardı. Babası Derviş’i kalabalığın arasından sıyrıp eve soktu. Anasıyle, kardeşleri, özlemlerini gidermek için durup durup boynuna sarılıyorlardı. (GK, Turna Gelin: 27-28)

i. Yalnız Kalan Eşlerin Durumları:

Kocalarını Almanya'ya gönderen eşler, anne ve babalarının yolunu gözleyen çocuklar, uzun yıllar ailelerinden uzak kalmanın sıkıntısını yaşamışlardır. Kadınlar köy yerinde ya da büyük kentlerde kocasızlığın vermiş olduğu sıkıntı bir yana çocuklarına hem anne hem baba olmuş, yaşamla tek başlarına mücadele etmek zorunda kalmışlardır. Bu durum onları yormuş, zamanla sağlıklarının bozulmasına neden olmuştur. Bu duruma katlanamayan kimi kadınlar, kocalarından ayrılmayı seçmişlerdir. Anne ve babalarından uzak yaşayan çocuklarda ise ilgisizlik ve sevgisizlikten kaynaklanan sorunlar ortaya çıkmıştır.

Elmas, kocasından uzun zamandır ayrı olmanın verdiği üzüntü ve stres nedeniyle sağlık sorunları yaşamaktadır. Doktora gider. Durumunu açıklamaya çalışır. Kocasının Almanya'da olduğunu öğrenen doktorun bu sosyal meseleye parmak basışı dikkat çekicidir:

“Nerede kocan?”

“Almanya’da.”

“Hah,” dedi doktor. “Deminden beri söylesene bunu.”

Bu da ötekilerden, diye düşündü. Gözlem kağıdına gerekli notu yazıp şakaklarını ovmaya başladı. Bir yandan da düşünüyordu: Her gün köylü, kasabalı ya da kentli birçok kadın geliyordu karşısına. Hemen hepsi erkeklerinden uzak kalmış ve özvarlıklarına baskı yapmaktan, bunalıma düşmüş kadınlardı. Elmas Çelik de onlardan biriydi. Fakat onun ayrı bir yönü vardı: Bilinçliydi. Evli misin deyince, "Eh," deyip susmuştu. Gerçekten, yedi yıldır erkeksizdi. Sosyal yönden bakılırsa, evli, tıp yönünden incelenirse duldu. İşte bu çelişki kadınları yere vuruyor, dedi kendi kendine. (GK, Ebemkuşağı: 10-11)

Küçük yerlerde yaşayan göçmen eşlerinin sıkıntısı, ötekilere nazaran daha çoktur. Bunlar eşli yaşama gereksinimlerini karşılamayan; ama toplumda ayıplanmak

kaygısıyla sıkıntılarını içlerine atan kadınlardır. Bu sıkıntı, zamanla kadınların sağlıklarını ellerinden almaktadır:

Elmas boynunu bükerek derin derin içini çekti, "Ben de bunu istiyorum. Kaynanam, 'Öteki kadınlarınki de can, diyor onlar da kocasız. Emme, umursadıkları yok, sesleri solukları çıkmıyor,' diyor. Yalan söylüyor. Hepsi de mum gibi eriyorlar. Emme, kınanmaktan korktukları için dişlerini sıkıp, dertlerini dışa vurmuyorlar. 'Kocamızı isteriz,' diye ortaya atamıyorlar kendilerini. Oysa sustukça, içleri düğüm düğüm dert bağıyor. Ben yedi yıl sıktım dişimi, sonunda bu hale düştüm. Onlar da hasta. Alaman'dan silaya gelen kocalar, ilk iş olarak, karılarını arkalarına takıp doktora götürüyorlar." (GK, Ebemkuşağı: 19-20)

Eşlerinin yokluğu kadınlarda ciddi psikolojik sorunların ortaya çıkmasına neden olur. Eşleri olmayan bu kadınlar, çevrelerinden yoğun bir baskı görmektedirler. Bu durum onların katlanmakta zorlandıkları eşsizliğin yarattığı sıkıntıyı artırmakta ve durumu daha çekilmez bir düzeye taşımaktadır:

Alnında biriken terleri, yazmasının ucuyla silerek, "Bak," dedi. "Bu ter var ya! Gece gündüz bırakmıyor yakamı. Bir de iç sıkıntısından zorum var. Gün oluyor, yüreğim avuç içine alınmış gibi sıkılıyor. Gün oluyor, davul gibi güm güm ediyor. Bazı bazı, uçan kuşun kanadı gibi hiç duraksız deli deli çarpıyor. Soluğum daralıyor. Başım fıldır fıldır dönüyor. Son günlerde, ikide bir, gözümün önünde ebemkuşağı belirmeye başladı. Alıyle, moruyle, sarısıyla, yeşiliyle... Bildiğimiz, ebemkuşağı sarıyor dört bir yanımı. O zaman iyice bunalıyorum. Deliresim geliyor, çemberin içinde tutsak kalmış sanıyorum kendimi. Ebemkuşağından kurtulmak için köyün yamacındaki Karapınar'a doğru bir koşu tutturuyorum. Oradan da öte yandaki değirmene atıyorum kendimi. Ama oluyor, kurtulamıyorum bir türlü..." (GK, Ebemkuşağı: 13)

Bazı günler gerçekten yere göğe sığmıyorum. İçimin yangınından, yüreğimin sıkıntısından, dünyamı şaşırıyorum. O zaman çocuklarımı dövüyorum. Hem de öldüresiye. Eterlerini ısırp, butlarını bura bura morartıyorum. Sonra pişman olup

ağlamaya başlıyorum. Bildiğin gibi ağlamak değil, Gözyaşlarım seller gibi boşanıyor. Bedenim fiske fiske kabarıyor. Alarıp morarıyorum. Elim ayağım buz kesiliyor. Bedenimden can çekiliyor... Sonra birkaç gün tümden değişiyorum. Yangın bungun Elmas gidiyor yerine güleç yzly eski Elmas geliyor... Günler geçince yeniden bunalmaya başlıyorum. Bazı günler için sıkıntısı tepemden aşıyor. Kalkıyorum tabancayı doldurup havaya üç beş el ateş ediyorum. Silah patladıka sıkıntılarım dağılıyor. (GK, Ebemkuşağı: 15-16)

Eşleri Almanya’da olan bu kadınlar, yıllarca eşlerinden haber almamalarına ya da eşleri Almanya’da başka kadınlarla evlenip yuva kurmasına rağmen, eşlerinden umudu kesmemekte, her an onların dönebileceği düşüncesiyle ayakta kalmaktadırlar. Elmas da kocası kendisini defalarca hayal kırıklığına uğratmasına rağmen, kayınvalidesinin bir sözüne kanarak tekrar umutlanmıştır. Kocasına eskisi gibi güzel ve sağlıklı görünmek için doktor yollarını tutmuştur:

N’olursun, o güne kadar iyileştir beni! Eskisi gibi olayım. Yüreğimdeki sıkıntılarını yok et. Bedenim acı acı terlemesin. Soluğum tıkanmasın. Çevremdeki ebemkuşağını kaldır. Dizlerimi güçlendir. Yanaklarım pembeleşsin. Donuk bakışlarım ışıklansın. İkide bir kendimden geçip bayılmaktan da eksikleniyorum. Bu da bitsin gayri. Dertlere, bayılmadan göğüs gerebileyim.” (GK, Ebemkuşağı: 20)

Eşlerinin hasretini çeken kadınlar yalnızlıklarının sıkıntısını gidermek için türküler söyler, maniler dzerler:

Biliyor musun? Bizim köyde beni trkye yakmışlar: Neler diyorlar neler... Dirhem yiyen köpek kudurur. Emme, duymazlıktan geliyorum... Bağ bahçede yalnız kalınca, ben de kendi kendime mani dzyorum. İçimden geliyor. Derdimi dile getirince, tasalarım dağılıyor. Bir kez başladım mı kendiliğinden, art arda ağzımdan dökülüyor maniler. Dolu bir testiye başaşağı edince, sular nasıl boşalır? İşte yle oluyorum. Dedike deyesim geliyor:

Ak tren kara tren,

Kocaları götüren,
Alamanya değil mi?
Gelinleri bitiren...

Ekmeğe kuru demeseydin,
Çorbaya sulu demeseydin,
Beni buralarda koyup da
Alamanya'ya gitmeseydin...

Kimse duymadı bunları. Duysalar, sakız eder, ağızdan ağıza gezdirirler. (GK, Ebemkuşağı: 16)

“Emekli Ferhat” adlı öyküde, Almanya’da çalışan Ferhat’ın, eşi Şerife de yıllarca yalnız yaşamış, çocuklarını tek başına büyütülmüştür. Kocasının gönderdiği paralarla çocuklarını yetiştirmiştir. Etrafındaki insanların kıskançlıkları ve dedikodularının yanı sıra kocasızlık Şerife’yi acınacak duruma düşürmüştür:

Eltisi önceleri onun yakınmalarını dinlerken, "Oh, beter ol beygir karı! Bin beter ol!.. Kocan Almanya'dan Markları akıttıkça, mal üstüne mal edindikçe, tafrandan yanına varılmazdı. 'Beş katlı apartmanımız, takside üç arabamız, filan yerde arsamız... var,' diye geg geg geçirdin. Şimdi de ağla biraz!" derdi için için.

Şimdilerde acıyordu Şerife'ye. Hem de yürekten acıyordu. Kadıncağız gerçekten yirmi iki yıl birer aylık izinler dışında, koca yüzü görmeden dul kadın gibi ömür sürmüştü. Adam ilk yıllar izine geldikçe, bir bebek dolayıp gitmişti başına. Kaynatası, kayınları, olmazını oldurmada, çıkmazını çıkar kılmada el vermişlerdi. Ama yine de onca yıl ateşten gömlek gibi bedenini saran yalnızlık içinde kıvranıp durmuştu Şerife. (GD, Emekli Ferhat: 128)

Geride kalan eşlerin kocalarından uzak yaşamalarının yarattığı sıkıntıların yanında mahalli baskılara ve aile büyüklerinin sıkı denetimlerine maruz kalmaları da ayrı bir sıkıntı yaratmaktadır. Özellikle küçük yerleşim yerlerinde kocalarında uzak yaşayan kadınlar, ahlaki kaygılarla dikkatleri üzerine toplamakta ve sürekli göz hapsinde

yaşamak durumunda bırakılmaktadırlar. Sosyal baskının yanında kayınvalide ve kayınpederlerinin sıkı denetim ve göz hapsi de onların yaşamlarını güçleştiren bir başka unsur olmuştur. Geride kalan bu kadınların toplumdan dışlanmalarının bir başka nedeni ise genellikle eşlerinin Türkiye'deki yaşamlarını idame ettirmek amacıyla göndermiş oldukları paraların ve müreffeh yaşam düzeyinin çevrede kıskançlık uyandırmasıdır. Ebemkuşağı adlı öyküde Elmas, kayınvalide ve görümcesinin kendisine karşı tutumlarından çok üzülmemektedir:

... 'Dayan Elmas, her şeye dayan, dostu düşmana, Elmas günüsünde kül oldu dedirtme,' dedim, kendi kendime... 'Elin lafi ev dışında kalır,' derler. Emme, benim evin içinde de düşmanlarım var. Kaynanam, elim ve görümcem. Ellerinden gelse, beni bir kaşık suda boğacaklar. Kaynanam, başı dara geldikçe, hemen beni iğneler. Dışsız ağzını fırın gibi açtı mı, alev saçır içime, 'Erkeksizlik başına vurmuş. Kızgın kedi, eşek deli, elleme Kadirim yumuşacık Alaman karısını sarsın. Senin gibi yarık topuklu, ekşimik suratlı karıyla ömür tükenir mi? Eyi etmiş, yaman etmiş Kadirim. Helal olsun!...' diye bar bar bağırır yüzüme. Eltim, kaynımdan, on beş günde bir mektup alır. Karşıma geçerek, çatır çatır okur. Kaynım olacak düzrü, Alaman'da ne olup bitiyorsa, irin suratlı karısına yazıyor. Kadir'den yana haberler de oluyor mektuplarında. Yok araba almışmış... Yok Alaman karıya altın bilezik bozmuşmuş... Yediklerini içtiklerini bile yazıyor. Mektubun birinde, 'Dinine lanet Alaman yengeme gâvur demeye tanık gerek, şeker gibi, bal gibi kadın. Evine gittiğimde, yerlere komuyor beni,' diyor. Sonra, 'Sakın mektubun burasını Elmas yengeme okuyuverme,' diye yazıyor. Elti köpeği durur mu? Hepsini, her yerini bir satırcık atlamadan okuyor. Kocasının, 'Seni özledim. Oranı buranı öperim, koklarım,' diye yazdığı yerleri bile inadına okuyor. (GK, Ebemkuşağı: 14-15)

Eşlerinden ayrı kalan kadınların yaşadıkları en önemli sıkıntılarda biri de eşli yaşama gereksinimlerini karşılayamamalarıdır. Türk toplumunda tek eşli yaşam konusundaki toplumsal baskılar erkeklere oranla kadınlar üzerinde yoğun bir şekilde kurulmaktadır. Bu durum da toplumda namus meselesi haline getirilmektedir. Bu nedenle toplumda eşleri olmayan kadınlar göz hapsinde tutulmaktadır. Bunun ötesinde Türk aile yapısı gereği kız çocukları tek eşli yaşama dair sıkı bir aile eğitimi aldıkları için eşlerinden

başka bir erkekle cinsel ihtiyaçlarını giderme düşüncesine katı düşüncelerle yaklaşmaktır. Bu bakımdan eşleri yurt dışında olan kadınların yaşadıkları en büyük sorunlardan biri de cinsel gereksinimlerini karşılayamamalarıdır. “Turna Gelin” adlı öyküde bir aylık evli olduğu kocasından ayrılmak zorunda kalan Turna, kocasına büyük özlem duymakta, onun yokluğunun sıkıntılarını çekmektedir. Kocasından gelen mektuplarla özlemini gidermeye çalışan Turna, mektupları dört gözle beklemekte, onları büyük bir heyecanla ve defalarca okumaktadır:

Mektup yarı Türkçe, yarı Almanca yazılmıştı. Bir solukta baştan sona dek yutar gibi okudu. Sonra bir daha, bir daha... Almanca sözcüklerden birkaçının anlamını çıkaramadı. Bazılarını daha ilk günden bellemişti. “Sevgilim”, “Kadınım”, “Dudaklarından öperim” gibi anlamları vardı bunların... Sözcükleri çözdükçe yüreği deli deli çırpınmaya başlıyor, bedenine tedirgin edici bir sıcaklık yayılıyordu... Mektubun sonunda Derviş, “Doyamadım sana,” diyordu. Turna, mektubu dudaklarına bastırdı, “Ben doydum mu sanıyorsun?” Keşke hiç tatmasaydım. Keşke kızıoğlankız kalsaydım. O zaman içimde kıpraşıp duran bu isteklerin hiçbiri yoktu. Upuslu oturup duruyordum anam evinde. Ne oldu bana? Topu topu bir ay yattım Derviş’in koynunda. Emme, baştan ayağa değiştim. Olmadık dürtüler belirdi içimde. Kanıma binlerce kıvılcım karıştı,” diye içini çekti. (GK, Turna Gelin: 23)

ii. Ebeveynlerinden Uzak Yaşayan Çocukların Durumları:

Anne babaları Almanya’ya giden çocuklar Türkiye’de kalmakta, çocuk yaşta anne ve babalarının yokluğunun sıkıntısını yaşamaktadırlar. Memlekette, akrabalarının yanlarında kalan çocuklar, anne ve babalarına özlem duymakta ve onların Türkiye’ye izne gelişini ipe çekmektedirler. Bu çocuklar küçük yaşta ebeveynlerinden uzak kaldıkları için anne-baba sevgisi ve ilgisinden mahrum kalmaktadırlar. Bu mahrumiyet, onların çocuk dünyalarında derin yararlar açmakta, ebeveynleriyle aralarındaki bağları koparmaktadır. Ayrıca, kimi zaman ebeveynin Almanya’da yeni bir çocuk dünyaya getirmesi, çocukların kıskançlık duygularını harekete geçirmektedir. Bu kıskançlık duygusu, çocukların, ebeveynin yanlarında yaşayan küçük kardeşlerine düşmanca

duygular beslemelerine neden olabilmektedir. “Gülnur Kızın Anı Defterinden” adlı öyküde anne ve babası Almanya’da alışan Gülnur, anne ve babasını zlemekte, yanlarında olmak istemektedir. Anne ve babasının küçük kardeşi Mıstık’a olan düşkünlüklerinden ttr kiskanlık ve üzüntü duymaktadır:

Annemi görmeyeli dört yıl oldu. Bu arada babam, bizi görmeye iki kez geldi. Ama onun gelişi, anneme duyduğum özlemi gideremedi. Bunu, son gelişinde, yüzüne söyledim babamın. Darıldı biraz. Sonra, "Bir dahaki gelişimde, annenizi de getireceğim," diye söz verdi kardeşim Aynur’la bana.

Dört yıl önce, anamla babam, bir yolunu bulup Almanya’ya gitmişlerdi. Lafta, içlerini yoluna koyunca, Aynur’la beni de aldıracaklardı yanlarına. Oraya varınca, bu lafı kaldırdılar. Bence, yeni çocukları, bizi unutturdu anamla babama. Annem, gittiklerinin ertesini yılına, bir oğlan doğurdu. O gün bugün, mektuplarında, kardeşimiz Mıstık’tan başka edecek söz bulamaz oldular. Hemen tüm mektuplar, Mıstık’ın övgüsüyle dolu oluyor. Yok topaç gibi toplu ve tombalakmış, yok gözleri gğem rengindeymiş, yok çok akıllıymış, yok dişi çıkmış, yok emeklemeye başlamış, yok yürüyormuş... Bir sürü laf. Bunca söz yetmiyormuş gibi ikide bir, renkli resimlerini de ekliyorlar mektuba. (GK, Gülnur Kız’ın Anı Defterinden: 64)

Türkiye’de bıraktıkları çocuklarıyla ilgilenemeyen anne babaların çocuklarıyla kurdukları bağlar zamanla kopmaktadır. Özellikle anne ve babanın Almanya’da başka bir çocuğu dünyaya geldiyse ebeveynler, ocuk sevgilerinin tamamını bu çocuğa yneltebilmektedirler. Uzun yıllar görmedikleri çocuklarıyla aralarına uzaklık girmekte, Almanya’nın yaşam koşmacası içinde onlara olan sevgi ve özlemleri azalabilmektedir. Çocukluk ve ilk gençlik yıllarını anne babalarını bekleyerek geçiren çocukların ise onlara olan sevgi açlıkları artmaktadır. Bekledikleri şefkat ve özlemi göremeyen çocuklarsa unutulduğunu, önemsenmediğini ve sevilmediğini düşünmektedir. Bu durum çocukların psikolojilerinde derin yaralar açmaktadır. Gülnur ve küçük kardeşi Aynur, anne babalarını çok zlemekte, onların sevgi, şefkat ve ilgisine alık duymaktadırlar. Ancak anne babaları döndüğünde hayal ettikleri buluşma, hayallerindekinden çok uzaktır:

Dört yıldır içimde saklayıp durduğum özlemi, hemen gidermek istiyordum. Annemi çok çok öpmek, koklamak, yine öpmek, sıkı sıkı boynuna sarılmak geliyordu içimden. Yazık ki annem Mıstık'dan yana çıktı. Beni şöyle bir öptükten sonra “Aman kızım, biraz sonra kucaklarız! Geri dur da şu edepsiz oğlanı avutmanın yolunu bulayım. Yoksa, mahalleyi ayağa kaldıracak,” dedi. İster istemez geri çekildim. Dönüp Aynur’u aradım. O bir köşeye çekilmiş, yabancı gibi bize bakıyordu. Hemen yanına gittim. Yere diz çöküp onu kucağıma oturttum. O sırada babam geldi. İkimizi de kucaklayıp öptü. Biz de ona sarıldık doya doya. O sırada anneme gözüm kaydı. Telaşla büyükçe bir çantayı açmaya çabalıyordu. Bizi sevindirecek bir şeyler olmalı çantada, diye geçirdim içimden. Annemi, deminki ettiğinden ötürü, bağışladım gitti. Yanına koştum. Yardım etmek istedim. Annem sevindi.

“Gel kızım gel. Şu çantada kardeşinin ilacı var. Onu çıkarıp da içirelim. Yoksa, öksürükten boğulacak,” dedi.

Kolum kanadım kırıldı yine. Ama yardım etmekten de geri durmadım. Kardeşim Mıstık ağlayıp bağırırken, öksürük nöbetine tutulmuştu. Ağzından köpükler çıkıyordu. Annem ona iki çeşit ilaç içirdi. Sonra bir köşeye çekildi. Oğlunu bağrına basarak uyutmaya girişti. (GK, Gülnur Kız’ın Anı Defterinden: 67-68)

Göçmen anne babanın Almanya’da doğan çocuklarının durumu ise Türkiye’de kalanlardan daha iyi değildir. Anne babalar çocuk sevgilerinin çoğunu bu çocuğa yöneltse de yoğun çalışma koşulları içinde bu çocuklarıyla da yeterince ilgilenememektedirler. Küçük yaşta bakıcılara verilen bu çocuklar anne baba ilgisinden yoksun kalmakta, kendi ana dillerini bile öğrenememektedirler. Anne babalar, yanlarındaki çocuklarla yeterince ilgilenemedikleri için onu memnun etmek için her türlü isteğini yerine getirip bu çocukların denetimlerini de kaybetmektedirler.

Köyden gelip bu gecekonduya yerleştiğimizde henüz Aynur yoktu. Annemin tek yavrusu bendim, öyle severdi ki beni!... Kucağından ya da sırtından indirmezdi. Babam iş bulamayınca, beni nineme bırakıp evlere gündeliğe gitmeye başladı. Daha sonra da Aynur doğdu. Daha sonra da Almanya işi çıktı. Annem koptu gitti benden. Mıstığa bu nedenle acıyorum. O benim kadar da tatmadı ana kucağının tadını. En çok

acınacak yanı kardeş sevgisini de tadamamış olması. Annemle babamı, çok az gördüğü için, Türkçemizi öğrenememiş. Konuşmaya başladığında, Alman hanımdan Almanca öğrenmiş sadece. Bu nedenle dediklerimizi hiç anlamıyor. Anlamadığı için de bizim kim olduğumuzu kavrayamıyor. Sevemiyor bizleri. Ne zaman Aynur'la ben annemize sokulsak, annesini elinden alacakmışız gibi öfkeyle üstümüze atılıyor. Başlıyor tırmalayıp tekmelemeye. (GK, Gülnur Kız'ın Anı Defterinden: 70)

Ayrı kalan çocukların yaşadıkları bir başka sorunsu kardeş sevgisini tatmamaları, paylaşma duygusundan yoksun kalmalarıdır. Türk aile yapısında çocuklar genellikle tek büyütölmek istenmez. Bir kardeş sahibi olmak, bireye öncelikle kardeş sevgisini tattırdığı gibi beraberinde pek çok duyguyu öğretmektedir. Birey, kardeşi aracılığıyla paylaşmayı öğrenir. Yaşamın ilk yıllarında anne ve babasını kardeşiyle paylaşmayı öğrenirken, ilerleyen yaşlarda ailenin çocuklarına sunduğu olanakları paylaşmayı öğrenir. Bunun yanı sıra ailede büyük kardeşler anne ve babalarının gözetiminde küçük kardeşlerinden sorumlu oldukları için bireyler küçük yaşta sorumluluk edinmenin ne demek olduğunu öğrenirler. Bu bakımdan, ayrı kalan kardeşler, bu duygulardan yoksun kalırlar. Ayrıca birlikte yaşamın getirdiği aile bağları gelişemediği için kardeş sevgisini de tadamazlar. Gülnur'la Aynur da kardeşlerinden uzak oldukları için onu sevemezler. Ayrıca kardeşleri Mıstık, ilgisiz bir çocukluk geçirdiği için bu durumun tüm olumsuzluklarını kişiliğinde barındırmaktadır:

Annemle babamı şimdiden özlemeye başladım. Ama Mıstık'ı pek andığımız yok doğrusu. Birbirimizi tanıyıp sevededikki. İnsan öz kardeşi de olsa, konuşup tanımadıkça, ısınamıyor birbirine. Hatta sevemiyor bile. Ninem de şimdi bizden yana. O da ısınamamış Mıstık'a. Geçen gün, "Kanım kaynıyor oğlana, ama Aynur'la Gülnur'u sevdiğim gibi yürekten sevedim onu," dedi.

Aynurcuk bu sözlere pek sevindi. Çünkü bugünlerde sevgi açlığı daha da arttı. Boğmaca oldu zavallıcık. Sabahlara değin, boğulasıya öksürüp duruyor. Bu bahaneyle nineme yapıştı kene gibi. Gece gündüz yakasından düşmüyor. Ninemse, çocukluğunda boğmaca olup olmadığını anımsayamıyor. Bu nedenle, "Aynur, kız kucağımdan inmiyor, yatağımdan çıkmıyor bana da bu yaştan sonra boğmaca bulaşırda, ne ederim?" diye yakınıp duruyor.

Okullar kapanmak üzere, öğretmenim bu kez de, "Sizi çok üzen bir olayı yazın," diye bir ev ödevi verdi. Kalem elime aldım, düşünüp duruyorum. İçimden geçenleri açık açık yazsam mı yazmasam mı?... (GK, Gülnur Kız'ın Anı Defterinden: 75)

Ebeveynlerinden ayrı Türkiye'de yaşayan çocuklar, genellikle yakın akrabalarıyla birlikte yaşamaktadırlar. Bu akrabalar genelde nine ve dedeler olmaktadır. Nine ve dedeler yaşları ilerlemiş oldukları için bu çocuklarla yeterince ilgilenememekte, onların her sorunuyla baş edememektedirler. Bunun yanında en yakın akrabalar bile çocukların anne-baba özelemlerini dindirememekte, ebeveynin yerini tutamamaktadır. Buna karşın, çocuklar, ebeveyn gereksinimlerini bu yakın akrabalarında gidermeye çalışmaktadırlar. Zamanla nine ve dedeler, anne-babanın yerini almakta ve çocuklarla ebeveynleri arasındaki bağlar kopmaktadır. Gülnur'un kardeşi Aynur da anne ve babasından yeterli ilgi görmeyince tüm anne-baba sevgisini ninesine yönelmiş, ebeveyn gereksinimini onunla karşılamaya çalışmıştır.

Gülnur'un anne ve babası Almanya'da oğulları Mıstık'la bir yaşam kurmuşlardır. Bu yaşamda Gülnur ve Aynur'un yeri yoktur. Her ne kadar birkaç yılda bir Türkiye'deki çocuklarını ziyarete gelseler de Gülnur ve Aynur'un onların yaşamında büyük yeri yoktur. Annelerinin izne gelirken onlar için yapmış olduğu alışverişin özensizliği Gülnur ve Aynur'un anneleri için taşıdığı önemi göstermesi açısından önemlidir:

Annem çeşitli armağanlar getirmiş. Benim, neredeyse beşinci sınıf öğrencisi olduğumu bilemedi besbelli. Aynur'a aldığı saçlı bebekten bana da almış. Ben bebeği ne yapayım? Ama yüzüne bir şey demedim. Tersine sevinmiş göründüm. Getirdiği giysiler de üstüme kısa ve dar geldi. Sanırım, annem beni dört yıl önceki halimle anımsadı hep. Olsun varsın. Onları da Aynur giyer. İspirtolu kalemle, kalem kutusuna diyecek yok doğrusu. Öğretmene karşı yüzümü ağartacak bu armağanlar. (GK, Gülnur Kız'ın Anı Defterinden: 69)

Ebeveynleri Almanya’da çalışan ve Türkiye’de nine ve dedeleriyle yaşayan çocukların bir başka sorunuysa denetimden uzak ve tehlikelere açık olarak büyümeleridir. Yaşlı dede ve nineler çocuklarla yeterince ilgilenememekte, onların sorumluluğunu tam olarak üstlenememektedirler. Bu denetim eksikliğinden başıboş kalan çocuklar tehlikeli durumlarla karşılaşabilmekte ve kendilerini koruyamamaktadırlar. “Tükürük” adlı öyküde küçük Mahmut’a ninesi bakmaktadır ve yaşlı ninesi bacaklarının ağrısı nedeniyle Arif’in peşinden koşturamamakta, onunla ilgilenememektedir. Bu durumdan yararlanmak isteyen kötü niyetli kişiler de çocuklara zarar verebilmektedir:

Mahmut, şekercilerin Arif’e, öğleyin eve gelirken rastlamıştı. Öğle sıcağında okul yolunda kimseler yoktu. Arif sırtını cipe dayamış dikiliyordu. Mahmut yanına yaklaşınca, güler yüzle başını okşayıp hatırını sordu. Sonra cebinden bir avuç fıstık çıkarıp avucuna sıkıştırdı. Çocuk, dört yıldır ana babasından ayırdı. Yiyim giyim yönünden hiçbir eksiği yoktu, ama sevgi ve ilgiden yoksundu. Ninesinin aşırı düşkünlüğünü kanıksamış hatta usanmıştı ondan. Arif gibi birinin, kendisini adam yerine koyup hatırını sorması, duygulandırmıştı Mahmut’u. Arif bunu sezinlemişti. (GK, Tükürük: 59)

Anne babalarının sevgisinden yoksun olan çocuklar başkalarının gösterdikleri ilgiden etkilenip onlara kapılabilmektedirler. Mahmut da Arif’in ilgisinden hoşlanmış ve onunla vakit geçirmek istemiştir. Bunun üzerine Arif’in onu yemyeşil bağların, her tür meyve ağaçlarının bulunduğu bahçelere ve yüzmek üzere ırmağa götürme teklifini sevinçle kabul etmiştir. Ancak Mahmut, Arif’in kötü niyetli planlarını düşünemeyecek kadar küçüktür:

“Ben de yüzerim seninle. Hadi gel, şu kamışların arasına girip soyunalım...”

Mahmut’un elini tuttu. Kamışlar adam boyu uzamışlardı. Bir süre ilerlediler. Arif, kamışların seyrekleştiği bir yerde durdu.

“Burada soyunalım! Bizi kimseler göremez,” dedi.

İkisi de soyunmaya başladılar.

Kahveci Hüseyin’le tapucu ve öğretmen, bağa vardıklarında, her şey, Arif’in istediği biçimde olup bitmişti. Arif, dut ağacının altında Mahmut’u kucağına oturtmuş; sevip okşayarak, ona alacağı armağanları anlatıyordu.

“... İstersen para da veririm, yaptığımız işi kimseye deme. Dilediğin zaman bağa getiririm seni. Doyasıya meyve yer, çayda yüzer, balık tutarsın...”

Mahmut, korkudan kaskatı kesilmişti. İçindeki tüm sevinçler, inançlar, coşkular silinip gitmişti. Dişleri birbirine kenetlenmiş, gözleri balık gözü gibi yusuvarlak olmuştu. Susuyor, hep susuyordu. Arif, ikidebir, “Kimseye söylemeyeceksin değil mi?”

Mahmut, “evet” gibilerden başını sallıyordu. Hiç kimseye demeyecekti, diyemezdi. Çektiği o korkuyu ve acıyı, kimselere anlatamazdı. Gücü yetmez, dili dönemezdi buna...(GK, Tükürük: 59)

b. Yalnız Kalan Kadınların Ailedeki ve Toplumdaki Yeri

Eşleri Almanya’ya çalışmaya giden kadınlar yalnızca eşsiz yaşamının ve çocukların sorumluluğunu yalnız üstlenmenin yarattığı sıkıntılarla baş etmekle kalmaz; aynı zamanda kayınvalide ve kayınpeder denetiminde ve toplumun göz hapsinde olduğu için bu dış unsurlarla da mücadele etmek durumunda kalırlar.

Eski Türk toplumlarını konu dışında bırakırsak bugünkü Türk toplumunda ve özellikle kırsalda ve küçük yerlerde kadın, değersiz bir varlık olarak görülmekte; korunmaya, kollanmaya muhtaç, namusu ve haysiyeti başkalarına emanet bir konuma konulmaktadır. Özellikle aile içinde ikinci sınıf insan konumunda olan kadınlar, kayınvalide ve kayınpederlerince horlanılabilir ve kimi durumlarda tartaklanabilir. Bu bakımdan kadının Türk toplumunda değer görmesini sağlayabilecek tek unsur eşi ya da erkek evlatlarınca korunup, kollanması ve arka çıkılması olabilir. Bu bakımdan kırsalda yaşayan ve eşleri Almanya’da çalışan kadınlar, toplumda küçük görülebilmekte, kayınvalide ve kayınpederince kötü davranışlara maruz kalabilmektedirler. Bu durum da onların var olan sıkıntılarını arttırmaktadır.

“Sık Dişini” adlı öyküde, eşi Almanya’da çalışan Dilo Gelin, çocuklarıyla birlikte kayınvalide ve kayınpederiyle birlikte yaşamaktadır. Eşinin yokluğunda kayınvalide ve kayınpederi ona göz kulak olmakta, çocukların bakımı ve sorumluluğunda destek vermektedirler. Dilo Gelin ise, onların yanında bir yandan eşinin dönmesini beklerken öte yandan ev işlerinde ve yapılacak öteki işlerde onlara yardımcı olmaktadır. Ancak, kayınpederi Yağcı Halil, son derece muhafazakâr ve katı biri olduğu için oğlunun Almanya’ya gitmesinden Dilo’yu sorumlu tutmaktadır. Üstelik, oğlunun karısı ve çocuklarını yanlarına istemesi, Yağcı Halil’i hepten çileden çıkarmış; o da hıncını Dilo’dan almıştır. Aralarında geçen itişmede Dilo kafasını yarmıştır. Dilo eşine yazdığı mektupta durumundan şöyle şikâyet eder:

Baban olacak katı yürekli herif, haftalardır evden çıkarmıyor. Tutsak gibiyim. Sana mektup yazarsam, döve döve öldürecekmiş beni. Son mektubun geldiğinde, küplere bindi. Olanca öfkesini üstüme kustu. Dayak yerken, başımı sarpına çarptı, kulak tozum, çıra budağı gibi delindi. Löp löp kan aktı kafamdan. Etlerim çürük içinde kaldı. Günlerce kendime geledim. Sangı gibi dolandım durdum ortalıkta. Bir de Hacı olacak. Tüm günahlarım boynuna olsun.

Babana bizi yanına aldırma istediğini yazmışsın. Allah senden hoşnut olsun. Hemen gelmeye hazırım. Tezden kurtar beni babanın elinden. Evin içinde, göz dikenini edindi beni. Yediğime içtiğime, giyinip kuşandığıma, ağlayıp güldüğüme bile karışıyor. Korkudan kapı dışarı çıkamıyorum. ... Dayanacak gücüm kalmadı gayri. N’olursun Ramazanın, ne yap et, bizi yanına aldır. Kimseden korkma. Nikahlı karınım ben senin. Çocukların da özbeöz babalarısın... Göster kendini. Baban hıncından çatlayıp ikiye bölünsün. (GK, Sık Dişini:47-8)

Kayınvalide ve kayınpederin, eşleri Almanya’da olan gelinlerine destek olmak bir yana onları her fırsatta ezmekte ve onlara kötü davranmaktadırlar. Yalnızca kayınvalide ve kayınpederler değil kimi zaman gelinleri, görümceler ve eltiler de kıskanmakta ve onları üzme için ellerinden geleni yapmaktadırlar. Bu durum kayınvalide, kayınpeder, görümce ve eltilerle birlikte yaşamak zorunda olan eşsiz kadınların yaşamlarını çekilmez hale getirmektedir.

Kaynanam, sözde hısımım olacak, elimle birlik olup derdimi körüklüyor. Zaten Kadir'in Alaman'a gitmesini en çok o istedi. Derdi imanı para. (GK, Ebemkuşağı:13)

“Ebem Kuşağı” adlı öyküde, Elmas kayınvalidesi, elti ve görümcesinin kendisine yönelik davranışlarından bıkmıştır:

‘Elin lafi ev dışında kalır,’ derler. Emme, benim evin içinde de düşmanlarım var. Kaynanam, elim ve görümcem. (GK, Ebemkuşağı:15)

Görümcemin total bir kocası var. Erkek kıtlığından kıymete bindi. Görümcem olacak karı, ikide bir, ‘Bugün yattık yine, yunacağım,’ diye bir güğüm su ısıtır, dolaba girer. Allah bilir, yalan söyler çoğu kez. Kaynanam, ‘Görümceenin yunduğu günler, deliriyorsun, öfkeden yanına varılmıyor. Çoluk çocuğa saldırap dövüyor; ortalığı kasıp kavuruyorsun,’ diyor. (GK, Ebemkuşağı:15)

“Sık Dişini” adlı öyküde Ramazan, babasının karşı çıkması sonucu karısı Dilo’yu yanına almaktan vazgeçtiğini bildiren mektubunu babasına gönderdiğinde babası bir zafer kazanmışçasına Dilo’ya mektubu okutur. Durumu öğrenen Dilo üzüntüden katılıp kalır. Kayınpederinin ise Dilo’ya karşı tutumu çok daha üzüntü vericidir:

“Elbette katılacakaksın. Oğluma dediğini ettiremedin. Gâvur içine kapağı atıp başına buyruk yaşayamayacaksın. Oğlanı, kızları yoldan çıkartıp dinden imandan edemeyeceksin. ... Erkekmiş oğlum. Senin oyununa gelmedi. Aslan gibi oğlan. Ne yapsın seni? Orada karı kız bolmuş, varıp baksan, her gün birinin koynunda sabahlıyordur. Kendini ne sanıyorsun? Karı kıtlığı mı var ki seni ta oralara götürsün? İyi etti. Yaman etti. Bundan sonra gücün yettiğince ayl bayıl. Oranı buranı yırt parala...” (GK, Sık Dişini: 54)

c. Alman Kadınlarla Kurulan İlişkiler

Eşlerinden ayrı kalan kadınların bir başka sıkıntısı ise kocalarının Almanya’da kendilerini aldatması, Alman kadınlarla beraber yaşamalarıdır. Hatta kimi kadınlar bu durumu bile normal karşılamalarına karşın, kocalarının orada bir hayat kurarak kendilerini unutacakları ve geri dönmeyecekleri korkusu daha ağır basmaktadır. Özellikle küçük yerlerde yapılan bu tarz dedikodular, kadınların endişelerini daha da arttırmaktadır. Elmas Çelik’in de en büyük korkusu, kocasının bir Alman kadına takılıp kendisini unutmasıdır:

“Biliyor musun? Alaman’da kara kaşlı, kara gözlü ve kara bıyıklı yağız erkekleri pek severlermiş... Kadirim işte öyle bir erkekti. Sarı karılardan biri sahip çıkmış kocama. Önce inanmadım. Bir güzel mektuplar yazardı bilsen! Bal akardı dilinden. Ben de ona yapraklar dolusu cevap yollardım. Gide gide, mektuplar kısalıp tavsamaya başladı. Gün geldi kesildi. Alaman'dan sılaya izinli gelenler, her şeyi bir bir anlattılar! Kadir orada evlenesiymiş. San saçlı, gök gözlüymüş karısı ve de koyusuna gâvurmuş. Bir de çocuk doğurmuş Kadirimden. Öyle geldi haberler... Kadir'e mektup yazıp: 'Gerçek mi bunlar? Nasıl ettin bu işi?' diye sordum. İki ay sonra karşılık verdi, 'Duyduklarının aslı yok,' diyordu. Yalan söylemiş meğer. Sırası gelince, kaynım da Alaman'a çalışmaya gitti. Ve her şeyi oluğu gibi gördü. Kadir, orada ev yurt kurmuş. Nur topu gibi bir oğlu varmış. Başkalarının sözlerine inanasım gelmiyordu. Kaynım yazınca, ayağım suya erdi, 'Aydırıp, caydıramadım ağamı. Sarı kariya vurulmuş. Köyün ve köydekilerin lafını ettirmiyor!' diyordu mektuplarında... (GK, Ebemkuşağı: 13-14)

d. Göçe Katılmayanların Göçmenlere Bakışı:

1960’lı yıllarda Türkiye’den Almanya’ya yönelen göç hareketi, ekonomik sıkıntıların yoğun bir biçimde yaşandığı ve istihdam fazlasıyla insanların işsiz olduğu bir zamanda, insanlar için oldukça çekici bir hal almıştır. Bu dönemde şehirlisi, köylüsü, genci yaşlısı, evlisi bekârı pek çok Türk göçe katılmak istemiş, bir kısmı kabul edilirken bir

kısmı geri çevrilmiştir. Başlarda göçmenlik, sağladığı ekonomik gelir nedeniyle toplumda özenilen bir durumdur. Zamanla göçün yarattığı olumsuz deneyimler, toplumda fark edilmiş, sağladığı ekonomik refah düzeyi bir yana konularak sıkıntıları gündeme gelmiştir. Özellikle küçük yerleşim bölgelerinde göçe ve göçmenlere yönelik olumsuz düşünceler yaygınlaşmıştır. Uzun yıllar Almanya’da kalan insanların değiştiği, geleneksel değerlerini unuttuğu, Alman toplumu içinde yozlaştığı kanısına varılmıştır. Bu nedenle Almanya’dan dönenlere iyi gözle bakılmamaya başlanmıştır. Kendileriyle birlikte etraflarındaki kişileri de bozabilecekleri düşüncesiyle bu kişileri aralarına almak istememişlerdir. Oğlu Ramazan’ın Almanya’ya gitmesine karşı çıkan Yağcı Hacı’nın Almanya’yla ilgili düşünceleri şöyledir:

Babaları çekip gideli, çocuklara daha çok düşkünlük göstermeye başlamıştı. Onları candan seviyordu. Ama oğlu Ramazan'a çok içerliyordu. Almanya yolunu açanlara, açıktan açığa sövüp ileniyor, "Alamancılık çıkalı, köylünün huyu tüyü, âdeti töresi, giyimi kuşamı alt üst oldu. Gelenekler görenekler, ayakaltı edildi," diyerek, yurtdışına gidenlere atıp tutuyordu kahvede. Kendisine karşı gelenlerle kıyasıya kavgaya tutuşuyor; çoğu kez, selamı kesip küsüyordu onlara. (GK, Sık Dışını: 33)

Eşini ve çocuklarını yanına aldırarak isteyen Ramazan’a, babası Yağcı Hacı karşı çıkar. Almanya’ya gidenlerin Alman adet ve törelerine uyararak yozlaşacağını, kendi dilini, dinini, örfünü, töresini unutacağını söyler. Almanya’dan dönen kızlara ülkesinde iyi gözle bakılmadığını, evli kadınların bile ülkelerinde tekrar barınmadıklarını mektubuna şöyle yazar:

...“Gelsinler de burada dünyayı görsünler,” diyorsun, çocuklara göstermek istediğin dünyayı, ben biliyorum. Kazığı kopmuş bir dünya var orada. Sılaya gelenleri, can kulağıyla dinliyorum. Gazeteleri okuyorum. Oralarda açık saçık zina, işret, yalan dolan almış yürümüş. Bunları mı göstereceksin çocuklara? Onlara domuz eti yedirip, dinden imandan mı edeceksin? Geleneği göreneği çiğnetip, yozlaştırmak mı istiyorsun evlatlarını? Kızlarının başını kışını açmak, gâvurlarla omuz omuza, diz dize oturtmak hoşuna mı gidecek? Len, sen nasıl erkeksin? Nasıl oluyor da bizim soydan senin gibi

işkembesi geniş bir sütsüz çıkabiliyor? Şaşıyorum. Yoksa, aklından zorun mu var? Bilemedim gitti.

A düzü! Bir düşünsene! Alaman'a giden kız, bir daha, köye yar olur mu? Kızları oraya yollamak, tümünden yitirmek demektir. Diri diri mezara gömerim daha iyi. Alaman'a giden kocalı karılara bile, iyi gözle bakmıyorlar bizim köyde. "Saçını başını açıp, domuz eti yemiştir. Şarap içip yoldan çıkmıştır," diye atıp tutuyorlar kahve köşelerinde. Köy içinde kendini bilen adamlar, gelinlerini, kızlarını, Alaman'dan dönen karılarla görüştürmüyorlar. Bunlardan haberin yok mu senin? "Nereden olsun?" desene, yoldan çıkmışsın, bir kere! Gayri kolay kolay kurtaramazsın kendini. Seni gözden çıkardım. Emme, çocukların başını yaktırmam... Parmak kadar çocuğun gâvur içinde ne işi var? Üç günde Allahını, peygamberini şaşırır. Yurdunu yurttaşını, yadsır. Çevresinde gördüğü kötülükleri belleyip benimser. Körpe fidanım, gâvurca huylar edinir. Akli imanı karıştır. Kısacası, ne Türk olur ne Alaman, ne Müslüman olur ne de Hıristiyan, bocalar durur ortada. Tüm günahları bizim boynumuza olur. Eeee? Ne anladım bu işten? Ramazan köpeği üç beş kuruş kazanıp kamyon alacak diye, çoluk çocuğu yoldan çıkacak! Bundan ne Allah hoşnut olur ne de kul... ...Allah dinden imandan olup yoldan çıkan, tüm Müslümanlarla birlikte, seni de islah etsin. Akıl fikir, insaf merhamet versin. Tez günde, gâvur elinden edindiğiniz nasipleri kessin... (GK, Sık Dışını: 46-47)

C. GERİYE DÖNENLERİN YAŞADIKLARI SORUNLAR

1973'te küresel ekonomik krizin etkisini göstermesiyle birlikte göçmenlerin Federal Almanya'daki konumları değişmeye başlamıştır. Pek çok işletme ve fabrikanın kapanmasıyla göçmenler işsiz kalmış, zor yaşam koşullarında büyük ekonomik sıkıntılar yaşamışlardır. İşinden atılmayanlar ise işlerine dört elle sarılıp tüm olumsuzluklara göz yummuşlardır. F. Almanya, bu buhran döneminde göçmen nüfusun ekonomik yükünü taşımak istemediği için göçmenleri ülkelerine döndürmeye yönelik politikalar uygulamaya hatta bunu baskı ve şiddete dönüştürmeye başlamıştır. Bu koşullarda göçmenlerin göçe ve dönüş kararına bakışları değişmiştir. Almanya'da olabildiğince uzun kalarak birikimini artırma eğiliminde olan göçmenlerin korku ve endişelerinin artması dönüşe sıcak yaklaşımlarına neden olmuştur. Ancak, 1973'ten sonra F. Almanya'nın göçe kapılarını kapatmasıyla birlikte, ülkelerine dönen göçmenlerin pişman olmaları durumunda Almanya'ya işçi olarak gelmeleri mümkün olamayacağı için dönüş kararı almaları güçleşmiştir. Bu koşullarda göçmenlerin tutumları birbirinden farklı olmuştur. İşten atılmayan göçmenler bir süre daha kalıp birikimlerini artırma ve daha özenli yatırım ve gelecek planları yapma kararı alırken, işsiz kalanlar ellerindeki birikimi tüketmeden ülkelerine kesin dönüş yapıp geleceklerini düzenleme eğiliminde olmuşlardır (GİTMEZ, 1983: 39).

Dış göçün büyük ölçüde durdurulmuş olması ve göçmenlerin, dönüşe zorlanmaları sonucunda Türkiye için dış göçün ağırlık merkezi geriye dönenler üzerinde yoğunlaşmış, dış göç sorunu ise "dönenlerin sorunu" durumuna gelmiştir. Dönüş yapan göçmenler, kişiliklerinde, bilgi, görgü ve deneyimlerinde değişim yaşamış ve çalıştıkları yerlere göre yeni beceriler kazanmış olarak eski toplumlarının içine girerler. Dönenlerin büyük bir kısmı, çalışma yaşını geçmiş, üretim sürecinin dışında kalmış, ekonomik ve dolayısıyla toplumsal konumlarını değiştirmiş olarak ayrıldıkları yerlere ya da büyük yerleşim yerlerine dönmektedirler. Tüm bu değişkenler, dönüş yapan göçmenlerin eski toplumlarının içine girme ve uyum süreçlerini güçleştirmektedir. Dönenlerin, ülkelerindeki bireysel seçim, eğilim ve çabalamaları, uyum süreçlerindeki en önemli

değişkendir. Ancak, bu seçimlerin yapılmasında göçmenlerin bireysel tercihlerini yönlendiren pek çok etken vardır. Bireylerin geleceklerini planlamak konusunda ülkelerine döndüklerinde yaptıkları seçimler (dönüş, yerleşme yeri, iş ve yatırım alanı vb) içinde yaşadıkları sistem ve alt sistemlerin ürünüdür. Göç alan ve veren ülkelerin, ekonomik ve toplumsal yapılarındaki farklılıklar ve var olan yapılarda zamanla ortaya çıkan değişiklikler, göçe katılan ve dönüş yapan bireylerin planlarını ve seçimlerini yönlendirmektedir. Bu bakımdan ülkelere dönen göçmenlerin seçimlerini, döndükleri ülkenin ekonomik ve siyasi koşulları içinde değerlendirmedikçe onların ana vatanlarına uyum süreçlerini de kavramak mümkün değildir. Böylelikle, uyum sürecinde karşılaşılan sorunlar ve oluşan yeni insan tipleri, yalnızca bireylerin küçük yaşamlarının sorunları olmakla kalmayıp devletlerin ekonomik ve toplumsal ilişkilerindeki sorunlar olduğu dikkate alınmalıdır (GİTMEZ, 1983: 36-38).

Hem yurt dışında hem de ülkelere döndüklerinde uyum sorunu yaşayan göçmenler, 1960'lı yıllardan 1980'lerin sonuna kadar Türk toplumunun çözümsüz sorunu olmuştur. Almanya'da ikinci sınıf insan konumunda yaşayan göçmenler, Türkiye'ye döndüklerinde de "öteki" olmuşlar; ne Almanya'da ne de Türkiye'de huzur içinde ve aidiyet duygusuyla yaşayabilmişlerdir. Göçle ekonomik anlamda müreffeh bir yaşama kavuşan göçmenler pek çok özveride bulunmuşlardır. Çalışmamızın bu bölümünde ülkelere geri dönen göçmenlerin ülkelerindeki yaşam koşulları ve yaşadıkları sorunları, Dayıoğlu'nun roman ve öykülerinden hareketle açıklamaya çalışacağız:

1.Beklentiler ve Hayal Kırıklıkları

Göçmenlerin göçe katılmaları, yurt dışına gidişleri ve orada en zor koşullara katlanarak birikim yapmalarındaki tek amaç, döndüklerinde toplumsal ve ekonomik gücünü artırarak topluma katılmak, rahat bir yaşam sürmek, geleceklerini garanti altına almaktır. Göçmenlerin göçe katılmadan önceki beklenti ve umutları tamamen ekonomik ve buna bağlı olarak toplumsaldır. Göç sürecinde kimi göçmenlerin beklentilerinde, amaç ve özlemlerinde değişim olsa da göçmenler başlangıçtaki beklenti ve umutlarına

büyük oranda kavuşmuşlardır. Döndüklerinde büyük bir kısmı, birikimleriyle yatırımlar yapmış, yeni işler kurmuş, çalışmak zorunda kalmadan işveren olarak yaşamlarını bolluk içinde sürdürmüşlerdir. Bu bakımdan dış göç, göçmenler için büyük oranda başarıyla sonuçlanmıştır. Ancak az sayıda göçmen, ekonomik olarak eski yaşamını sürdürmek durumunda kalmış ve hayal kırıklığı yaşamıştır.

Göçün, ailenin müreffeh bir yaşam sürmesine katkısı azımsanamaz. Durumlarının geçmişe göre daha kötü olduğunu söyleyen küçük bir azınlık dışında dönenlerin çoğunun yaşamı oldukça rahatlamıştır. Ancak, bu müreffeh ve bolluk içinde geçen yaşam, yıllara yayıldıkça normale dönmüş ve yurtdışına gitmeyenlerle benzer bir düzeye inmiştir. Dönenlerin bir kısmı döndüklerinde emeklilik yaşlarına geldikleri ve belli bir birikim elde ettikleri için çalışmamış ya da yakınlarına işler kurarak onların gelirleriyle geçinerek hayal ettikleri müreffeh yaşama ulaşmıştır. Bir kısmı ise, büyük birikimlerle dönmedikleri ve döner dönmez ellerindeki birikimi yatırıma dönüştürmedikleri için bir süre sonra sıkıntıya düşmüşlerdir. Bir kısmı da birikimlerini doğru değerlendirmedikleri için kısa zamanda tüketmiş ve gitmeden önceki maddi koşullarına geri dönmüşlerdir. Bu bakımdan sayıları çok olmasa da göç sonrası düş kırıklığı yaşayan göçmenler de olmuştur.

Göçmenlerin yurt dışına yönelik bir başka beklentileri ise yurt dışında edindikleri bilgi ve becerileri, birikimleriyle yatırıma dönüştürmektir. Böylelikle bir yandan ülkenin gelişimine katkıda bulunurken öte yandan deneyimlerini kullanarak kişisel gelişim göstereceklerdir. Üretime katkıda buldukları için de geleceklerini garanti altına alabileceklerdir. Ancak dönenler, Almanya'da bilgi ve beceri istemeyen işlerde çalıştırıldıkları için sanayi toplumunun iş deneyiminden yararlanamamışlardır. İş deneyimlerini kullanmak isteyen göçmenler ise arkalarında devlet desteği ve yönlendirmesi bulamadıkları için birikimlerini riske atmak istememiş, kazanç getireceğinden emin oldukları işlere yönelmişlerdir. Bu işlerse genellikle göç öncesinde yaptıkları işlere yakın işler olmuştur. Bunlar arasında ticaret (bakkaliye, tuhafiye, market vb.), hizmet işleri(kahvehane, otel, lokanta vb.), taşımacılık (taksi, otobüs,

kamyon vb) gibi işler rağbet görmüştür. Göçmenlerin bireysel kazançlarını sürdürdükleri bu işler onların beklentilerine yanıt vermiş olsa da üretime katkı sağlamamıştır. Bu da Türkiye'nin ilerlemesinin önünde bir engel teşkil etmiştir (GİTMEZ, 1983: 237).

Göçmenler döndüklerinde ekonomik beklentilerine kavuşmuş buna bağlı olarak toplumda değer ve statülerini artırmışlardır. Ancak göç sorunu, ekonomik beklentilerine ulaşan göçmenler için son bulmamıştır. Almanya'da kişilik, yaşam bilgi, görgü ve deneyimi açısından değişim gösteren göçmenler, Türkiye'deki eski toplumlarının içine girdiklerinde uyum sorunu yaşamışlardır. Almanya'daki çalışma sürelerinde farklı bir toplum içinde farklı toplumsal düzenin etkilerine maruz kalan göçmenler her ne kadar kendi içlerine dönük yaşayıp etkilere kendilerini kapatmak isteseler de bu çok mümkün olmamıştır. Göçe katılan bireylerin kişiliklerinde, dünya görüşlerinde, aile yapılarında değişimler olmuştur. Bu farklılıklar ise eski toplumlarında dikkat çekmiş; bu yüzden onlar, dışlanmış, ötekileştirilmişlerdir. Özellikle kırsalda yaşayan göçmenler, toplumsal uyum açısından büyük sorunlar yaşamışlardır. Uzun yıllar Almanya'da öteki olarak yaşayan, dışlanan, horlanan ve kendi toplumuna dönerek huzur içinde yaşamının hayalini kuran göçmenlerin kendi toplumlarınca da dışlanmaları onlar için büyük hayal kırıklığı olmuştur. Bu nedenle sahip oldukları ekonomik imkânların tadını çıkaramamış, burada da bir var olma mücadelesinin içine girmişlerdir. Dayıoğlu da yapıtlarında, geri dönenlerin uyum sorunlarını ele almış, onların Türkiye'de yaşadıkları sorunları öykülerinde ayrıntılı bir biçimde incelemiştir.

a. Beklentiler

“Gözaltında Yaşamak” adlı öyküde Güler ve ailesi, Almanya'dan kesin dönüş yapmış, ellerindeki birikimlerle Türkiye'de bir iş kurmuşlardır. Almanya'ya gitmeden önce başkasının yanında işçi olarak çalışan Güler'in babası, yoksul bir gurbetçidir. Almanya'da çalışarak, önceden hayal bile edemeyeceği bir konuma ulaşmıştır.

Almanya'dan döner dönmez hemen bir iş kurmuş; böylelikle öteki göçmenler gibi birikimlerini harcamadan en iyi şekilde değerlendirebilmiştir:

“...Eh Almanya kahrı çektik, ama kendimizi dağıtmadan, yüzakıyla döndük. Baba ocağını yaktık. Üstelik de kesemiz dolu. Kimseye muhtaç değiliz.”

“Ütülüp yutulmadan, hemen iş tutmam da şaşırttı insanları.”

“Allah yardım etti. Almanya'dan dönenler, ellerinin parasıyla bir iş tutmak için aylarca koşturup duruyorlar. Kimi bunu beceriyor. Kimi beceremiyor. Dolandırılanlar, aldatılanlar, ütülenler, tokatlananlar, çarpılanlar da caba. Benim iş rastgitti çok şükür.”

...

Bir ay içinde baba, kırk yıllık tüccar gibi Beşir'in mağazasına yerleşti. Geçmişte böyle bir şeyi düşünde görse, dudağı uçuklardı. Kendisi Almanya'ya gitmeden önce kiremit fabrikasında kalıpçıydı. Üstelik kasabadan gelme, yoksul bir gurbetçiydi. Yerlilerden bir berberin kızıyla evlenmişti. Kayınpederi de orta halli bir adamdı. Beşir gibi tüccarlarla oturup kalkamazdı. Eee, gel zaman git zaman, devirler değişmişti. İşte, eskinin fabrika işçisi, yeninin Almancısı, varıp eşraftan Beşir'in mağazasına kurulmuştu patron olarak. Nice şükretse yeriydi.

Almanya kahrı çekmişlerdi yıllar yılı, ama sonunda secine ermişlerdi. Rahatları iyiydi.

Baba, "İyi ki, Almanya'da düzenler bozuldu da kesin dönüşe zorlandık!" dedi. "Yoksa kendi başımıza dönmeyi akıl edemedik. Allah razı olsun Almandan. Şurda tıkr tıkr yürüyen bir işim var. Ev, eşya ona göre... Kız da okuyor cayır cayır. Yarın öbür gün liseyi bitirir. Üniversiteyi de kazanır inşallah. Bir güzel adam olur. Helal süt emmiş biriyle başgöz ederiz... Torunlar filan derken..." (GD, Gözaltında Yaşamak: 57)

“Sünnetli mi Sünnetsiz mi?” adlı öyküde yıllarca Almanya'da dişini tırnağına takarak zor koşullarda ve horlanarak çalışan Rüstem Çakır, ekonomik krizden sonra Alman toplumun göçmenlere yönelik tutumundan korkuya kapılmış ve yurduna dönme kararı almıştır. Bir yandan yurdunda horlanmadan, saygı görerek, insan gibi ve bolluk içinde yaşamının özlemini duyan Rüstem Çakır, öte yandan Türkiye'de bir düzen kuramamanın ve edindiği birikimleri kaybetmenin korkusuyla kararsızlıklar

yaşamaktadır. Ancak, Almanya'da horlanarak, küçümsenerek, ikinci sınıf insan konumunda yaşamaktan bıkmıştır. Üstelikle krizden sonra Almanların Türklere yaklaşımı kötüleşmiş, şiddete ve saldırılara dönüşmüştür. Ailesinin ve kendisinin can güvenliğinden korkan Rüstem Çakır'da dönüş fikri ağır basmaya başlamıştır. Türkiye'de huzur, sevgi, şefkat ve bolluk içinde yaşamak istemektedir:

"Param var çok şükür. Evin ardındaki bahçeye tek katlı bir ev kondururum. Eşya zaten buradan gidecek. Anamı da ağamgilden bize alırız. O da azıcık benim mürüvvetimi görsün. Babam öleli gelinlerin, torunların arasında debelendi kaldı.

...

Rüstem Çakır kararını vermişti. Almanya'da gözü yoktu artık. Bedeni yorgun, gönlü kırgındı. Ne var ki; "Evdeki hesap çarşıya uyacak mı?" sorusu ikide bir diken olup batıyordu. Bunun nedeni, kesin dönüş yapanlardan gelen haberlerdi.

Geri dönüşçülerin kimileri yaka silkerek, hatta kurtuluş kurbanları adayarak göçmüşlerdi vatana. Hem de dönüp artlarına bakmamacasına!.. Sanmışlardı ki ülke cennet. Çileler bitecek, dertler, sorunlar bıçak gibi kesilecek. Horlanmamış, itilip kakılmamış, saldırıymış, dayakmış ve de öldürülme korkusuymuş, duvardaki "Defol domuz Türk!" ya da "Türklere ölüm!" yazılarıymış, tümünden yaşamlarından silinecek.

"Bizim vatanımız," diyerek sokaklarda toprağı topuklarıyla döve döve yürüyecekler. Korkmadan, eksilmeden, bir şeyciklerden ikirciklenmeden, soluyacaklar yurdun havasını. Üstelik eskisi gibi boyunları bükük, omuzları çökük de olmayacak. Her kapıya anahtar olan paraya sahipler artık...

"Eşya desen, elden örneksiz. Televizyonun renklisi, videonun en iyi markası, buzdolabı otomatik çamaşır makinesi. Yiyecekleri ezici, sıkıcı, karıştırıcı bir sürü gereç. Teypler, radyolar, halılar, battaniyeler, kap kaçak, perde ocak... Memlekettekilerin gözlerinin çayırı açılacak türden!.. İnsan daha ne ister ki?" diyerek coşkuyla soyunmuşlardı göçe. (GD, Sünnetli mi Sünnetsiz mi?: 32-33)

Özellikle 1973 yılında Almanya'nın göçmenlerin geri dönüşlerini teşvik etmesinden sonra köylerde kasabalarda geri dönen göçmenlerin sayısı artmıştır. Göçmenler, özellikle kırsalda ellerindeki birikimi değerlendirmek amacıyla yeni işler kurmuşlardır.

Büyük bir bölümü geri dönüşlerinde beklentilerine ulaşan göçmenler, kırsaldaki ekonomik yaşamı canlandırmışlardır. “Gözaltında Yaşamak” adlı öyküde, Almanya’dan yeni dönen Güler’in anne ve babası, şehirde Almancıların kurduğu işletmelerden söz ederlerken şaşkınlıklarını gizleyemezler:

"Münih Birahanesi yazmış koca koca harflerle..."

"Allah allah, biz Almanya'ya gitmeden şehirde tek bir birahane yoktu. Şimdi kimbilir kaç tane..."

"On kadar varmış," dedi baba. "Ben de fazla gezmediğimden yerlerini bilmiyorum. Ama geçen gün bizim dükkânda konuşuluyordu. Son bir iki yıldır çok Almancı dönmüş ile. Kasabadan, köyden göçen Almancılarla sayıları epey kabarmış. Çarşıda yeni açılan işyerlerinin çoğunluğu Almancılarınmış. Bakırcılar çarşısının orda bir Almancı fırın açmış. Yedi çeşit ekmek çıkarıyormuş. Fırının önünden kuyruk eksik olmuyormuş. Elim erince bir gün gidip sahibiyile tanışacağım. Kendisini kutlamak geliyor içimden."

"Sade erkekler mi?" dedi ana. "Rukiye Haladan duydum, Almancı kadınlar da iş açıyorlarmış şehirde. Kimi çocuk yuvası işletiyormuş. Kimi kuaförlük yapıyormuş. Kadının biri de tahıl pazarının orda ilk yardım evi açmış. Ayaküstü tansiyona bakılıyormuş, ufak tefek pansuman işleri iğne filan yapılyormuş. Rukiye Hala, 'Kadının yeri arkovanı gibi işliyor,' dedi. İki sokak altımızda oturan bir başka Almancı kadın da, evine son model bir trikotaj makinesi kurmuş. Millete ucuz ucuz kazak, ceket, çorap örüyormuş."

"Almancıların emekleri boşa gidecek, paraları çar çur olacak diye kaygılanıp duruyorum. Bu haberleri duyunca seviniyorum doğrusu." (GD, Gözaltında Yaşamak: 55)

Kesin dönüş yapan göçmenlerin bir kısmı, memleketlerine dönmekten mutluluk duyarken bir kısmı da pişman olmaktadır. Özellikle 1973 krizinden sonra Almanya’da işsiz kalan göçmenlerin büyük bir bölümü, zorlaşan yaşam koşullarında bir yandan birikimlerini harcamamak öte yandan Almanya’da günden güne artan yabancı düşmanlığından zarar görmemek için Türkiye’ye kesin dönüş yapmaya karar verirler.

Ancak uzun yıllar Almanya'daki yaşama alışan göçmenler, Türkiye'de kuracakları yeni düzenin ve oraya uyum sorunu yaşamanın endişesiyle harekete geçememektedirler. "Gözaltında Yaşamak" adlı öyküde, büyük bir tedirginlikle dönüş kararı alan Güler'in anne ve babası, Türkiye'de düzenlerini oturttukları ilk günlerinde dönüşlerinden duydukları memnuniyeti şöyle ifade ederler:

"İyi ettik de geldik," dedi ana. "Son birkaç yıldır Almanya iyice çekilmez oldu. Almanlar açıktan açığa memleketlerini kısıkanıyorlardı bizden. Sanki Almanya'nın taşını toprağını yalayıp yutacaktık! İş bulamayan Almanlar da olanca suçu üstümüze yıkıyorlardı. Biz olmasak, sanki iş akacak sokaklarda. İşverenler yol kesecek! Oysa biz olsak da olmasak da, iyi iş aslanın ağzında!"

Baba çini şaplaktaki köpüklü kahveyi keyifli hüpürtülerle yudumluyordu. Karısının dediklerini pekiştirmeden duramadı.

"Ne aslanı be! Yedi başlı ejderin karnında iş. Biz yine ne bulursak dalıyorduk. Alman beylere iş beğendirmek de zor. Bizim sıvandıığımız çirkef işlere burun kıvırıyorlar. Sonra da kalkıp, 'Yabancılar gitsin. Onların yüzünden Almanlar işsiz kalıyor!' diye maval okuyorlar. Hadi, geldik bakalım! Adamın ciğerlerini ağı gibi dağılayan tasfiye ocaklarında, leş kokulu çöp kamyonlarında, diri diri gömülünen maden ocaklarında çalışınlar da görelim. Ah, diyorum, tüm yabancılar elbirlik olup da çekip gitseler şu Almanya'dan! Görürüm o zaman Almanların halini. Kıçüstü çöker kalırlar alimallah!" (GD, Gözaltında Yaşamak:52)

b. Hayal Kırıklıkları

"Sünnetli mi Sünnetsiz mi?" adlı öyküde Türkiye'ye kesin dönüş kararı alan Rüstem, büyük umutlarla dönüş yapar. Elinde birikimlerle bir iş kurmayı, sahip olduklarıyla insanlarda saygı uyandırmayı, kendi vatanında ve insanları içinde huzur ve mutluluk ve bolluk içinde yaşamayı hayal etmektedir. Döndüklerinde ellerindeki parayı savurmadan bir iş tutmuş, düzenlerini kurmuşlardır. Ancak kendi vatanlarında, kendi köylerinde akraba ve tanıdıklarınca dışlanmışlar, haset ve kıskançlıkla karşılanmışlardır. Büyük bir özlemle ve aidiyet duygusuna açlıkla yurduna dönen Rüstem Çakır ve ailesi

umduklarını bulamamışlardır. Bolluk içinde bir yaşam kurmuş; ancak huzurlu bir yaşama kavuşamamışlardır:

Ancak güvendikleri dağların çoğunu kar kaplamış, Almanya'daki hesaplar Türkiye'ye uymamıştı. Gidenlerin kimi kan kusuyor, "Kızılıçık şerbetidir," diyerek renk vermiyordu. Kimileriye, erkekçe dışa vuruyorlardı sorunlarını.

"Memleketimiz dedik, varır varmaz, yere yamanıp taşını toprağını öptük. Yurttaşımızdır dedik, çingeni çaparı bile bağrımıza basmalara kalkıştık. Sandık ki, insanımız da bizi, savaştan dönen askermişiz gibi, sevecenlikle bağrına basacak. Alnımızdan öpecek. Gurbette edindiğimiz yaraları sarmaya koşacak. Olmazımızı olduracak, bitmezimizi bitirecek. Kahvede başköşeye buyur edileceğiz.. Elimizden tutulacak. Sırtımız sıvazlanacak.

"İnsanın eti yenmez, derisi giyilmez. Varıp da bize kucak açanların kollarını mı aşındıracağız? Bizleri sevenlerin yüreklerindeki sevgi kaynağını mı kurutacağız? Önümüze düşüp yol yordam gösterenlerin gözlerini mi oyacağız? Almanya'dan geldik, ama hiç kimsenin işinde, aşında, eşinde gözümüz yok. İnsanlara zarar verecek değiliz. Olsa olsa, yararımız olur!

"Hani atalarımız, 'Gözden uzak olan, gönülden de ırak olur,' demişler ya! Gerçekmiş meğer. Can ciğer hısımlarımız bile bize yan duruyorlar. Sanki geri dönmekle, ekmeklerinden, ömürlerinden, topraklarından, sığırlarından, davarlarından... edeceğiz onları! Bir surat, bir eda, bir afra tafra her birinde! Geçmişte, izine geldiğimizde, böylesine açık açık belli etmiyorlardı içlerinin alacasını. Kesin dönüş yapınca, dost düşman, akla kara gibi sırtakaldı çevremizde. (GD, Sünnetli mi Sünnetsiz mi?: 32-33)

Uzun yıllar Almanya'da yaşayan göçmenler, orada bir yaşam kurmuş ve Almanya'daki yaşam biçimine alışmışlardır. Çocuklarını orada dünyaya getirmiş ya da Türkiye'de doğanları Almanya'da yetiştirmişlerdir. Geri dönmek amacıyla gittikleri Almanya'da belli bir birikim elde ettikten sonra da vatan özlemiyle geri dönmüşlerdir. Ancak göçmenler farkında olmadan Almanya'nın yaşam biçimine alışmışlardır. Öncelikle Almanya'ya gittikleri ilk günden itibaren belli bir amaçla çalışma yaşamının içine

atılmış, yaşamın hızlı akışı içinde aktif bir biçimde yer almışlardır. Başka bir toplumun ve gelenekler sisteminin içinde kendi gelenekleriyle var olmuş kendi kurallarını kendileri koymuş, denetimlerini kendileri yapmışlardır. Kalma süreleri uzadıkça Alman yaşam biçiminden etkilenmiş, yaşadıkları ortama uyum sağlayarak gelenekçi değerlerinin sınırlarının genişlemesine ve esnemesine izin vermişlerdir. Mahalli baskılardan uzak kendi doğrularınca yaşamışlardır. Özellikle çocuklarının eğitim ve dil becerilerini düşünüp Alman eğitim sisteminde okutmuş ve Alman arkadaşlarıyla iletişime girmelerini teşvik etmiş; böylelikle Alman değerler sistemine yatkın olarak yetişmelerine engel olmamışlardır. Kendilerine Almanya’da yeni bir yaşam kuran göçmenlerin yurtlarına döndüklerinde oradaki yaşama uyum sağlamaları da mümkün olamamıştır. Ülkelerine döndüklerinde yoğun iş yaşamından çıkıp eve kapanmış, toplumsal baskılarla davranışları kısıtlanmış, tutucu kimselerce kötü gözle bakılmışlardır. Bu durum göçmenlerin büyük umutlarla döndükleri Türkiye’de büyük hayal kırıkları yaşamalarına neden olmuştur:

Almancı Kahvesi adlı öyküde, Almanya’dan köylerine kesin dönüş yapan göçmenlerden, Osman ve ailesinin, köylerinde yaşadıkları sorunlar ve mutsuzlukları şöyle dile getirilir:

Osman, “Nedenini çok düşündüm bu durumun,” dedi. “Çok şükür, evimiz rahat. Paramız da var. Koşturup yorulmuyoruz. Allah için birçok yönden Almanya’dan daha iyi durumdayız. Ama dirliğimiz yok. Nedeni bence çevre baskısı. Köylü bizi benimsemedi. Göz dikenini gibiyiz. Her şeyimiz batıyor. Almanya’da bu yoktu işte! Eğri otur, doğru otur, başını baldırını aç, istersen biçimine getir, don gömlek gez... İçinden gelirse gece yarısı tak karını koluna, vur caddelere, vur sinemalara, vur birahaneye ya da bilmem ne hanelere! Kim kime dum duma. Burada o özgürlük yok. Bizler her şeyden çok, Almanya’daki serbestliği arıyoruz. Bu yüzden geberesiye çalışıp yorulduğumuz, hatta yerine göre horlanıp aşağılandığımız Almanya tütüyor burnumuzda.” (GD, Almancı Kahvesi: 94)

Almanya'da uzun yıllar kalan göçmen aileleri, orada Türkiye'deki yaşamlarından oldukça farklı bir yaşam sürmektedirler. Almanya'ya ilk gittiklerinde bu yaşama uyum sağlamakta zorlanan göçmenler, her ne kadar çok zor koşullara katlanmak durumunda kalsalar da zamanla bu yaşamı benimsemişlerdir. Dönüş kararı alan göçmenler, büyük bir özlem ve hevesle yurtlarına dönseler de kısa süre sonra Almanya'da yoğun bir tempoda akan yaşamlarını aramaya başlamışlardır. Kadınları erkekleri pek çok göçmen, döndüklerinde bir iş kursalar da çalışma gereği duymamış, emeklilik yaşamı yaşamaya başlamışlardır. Bu durum, uzun yıllar çok yoğun bir şekilde çalışan göçmenlerin, Türkiye'de boşluğa düşmelerine ve mutsuz olmalarına neden olmuştur. Özellikle ekonomik kriz ve Almanların düşmanlığı nedeniyle genç yaşta dönüş yapanlar, çalışmadan, emekli gibi yaşamaya alışmamış ve psikolojik sorunlar yaşamaya başlamışlardır. "Vidocu Fatma" adlı öyküde, kocasının isteğiyle Türkiye'ye kesin dönüş yapan Fatma, Almanya'daki yaşamından sonra Türkiye'ye ayak uyduramamış ve mutsuz olmuştur:

...Fatma, Almanya'da carı şalvarı çıkarmıştı. Manto giyiyor, başını örtüyordu. Ama hiçbir kokusu çıkmamıştı sekiz yıl.

Ne var ki, kesin dönüşten sonra, Fatma için iyi konuşmamaya başladı köylü.

Kimi, "Burnu büyümüş Fatma'nın. Çeşmeye çamaşırılığa gelmiyor. İnsan içine çıkmıyor," diye atıp tutuyordu.

Kimileri de, "Keyifsizmiş kadıncağız, çoluk çocuğunu bile gözü görmüyormuş," diye savunuyordu Fatma'yı.

İşin gerçeği buydu. Fatma, Almanya'dan kesin dönüş yapmayı istememişti. Kocasına, "Daha genciz. Sen işten çıkarıldın, ama ben çalışıyorum. Kalabildiğimiz kadar kalalım. Çoluk çocuğumuz var. Fazla para göz çıkarmaz," demişti. Ama Kemal dinlememişti.

"Beni istemeyeni ben de istemem. Şeytan görsün Almanın yüzünü!" diyerek ayaklanmıştı.

Fatma güzelim işini bırakıp ardına takılmıştı.

İlk günler yeni evi yerleştirme patırtısıyla geçmişti. Ama ortalık yatışınca, Fatma da bir iç sıkıntısı, isteksizlik, bitkinlik başlamıştı. Dünya gözünde yoktu. Birkaç

kez bu durumdan kurtulmak için köy içine gitmiş, hısımlarıyla eski komşularıyla oturup kalkmayı denemişti. Yine de içini saran bingünluktan sıyrılamamıştı. "Of!" dedikçe, sanki ağzından kara dumanlar fişkırıyordu.

...Fatma giderek daha çok sıkılıyordu. Evin işi bir iki saatte bitiyordu.

"İşin bitince videoya film koy, teyp çal, eyle kendini," diyordu kocası. Videodaki aynı filmleri izlemekten bıkmıştı. Radyo, teyp de açmıyordu gönlünü. Altın kafese kapatılmış kuş gibi odadan odaya dolanıp duruyordu. Köy uzakçaydı eve. Önceleri öğleden sonraları zar zor çocukları görmeye gidiyordu. Ama sonradan onca yolu göze alamaz oldu. İçten içe çürüyen ağaç gibi günden güne eriyordu. (GD, Vidocu Fatma: 77-78)

Türkiye’de yaşadığı boşluk duygusuyla bir süre sonra psikolojik sorunlar yaşayan Fatma, içine kapanık, yaşamdan tat almayan, isteksiz, bitkin bir insan olmuştur. Karısının bu durumuna çok üzülen Kemal, Fatma’yı doktora götürür. Doktorun Fatma ve Fatma gibi dönüş yapan göçmenlerle ilgili yaptığı saptama toplumdaki önemli bir soruna parmak basmaktadır:

"Fatma'nın Almanya'da kendini güçlü bir amaç uğruna işe vurması, onun çevreyle uyumsuzluğa düşmesini önledi. Orada çalışma, yorulma, dinlenme üçgeni içinde geçiyordu yaşamı. Kendisini bunaltacak etkenlerle yüz yüze gelecek zamanı yoktu. Köye dönünce, anlamsız bir boşluğa düşmüş gibi oldu. Dediğinize göre, eviniz, işiniz iyi, çocuklarınız, aileniz ve köylünüzle bir sürtüşmeniz filan da yok." (GD, Vidocu Fatma: 81)

“Vidocu Fatma” adlı öyküde, Fatma’nın yaşadığı sorunların bir benzerini, “Emekli Ferhat” adlı öyküde, Ferhat yaşamaktadır. Ferhat’ın yaşadığı psikolojik bunalım, onun sağlık durumuna da yansımıştır. Sorunlarının kaynağının değişen yaşam biçimi olduğunu anlayamayan Ferhat, sıkıntısının sağlık sorunlarından kaynaklandığını düşünür. Ferhat’ı muayene eden doktorun, onunla ilgili saptamaları Fatma’ninkinden farklı değildir:

Doktor bu kez bulgusunu olduğu gibi açıkladı.

"Arkadaş, sen sıkılıyorsun. Uzun yıllar hiç işini aksatmadan çalıştın. Hem de Almanya gibi adamın kanını iliğini sömüren bir ülkede tek başına verdin bu savaşı. İki yılı aşkın bir süredir boş geziyorsun. Bu da seni bunaltıyor. Göğsünün üstünde bu yüzden ağırlık beliriyor. Bana sorarsan, kendini oyalayacak bir işin ucundan tut. Göreceksin, kısa sürede tüm sıkıntılar bitecek." (GD, Emekli Ferhat: 136)

2. Konut Sorunu

Yurt dışından dönen göçmenlerin ülkelerinde yerleştikleri yerler, büyük değişiklikler göstermemiştir. Göçmenler, dönüşlerinde, ayrıldıkları yerlerin ekonomik ve toplumsal durumunu dikkate alarak dönecekleri yerlere karar vermişlerdir. Göçmenlerin dönecekleri yerleri seçmelerinde pek çok faktör etkili olmuştur. Ancak genel olarak, kırsaldan göç edenler, kırsala; kentten göç edenler ise kente geri dönmüşlerdir.

Kırsal değerlerin içinde yetişmiş, salt ekonomik sıçrama amacıyla yurt dışına gitmiş olan göçmenlerin, yurt dışına uyum gösteremedikleri ve kendilerini geliştiremedikleri için sahip oldukları kötü yaşam koşulları içinde kıra dönüş özlemleriyle planlar yapmaları doğaldır. Yurt dışında başka değerler kazanamadığı için tüm değer ölçütleri kırsalın ölçütlerine dayanan göçmenlerin ekonomik ve toplumsal statülerini koruyabileceğini, değer çatışması yaşamayacağı, bilip tanıdığı ve kendisini ispat edebileceği tek yer ayrıldığı kırsaldır. Ayrıca, uzun yıllar ülkesinden uzak yaşayan göçmenler, kentlerde bilinmezliğin ve tanınmazlığın içinde yok olacaklardır. Bu nedenle kırsaldan göç eden göçmenler, yeniden kırsala dönmeyi seçmişlerdir. Bu bakımdan kıra dönüşlerin birçoğu, ekonomik olduğu kadar toplumsal nedenlidir. Göçmenler, göçten önce değer görmediği, ekonomik sıkıntılar çektiği kırsalda, değer görmek, başarısının gururunu yaşamak istemişlerdir. Almanya'da yaşadıkları horlanma ve maruz kaldıkları kötü koşulların acısını böylelikle çıkaracaklardır. Kırsal kesime dönenlerde görülen bu temel eğilim evrensel bir özelliktir. Göçmenler gibi sıçrama yapmış herkes, öneminin anlaşılacağı, övüleceği, kendisini ispatlayabileceği çevreye döner.

Göçe kentten katılmış olan göçmenlerse dönüşlerinde kente dönmektedirler. Kent yaşamına alışık olan bu göçmenlerin, bilip tanıdıkları yaşam biçiminin içine dönme istekleri doğaldır. Ancak, kentten göçe katılan ve Almanya’da uzun yıllar çalıştıktan sonra emeklilik yaşında ülkesine dönmeye karar veren göçmenlerin bir kısmı kırsala dönmüşlerdir. Bu dönüşte, bu göçmenlerin kırsal kökenli olmalarının büyük payı vardır.

a. Yeni Yerleşilen Muhitler ve Evler

Göçmenler, genellikle eski yerleşim yerlerine geri dönmelerine karşın eski evlerinde yaşamak istememektedirler. Göçten önce, maddi sıkıntılar içinde yaşayan göçmenler, genellikle bakımsız ve eski evlerde yaşamaktadırlar. Almanya’da edindikleri birikimlerle ülkelerine döndüklerinde bir yandan geleceklerini idame ettirmek üzere iş kurmaya çalışırken öte yandan birikimlerinin bir bölümüyle arsa ve konutlar edinmektedirler. Özellikle kırsala dönen göçmenler aldıkları arsalarına oldukça büyük ve gösterişli evler yaparak hem Almanya’da yaşadıkları kötü evlerin telafisini yapmak hem de çevrelerindeki insanların gözünde iyi izlenim bırakarak kendilerine saygı duyulmasını ve başarılarının takdir edilmesini istemektedirler.

“Vidocu Fatma” adlı öyküde Almancı Kemal ve Eşi Fatma, köye kesin dönüş yaparlar. Kemal, annesinin yıkık dökük evinde yaşamak istemediği için ilk iş olarak köyün dışında aldıkları araziye gösterişli bir ev yaptırmıştır. Evin görkemine yoldan geçenler bile arabasını durdurarak bakmaktadır:

Almancı Kemal’in evi, köy içinde dilden dile dolaşıyordu. Ana yoldan geçen yabancılar bile arabalarını yavaşlatıp Almanya evlerini andıran bu yapıya bakıyorlardı.

Yüksek çatısı, kemerli kapı ve pencereleri, bahçedeki köpek kulübesi ve fiskiyeli havuzuyla ev, gerçekten göz alıcıydı.

“Ya içi!” diyordu köylüler. “Kemal dağdan demir borularla evin içine su getirmiş. Aş pişen oda ayrı, yenen yer ayrıymış. Yatılan odalar yukarda, konuk ağırılanacak oda aşağı kattaymış. Hem de öyle büyükmüş ki içinde at koştur... Her yer duvardan duvara halıyla döşeliymiş. Pencereledeki perdeler, ak bulutlar gibi uçtu uçacak...”

Evi hısımlar dışında henüz köylü görmemişti. Merak içinde ev Mevlüt’ü okunmasını bekliyorlardı. O zaman herkes ayırım gözetmeden eve çağrılacaktı. (GD, Vidocu Fatma: 77)

“Sünetli mi Sünetsiz mi?” adlı öyküde Rüstem Çakır, köye kesin dönüş yapmıştır. Oğluna bir minibüs alıp taşımacılık işine girmeye karar vermiştir. Ancak, bundan önce başlarını sokacakları bir ev yapıp, annesinin yıkık göçük evinden kurtulmak istemektedir. Oğlunun, minibüs almak konusunda sözünde durmadığına dair sitemine şöyle yanıt verir:

Rüstem Çakır, “Sözümde duruyorum. Lakin önce evimizi yaptıracağım. Ninenin bu göçük evinde yaşamak hoşuna gidiyor mu?” dedi. (GD, Sünetli mi Sünetsiz mi?: 38)

“Şılak Satı’nın Aşk Evi” adlı öyküde, Şılak Satı, önce köye dönüş yapmıştır. Almanya’da iyi bir birikim yaptığı için sık sık kasabaya gidip iyi gelir getirecek iş kurmak için araştırma yapmaktadır. Bu sırada kasabada daha önce Almanya’dan gelmiş kasabanın yerlilerinden birinin, şehre kızının ve torunlarının yanına yerleşme kararıyla evini satılığa çıkardığını öğrenince fırsatı kaçırmadan harekete geçer:

Bu arada Almanya’dan gelme birinin evi satılığa çıkardığını duydu. Adam kasabanın yerlisiydi. Uzun yıllar Almanya’da kalmıştı. Evini de oradaki evlere özenerek yapmıştı. Ne çare ki, gönül şenliğiyle oturmak kısmet olmamıştı.

...

Şılak bunu bildiğinden, pazarlıkta acımasızca bastırdı. Evi umduğunun altında bir fiyata aldı.

Kasabalı sonucu duyunca sakal sıvazladı. ... Şılak, üç gün içinde köyden kasabaya taşındı. Doğrusu millet giden adama acındı. Evin yapımı yıllarca sürmüştü. ... Boş evin tümünü kasabalı esnaftan aldığı mallarla döşedi. Buzdolabı, fırın, halı, perde, soba, kap kacak, oda takımı, yatak, yorgan... hep yeniden alındı. (GD, Şılak Satı'nın Aşk Evi: 102-103)

“Gözaltında Yaşamak” adlı öyküde, Güler'in anne ve babası Almanya'dan kente dönüş yapmışlardır. Büyük endişelerle dönüş kararı almalarına karşın döndüklerinde, kurdukları düzenden memnun kalmış ve döndüklerine pişman olmamışlardır. Bunda, yerleştikleri bölgenin, bıraktıkları gibi kalmayıp gelişmiş olmasının da payı olmuştur. Bu ilerlemede dönüş yapan Almancıların açtıkları yeni işletmelerin payı büyüktür. Alışveriş merkezleri, sinemaları, mağazaları ile hareketlilik kazanan kentler, bu yeni görünümüleriyle Almanya'ya benzemiştir. Bu durum ise Almanya'da yetişen çocukların uyumunu kolaylaştıracağı düşüncesiyle ebeveynlerin içini rahatlatmaktadır. Güler'in babası, dönüş kararı almakta zorlanan kayınbiraderini ikna etmek için Türkiye'yi ve Türkiye'de yerleştikleri yeri şöyle anlatır:

“...Her mektubunda memleketin ahvalini soruyor. ‘Kentteki yaşamını girdisiyle çıktısıyla yaz,’ diyor. Aslında kesin dönüş yaptığıma pişman olup olmadığını anlamak istiyor.

... Bizim il eskisi gibi değil. Çarşıya Kafof gibi koca market bile açılmış. Eskiden sekiz cami vardı, şimdi yirmi olmuş. Sinemalar, has ekmek fırınları, kasaplar, hazır giyim mağazaları, eczaneler, kadın berberleri, temizleyiciler, eskinin iki katı büyüklükteki kocaman bir hastane, beş yerde doğumevi, dört lise, iki meslek lisesi, adım başı ilkokul, Almanya'da olduğu gibi anaokulları bile var. Hayırseverler bir de huzurevi yaptırıyorlarmış. Bunları yaz bir bir. Pazar yerinde meyve sebze bolluğundan da söz et.

“... Anladığım kadarıyla kardeşin buraları hala eski tas eski hamam sanıyor. Çoluk çocuğu da Almanya düzenine göre büyüdüler ya! Buraya ayak uyduramamalarından korkuyor için için...”

... Şimdi bakıyorum da çarşı içine bir sürü pastaneyle tostçu, kebabçı açılmış. Kadınlı erkekli müşteri dolu. Herkes güle söyleye yiyip içiyor.”

“Pastacı Şükrü’nün dükkânının yerine açılan birahaneyi görünce, burnumun direği sızladı.”

“Ohoo, o da bir şey mi? Hükümet Caddesinde birkaç gün önce bir birahane açıldı. Görsen kendini Almanya’da sanırsın. Zaten birahaneyi açan Almancıymış. Salonun adını ne koymuş bil bakalım?”

“Nerden bileyim canım! Bugünlerde hiç o taraflara gitmedim,”

“Münih Birahanesi” yazmış koca koca harflerle...”

“Allah allah, biz Almanya’ya gitmeden önce şehirde tek bir birahane yoktu. Şimdi kimbilir kaç tane...”

“On kadar varmış,” dedi baba. (GD, Gözaltında Yaşamak: 53-55)

1. Yeni Kurulan İşler:

Yurt dışından dönen göçmenler, Almanya’da kazandıkları paraları ve elde ettikleri birikimleri Türkiye’ye döndüklerinde değerlendirmek istemişlerdir. Böylelikle yaşamlarının geri kalanında Türkiye’de geçirecek oldukları yıllarını rahatlık ve bolluk içinde geçirmeyi planlamışlardır. Göçmenler, Türkiye’de kurdukları yeni işlerle bir yandan düzenli bir gelir elde etmek isterken öte yandan kendilerini çok fazla yormayacak işlere yönelmeyi uygun bulmuşlardır. Ya da kurdukları işlerin başına çocuklarını geçirerek hem emeklilik yaşamı sürmeyi planlamış hem de çocuklarının geleceklerine yönelik bir yatırımda bulunmuşlardır. Büyük bir kısmı kasabalara ve kentlere dönen göçmenler, buralarda ticaret gibi gelir düzeyi yüksek işlere yönelmişlerdir. Böylelikle hem paralarını riske atmamış hem de kendilerini yoracak bir iş de kurmamışlardır. Köylere dönen göçmenler ise genellikle tarım ya da hayvancılıkta gelir getireceğini düşündükleri işlere yönelmişlerdir. Ya toprak, arsa almış ve daha

sonra bunları sürerek geniş tarım alanları oluşturmuşlardır ya da hayvancılık yatırımı yapmışlardır. Ancak bu işlere yönelenlerin sayısı çok değildir.

“Sünnetli mi Sünnetsiz mi?” adlı öyküde Türkiye’ye dönüş yapma planları kuran Rüstem Çakır’ın aklını kurcalayan bir başka sorun da Türkiye’de yapacağı iş olmuştur. Biriktirdiği paraları, sağlam bir yatırıma dönüştürmeyi planlayan Rüstem Çakır, hem kendisine bir uğraş yaratarak boşluğa düşmeyecek hem de düzenli bir gelir elde edecektir:

"Doğrusu ya, ben de boş durmam. Azıcık yorgunluk giderdikten sonra, çarşıda büyük bir dükkân açar, çay, tütün, şeker, tuz gibi üç beş kalemlik bir şeyler satırım. Hem canım sıkılmaz, hem de evin pazar harçlığını çıkarırım."(GD, Sünnetli mi Sünnetsiz mi?: 32)

Almanya’dan kesin dönüş yapan göçmenlerin büyük bir çoğunluğu Almanya’da kazandıkları birikimleri harcamamak için Türkiye’de, sermaye gerektirecek, gelir getirecek ve herkesin yapamayacağı işlere yönelmişlerdir. Özellikle F. Almanya’nın geri dönüşü teşvik politikasıyla 1970’li yılların sonunda Türkiye’de gündün güne artan Almancıların kurmuş oldukları işler, yaşadıkları yerlerin iş ortamını ve görüntüsünü oldukça değiştirmiştir. “Gözaltında Yaşamak” adlı öyküde Almanya’dan kesin dönüş yapan Güler’in babası kasabanın çarşısında bir beyaz eşya dükkânı açarak oldukça iyi bir iş kurmuştur. Ancak, kendisi gibi pek çok Almancının yaşadıkları kasabada kurmuş olduğu işletmeler onu şaşırtmaktadır:

Hükümet Caddesinde birkaç gün önce bir birahane açıldı. Görsen kendini Almanya’da sanırsın. Zaten birahaneyi açan Almancıymış. Salonun adını ne koymuş bil bakalım?”

“Nerden bileyim canım! Bugünlerde hiç o tarafa gitmedim.”

“Münih Birahanesi yazmış koca koca harflerle...”

“Allah Allah, biz Almanya’ya gitmeden şehirde tek bir birahane yoktu. Şimdi kimbilir kaç tane...”

“On kadar varmış,” dedi baba. “Ben de fazla gezemediğimden yerlerini bilmiyorum. Ama geçen gün bizim dükkanda konuşuluyordu. Son bir iki yıldır çok Almancı dönmüş ile. Kasabadan, köyden göçen Almancılarla birlikte sayıları epey kabarmış. Çarşıda yeni açılan işyerlerinin çoğunluğu Almancılarınmış. Bakırcılar çarşısının orda bir Almancı fırın açmış. Yedi çeşit ekmek çıkarıyormuş. Fırının önünde kuyruk eksik olmuyormuş. Elim erince bir gün gidip sahibiyile tanışacağım. Kendisini kutlamak geliyor içimden.” (GD, Almancı Kahvesi: 54-55)

Almanya’dan kesin dönüş yapan Almancıların büyük bir kısmı kasaba ve şehirlerde işletmeler açmış ve ticarete atılarak düzenli bir gelir elde etmişlerdir. Ancak yalnız erkekler değil; Almanya’da eşleriyle birlikte çalışarak para kazanan ve Türkiye’ye geri dönen kadınlar da Türkiye’de boş durmamışlardır. Alman çalışma yaşamını tanıyan ve yaşamlarını çalışarak geçirmeye alışan bu kadınlar Türkiye’ye döndüklerinde boş durmak, evde oturmak istememiş ve Almanya’da görüp öğrendikleri işleri ya da edindikleri deneyimleri Türkiye’de değerlendirmişlerdir. Bu kadınlar da kocalarının desteğiyle kendilerine uygun işler kurarak hem eve giren gelirlerini arttırmış hem de işsiz kalmanın yarattığı boşluğa düşmemişlerdir. “Gözaltında Yaşamak” adlı öyküde Almanya’dan dönen Almancıların kurdukları işletmelerden söz eden Güler’in anne ve babası kadınların açtıkları işleri de konuşmadan edemezler:

“Sade erkekler mi?” dedi ana. “Rukiye Haladan duydum, Almancı kadınlar da iş açıyorlarmış şehirde. Kimi çocuk yuvası işletiyormuş. Kimi kuaförlük yapıyormuş. Kadının biri de tahıl pazarının orda ilk yardım evi açmış. Ayaküstü tansiyona bakılıyormuş, ufak tefek pansuman işleri iğne filan yapıyormuş. Rukiye Hala, ‘Kadının yeri arıkovanı gibi işliyor,’ dedi. İki sokak altımızda oturan bir başka Almancı kadın da, evine son model bir trikotaj makinesi kurmuş. Millete ucuz ucuz kazak, ceket, çorap örüyormuş. (GD, Almancı Kahvesi: 55)

Alman çalışma yaşamını tanıyan ve bu koşullara uygun olarak yaşayan kadınların büyük bir çoğunluğu Türkiye’ye geldiklerinde de çalışmışlardır. Böylelikle hem aile bütçesine katkıda bulunmuş hem de boş durmanın yarattığı bunalımlarla

boğulmamışlardır. Özellikle kasaba ve kentlere dönen kadınlar, buralarda daha rahat iş kurabilmişlerdir. Ancak köylere dönen kadınlar, kentteki ve kasabadakiler gibi şanslı olmamıştır. “Vidocu Fatma” adlı öyküde Almanya’dan dönükten sonra uzun süre boş kalmanın yarattığı sıkıntıları yaşayan Fatma, sonunda doktorun da tavsiyesiyle kendisine bir uğraş bulmuş ve zamanını bununla doldurarak sağlık problemlerini de atlatmıştır. Fatma’nın köyde yaptığı iş oldukça farklı ve eğlenceli bir iş olmuştur. Eşinin Almanya’da aldığı kamera ile düğün, sünnet, eğlence gibi faaliyetleri çeken Fatma hem insanları memnun etmekte ve böylelikle köylünün arasına rahatlıkla karışıp sosyalleşebilmekte hem de kendisini meşgul edecek bir uğraş edinmektedir:

Kemal Almanya’dayken, belki Türkiye’de iyi kârla satar da anaparama katkı ederim, diye almıştı video çekicisini. Fatma işe başlayalı beri, aygıtın parasını çıkardığı gibi kârâ da geçmişti. Ayrıca evin en alt katına videonun gösterici aygıtını kurmuşlardı. Düğünlerini videoya aldırıyorlar, istedikleri zaman, orada Fatma’nın çektiği filmleri izleyebiliyorlardı. (GD, Vidocu Fatma:86)

2. Değişen Aile Yapısı

Almanya’ya göç eden göçmenlerin bir kısmı bir süre sonra yalnız yaşamın güçlükleriyle baş edememiş ya da eşleriyle birlikte çalışarak daha çok kazanmak istemiş, eşlerini kimi zaman da çocuklarını yanlarına almışlardır. Almanya’ya gelen eşler, kocalarının kazancıyla yaşamak yerine kocalarıyla birlikte çalışma yaşamına girerek birikimlerini kısa zamanda arttırmak istemişlerdir. Ortak amaçlarla Alman çalışma yaşamının içinde aktif bir biçimde yer alan kadınlar, kocalarıyla eşit koşullarda, uzun mesai saatlerince ve yorucu işlerde çalışmışlardır. Çalışma koşulları ve kazançlarıyla eşitlenen bireylerin evdeki konum ve haklarında da bu süreçte bir eşitlenme olmuştur. Üretime katılarak para kazanan kadınların, söz hakları ve yetkileri artmıştır. Ataerkil Türk aile yapısı, sanayileşmiş kent yaşamına böylelikle uyum sağlamaya başlamıştır. Ancak ülkelerine geri dönme eğilimi gösteren göçmen ailelerindeki bu modernleşme yönelişi, pek çoğu

eski yerleşim yerlerine dönen göçmenlerin ciddi uyum sorunları yaşamalarına neden olmuştur.

1973 ekonomik krizi, ardından krizin etkisiyle Almanlarda günden güne artarak ortaya çıkan yabancı düşmanlığıyla birlikte Almanya'da yaşayan göçmen aileler dönüş kararı almaya başlamışlardır. Bu kararların yaşama geçmesinde, işsiz kalan göçmenlerin, birikimlerini harcamak istememeleri ve Alman toplumunun içinde değerlerinden kopan çocuklarının asimile olmalarını önlemek istemeleri etkili olmuştur. Öte yandan, Almanların, Türklere yönelik saldırgan tutumları, onları korkutmaya başlamış; ailelerinin ve kendilerinin güvenliğinden endişe duyan göçmenler bir an önce Türkiye'ye dönmek istemişlerdir. Bu süreçte, özellikle Almanya'dan ayrılmak istemeyen göçmen çocukları, ebeveynlerine büyük sorunlar yaşatmışlardır. Ancak tüm uğraşlarına rağmen çocuklarını Türkiye'ye getirmeye ikna edemeyen aileler, Alman çocuk bürolarına sığınan çocuklarını Almanya'da bırakmaktan başka çare bulamamışlardır. Özellikle Alman eğitim sisteminde, Alman arkadaşlarıyla Alman toplumu içinde yetişen göçmen çocukları, Alman hükümetinin çocuk ve gençleri koruma altına alan, onlara geniş hak ve özgürlükler tanıyan yasalarını iyi bilmektedirler. Almanya'daki yaşamlarında aileleriyle güçlü bağlar kuramayan, ailesinden, geleneksel değerlerinden, kültüründen ve anadilinden uzaklaşan göçmen çocukları, ailelerinden herhangi bir konuda baskı gördüklerinde, bu yasalardan çekinmeden yardım istemekte; bu bürolara başvuran çocuklar, gerekli değerlendirmeler yapılarak ailelerinden kolayca koparılabilmektedirler. Bu bakımdan Türkiye'ye dönmek istemeyen çocuk ve gençlerin, amaçlarına ulaşabilmek için buldukları en kolay yöntem, Alman çocuk bürolarına sığınmaktır.

Almanya'da iki kültür içinde yetişen göçmen çocukları, ailelerinin ilgisizliği ve sevgisizliği nedeniyle Alman toplumunun bir parçası olup kendi kültürlerinden, değerlerinden, dil ve dinlerinden kopmuşlardır. Bu kopuşun başladığı yer ise aileleri olmuştur. Kültürel değer ve kimlikleriyle birlikte anne baba ve kardeşlerinden uzaklaşmış, kimi zaman onlardan utanmış, onları dışlamış ve onlarla olan duygusal

bağlarını koparmış, tümüyle Alman toplumunun bir üyesi olmuşlardır. Manevi bağlarının zayıflamasıyla başlayan bu kopuş, süreç içinde ayrılıklara da neden olmuştur. Bu da bir kısmı Almanya'ya giderken ailelerinden kopan göçmenlerin yanı sıra Türkiye'ye dönerken aile bireylerinden kopan göçmenleri yaratmıştır. "Küpeli Ertürk" adlı öyküde de, Alman yaşamını benimseyen ve Türkiye'ye dönmek istemeyen Ertürk, babasının tüm ısrarlarına baskı ve dayaklarına rağmen ailesinden uzak, Almanya'da yaşama isteğini sürdürmüştür. Alman hükümetine sığınmış, Türkiye'ye dönmemiştir. Almanya'daki işsizlik, yabancı düşmanlığı ve horlanmadan bıkan Yakup, çocuklarının kendi kültür, dil ve dinlerine yabancılaşmasını da görünce Türkiye'ye kesin dönüş yapmaya karar vermiş, Almanya'nın vermiş olduğu dönüşü teşvik yardımından da faydalanmıştır. Bir süre sonra oğlunu da Türkiye'ye götürmek planlarıyla dönüş yapmış ve Türkiye'deki düzenini kurmuştur. Çok sevdiği oğlundan bir türlü kopamayan Yakup, Türkiye'de huzur bulamamıştır. Oğlunu almak üzere dört kez Almanya'ya gitmiş; ancak her defasında eli boş dönmüştür. Gördüğü rüya üzerine beşinci kez Almanya'ya gitmeye karar vermiştir:

"Gerçekten gelici değildim. Bunları ve de o sütsüz oğlanı gözden, gönülden sildimdi. Geçen gece bir düş gördüm. Oğlan 'Yanıyorum, baba, yetiş kurtar beni!' diye bağım bağım bağıyordu.

"Sanki yanan benmişim gibi acıyla döşekten fırladım. Sabahı diri tuttum. Baba yüreği yanılmaz. Oğlan pişmanlık getirdi besbelli düşümde bana malûm oldu. Eteğimdeki taşı silkeleyip de bir kez daha gideyim şu Almanya'ya. Varıp oğlana sahip çıkayım, dedim. Yeniden yollara düştüm. Bu kez ucuz olsun diye otobüsle geldim. Yola para pul dayanacak değil. Bu beşinci gelişim. Bir yıllık kazancım yollarda gitti.

"Oğlanı önüme katıp da dönebilsem! Bir yıllık gelir şurda dursun, varlığımın tümünü vermeye hazırım. Ama hep eli boş döndüm. İnşallah bu kez..." (GD, Sünnetli mi Sünnetsiz mi?: 12)

Beşinci kez Almanya'ya gidişinde ne yapıp edip oğlunu almakta kararlı olan Yakup, onu kaybetmiş olmanın üzüntüsünü kahvede dertleştiği eski arkadaşlarına şöyle anlatır:

“Ah, dert etmemek elde değil. Ateş düştüğü yeri yakıyor. Elbet işin ucunda ölüm yok. Ama bu durum bana ölümden de beter koydu. Ertürk, ölseydi, ‘Allah verdi, Allah aldı!’ der, acımı içime öğdürüp sabrederdim. Aslan gibi oğlan, diri diri uçtu gitti elimden. Bana el oldu. Yine onunla yüz yüze konuşmadan, inanasım gelmiyor buna. Oęlanla konuşmayı bu kez de başaramazsam, deli gönöl diyor ki, git, ibret için Gençlik Bürosunun önünde kendini intihar et. Biliyorum, dinimizde bunu yapmak bir yana, düşünmek bile büyük günah ama... artık iyice bezdim. (GD, Kúpeli Ertürk:19)

3. Dil Sorunu

Göçmenlerin Türkiye’de yaşadıkları uyum sorunlarından biri de dil sorunudur. Uzun yıllar yurt dışında kalan göçmenler, eşlerini ve çocuklarını da yanlarına alarak Almanya’da yaşamışlardır. Almanya’da kurdukları düzende Türkiye’den götürdükleri çocuklarını yetiştirmiş ve Almanya’da yeni çocuklar dünyaya getirmişlerdir. Geri dönüşlerinde yaşadıkları en büyük dil sorununu da çocuklarıyla yaşamışlardır. Küçük yaşta Almanya’ya giden ya da Almanya’da doğan göçmen çocukları, Alman bakıcıların elinde büyüdükları, Alman ana okullarına gittikleri ve Alman okullarında eğitim alıp Alman arkadaşlar edindikleri için Alman kültürü ve Alman diliyle kuşatılmışlardır. Bu koşullarda Almancayı ana dili gibi öğrenmiş, Alman gibi düşünür olmuşlardır. Özellikle Almanya’da doğan çocuklar, çalışan anne babalarıyla vakit geçiremedikleri, onlarla sözlü iletişimde hemen hiç bulunamadıkları ve buna karşın gelişimlerinin ilk ve en önemli aşamalarında Alman bakıcıların elinde büyüdükları, Alman ana okullarına gittikleri için ana dilleri olan Türkçeyi öğrenememiş; dil oluşum aşamalarında sürekli iletişimde buldukları dil olan Almancayı ana dili olarak benimsemişlerdir. Bu çocuklar için Türkçe yabancı dil durumuna düşmüş; bu açıdan Türkçe öğrenme çabaları sonuçsuz kalmıştır. Ailelerin çocuklarındaki dil gelişiminin Almanca olduğunu fark etmelerine karşın, çocukların dil oluşum süreçlerini değiştirmeleri yaşam biçimlerini değiştirmek anlamına geldiği için bu konuda bir müdahaleleri mümkün olamamıştır. Aksine kısıtlı zaman dilimlerinde yani akşam eve geldiklerinde ya da hafta sonlarında, çocuklarıyla iletişime giren göçmen ailelerin, bu sürelerde çocuklarına Türkçe öğretmeye çalışmaları çocuklarda tepki uyandırmış, Türkçeye karşı olumsuz duygular

beslemelerine neden olmuştur. Bu bakımdan göçmen çocuklarının ailelerinin sevgi ve ilgisinden yoksun kalarak yetişmiş olmaları, onların aileleriyle ilgili tüm özelliklere tepki vermelerine neden olmuştur. Ailelerinin kullandıkları dile, yaşam biçimlerinden giyimlerine kadar pek çok özelliklerine karşı olumsuz duygular beslemelerine yol açmıştır.

Küçük yaşta Almanya'ya gelmiş çocukların dil gelişimleri Almanya'da doğmuş çocuklara oranla daha fazla sekteye uğramıştır. İlkokul çağından önce Almanya'ya gelen çocuklar Türkiye'de dil ve zihin gelişim süreçlerini tamamlamadan başka bir dil sisteminin içinde kalmışlardır. Bu çocuklar yoğun çalışan anne ve babalarının ilgisinden mahrum kaldıkları için onlarla yeterince iletişime girememiş ve dil gelişimlerini tamamlayamamışlardır. Bunun yanında Alman ana okuluna ya da ilkokullarına giden çocuklar yeterince Türkçe bilmeden Almancayla tanışmış böylelikle iki dili de kavramada güçlük çekmişlerdir. Yeterli ilgi ve özenle iki dili birden öğrenebilecek yetide olan çocuklar ilgisizlik nedeniyle ne Almancayı ne de Türkçeyi öğrenebilmişlerdir. Dil gelişimlerini tamamlayamayan bu çocukların zihin gelişimleri de sekteye uğramıştır. İnsanlarla iletişimin, bireyin kendisini anlama ve duygu ve düşüncelerini ifade edebilmenin en önemli aracı olan dil yetisinden mahrum kalan bu çocuklar, Almanya'daki yaşamlarında kaybolmuş bir nesil olarak arada kalmış, ruhsal çöküntüler yaşamışlardır.

Türkiye'ye kesin dönüş yapan ailelerin çocukların dille ilgili yaşamış oldukları sorunlar da, yurt dışında yaşadıkları dilsel süreçlerle benzer olmuştur. Almanya'da Türkçe öğrenemeyen bu çocuklar, Türkiye'ye döndüklerinde yaşamın pek çok alanında sorunlarla karşılaşmışlardır. Özellikle Türkiye'ye dönüşleri ergenlik dönemlerine rastlayan bu gençlerin Almanya'da yarım kalan eğitimlerine Türkiye'de devam etmeleri, yeni bir çevre, toplum ve kültüre dil bilmeden uyum sağlama çabaları güçlüklerle karşılaşmıştır. Köy ve kasabalara dönen ailelerin çocukları kentlere dönenlere kıyasla mahalli baskıya daha fazla maruz kaldığı için yaşadıkları güçlükler de daha fazla olmuştur. Hatta bu güçlüklerle karşılaşacağını önceden tahmin eden çocuklar, ailelerinin Türkiye'ye dönme kararlarına karşı çıkmış, kimileri de dönmemiştir.

“Küveli Ertürk” adlı öyküde Ertürk’ün Alman Genlik Bürosuna sığınmasının ve Türkiye’ye dönmek istemesinin bir başka nedeni de Türkçeyi neredeyse hiç bilmemesidir. Ertürk bunu şöyle ifade eder:

“Köye gittiğimde, insanların bana bakışlarını gördükçe üstüme ürküntü geliyor. Sanki başka gezegenden gelmişim! Çocuklar yarım Türkçemle eğleniyor. (GD, Küveli Ertürk: 27)

Kendisini Türkçe ifade etmekte zorlanan Ertürk’ün Türkçe konuşurken hissettiklerini Almanca olarak dile getirdiği aşağıdaki sözleri, gençlerin kendi ana dillerini aileleriyle yeterince iletişim kuramadıkları için öğrenememiş olduklarını göstermesi açısından oldukça dikkat çekicidir:

“Türkçeyi iyi bilmiyorum. Hatta hiç bilmiyorum sayılır. Bu yüzden çok zorlanıyorum. İçim daralıyor, açıkçası, Türkçe konuşmak sıkıyor beni.” (GD, Küveli Ertürk: 26)

“Sünnetli mi Sünnetsiz mi?” adlı öyküde Türkiye’ye kesin dönüş yapan Rüstem Çakır ve ailesi de büyük uyum sorunları yaşamıştır. Oğlu Yahya giyim kuşamı, saçı, davranışları ile dikkat çekmesinin yanı sıra Alman şivesiyle konuşmasıyla da dillere düşmüştür:

“Dili de alaca bulacaymış. Evlerine hoşgeldine gidenler söylüyorlar.” (GD, Sünnetli mi Sünnetsiz mi?: 37)

Kesin dönüş yapan göçmen çocuklarının dil sorunuyla en fazla yüzleştikleri yer Türkiye’de devam ettikleri okullar olmuştur. Almanya’da Almanca aldıkları eğitimleri yarım bırakarak Türkiye’de eğitimlerine devam eden çocuklar, Türkçe bilgileri yeterli olmadığı için zorlanmışlardır. Ayrıca dillerindeki bozukluk hem öğretmenlerini rahatsız etmiş hem de arkadaşlarınca alay konusu olmuştur. Bu durum çocukların okuldan soğumasına, Türkiye’den ve Türk eğitim sisteminden kopmasına neden olmuştur. “Gözaltında Yaşamak” adlı öyküde Güler, Almancası çok iyi olan ve Alman okullarında

başarılı olmuş bir öğrencidir. Ailesi Türkiye'ye kesin dönüş yaptığında, isteksiz de olsa ailesine karşı çıkmamış ve Türkiye'ye uyum sağlamaya çalışmıştır. Yarım kalan okuluna devam edebilmek ve Türkçesini güçlendirmek amacıyla Milli Eğitim Bakanlığı'nın yurt dışından dönen çocuklar için açmış olduğu uyum kurslarına katılmış; ancak bu kursların da bir yararını görmemiştir. Bu bakımdan okulda yeterli olmayan Türkçesi nedeniyle hem derslerde zorlanmış hem öğretmenlerden kötü muamele görmüş hem de arkadaşlarının alay konusu olmuştur:

Güler'in işi gerçekten zordu. On altı yaşındaydı, ama halen orta ikide okuyordu. Almanya'da okudu diye iki yılı gitmişti. Bu yetmiyor gibi, ortaokulda Almanca dil dersi yoktu. Yeniden İngilizce dil derslerine başlamıştı. O da zoruna gidiyordu. Uyum kursu diye bir kurs açılmıştı. Babası hemen oraya yazdırmıştı onu. Ne çare ki, hiçbir yararını görmemişti.

Üç haftada neyi neye, kimi kime uyduracaktı zaten! Türkçesi pek açık seçik değildi. Kimi öğrenciler ve öğretmenler buna takılıyorlardı. Türkçe öğretmeni sözcükleri ağzında yuvarlayıvermesine sinirleniyordu. Derse kalktığı bir gün dilinin altına lastik silgi koydurdu. Tek tek ve açık seçik konuşma temrinleri yaptırmaya kalkıştı. Güler öyle bozuldu ki... (GD, Gözaltında Yaşamak: 59-60)

a. Dilin Okul Başarısına Etkisi

Göçmenler yurt dışında kaldıkları süreler içinde çok yoğun çalışmış ve çocuklarına göstermeleri gereken ilgiyi gösterememişlerdir. Ancak bu ilgisizlik kimi ailelerde öyle boyutlara varmıştır ki sonuçta varılan nokta oldukça üzüntü verici olmuştur. Genellikle köy kökenli, cahil insanlardan oluşan göçmenler, Almanya'ya para kazanma amaçlı gitmişler ve bu amaç doğrultusunda her şeyi bir kenara bırakmışlardır. Almanya'da doğan çocuklarıyla çok az zaman geçirmiş, onları yabancı bakıcıların ve Alman anaokullarının kucağına atmışlardır. Bu durum ailesiyle çok az zaman geçiren ve çok az iletişim kuran çocukların kendi ana dillerini konuşabilecekleri tek ortam olan ailelerinden uzaklaştırmış, çocuklar aileleriyle iletişim kuramadıkları için kendi ana

dillerini öğrenememişlerdir. Aileler, çocuklarına aile içinde vermeleri gereken eğitimi onları Türkçe kurslarına göndererek vermeye çalışmış; ancak başarılı olamamışlardır.

Çoğu geri dönüşü teşvik ve ekonomik krizle ülkelerine dönen göçmenler, çocuklarının Türkiye'ye döndüklerinde Türkçeyi öğreneceğini düşünerek, bu konunun kendilerinde yarattığı sıkıntıyı azaltmaya çalışmışlardır. Yeterince Türkçe bilmeyen çocuklar, dil bilmedikleri için dönüşü sorun haline getirmiş ve yine aynı nedenle Türkiye'ye uyum sürecinde oldukça güçlükler yaşamışlardır. Almanya'da aldıkları eğitimleri yarım bırakarak Türkiye'ye dönen çocuklar, Türkiye'de yarım kalan eğitimlerini tamamlamak amacıyla Türk okullarına devam etmişlerdir. Ancak bu çocukların okuldaki başarıları oldukça düşük olmuştur. Çocukların okul başarısını bu denli etkileyen en temel unsur da dil sorunu olmuştur. Yeterince Türkçe bilmeyen çocuklar, Türkçeyi anlamakta ve konuşmakta zorlandıkları için hem dersleri dinlerken yeterince verim alamamış hem de sınavlarda kendilerini yeterince ifade edemedikleri için başarısız olmuşlardır. Ayrıca bu çocuk ve gençlerin bozuk Türkçeleri, öğretmenlerinin dikkatini çekmiş; katı ve hoşgörüsüz öğretmenler, çocukların bozuk şivelerinden rahatsız olmuş; onlara karşı katı tutumlar takınmışlardır.

Göçmen çocuklarının Türkiye'de yaşadıkları dil sorununu aşmak amacıyla açılan uyum kurslarında, çocukların gereksinimlerine uygun eğitim verilmediği için bu kurslardan verim alınamamıştır. Güler de bu kurslara gidenlerdendir; ancak bir yararını görmemiştir:

Uyum kursu diye bir kurs açılmıştı. Babası hemen oraya yazdırmıştı onu. Ne çare ki hiçbir yararını görmemişti. (GD, Gözaltında Yaşamak: 60)

“Gözaltında Yaşamak” adlı öyküde Güler'le aynı kaderi paylaşan Ünal da Almanya'dan gelmiş bir çocuktur. O da Türkiye'de okula başlamış; ancak Türkçesi yüzünden başarılı olamamıştır. Yolda karşılaştıkları Güler'le dertleşen Ünal, okulda yaşadığı sorunları Güler'e dert yanar:

İkisi de okuldaki baskılardan yakınıyorlardı birbirlerine. Ünal'dı çocuğun adı. Türkçesi Güler'inkinden daha bozuktu. Bu yüzden pek dertliydi. Türkçe dersleri izlemekte zorluk çekiyor, notlar hep kırık geliyordu. Ailesiyle de sürtüşme içindeydi. (GD, Gözaltında Yaşamak:63)

“Sünnetli mi Sünnetsiz mi?” adlı öyküde oğluna Türkiye’de bir minibüs almaya karar veren Rüstem Çakır, onun ehliyet almasını ve minibüsün başına geçmesini ister. Ancak ilkokul diploması bile olmayan Yahya, ehliyet alabilmek için öncelikle dışarıdan ilkokul sınavlarını, daha sonra ehliyet sınavını vermelidir. Ancak Yahya bu dersleri anlayacak ve sınavlarını verebilecek kadar iyi Türkçe bilmiyordur. Bunun üzerine köy öğretmenine başvuran Yahya ve babası Rüstem Çakır, öğretmenden yardım ister ve olumlu yanıt alırlar. Bunun üzerine Yahya, öğretmenin oğlu Hayri’yle arkadaş olur:

Hayri Almandan bütünlemeye kalmıştı. Yahya’yla çabucak arkadaş oldular.

O günden sonra iki delikanlı sık sık buluşmaya başladılar. Kimi gün öğretmenin evinde, kimi gün Yahya’nın evinde oturup birbirlerine Türkçe ve Almanca derslerinde yardım ediyorlardı. (GD, Sünnetli mi Sünnetsiz mi?: 39)

4. Eğitim Sorunu

Göçmen ailelerin kesin dönüş kararıyla birlikte, Almanya’daki düzenlerini tümüyle bozarak Türkiye’ye yerleşmeleri, Almanya’ya götürdükleri ya da Almanya’da doğan çocuklarının okul yaşamını yarıda bırakarak Türkiye’de devam etmelerine neden olmuştur. Çocukların Türkiye’de yaşadıkları eğitim sorunları, onların Almanya’da aldıkları eğitime ya da göçe katılma biçimlerine göre farklılık göstermektedir. Türkiye’de doğan ve okul çağından önce Almanya’ya giden çocukların, Türkiye’de bir okula devam ederken göçe katılan ve eğitimlerine Almanya’da devam eden çocukların ve Almanya’da doğup Almanya’da eğitim gören çocukların okul durumları ve başarıları ve Türkiye’ye döndüklerinde karşılaştıkları sorunlar, birbirinden oldukça farklıdır. Çocukların Almanya’daki eğitim yaşamlarında karşılaştıkları sorunlar Türkiye’ye

döndüklerinde farklılık göstererek devam etmektedir. Çocukların Türkiye'deki eğitim süreçlerinde karşılaştıkları genel sorunlar şu başlıklar altında toplanabilir:

a. Eğitim Sistemindeki Farklılık

Türkiye'ye dönen çocukların Türkiye'deki eğitim yaşamlarında karşılaştıkları sorunlardan ilki eğitim sistemindeki farklılıklardan doğan sorunlar olmuştur. Alman eğitim sisteminden oldukça farklı olan Türk eğitim sistemi, temel eğitimini Almanya'da alan çocukların, Türk okullarına kayıt yaptırdıklarında karşılarına çıkan ilk konudur. Eleme esasına dayalı bir eğitim sistemi kullanan Almanya, çocuklara oldukça zor bir eğitim vererek onların büyük bir çoğunluğunu meslek okullarına yönlendirmektedir. Az sayıdaki başarılı çocuklar, üniversiteye gidebilmektedirler. Türk eğitim sisteminde ise çocukların her biri üniversiteye gidebilme haklarına sahiptirler. Ancak üniversite sınavını kazanamayan öğrenciler, meslek eğitimi almamışlarsa, işsiz kalmaktadırlar. Çocukların geleceklerini planlamayan Türk eğitim sistemi, göçmen çocuklarını boşlukta bırakmaktadır.

Almanya'dan dönen çocuklar, Türkçe okuma yazma bilmedikleri için, Türk okullarına uyum sağlayamamaktadırlar. Döndüklerinde, Türk okullarında girdikleri seviye sınavında Türkçe bilmedikleri için başarısız olan çocuklar, akranlarıyla aynı sınıfa gidememekte, eğitim hayatlarında yıl kaybetmektedirler. "Gözaltında Yaşamak" adlı öyküde, Türk okullarında yaşadığı güçlüklerden söz eden Güler, durumunu şöyle anlatır:

...Oysa Güler'in işi gerçekten zordu. On altı yaşındaydı, ama halen orta ikide okuyordu. Almanya'da okudu diye iki yılı yitmişti. Bu yetmiyor gibi, ortaokulda Almanca dil dersi yoktu. Yeniden İngilizce dil dersine başlamıştı. O da zoruna gidiyordu.

(GD, Gözaltında Yaşamak: 59-60)

Almanya'dan dönen gençler, Türk eğitim sistemindeki katı disiplin kurallarından rahatsız olmaktadır. Her davranışlarının gözetim altında olması ve denetlenmeye çalışılması bu gençleri sıkmakta ve uyum süreçlerini güçleştirmektedir:

Okul kuralları, Almanya'ya göre çok katı ve sıkıcı geliyordu. Onu yapma, bunu etme, şu yasak, bu ayıp, öteki yönetmeliğe aykırı!.. Hele kara önlükle beyaz yakalar, iyice kanımı kabartıyordu Güler'in.

Almanya'da günlük giysilerle giderlerdi okula. Pek de rahat ederlerdi. Giyimden geçtim, burda saça başa, kaşa göze, tırnak boyuna bile karışıyordu. Güler öylesine yadırgıyordu ki bu uygulamaları... Ama iyi niyetle uymaya çabalıyordu. (GD, Gözaltında Yaşamak: 60)

Türkiye'deki katı eğitim sistemine uyum sağlayamayan çocuklar, sürekli olarak uyarılmaktan, eleştirilmekten dolayı Türkiye'den sıkılmakta, Almanya'yı özlemektedirler. "Düşler" adlı öyküde Yelda, okuldaki uyum sorunlarından, baskıdan ve uyarılardan sıkılmış ve Almanya'yı özlemiştir:

"... Zaten burayı sevmiyorum. Hele okulu hiç istemiyorum. Almanya'yı, oradaki okulumu, arkadaşlarımı arıyorum. Buradaki ayıplardan, yasaklardan, yanlışlardan bıktım anne! Daha şimdiden her şeyden usandım!" (GD, Düşler: 118)

Almanya'dan dönen göçmen çocukları okula başlamadan önce hem Türkçe öğrenmek hem de Türkiye'ye uyumlarını kolaylaştırmak amacıyla uyum kurslarına gönderiliyorlardı. Ancak çocuklar bu kursların hiçbir yararını görmüyorlardı. Yirmi günlük eğitimle, çocukları Almanya'daki alışkanlıklarından vazgeçirip Türk davranışlarını öğretmek mümkün olamıyordu. "Düşler" adlı öyküde Esin ve kardeşi Yelda, Türkiye'de okula başlamadan önce uyum kursuna gitmelerine karşın hiçbir yararını görmemişlerdir:

Aile onun bu uyumsuzluğuna çok üzülyordu. İki kardeş devletin açtığı uyum kurslarına katılmışlardı. Ana babası bu kurs sonunda kızlarının girdikleri okula uyum sağlayacaklarını sanarak sevinmişlerdi. Ama ne gezer! Yelda uyumsuzluk gösterdikçe, annesi, “Allah Allah! Şu kursun hiç yararı olmadı bu kıza,” diye söylenmeye başlıyordu. (GD, Düşler:117)

Okulda sorun yaşayan Yelda, öğretmenlerince sürekli olarak uyarılmaktadır. Eski alışkanlıklarından vazgeçemeyen Yelda, okulda ciddi uyum sorunları yaşamaktadır:

Bir gün Yelda'nın okulundan bir kâğıt geldi. İdareden veliyi çağırıyorlardı. Anne merak içinde okula koştu. Öğretmenlerden bazıları Yelda'dan yakınıyordu. Yelda ikide bir öğretmenleri adlarıyla çağırıyordu. Bu da sınıfta gülüşmelere ve dersin aksamasına neden oluyordu.

Anne evde Yelda'ya çıkışmaktan kendini alamadı.

“Kızım, bu ne demek oluyor? Sen hala kendini Almanya'da mı sanıyorsun? Öğretmen adıyla çağırılır mı? Öğretmenim, diye seslenilir. Bunu sana uyum kursunda öğretmediler mi?”

Esin araya girmek zorunda kaldı.

“Aman anne! Sen de bu uyum kursunu doladın diline. İnsan onca yıllık alışkanlıklarından, görüş ve tutumlarından yirmi günlük kursla sıyrılabilir mi?” (GD, Düşler: 117-18)

b. Öğretmenlerin Tutumu

Türkiye'ye dönüş yapan göçmen çocuklarının okullarda yaşadıkları sorunlardan biri de okullardaki öğretmenlerin baskıcı, tutucu, hoşgörüsüz, katı, mesafeli ve disiplinli tutumları olmuştur. Alman eğitim sisteminin içinde yer alan çocuklar hem Alman okullarını hem de Alman öğretmenlerin davranışlarını bilmekte, Almanya ile Türkiye'yi sürekli olarak karşılaştırmakta ve Almanya'yı özlemektedirler. Türk aile yapısı içinde başlayan sıkı ve denetimci eğitim sistemi, okullarda da öğretmenlerce uygulanıp çocukların sürekli olarak denetim altında tutulmaya çalışılması, onların üzerinde yoğun

bir baskı kurmaktadır. Çocuklarının eğitimi söz konusu olduğunda ebeveynler ve öğretmenler arasında çok sık geçen “Eti senin, kemiği benim.” lafı da çocuklara uygulanan iki yönlü baskının en net göstergelerindedir. Almanya’dan dönen göçmen çocukları, Almanya’da daha rahat bir okul ortamından ve çevreden geldikleri için Türkiye’deki okullara uyum sağlamakta zorlanmaktadırlar:

Öğretmenlerin kimi çok olumlu ve çağdaş kişilikliydi. Kimisi de Rukiye Hala türündendi. Kızları sürekli göz dikenini edinerek eleştirip duruyorlardı. Özellikle Almanya’dan gelenlere takmışlardı. Onların serbest tavırlarıyla öteki kızlara kötü örnek olduklarına inanıyorlardı. Öğretmen toplantılarında sık sık bu konu gündeme getiriliyordu. Almanca öğrencilerin baskı altına alınması için acımasız önerilerde bulunanlar çoğunlukta. İki bir verilen gidişat öğütleri, kaş çatmalar, göz belermeler, giyim kuşam, saç, kaş, tırnak, oturup kalkma, gülüp söyleme eleştirileri, Güler’i öylesine bunaltıyordu ki...

Teneffüste arkadaşlarıyla şakalaşırken, birden öğretmenlerden birinin soğuk bakışları dikiliyordu üstüne. Gülmesi dudaklarında donup kalıyordu. (GD, Gözaltında Yaşamak: 62)

“Gözaltında Yaşamak” adlı öyküde Güler ve Güler gibi Almanya’dan gelmiş olan Ünal, Türkiye’deki eğitim sisteminde önemli unsurlarından biri olan disiplinden çok bunalmışlardır. Öğretmenlerin katı ve disiplinli tavırları, onlara çok anlamsız ve sıkıcı gelmekte; okullarda bu yüzden rahat edememektedirler. Ünal’ın sıkıntısı şöyledir:

İkisi de okuldaki baskılardan yakınıyorlardı birbirlerine. ... İki bir, “Ben burada yapamayacağım,” diye ayaklanıyordu. Yasaklar, baskılar, eleştiriler, öğütleri adetler... onu da bezdirmişti. (GD, Gözaltında Yaşamak: 63)

Türk öğretmenlerin bu tavırlarına anlam veremeyen Güler, Almanya’daki öğretmenleriyle Türk öğretmenlerini karşılaştırır:

Teneffüste arkadaşlarıyla şakalaşırken, birden öğretmenlerden birinin soğuk bakışları dikiliyordu üstüne. Gülmesi dudaklarında donup kalıyordu.

Oysa Almanya’da öğretmenler böyle şeylerle hiç ilgilenmezlerdi. Tersine, gülünecek bir şey varsa, onlar da katılırlardı. Güler, sık sık neden diyordu kendi kendine, neden böyle bizim memleket? Almanya’dan gelme öteki kızlar da çevrelerine her fırsatta bu soruyu soruyorlardı. (GD, Gözaltında Yaşamak: 62)

5. Kültür Sorunu

Tıpkı yurt dışına giden göçmenler gibi Türkiye’ye dönen göçmenlerin de Türkiye’de yaşadıkları en büyük sorun kültürel uyum sorunu olmuştur. Özellikle birinci kuşak göçmenlerin, göç sürecinde kültürel uyum konusunda yaşadıkları sorunlar oldukça dikkat çekicidir. Türk kültürünün içinde, geleneksel değerler sistemiyle yetişen bireyler, Almanya’ya gittiklerinde yaşam biçimiyle, kültürüyle, dil ve dinleriyle tümüyle yabancı bir toplumun içine girmiş, bu toplumun içinde kültürel değerlerini, dil ve dinlerini olabildiğince korumaya çalışarak yaşamışlardır. Getto tipi yaşamları seçmiş, Alman toplumunun içine girmekten kaçınmışlardır. Çocuklarının kendi kültür, dil ve dinlerini öğrenmelerine özen göstermişlerdir. Bu bakımdan Almanya’daki azınlık grupları arasında en tutucu ve içine kapanık toplum olmuşlardır. Ancak bir yandan kültürel kimliklerini korumaya çalışan bu bireyler, öte yandan Almanya’da sorunsuz bir biçimde olabildiğince uzun kalabilmek için Alman toplumunca dışlanmamak ve Almanların gözüne batmamak için çaba göstermişlerdir. İş yaşamlarında ve dışarıda olabildiğince uyumlu davranıp Alman gibi yaşamak zorunda kalmışlardır. Öyle ki Almanların gözüne batmamak için pek çok haksızlığa ve olumsuzluğa tereddütsüz göz yummuşlardır. Bu koşullar altında zamanla, Alman değerler sistemini ve yaşam biçimini farkında olmadan benimsemişlerdir. Kendi değerleriyle Alman değerlerini kendi doğrularınca sentezleyerek bir orta nokta bulmuşlardır. Böylelikle, Almanya’da yaşayan göçmenler, aile yapılarından tutun, eşlerine ve çocuklarına bakışlarına, çalışma yaşamı konusundaki düşüncelerine, geleneksel tutucu değerlere karşı tutumlarına, giyim kuşamlarına kadar pek çok konuda değişim göstermişlerdir. Göçmenlerin farkına varmadan geçirdikleri bu değişimler, Türkiye’ye dönüp eski toplumlarının içine girdiklerinde büyük uyum sorunları yaratmıştır. Göçmenler, bu kez de kendi toplumlarının içinde uyum sorunu

yaşamaya başlamış, onlar gibi düşünmeye, davranmaya, giyinmeye çalışmışlardır. Ancak tıpkı Almanya’da olduğu gibi Türkiye’de de yerli halktan farklı olmuş ve dışlanmışlardır. Ait oldukları topraklara yerleşme hevesiyle kendi vatanlarına dönen göçmenlerin, aynı çevrede büyüdükleri, kendileri gibi konuşan, kendi dinlerine mensup olan eş ve dost ve akrabalarınca dışlanmaları onlarda büyük sorunlar yaratmıştır. Ait olduklarını düşündükleri topraklara ait olmadıklarını fark eden göçmenler, vatansızlık ve milletsizlik duygusu yaşamış, hiçbir yerde istenmeyen insan konumuna düşmüş, boşlukta kalmış, büyük hayal kırıklığı yaşamışlardır.

a. Değişen Kimlik ve Kişilikler:

Geri dönen göçmenler, büyük umutlarla dönmektedirler. Edindikleri birikimlerle iyi bir iş kurup geleceklerini garanti altına almayı ve toplumda saygı görerek yaşamayı hayal etmekte; uzun yıllar yurt dışında kalmanın yarattığı özlemlerle yurtlarında büyük bir özlemlerle kucaklanmayı beklemektedirler. Ancak döndüklerinde özellikle duygusal anlamda umduklarını bulamayan göçmenler, hayal kırıklığına uğramakta, psikolojik ve sosyal sorunlar yaşamaktadırlar. Kendilerini, topluma kabul ettirmekte güçlük çekmekte, onlara uyum sağlamaya çalışmaktadırlar. Bu süreç, göçmenlerin farklı davranışlar geliştirmelerine neden olabilmektedir. Kimileri içine kapanıp, bitkin, isteksiz bir psikolojiye bürünürken kimileri toplumun daha çok dikkatini çekecek aykırı davranışlar sergilemekte, kimileri ise tümüyle başka bir kişiliğe bürünmektedirler. “Sünnetli mi Sünnetsiz mi?” adlı öyküde, dönüş kararı almakta zorlanan Rüstem Çakır, Türkiye’ye dönüş yapanların haberlerine dikkat kesilmekte, onların Türkiye’deki durumlarına ve memnuniyetlerine göre, bir karar vermek istemektedir. Dönüş yapan Yel köylü İhsan’ın durumu ise tümünden aklını karıştırmaktadır. İhsan Türkiye’ye döndüğü günlerde, tüm göçmenlerle ortak hayalleri paylaşmaktadır. Ancak bir süre sonra, kimsenin anlam veremediği bir biçimde değişim geçirmiş ve bambaşka bir insan olmuştur:

Türkiye'den gelen mektuplarda, kesin dönüşten sonra kişilik değiştiren kimselerden de söz ediliyordu:

"Yel köylü İhsan, Almandan on bin Marklık kesin dönüş parasını da kapıp coşa taşa göçtü köye. İlk günler pek bir esti savruldu. 'Şöyle iş kuracağım, böyle dükkân açacağım!..' diye övündü gezdiği yerde.

"Bir süre sonra sanki o gitti, başkası geldi yerine. Ağzını bıçak açmaz oldu. Giderek iş kurma laflarını filan rafa kaldırdı. Kendini hepten dine vurdu. Sakal koyverdi. Yaşı kırk üç. Ama yetmişlik adama döndü. Vakit namazlarını bile camide cemaatle kılıyor. Hocadan kuran dersi alıyor. Abdestsiz yere bastığı yok. Ne karısıyla ilişkisi var, ne de çocuklarını gözü görüyor! Hın hısmı da arayıp sormuyor. Sanki herkesle küs. Ramazanı tuttuğu yetmiyor gibi haftada iki gün de oruçlu oluyor. Köylümüz diyor ki: 'Almancı İhsan gide gide Felek hocanın pabucunu dama attıracak. Daha şimdiden çevre köylerden elini öpmeye gelenler var.'

"Oysa bu İhsan'dan Almanya'da neler çekmiştik. İçki, kumar, kadın konusunda kırdığı ceviz bini aşmıştı. Hatta bir ara karısını boşayıp burada bir kadınla evlenmeye kalkışmıştı da caydırana dek akla karayı seçmiştik. Allahın işine bak sen!" (GD, Sünnetli mi Sünnetsiz mi?: 34)

Göçmenler, yurt dışında bir yandan kendi kimliklerini korurken öte yandan Alman toplumuna uyum göstermeye çalışmışlardır. Evdeki yaşamlarında kültürel kimliklerini koruyup kendi dillerini konuşup kendi dinlerini yaşamaktadırlar. Ancak dışarıdaki yaşamlarında kültürel kimliklerini olabildiğince bastırarak Alman toplumunda dikkat çekmeden, kendi hallerinde yaşamışlardır. Bu süreçte farkında olmadan iki kültürü sentezleyerek değişime uğramışlardır. Başka toplumların içinde, başka yaşamlar ve değerler tanıyan bu göçmenler, doğru gözlemler ve sentezler yaptıklarında ufukları genişlemiş, kişisel gelişimlerinde yol almışlardır. Göçün, göçmenlere ekonomik anlamda sağladığı yararlar dışında bir başka katkısı da bu olmuştur. Göçmenler, kırsaldaki küçük dünyalarından sıyrılıp, başka bir memleket, dil, din ve kültürle tanışmanın insana açabileceği ufukları görmüşlerdir.

Kimi göçmenler, yabancı bir kültürün içinde yok olmamak ve kimliklerini kaybetmemek için kültürel değerlerine sıkıca sarılmış, eski tutucu değerlerini fazlasıyla yaşatmaya çalışarak aşırı davranışlar sergilemişlerdir. Yabancı bir ülkede kimliklerini yitirmeden var olma mücadelesi veren bu bireyler, kendi vatanlarında olduklarından daha milliyetçi, daha dindar ve daha tutucu olmuşlardır. Genellikle kırsaldan gelen, eğitim seviyesi düşük, cahil göçmenlerin sergiledikleri bu davranışlar, Alman toplumu içinde çok dikkat çekmiş; bu insanlar, mensubu oldukları milletlerin, Alman toplumunun gözünde kötü bir yer etmesine neden olmuşlardır. Buna karşın, Türkiye'ye döndüklerinde, gelenekçi ve tutucu tavırlarını sürdürmüş olmakla kendi kırsal çevrelerinde büyük takdir görmüşlerdir. Özellikle kırsalda, Almanya'dan dönen ve bir Alman gibi giyinip davranan insanların yaratmış oldukları olumsuz izlenimler, yerli halkın, geleneklerine sıkı sıkı bağlı kalarak dönen göçmenlere saygıyla yaklaşmasına neden olmuştur. "Almancı Kahvesi" adlı öyküde, cahil, geri kafalı ve tutucu bir adam olan Kaynakçı Mustafa, Almanya'da karısı ve kızlarını baskı ve şiddetle sindirmiş; onların, eski ve tutucu geleneklerin dışına çıkmasına izin vermemiştir. Türkiye'ye döndüğünde ise bu tutumuyla cahil yerli halkın takdirini toplamıştır:

Kaynakçı Mustafa'ya. "Erkek adammış!" diye köy içinde alkış tutuluyordu.

"Yedi yıl az değil," diyordu Hacı Ömer. "Biz neler gördük, neler duyduk! Almanya'ya varıp da dinden imandan sapanlar, karıdan kızından olanlar, yoldan baştan çıkanlar..."

"Yahu, bu Kaynakçı Mustafa karısının, kızlarının gemlerini ne türlü tarttı da, her biri gittiği gibi döndü?" diyen meraklılar, ilk fırsatta bu soruyu Kaynakçı'ya sormaya hazırlanıyorlardı.

Köye kesin dönüş yapan altı aile daha vardı. Her birinin yakası bir yanda, paçası bir yandaydı. Köylüye göre "ipsiz sapsız" olmuşlardı. Kiminin çocukları, ne dediği bilinmez yabanlar gibi dökülmüştü köy sokaklarına. Kimilerinin karıları kızlarıysa, kabak çiçeği...

Kimileri köye gelince, lafta töreye uyup başlarını, kışkılarını örtüyorlardı. Ama bir sigara içimlik uzaklıktan bile, Almancı oldukları belli oluyordu. Şalvarın ağını

toplayışlarından, örtmenin kıyısını kavrayışlarından, carı bürünüşlerinden... İlle de ele veriyorlardı kendilerini.

Oysa Kaynakçı'nın karısıyla dört kızı, sanki dün gitmiş gibiydiler. On iki yaşındaki en küçük kızın dili biraz bozuktu. Onun dışında, aileye Almancı demeye bin tanık gerekirdi.

Kaynakçı onca yıl Almanya'da durmuş, kışları lastik lapçın giyme âdetinden bile vazgeçmemişti. (GD, Almancı Kahvesi: 88)

b. Kültürel Uyum Sorunu

i. Yetişkinlerin Yaşadıkları Uyum Sorunu:

Almanya'da uzun yıllar kalan göçmenler, geleneksel değerlerinden bir ölçüde uzaklaşmış, Alman değerler sisteminin içinde, geleneksel kural ve kalıplara dayanan davranışlardan sıyrılmışlardır. Özellikle II. kuşak göçmenlerin Alman akran gruplarıyla kurdukları ilişkiler onlara Batılı özellikler yüklemiş; bunlar, görünüş ve davranışlarıyla bir ölçüde Batılılar gibi yaşamaya başlamışlardır. Özellikle kırsala dönen göçmenler, giyim kuşamlarıyla, görüntüleriyle, oturuş kalkışlarıyla, insanlarla iletişimleriyle, konuşmalarıyla dikkat çekmiş ve dışlanmışlardır. Alman değerler sisteminin etkisiyle özgürleşen ve geleneksel kalıplardan çıkan düşünce yapıları, 70'li yılların kırsalında yaşayan Türk toplumuna uyum sağlamadığı için dışlanan bu göçmenler, bir topluluğun üyesi olabilme gereksinimiyle kimlik sorunu yaşamışlardır. Ne Almanya'da ne de Türkiye'de benimsenen göçmenler, gittikleri her yerde dışlanmış ve horlanmışlardır. Buldukları her yerde "öteki" olmanın yarattığı sıkıntılar, göçmenlerin yaşamının değişmez sorunu olmuştur. "Almancı Kahvesi" adlı öyküde, Türkiye'ye dönen Osman, kendisi gibi göçmen olan arkadaşlarıyla dışlanmanın kendisinde yarattığı üzüntüyü şöyle paylaşır:

Osman, "Nedenini çok düşündüm bu durumun," dedi. "Çok şükür, evimiz rahat. Paramız da var. Koşturup yorulmuyoruz. Allah için birçok yönden Almanya'dan daha iyi durumdayız. Ama dirliğimiz yok. Nedeni bence çevre baskısı. Köylü bizi benimsemedi. Göz dikenini gibiyiz. Her şeyimiz batıyor. Almanya'da bu yoktu işte! Eğri otur, doğru otur, başını baldırını aç, istersen biçimine getir, don gömlek gez... İçinden

gelirse, gece yarısı tak karını koluna, vur caddelere, vur sinemalara, vur birahane ya da bilmem ne hanelere! Kim kime dum duma. Burada o özgürlük yok. Bizler her şeyden çok, Almanya'daki serbestliği arıyoruz. Bu yüzden geberesiye çalışıp yorulduğumuz, hatta yerine göre horlanıp aşağılandığımız Almanya tütüyor burnumuzda." (GD, Almancı Kahvesi: 94)

Alman yaşam biçiminden, çalışma koşullarından sonra Türkiye'ye dönen göçmenlerin yaşadıkları sorunlar Türkiye'de göç sürecinin ikinci yansıması olmuştur. İlk olarak 60'lı yıllarda eşlerini Almanya'ya gönderen kadınların yaşadıkları sorunlarla uğraşan Türkiye, ikinci aşamada geri dönen göçmenlerin uyum sorununu çözüme ulaştırmak durumunda kalmıştır. "Vidocu Fatma" adlı öyküde, Fatma'nın içine düştüğü ruhsal sıkıntının kaynağı da uyum sorunudur. Fatma'nın doktoru, bu durumu şu sözlerle ifade eder:

Doktor, "Karın ruhsal yönden biraz bunalmış durumda. Ülkeye kesin dönüş yapmanız

onu epey sarsmış anlaşılır. Açıkçası, köye uyum sağlayamıyor Fatma. Bence, tüm sıkıntılar buradan kaynaklanıyor," dedi. Şaşırıldı kaldı Kemal.

"Doktor beyim, Fatma şehirli ya da Almanyalı değil ki! Doğma büyüme köylü. Ne demeye köye uyum sağlayamasın?"

Doktor acınarak başını iki yana salladı.

"Yahu, nedir bu milletin çilesi? Ekmek derdine kalkar, elin memleketine gider. Oraya uyum sağlayamaz. Bunalıma girer. Bu yüzden gurbette ruhsal dengesizliğe, hatta akıl hastanelerine düşen düşene. Buraya gelir, tepeden tırnağa yine sıkıntı kesilir. Bugüne dek kocaları yurtdışında çalışan kadınların dertleriyle uğraşıyorduk. Şimdilerde bir de kesin dönüşçüler çıktı. Kısacası, hem giden tedirgin, hem de geride kalan. Gidip de geri dönen bari dirlik içinde olsa! Ne gezer... İşte Fatma! Hastaneye son zamanlarda ne Fatma'lar, Ali'ler, Hasan'lar geliyor bir bilsen! Elbette böyle olacak. Almancılığa soyunanlar da insan. Taş değil ya!"

Kemal coşkuyla doktorun sözünü kesti.

"Hay ağzımı öpeyim, doktor beyim! Tam üstüne bastın. Gerçekten Almanya'da birçok arkadaş, bizim bu Fatma gibi yemekten içmekten kesildi. Bit düşmüş tavuğa

döndüydü. Onların da hastalığına, 'Uyumsuzluktan kaynaklanan bunalım,' dermiş Alman doktorlar. Sanki siz de ağızbirliği etmişsiniz ordakilerle."

"Ağızbirliği değil, kardeşim, bilim bu, her yerde aynıdır." (GD, Vidocu Fatma: 79-80)

Almanya'da edindikleri birikimlerle, ayrıldıkları yerlere geri dönen göçmenler, buralarda rahat bir yaşam kurmuşlardır. Kısa sürede iş kurmuş, yeni evler yaptırmış, taşınmaz mülkler edinmiş ve bolluk içinde yaşamaya başlamışlardır. Göçmenler, yoksul ve kendi halinde bir birey olarak ayrıldıkları yerlere birikimleriyle geri dönerek, yerli halkta saygı uyandırmak, başarılarıyla takdir görmek istemektedirler. Almanya'da zor koşullarda kazanılan para, yurda dönen göçmenlere, kendisiyle övünme, kibir ve başkalarını küçümseme gibi davranışlar kazandırmıştır. Göçmenlerin, bu tutumu, yerli halkı bir yandan rahatsız ederken öte yandan kimi durumlarda halkta çekememezlik duygusu yaratmıştır. Bu durum da göçmenlerin, dışlanmasına neden olmuştur:

Köye dönen öteki Almancıların kadınları, kızları değişmişti de, erkekler gittikleri gibi mi dönmüşlerdi? Ne gezer! Onlar da yabancılaşmışlardı. Köylülerin deyişiyle, "Elleri üç kuruş gördü diye bir hoş olmuşlardı. Köylüye tepeden bakmalar, kasılmalar... Dahası, âdete töreye boşvermeler, büyüğü küçüğü bir saymalar. Dahanın da dahası, köyün kırk yıllık velinimetini, Rafet ağayı bile sayıp sallamamalar..." (GD, Almancı Kahvesi: 88-89)

...

Köylü ifrit oluyordu bu ne oldum delilerine. Yüz müz veren de yoktu zaten. Çokluk birbirleriyle oturup kalkıyorlardı. Kahveye bile seyrek çıkıyorlardı.

"Eee," diyordu çok bilmişler. "Ne ekersen onu biçersin! Alamana gitmekle, beş on kuruş edinmekle, altına araba çekmekle, insan köyünü, köylüsünü yadsımaya kalkışırsa, işte böyle, köylü de onu adam yerine komaz! Para katışsınlar da bari, bir Almancılar kahvesi açsınlar! Orada kendi kendilerine oturup kalksınlar!" (GD, Almancı Kahvesi: 89)

Türkiye'ye dönen göçmenlerin bir kısmı, döndüklerinde yeni işler kurarak kendilerini meşgul etmektedirler. Bir kısmı ise kurdukları işlerde kendileri yer almayıp yanlarında işçi çalıştırmakta, işleri kontrol edip yönlendirmektedirler. Özellikle, ailenin reisi

konumunda olan babanın üstlendiği bu işler, göçten dönen göçmen erkeklerin Türkiye'ye uyum sürecini kolaylaştırmakta; Almanya'daki yoğun çalışma temposundan sonra boşluğa düşmelerini engellemektedir. Kısa zamanda daha iyi birikim elde edebilmek için Almanya'da eşleriyle birlikte yoğun iş yaşamının içinde yer alan kadınlar ise Türkiye'de toplumsal düzen ve baskı nedeniyle eve kapanmak zorunda kalmışlardır. Bu durum, kadınların göç sonrası uyum sürecini güçleştirmiş; ruhsal bunalım yaşamalarına neden olmuştur. "Vidocu Fatma" adlı öyküdeki Fatma'nın durumu da bundan farksız değildir. Uyum sürecinde, doktorun önerisi üzerine kendisini oyalayacak uğraşlar yaratmaya çalışan Fatma'nın bulduğu çözüm oldukça komik bir o kadar da düşündürücüdür:

Birden, yolun ötesinde Fatma göründü. Omzunda video kamerası, peşinde bir sürü çocukla salına salına geliyordu.

Düğün evine girdiğinde, kadınlar kopup kalktılar, çevresini aldılar.

"Nerde kaldın, kız Fatma? Oğlanevi nerdeyse gelecek. Gelinle anasını evden çıkmadan hepimizi şöyle bir güzel çek bakalım," diyerek oyalı yazmalarını, boyun altınlarını, gümüş kemerlerini düzeltmeye giriştiler.

Fatma güleç yüzle yanıtladı kadınları.

"Haklısınız, az geciktim.

...

Kadınlar gülüştüler. Fatma bunları söylerken çekime başlamıştı bile.

Köylünün dilinde Fatma'nın adı "Vidocu Fatma"ya çıkmıştı. Düğünlerin vazgeçilmez kişisi olmuştu. Düğün sahipleri aylar önceden gün alıyorlardı Fatma'dan.

Kemal Almanya'dayken belki Türkiye'de iyi kârla satar da anaparama katkı ederim, diye almıştı video çekicisini. Fatma işe başlayalı beri, aygıtın parasını çıkardığı gibi kâra da geçmişti. Ayrıca yeni evin alt katına videonun gösterici aygıtını kurmuşlardı. Düğünlerini videoya aldırınlar, istedikleri zaman, orada Fatma'nın çektikleri filmleri izleyebiliyorlardı.

...

“Fatma kadın, her bir şeyi hiç kaçırmadan sırayla bir güzel çekmişsin ki!.. Ellerine, kollarına sağlık!” (GD, Vidocu Fatma: 85-86)

ii. Yetişkinlerin Çocuklara Yönelik Endişeleri:

Almanya'dan dönen göçmenlerin yaşadıkları uyum sorunları, çocukları için duydukları endişeleri de içerir. Kimi durumlarda çocukları için kendi bireysel sorunlarını bir yana bırakan anne ve babalar çocuklarının yaşadıkları uyum sorunuyla ilgili sıkıntılar çekmektedir. Bu sıkıntılar, Almanya'dan dönüş kararlarını etkilemiş, çocuklarının Türkiye'ye uyum sağlayıp sağlayamayacağı konusunda tedirginlik duymuşlardır. Bu tedirginlik çoğu zaman onların alacakları kararları biçimlendirmiştir. Kimi anne babalar, çocuklarının Almanya'daki durumlarından korktukları için çözümü Türkiye'ye dönmek olarak bulmuş ve Türkiye'ye dönmüşler; kimileri ise Almanya'daki Türk düşmanlığından endişe ederek Türkiye'ye dönme kararı almış; ancak Türkiye'de çocuklarının ve kendilerinin yaşayacakları sorunlardan ötürü de korku duymuşlardır.

“Gözaltında Yaşamak” adlı öyküde Güler'in anne ve babası Almanya'nın geri dönüşü teşvik politikasından etkilenecek Türkiye'ye dönmüşlerdir. Ancak dönüşte Türkiye'de kuracakları yaşama ve kızlarının Türkiye'deki yaşama alışıp alışamayacağına dair endişelenmişlerdir. Kızları Güler'i Türk gelenek ve göreneklerine uygun olarak yetiştirmelerine karşın, kızlarının Türkiye'ye uyum sağlayamamasından korkmuşlardır. Toplumun Güler'e bakışıyla ilgili Güler'in anne-babasının ve Rukiye Hala'nın hissettikleri şöyle ifade edilir:

‘Güler’i yüzlü büyütmüşsünüz. Tek çocuk diye bu denli şımartmanız doğru değil,’ diyor. Lafta, yerli halkımız Güler’in ardından önünden, ‘Hoppa kız!’ diyesilermiş. Oysa kızın yaradılışı öyle. Şen şakrak yavrum. Azıcık da Almanya'nın verdiği serbestlik var...”

“Bu kadara da şükür. Parmak kadar çocuğu gittiğinde. Oralarda yüzü gözü yırtılıp da ortalara düşmesin diye neler çektiğimizi millet nereden bilecek! Sen gündüz

çalıştın, ben gece. Kızı hiç başboş bırakmadık. Hep gözümüz üstündeydi. Eh Alman okullarında okudu. Alman arkadaşlar edindi. Koca öküzün yanında duran, ya huyundan ya tüyünden kapar derler. O kadar da olacak!”

“Aaa! Güler’imin nesi var? Almanlarla oturdu kalktı. Ama bizleri de yadsımadı hiç. Tüm namaz surelerini belledi. Allahı, peygamberi bilir. Günahtan korkar yavrum. Orda kimseyle oynaşıp moynaşmadı da çok şükür!.. Tertemiz, el değmemiş kız. Ona kara çalmak isteyen örümcek kafalı karıların Allah ayaklarına dolaştırırsın. Kızıma yakıştırdıkları her kötülüğü kendi başlarına versin Rabbim.” (GD, Gözaltında Yaşamak: 56)

iii. Çocuk ve Gençlerin Yaşadıkları Uyum Sorunları:

Almanya’dan dönen göçmenler arasında en ciddi uyum sorunları gençlerde yaşanmıştır. Gençlerin buldukları ortama uyum becerileri yetişkinlere oranla daha fazla olmasına karşın, söz konusu ortam değişikliğiyle gelen kısıtlamalar ve dayatmalar, özgür bir ortamda yetişen gençlerin uyum süreçlerini güçleştirmiştir. Bir bölümü Almanya’da doğan ya da küçük yaşta Almanya’ya giden göçmen çocukları, Alman toplumunun içinde yetişmiş, Alman okullarında eğitim görmüş ve kişiliklerinin oluşumunda Alman etkisine çok açık olmuşlardır. Toplumsal değerler sistemi Türk toplumuna oranla oldukça farklı olan Alman toplumunun yetiştirdiği gençler, hak ve özgürlüklerine düşkün, toplumsal kural ve yaptırımlardan sıyrılmış, rahat tavırlı, erken yaşta ayakları üstünde durmayı öğrenen, aile bağları zayıf bireyler olarak yetişmektedirler. İki kültürün sentezi olarak yetişen göçmen Türk çocukları ise, Alman gençleri kadar olmasa da özgürlüklerine düşkün, rahat hareket eden, gelenekçi olmayan çocuklar olarak yetişmişlerdir. Pek çoğu Almanlar gibi giyinen, onlarla oturup kalkan, onlara benzer davranışlar sergileyen bireyler haline gelmişlerdir. Toplum baskısından uzak yetişen bu bireyler, Almanya’daki yaşam koşullarında geleneksel tutucu değerlerinden sıyrılmış ailelerinin yönlendirmesiyle yaşamaktadırlar. Bu koşullarda yetişen göçmen çocukları, Türkiye’ye döndüklerinde dünya görüşleri, davranışları, giyim kuşamları ve konuşmalarıyla dikkat çekmiş, hatta göze batmışlardır. Türkiye’de ailelerinden ziyade yakın çevrelerinin ve toplumun baskısına maruz kalmış, her davranış ve özellikleriyle eleştiri toplamış hatta küçümsenmiş, hakarete uğramışlardır. Yabancı bir toplumun

içinde, yoğun baskı altında yaşamaya çalışan bu gençler, yaşamın her alanında uyumsuzluk sorunu yaşamış ve mutsuz olmuşlardır. Pek çoğu Türkiye'ye gelmekten pişman olmuş ve geri dönmek istemişlerdi

“Sünnetli mi Sünnetsiz mi?” adlı öykü de Yahya, babasını kıramamış ve ailesiyle birlikte Türkiye'ye dönmüştür. Ancak, köylülerin kendisine karşı tutumlarından çok rahatsızdır. Döndüğüne pişman olan Yahya, kendisini tutamayıp ailesine şöyle boşalır:

Yahya, “Hiçbir şey hoşuma gitmiyor. Köyde tutsak gibiyim. Sokağa çıkıyorum, millet bana bakıyor. Ne gidecek yer var, ne arkadaş. Eve kapana kapana delireceğim,” diye boşaldı. (GD, Sünnetli mi Sünnetsiz mi?: 38)

“Küpeli Ertürk” adlı öyküde Türkiye'ye dönmek istemeyen Ertürk, kendisiyle konuşmaya gelen Burak Bey'e bu konudaki görüşlerini açıklar. Daha önce Türkiye'ye izne gittikleri dönemlerde köydeki insanların kendilerine olan davranışlarından rahatsızlık duyan Ertürk, ailesinin kesin dönüş kararına karşı çıkmıştır. Ertürk'e göre kendi davranışlarında bir sorun yoktur; çünkü o başka bir kültürün içinde yetişmiş ve farklı değerler sistemine sahip bir gençtir. Bu açıdan köydeki insanlarla anlaşabilmesi mümkün değildir. Ertürk, köyde yaşadığı dönemlerde köylünün ve ailesinin kendisine olan davranışlarını şöyle ifade eder:

“Köye gittiğimde, insanların bana bakışlarını gördükçe, üstüme ürküntü geliyor. Sanki başka bir gezegenden gelmişim! Çocuklar yarım Türkçemle eğleniyor. Büyükler giyim kuşam ve davranışlarımı acımasızca eleştiriyor. Onların arasında kendimi garip bir yaratık gibi görüyorum.

“Ninem bana karşı hoşgörülü değil. Bacak bacak üstüne atarak oturuyorum diye beni kaç kez payladı. Bunun gibi daha bir sürü saçma tutum. Babam da işlenmemiş. Dar kafalı. Höt sötle, kaba güçle istediğini yaptırmaya kalkışıyor. O zaman benim de tepem atıyor.”

...

“Ne olursa olsun, onlar senin ailen, Ertürk. Bazı kararlara varmadan önce, köye gidip ailenle yaşamayı dene, daha akıllıca olur.”

Ertürk bir süre düşündü.

“Böyle bir denemeye girişmeyi düşündüm. Ama yapamam ağabey. Sirkten kaçmış maymun gibi katılamam köylünün arasına.” (GD, Küpeli Ertürk: 27)

Gençlerin uyum sorunu yaşamalarındaki temel nedenlerden biri de Alman kültürü ile Türk kültürü arasındaki farklar olmuştur. Azınlık gruplar arasında özellikle Türkler, eski yaşamlarına özgü geleneklere bağlı kalmışlar, çocuklarına da kendi kültürlerini aşılamışlardır. Ancak, başka bir kültür içinde yaşayan göçmenler, kendi kültürlerine özgü yaşam biçimlerini bir ölçüde bırakmak durumunda kaldıkları için çocuklarına daha çok ahlaki, dinî ve toplumsal değerlerini aşılayabilmişlerdir. Günlük yaşama özgü davranış biçimlerini ise Almanya'daki koşullar ölçüsünde yaşamış ve çocuklarına yaşatmışlardır. Yaşayamadıkları kimi uygulamaların yerine Almanya'da gördükleri yeni biçimleri koymuşlardır. Örneğin, özellikle kırsalda yer sofrasına alışık olan bireyler, Almanya'da masada yemek yeme alışkanlığı kazanmışlardır; dinî bayramlarda, toplu bir biçimde kılınan bayram namazı geleneklerinden koşullar el vermediği için vazgeçmişlerdir. Günlük yaşamın içinde bu ve benzeri pek çok geleneksel unsura yabancı olan göçmen çocukları, Türkiye'deki yaşamlarında sorunlar yaşamışlardır. “Sünnetli mi Sünnetsiz mi?” adlı öyküde ailesiyle birlikte Türkiye'ye dönüş yapan Yahya, haftada bir babasıyla hamama gitmeye başlamıştır. Hamam kültürü olmayan ve peştamal kullanmayı bilmeyen Yahya, peştamala sarınmak yerine mayo giymeyi tercih etmektedir. Onun bu tutumu, köylülerin onunla alay etmelerine ve onu dışlamalarına neden olmaktadır:

Babasıyla haftada bir, köyün hamamına gidiyordu. Babası soyununca peştamal tutunmasını istiyordu. Yahya ise hamama mayoyla giriyordu. Çünkü hiç peştamal tutunmamıştı. Yıkanırken peştamalin bedeninden sıyrılıp gideceğini, herkesin önünde çırılçıplak dikile kalacağını sanıyordu.

Amcaları, yeğenleri kaç kez öğütlemişlerdi.

"Köyün töresi böyle. Hamama mayo dediğin o donla girilmez. Adam gibi peştemal tutun. Herkes dedikodu yapıyor. Senden utanır olduk."

Yahya bu öğütleri sessizce dinliyordu. Ama yine de hamama mayoyla giriyordu.

Çevresindekilerin hiçbiri, "Neden peştemal tutunmak istemiyorsun?" diye sormuyordu.

Hemen herkes, "Mayo giyme. Peştemal tutun. Töreye uy," buyruğuyla üstüne yürüyordu.

Hamamda köylünün alaycı ve kınayıcı bakışlarından o da tiksiniyordu. Hatta utanıyordu. Ama peştemal tutunmayı yine de göze alamıyordu.

Hayri'yle birlikte kahveye doğru ilerlerken, hamamı anımsadı. İçi buz gibi oldu.

(GD, Sünnetli mi Sünnetsiz mi?: 40)

“Gözaltında Yaşamak” adlı öyküde Güler, Almanya’ya duyduğu özlemi ve Türkiye’deki yaşam karşısındaki yabancılığını şöyle dile getirir:

... En çok da gözaltında olmadan, serbestçe yaşama düzenini özliyordu Almanya'nın. Orada kimsenin kimseyi giyiminden, davranışından, düşüncesinden, konuşmasından ötürü eleştirdiği yoktu. Yasalara uyduğu sürece, gönlünce yaşayabiliyordu insan. Sonra eğlence de vardı kızılı erkekli. Burada sözkonusu değildi böyle şeyler. Kızlar ayrı eğleniyordu, erkekler ayrı. ' Kızılı erkekli çay, kola filan içilen yerler vardı. Ama ana babası oralara gitmesine izin vermiyorlardı. Onların dediğine göre, oralara yerli ailelerin kızları gitmezdi. Gidenler yabancıları. (GD, Gözaltında Yaşamak: 60)

Dönüş yapan göçmen çocukları arasında en ciddi sorunları yaşayanlar, genç kızlar ve aileleri olmuştur. Özellikle küçük yerlerde yaşayan halk, Almanya’dan gelen kızları “hafif” kız olarak adlandırmakta, onlara iyi gözle bakmamaktadır. Bu kızların yaptıkları her türlü davranış basitlik ve hafiflik olarak algılanmaktadır. Yerli halk, çocuklarının bu kızlarla iletişime girmesini arzu etmemekte, çocuklarına kötü örnek olacakları

düşüncesiyle bu gençleri yaşadıkları muhitlerde dahi istememektedirler. Kızlarının, bu genç kızlarla arkadaşlık etmelerine izin vermemekte; oğullarının ise bu genç kızlarla evlenmelerini onaylamamaktadırlar. Toplumda her fırsatta açıkları aranan bu gençlerin pek çoğu, ergenlik dönemlerini, önyargıların hüküm sürdüğü bu olumsuz ortamlarda geçirmişlerdir. Almanya'da yetişmenin kişiliklerinde yaratmış olduğu özgürlük duygusuna, genç olmanın verdiği heyecanı katarak davranan bu genç kızların, neşeli, arkadaş canlısı ve sevgi dolu davranışları bile toplumda kötü düşünceler yaratmaya yetmiştir. Bu durum, rahat bir yaşama alışkın genç kızlar üzerinde, yoğun bir baskı kurmakta; Türkiye'ye uyum süreçlerini zorlaştırmakta ve uzatmaktadır. Sürekli göz hapsinde yaşayan bu kızların öyküsünü, Dayıoğlu, "Gözaltında Yaşamak" adlı öyküsünde çarpıcı bir biçimde anlatır. Güler, lise çağına kadar Almanya'da yaşamış sonra ailesiyle birlikte ülkesine dönmüş bir genç kızdır. Yaptığı her davranış göz hapsindedir:

Güler kıkır kıkır gülmeye başladı. Anası öfkesini ona yöneltti. "Öyle yılışık yılışık kıkırdayıp durma yerli yersiz! Güleğene vereğen derler. Kendini hâlâ Almanya'da mı sanıyorsun?"

Kız şaşırıldı.

"Ne derler, ne derler?"

"Güleğene vereğen derler bizim buralarda. Olur olmaz yerde gülüp duran kızlara iyi gözle bakılmaz. Güleç kızlardan erkekler bir şeyler umar, senin anlayacağın."

"Ay anne! Ne biçim laflar bunlar? Hangi devirde yaşıyoruz? Gülmekle vermek öylesine apayrı şeyler ki! Bu tür görüşler senin zamanında kaldı. Hem burası köy ya da kasaba değil, koskoca kent. Avrupa kentlerinde olduğu gibi herkes gönlünce yaşıyor. Gülüyor, konuşuyor."

Anne tersliğini sürdürdü.

"Sen öyle san. İlimiz ne denli büyürse büyüsün, insanlar ne denli açılırsa açılsın, yerli halkın kafası hep aynı. Dün neydilerse, bugünde o. Rukiye Hala dedi ki..."

Güler'in yüzü bulutlandı.

"Bırak şimdi bunak Rukiye Halayı! O, hâlâ geçmiş yüzyılı yaşıyor. Ne zaman evine gitsem, 'Aman kızım, ağır dur! Sokaklarda kimseyle konuşma. Önüne gelene selam verme. İlimize yabancılar doldu. Kimin ne olduğu belirsiz. Başına olmadık işler geliverir. Zaten Almanya'dan gelenlerin adı çakıldaklı..." diye saçma sapan öğütler vermeye kalkışıyor. Canımı dar atıyorum. Geçende aşure götürdüm ya... O gün ne dedi biliyor musun?"

"Yooo! Nerden bileyim," dedi ana.

'Kız Güler, her geçen gün biraz daha güzelleşiyorsun. Seni torunum Sami'ye alıvereyim bari', demez mi? Güler misin, ağlar mısın? Torunu da daha lise ikide. (GD, Gözaltında Yaşamak: 58-59)

“Gözaltında Yaşamak” adlı öyküde Güler, ailesiyle Türkiye’ye gelmeye razı olmuş, sevgi dolu ve neşeli bir genç kızdır. Henüz on beş yaşında olmasına karşın yaşından büyük göstermekte ve güzelliğiyle dikkat çekmektedir. Okula gidip gelirken yolda karşılaştığı erkeklerin bakışlarından rahatsız olmaktadır. Erkeklerce hafif bir kız olarak görülmekten ve erkeklerin pervasızca kendisine asılmasından rahatsızlık duymaktadır:

... Tüm bunlar bir yana, Güler'i en çok üzen, kendisine hafif bir kız gözüyle bakılmasıydı. Bunu apaçık anlıyordu. Ama anlamazlıktan gelmeyi yeğliyordu. Çünkü yapabileceği bir şey yoktu. Delikanlıların peşinden koşması, onu istek dolu bakışlarla süzmeleri, içten içe hoşuna gitmiyor değildi. Ama yine de bu duygular tedirginliğini yok edemiyordu. (GD, Gözaltında Yaşamak: 61)

Toplumun sürekli gözaltında tuttuğu bu genç kızların her türlü davranışları, göze batmakta, yanlış yorumlanmakta ve kötü niyetli düşüncelere alet edilmektedir. Toplumda “hafif kız” olarak nitelenen bu genç kızların, ahlaki değerlerden yoksun oldukları düşüncesi, kötü niyetli erkeklerin onlara bakışını ve yaklaşımını değiştirmekte; bu düşünce, erkeklerin onlara daha cesurca yaklaşımlarına yol açmaktadır. “Gözaltında Yaşamak” adlı öyküde, Güler’in yolda karşılaştığı, kendisi gibi Almanya’dan gelen arkadaşı Ünal’la sokakta yaptıkları küçük sohbet, etraftaki erkeklerin hemen dikkatini çekmiştir. Güler’i bir erkekle konuşurken gören çevredeki

erkekler, bundan bir anlam çıkarıp ona saygısız ve pervasızca yaklaşma cesaretini gösterebilmişlerdir. Güler, erkeklerin kendisine asılmalarından çok rahatsız olmaktadır; buna karşın, olabildiğince çizgisini bozmadan, yüzlerine bakmadan, karşılık vermeden yanlarından geçip gitmeyi seçmektedir. Ancak, kimi zaman, kendilerini gülünç durumuna düşüren bu erkeklerin söz ve tavırlarına açık bir şekilde gülmekten kendisini alamaz. Güler'in gülüşünden başka anlamlar çıkaran erkekler ise yüz bulup pervasızlıklarını bir kat daha arttırırlar:

Ne var ki, sokakta peşine takılan delikanlılar, onun ayaküstü de olsa Ünal'la laflaşmasından yüz buluyorlardı. Ünal'dan ayrıldıktan sonra hemen abuk sabuk laflarla onu tedirgin etmeye başlıyorlardı. Güler tiksiniyordu onların bu arsızlıklarından. Önünü kesip ağızlarını çarpıtarak "Hişt, hişt!" etmeler, "Ona var da bize yok mu?" demeler, hızla geçip omuz vurmalar, sürtünmeler, kaçamak bakışlar, göz kırpmalar... Bazen bu durumlara kahkahalarla gülesi geliyordu. Çoğu kez kendini tutamayıp apaçık gülüyordu yüzlerine karşı. O zaman daha bir sırnaşıyorlardı.

Kimini açıkça, "Çekil yanımdan!" diye kovuyordu. Kimini de anlamazlıktan gelerek savıyordu. Her geçen gün bu durumlardan kaynaklanan bunalımı daha çok artırıyordu. (GD, Gözaltında Yaşamak: 63-64)

Güler, başlangıçta, okuldaki arkadaşlarının, çarşıdaki, sokaktaki erkeklerin kendisine asılmasını umursamamış; onların zamanla kendisine alışacaklarını düşünmüş, bu tavırları olgunlukla karşılamıştır. Ancak zaman geçtikçe erkeklerin ona olan tavırlarında bir değişme olmadığını gören Güler, bu durumdan huzursuzluk ve endişe duymaya başlamış ve bu durumu annesiyle paylaşmaya karar vermiştir:

"Ne bileyim, belki bana öyle geliyordur. Ya da gide gide alışlırlar da asılmaktan vazgeçerler. Arkadaşça davranmaya başlarlar, diye düşünüyordum. Zaten tiksiniyorum bu tür konuşmalardan. Ama durum değişmedi. Hep fırsat kolluyor çocuklar. Sade onlar olsa iyi. Çarşıdan geçerken, babam yaşında adamlar bile bir garip süzüyorlar beni. Memleketimizde her şey iyi de bu durum çok kötü anne. Aldırmamaya çalışıyorum, ama tedirginim doğrusu!" (GD, Gözaltında Yaşamak: 59)

Yurt dışında yaşamış, eğitim görmüş, Alman arkadaşlar edinmiş genç kızların Türkiye'ye geldiklerinde sıkıntı çektikleri bir başka nokta, okuldaki ve çevredeki erkeklerle kurmaya çalıştıkları arkadaşlıklar olmuştur. Almanya'da kız erkek birlikte okuyan bu gençler, birbirlerinin cinsiyetine bakmaksızın rahatlıkla arkadaşlık kurabilmekte, birlikte vakit geçirebilmekte, paylaşımlarda bulunabilmektedirler. Ancak genellikle geleneksel değerlere, örf ve adetlere, toplumsal kural ve yaptırımlara önem veren, içine kapalı, ataerkil bir aile yapısına sahip olan Türk toplumunda özellikle İslamlaşmanın kabulünden sonra başlayan kaçgöç ilişkileri 1970'li yıllarda da belli oranlarda devam etmektedir. Toplumların modernleşme sürecinde toplumdaki eski yaşantılara ait değer ve inanışların etkisinin hafiflemeye başlamasına karşın Türkiye'de henüz 1970'li ve 80'li yıllarda geleneksel ailelerde iyi aile kızlarının erkeklerle arkadaşlık kurmaları, onlarla vakit geçirmeleri hoş karşılanabilecek davranışlardan değildir. Kaldı ki aradan geçen 40 yıla rağmen Türkiye'de bugün bile kırsaldaki kız çocuklarının ilkokuldan sonra okutulmalarına büyük bir şans olarak bakılmaktadır. 2000'lerin modern Türkiye'sinde hâlâ "Haydi Kızlar Okula" gibi kampanyalara gereksinim duyulması bu durumun en büyük göstergesidir. 70-80'li yıllarda yine kızların okuldaki erkeklerle arkadaşlık kurmaları bir yana okula gitmeleri bile kimi bölgelerde hoş karşılanmamaktadır.

Güler, Almanya'da olduğu gibi Türkiye'deki okulunda da kız ve erkek arkadaşlarının olmasını istemektedir. Ancak okuldaki erkek arkadaşları da tıpkı çarşı ve caddelerdeki erkekler gibi Almanya'dan gelen kızlara başka gözlerle bakmakta, onların kendilerine arkadaşça tavırlarını yanlış anlamakta, onlara "hafif kız" muamelesi yapmaktadırlar:

...Ben okuldaki arkadaşlarıma kardeş gözüyle bakıyorum. Hiçbiriyle evlenmek şöyle dursun, gezip tozmayı bile düşünmem. Almanya'da bir sürü erkek okul arkadaşım vardı biliyorsun. Birkaçı benimle çıkmak istedi. Ama istemediğimi belirtince vazgeçtiler. Okul arkadaşıyla çıkmaya aklım ermez. Oradakiler benim isteğime saygı gösteriyorlardı. Buradakiler bir garip. Oğlanların çoğu, apaçık demeseler bile benimle flört etmeye can atıyorlar. Bunu sezinliyorum. Ama anlamazlıktan geliyorum.

Almanya'dan gelme öteki kızlar da yakınıyorlar bu durumdan. Delikanlılar onlara da asılıp duruyorlarmış. Kaçık bunlar be! Almanya'dan geldikse, önümüze gelenle gezip tozacak değiliz ya!" (GD, Gözaltında Yaşamak: 59)

...

Aslında Almanya'da olduğu gibi erkek arkadaş edinmek istiyordu. Onlarla dostça gezmek, konuşmak, tartışmak hoşuna gidecekti. Buna alışkındı. Erkeklerden korkunç yaratıklarımış gibi uzak durmak garibine gidiyordu. Çevresindeki kızlar bulaşıcı hastalıktan gocunur gibi kendilerini sakınıyorlardı erkeklerden. Derslikte kızlarla erkekler ayrı sıralarda oturuyorlardı. Ders aralarında ayrı avlularda geziniyorlardı. Beden eğitimi dersleri de ayrı salonlarda yapılıyordu. İlin tek karma okulu Güler'inkiydi. Ötekiler ya kız ya da erkek lisesiydi. Babası eve yakın olduğu için onu bu karma okula yazdırmıştı. (GD, Gözaltında Yaşamak: 61-62)

Almanya'da yetişen genç kızların Türkiye'ye döndüklerinde karşılaştıkları bir başka sorun ise evlilik konusunda ortaya çıkmaktadır. Çocukluk ve ergenlik yıllarını Almanya'da geçiren genç kızlar, ülkelerine döndükten kısa bir süre sonra evlendirilmek istenmektedirler. Özellikle kırsalda yaşayan geleneksel ataerkil aile yapılarında, kız çocukları küçük yaşta evlendirilmektedirler. Almanya'da uzun yıllar yaşayan göçmenler, yoğun çalışma koşullarında ailecek çalışmış, kendilerinin ve çocuklarının geleceğine yönelik planlarını dönüşte ertelemişlerdir. Bu çalışma koşullarının içinde özellikle çocuklarının uygun bir eş bulup evlenmeleri gibi önemli konularla ilgili hiçbir girişimde bulunmamış; bunları dönüşte ertelemişler ve Almanya'dan dönüşlerinde vakit kaybetmeden kızlarına uygun bir eş bulmak istemişlerdir. Ancak Almanya'dan gelen genç kızlara, kırsalda iyi gözle bakılmadığı için bu kızlara uygun eş bulmak konusunda zorlanmışlardır. İyi aileler, yaşları ilerlemiş bu genç kızları gelin olarak almak bir yana, bu kızların kendi kızlarıyla arkadaşlık etmelerini bile istememektedirler. Bu nedenle kızlarını, yaşları geçkin, iş gücü sahibi olmayan, gelir düzeyi düşük, kötü özellikleri bulunan, etrafta iyi izlenim bırakmayan erkeklerle evlendirmek zorunda kalmışlardır. "Patlak Davul" adlı öyküde, Gülal'in ninesi, torununun evde kalmasından çok korkmakta ve isteyen ilk adamla evlenmesi için onu ikna etmeye çalışmaktadır.

Ninesinin, köylerde Almanya'dan gelen kızlara nasıl bakıldığını anlatan şu sözleri durumu iyi açıklamaktadır:

Biliyorsun, köylümüz Almancı kadınlara, kızlara yan duruyor. Hani orda açık saçıklık filan var ya! Oğlan anaları Almanya'dan gelen kızları 'Yüzleri yırtık, eyere semere gelmez, aşa işe yaramaz, dil baş anlamaz' diye gelin edinmek istemiyorlar. (GD, Patlak Davul: 72)

Kızlarının evde kalmasından korkan göçmen aileler ise toplumca kusurlu görülen kızlarını, onlara uygun olmayan erkeklerle evlendirmek zorunda kalmışlardır:

Kız babası olmak zordur köy yerinde. Bir de adın Almancıya çıkmışsa, zorluk katmerleniyor. Bir sürü örnek var ortada. Gül gibi kızları 'Almanya artığı' diye alan eden yok.. Allah yüzümüze baktı da Recepil dünür çıktı sana. Kökleri kökmekleri belli, iyi ailedirler. Üstelik cıvıl da değiller. Kendi yağlarıyla kavrulup gidiyorlar..."

Nine, Recep'lerin Gülal'ı televizyonlu, buzdolaplı, halılı çeyizi için istediklerini duymuştu. Kimilerinin de, "Onca güzel kızı Almanya'da boş bırakmamışlardır. Elden geçmiştir Gülal. Belki kız bile değildir," dedikleri de gelmişti kulağına. Ama yutmuştu tüm lafları. Gerçekten ailece tedirgindiler. Kızın bir ayak önce başının bağlanmasını amaç edinmişlerdi. Bu yüzden her şeye eyvallah diyorlardı. (GD, Patlak Davul: 73)

Almanya'dan dönüşlerinde küçük yerlere yerleşen aileler, toplumsal baskılardan çok etkilenmişlerdir. Gelenek ve göreneklerine sıkı sıkıya bağlı kalarak yaşayan kırsal kesim insanları, Almanya'da farklı bir yaşam süren, Türk âdet ve ananelerinden uzak yaşayan göçmenleri hoş karşılamamışlardır. Özellikle Almanya'da yetişen genç kızların hoppa ve hafif olduğunu düşünmüş; onların erkeklerle ilişkileriyle ilgili kesin hükümlere varmış bu nedenle onları oğullarına layık görmemişlerdir. Ayrıca Almanya'da Alman kültüründe yetişen bu genç kızların köyde yaşamının kurallarını bilmiyor olmalarının yanında köy yaşamından da uzak olmaları onlar için olumsuz bir özellik olmuştur. Özellikle kırsalda kızların ev işlerinden anlaması, tarlada bahçede çalışabilmesi, hayvan bakımı yapabilmesi gibi özellikleri büyük önem taşımaktadır.

Göçmen kızlarının bu işleri bilmiyor olması ve gelin gideceği evdeki işleri çekip çeviremeyeceği düşüncesi yerli halkı bu kızlardan uzak tutmuştur.

“Küpeli Ertürk” adlı öyküde Almanya’dan kesin dönüş yapan Yakup da döner dönmez kızlarını evlendirme telaşına girmiştir. Her ne kadar onlara iyi bir çeyiz hazırlamış, kızlarından hiçbir maddi yardımı esirgememiş olsa da onları evlendirecek çok iyi bir kısmet bulamamıştır. Bu konuyla ilgili Almanya’daki arkadaşlarıyla Yakup arasında geçen konuşmada Yakup’un tepkisi şöyle olur:

“Aman, kardeşim! Kız babası olmak da zor işmiş. Almanya’ydı, işti, dönüştü derken, yıllar aktı gitti... Bilirsiniz, bizim oralarda yirmisini geçen kız evde kalmış sayılır. Allah yüzümüze baktı da, art arda kısmetleri çıktı. Güveyletler bizim köyden değil. Biri Sarpınızlı, uzaktan hısım olur. Küçüğünki de Çömlekçiler köyünden.

Sakıp lafa girmeden duramadı.

“Yahu, Yakup ağa! Yıllarca Almanya kaldırımı çiğnemiş, gül gibi kızlar, o köylere verilir mi? Her iki köyü de iyi bilirim. Doğru dürüst ne iş vardır, ne de aş. Kızlar sığır, davar bakıcılığı yapacak. Yapağı yıkayıp yün eğirecek...”

“Aman,” dedi Yakup. “O kadarını bulduklarını şükretsiner! (GD, Küpeli Ertürk: 15)

Almanya’da yaşamış, Alman çalışma yaşamının içinde yer almış bu genç kızlar, Türkiye’ye döndüklerinde kendilerine uygun görülen gençlerle evlenmek istememektedirler. Genellikle yoksul, kusurlu, yaşı geçmiş ve cahil erkeklerin evlenmek istediği bu genç kızlar, seçme şansları olmadıkları için kendilerine talip olan bu erkeklerle evlenmek zorunda kalmışlardır; ancak, köyde ya da kasabada yetişen akranlarına oranla yeni memleket, yeni kültür görmüş, iş yaşamının içinde bulunmuş ve ufku genişlemiş bu genç kızların, Almanya’dan döndükten sonra, kırsalda kendilerine uygun olmayan erkeklerle yapacakları evlilikte mutlu olmaları mümkün değildir. “Küpeli Ertürk” adlı öyküde kızlarının karşı çıkmalarına rağmen onları evlendirme kararından geri dönmeyen Yakup, kızlarının karşı çıkışlarını şöyle dile getirir:

Güveyelerimin ikisi de çam gibi delikanlı. Öyleyken, yine de işi pişirmemiz kolay olmadı. Benim deli kızlar, ‘Biz o adamlara varmayız,’ diye kendilerini yere çaldılar. Ama anasıyla birlikte üstlerine yürüdük. Evde kaldıklarını yüzlerine haykırdık. Sindiler. Koca evine ölü evine gider gibi ağlaya ağlaya gittiler. Ama şimdilerde sesleri solukları çıkmıyor. Doğrusu ya, küçük kızdan korkuyordum. Nikâh gününe dek, her allahın günü ağladı, tepindi, anasıyla yart yart kavga etti. Ama yine de nikâhta yüzümüzü kara çıkarmadı.” (GD, Küpeli Ertürk: 16)

“Patlak Davul” adlı öyküde Gülal, köyde kendisine uygun bulmadığı cahil bir eşle evlenmek bir yana, bir mal gibi istenmiş olmaktan bile büyük rahatsızlık duymaktadır. Yani girdikleri ve uyum sağlamaya çalıştıkları toplumdaki toplumsal kural, değer ve gelenekleri sorgulayan Gülal gibi genç kızların yaşam görgülerinin ve düşünce yapılarının köyde yaşayan insanlara kıyasla oldukça ilerde olması onların Türkiye’de ve cahil insanların arasında mutlu olmalarını olanaksızlaştırmıştır:

“Hazır Recepgil seni istemişken, diyorum...”

Gülal işin bu yönünden de tiksiniyordu. Sanki o bir maldı. Alıcı tarafından istenilmesi, beğenilmesi olağanüstü bir olaydı!..

Bu sözleri duyunca tepesi iyice attı. Olanca gücüyle yeniden bağırdı ninesine. (GD, Patlak Davul: 72)

Gülal, ailesinin tüm baskılarına direnmekte, istemediği bir adamla evlendirilmeye karşı gelmektedir; ancak, onun isteklerini kimse dikkate almamaktadır. İçinde bulunduğu durumdan kurtulamayan Gülal, Türkiye’ye dönmüş olmaktan büyük pişmanlık duymaktadır:

Gülal ninesini dinlerken, elindeki süpürge çöpünü iki, dört, sekiz parçaya bölüyordu. Çöpler bölünmez olunca, kırıntıları eteğinden silkip attı. Öfkeyle ayaklandı. Varıp ninesinin karşısına dikildi.

"Bıktım bu evlenme lafından. İliklerime dek usandım. Sizden koca isteyen oldu mu? Gelin olmak istemiyorum. Bunu kaç kez dedim. Ah, deli kafam! Bu işlerin buralara

geleceğini biliyordum. Almanya'da babamgil göçe kalkıştığında, alıp başımı kayıplara karışsaydım keşke! Düşündüm de yapamadım. Kaç kişi tepti ana babasını. Aileyle memlekete dönmediler. Ne güzel! Şimdi orada passız baskısız, kendilerine buyruk, yaşamın tadını çıkarıyorlardı. "Tabansızın biriyim ben. Koyun gibi artlarına düşüp geldim bizimkilerin. Göz göre göre tutsak oldum sizlere. Suç kimsede değil kendimde!.." (GD, Patlak Davul: 69)

Türkiye’de ciddi uyum sorunu yaşayan gençler, ailelerinden, akrabalarından, çevrelerindeki insanlardan yoğun eleştiri almış, baskı görmüşlerdir. Her tür tutum ve davranışları eleştirilen bu gençler, toplumun tüm kesimlerince küçümsenmiş ve horlanmışlardır. Kendilerini kabul ettiremeyen gençlerin bir kısmı kişiliklerinden ve kimliklerinden vazgeçerek, sindirilmiş, etraflarındaki insanlara benzemeye çalışmış; bir kısmı ise kimliğinden taviz vermemiş, direnmiştir. Her koşulda büyük sıkıntılar yaşayan bu gençler, bir süre sonra psikolojik sorunlar yaşamaya başlamış, içlerine kapanık, yalnızlaşmış, kendilerine olan güvenlerini yitirmiş, sindirilmiş bireyler olmuşlardır. “Gözaltında Yaşamak” adlı öyküde Almanya’dan gelen Güler ve arkadaşı Ünal, Türkiye’deki yaşamlarından sıkılmış, anlaşılmamaktan ve dışlanmaktan yorulmuş ve yavaş yavaş içlerine kapanmaya başlamışlardır:

İkisi de okuldaki baskıdan yakınıyorlardı birbirlerine. Ünal'dı çocuğun adı. Türkçesi Güler'inkinden daha bozuktu. Bu yüzden pek dertliydi. Türkçe dersleri izlemekte zorluk çekiyor, notları -hep kırık geliyordu. Ailesiyle de sürtüşme içindeydi. İkide bir, "Ben burada yapamayacağım," diye ayaklanıyordu. Yasaklar, baskılar, eleştiriler, öğütler, âdetler... onu da bezdirmişti.

Güler kimi zaman ana babasına açılacak olsa hemen, "Karnın tok, sırtın pek. Bir dediğini ikiletmiyoruz. Daha ne istiyorsun?" diye tersliyorlardı kızlarını. Bu nedenle Ünal'la dertleşmek onu rahatlatıyordu. (GD, Gözaltında Yaşamak: 63)

Türkiye’deki yaşam biçimine alışamayan Güler, kısa zamanda arkadaş çevresinden ve onlarla vakit geçirmekten sıkılmıştır. Eve kapanmaya başlayıp kendi iç dünyasında yaşamaya ve yalnızlaşmaya başlamıştır:

Ne var ki, birkaç ay içinde bıkmıştı bu yemekli, göbekli kız toplantılarından. Tatil günleri evde oturup Almanya'dan gelen dergileri okumayı yeğliyordu. Arada bir de videoya bakıyordu. Hoş, video filmleri bir şeye benzemiyordu ya! Yabancı'nın da yerliye benzerini getiriyordu videocular. Güler ara sıra değişik film adı verip onları istiyordu. Videocu, "Öyle fimler bizim ilde gitmez," diyerek başından savıyordu onu. (GD, Gözaltında Yaşamak: 61)

c. İki Kültür Arasında Kalmak

Türk kültüründe yetişmiş göçmen bireyler, göçle birlikte Alman kültürü içinde yaşamaya başlamışlardır. Bir yandan geleneksel değerlerinden kopmak ve Alman toplumu içinde yok olmak istemeyen göçmenler, geleneksel kültürlerine sıkı sıkıya bağlanırken öte yandan Alman toplumunun içinde yaşayabilmek için Alman kültürüne uyum sağlamak zorunda kalmışlardır. Evdeki yaşamlarında geleneksel kültürlerine göre yaşayan göçmenler, dışarıda ve iş yaşamlarında Almanların gözüne batmak istememiş, onlardan farklı görünmemek için çaba harcamışlardır. Evde, geleneksel değerler sistemine göre büyüttükleri ve eğitim verdikleri çocuklarını, Alman okullarına göndererek onların Alman kültürü ve değerler sisteminin içinde yetişmesini sağlamışlardır. Çocuklarının evde Türkçe konuşmasını istemiş, Türkçelerini ilerletmek için onları Türkçe kurslarına yazdırmış; ancak dışarıdaki yaşamlarını kolaylaştırmak için çocuklarının Alman okullarında Almanca öğrenmelerine çok önem vermişlerdir. Geleneksel dil, din ve kültür unsurlarını özenli bir biçimde aşılama çabaları çocuklarının, Alman akran gruplarıyla kurdukları ilişkileri onaylamış, onlarla vakit geçirmelerine izin vermekle onların Alman akran gruplarından etkilenmelerinde sakınca görmemişlerdir. Yalnızca çocuklarının eğitiminde değil, aile içi ilişkilerinde ve aile yapılarının biçimlenmesinde Alman yaşam koşullarının yaratmış olduğu yeniliklere kendilerini kapatmamışlardır. Büyük bir kısmı kırsaldan gelen ve eğitim seviyesi düşük olan göçmen bireyler, ailelerini yanlarına almakta sakınca görmemekle kalmayıp eşlerinin ve kızlarının çalışmasına izin vererek modern toplum yapılarında görülen unsurları ailelerinin içine sokmuşlardır. Ataerkil aile yapısına sahip olmalarına karşın

aile reisi konumundaki erkekler, çalışma yaşamına giren eş ve kızlarının para kazanmalarıyla birlikte, onların da evde -fazla olmasa da- söz sahibi olmalarına olanak sağlamışlardır. Almanya’da yaşayan ve çalışan eş ve kızlarının giyim kuşamlarında eski gelenekleri sürdürmemiş, onların Alman kültürüne yakın giyim kuşamlarını onaylamışlardır. Kısacası Türkler, Almanya’daki azınlık gruplar arasında gelenek ve göreneklerine sıkı sıkıya bağlı en tutucu toplum olmalarına karşın, Alman kültüründen kendilerini tümüyle soyutlayamamış ve yaşamlarını iki kültürün sentezini yaparak sürdürmüşlerdir. Alman yaşamına tümüyle sırtını dönenleri ise geri kafalılıkla, cahillikle, tutuculuk ve bağnazlıkla suçlamışlardır. Almanlarda oluşan Türk düşmanlığının kaynağının bu insanlar olduğunu düşünmüşlerdir.

Almanya’da uzun yıllar kalan göçmenler, ülkelerine döndüklerinde Alman yaşam biçiminin kendilerine kattığı özellikleriyle dikkat çekmişlerdir. Kendileri gibi olmayan göçmenleri dışlayan yerli halk, onların geçirmiş oldukları değişimlerden rahatsızlık duymuş, onları yozlaşmakla ve bozulmakla suçlamışlardır. Gittikleri gibi dönen göçmenleri ise büyük bir saygıyla karşılamış, onları takdir etmişlerdir. Ülkelerinde dışlanan göçmenlerse iki farklı kültürün içinde yaşamının ve iki farklı kültüre uyum sağlamaya çalışmanın yarattığı ikilemlere düşmüşlerdir. Almanya’da Alman gibi olamamak nedeniyle dışlanan bu göçmenler, Türkiye’de Türk gibi davranmamaktan ötürü dışlanmış ve ötekileştirilmişlerdir. İki toplumda da aidiyet duygusu yaşayamayan bu göçmenler, vatansız ve milletsiz, istenmeyen insan konumuna düşmüş; iki kültür arasında sıkışıp kalmışlardır.

“Almancı Kahvesi” adlı öyküde, köylerinde kabul görmeyen ve dışlanan göçmenlerin kendi aralarında yaptıkları konuşmada kendilerini şöyle savunmaktadırlar:

Eyüp, "Eee, bizimkiler doğup büyüdüğü yerde konuk gibi duruyorlarsa, köylümüzle sardırıyorlarsa, suç kimde?" diye sordu. "Halkımıza sorarsan, bizler Almanya’da azmışız. Gâvur âdetleri edinmişiz de, kendi törelerimizi hepten boşlamışız. Karıyı kızı kollayıp gözetmez olmuşuz. Erkekçe hôt sötü unutmuşuz. Elimiz para gördü

diye, herkeslere tepeden bakıyormuşuz. Hiç de değil! Belki azıcık değiştik. Onca yıl Almanya kaldırımını çiğnedik. Çevreye öykünmemek elde değil ki! Bunu yapmak gerekiyordu de zaten. Orda bilmem kaç yıl kendi kabuğuna çekilerek yaşamak olanaksızdı, öyle yapacağım, bozulmayacağım, Almanya'ya ve Almanlara uymayacağım, diye inatla direnen de az değildi. Doğrusu, biz onlardan olmadık. Ama köylümüzün dediği kadar da yozlaşmadık hiçbirimiz. Doğru değil mi, arkadaşlar?"

Ötekiler yürekten doğruladılar Eyüp'ü. Hamza öfke dolu bir sesle lafa karıştı.

"Zaten Almanların yanında Türkleri küçük düşüren öyleleriydi. 'Değişmeyeceğim' diye ayak direyenlerin zeril zebilliklerini dergi kapaklarında, gazetelerin baş sayfalarında, televizyon ekranlarında gördükçe, evcek yerin dibine geçiyorduk. Oysa biz de köylüyüz. Ama az buçuk da olsa, yontulduk orada. Bunun için bizi kimse zorlamadı. Kendimiz o gereksinimi duyduk. Devir sana uymuyorsa, sen devre uy,' demiş atalarımız. Almanya'da onca ağır işte çalıştıktan sonra, yorgunluk gidermek ya da gönül eğlemek için herhangi bir kahveye giriyorsun. Yanındaki masada kadınlar güle söyleye bira içip duruyor. Onlara, 'Kalkın gidin. Benim yanımda oturmanız, bira içmeniz doğru değil!' mi diyeceğim? Sokakta gördüğüm açık saçık kadınlara, 'Oranızı buranızı örtün,' diye çıkışacak mıyım? Köyde yasak diye, karımla kol kola girip çarşıya pazara çıkmayacak mıyım? Bunun gibi işte! Eğer bu yönlerden Almanya'ya ayak uydurmaya çalıştık diye, köylümüz bizi yadsıyacaksa, ben de onları yadsırım. Çoluk çocuğu toplar, kasabaya, belki de kente çeker giderim. Şöyle birkaç ay daha geçsin bakalım! Allah ne gösterecek..." (GD, Almancı Kahvesi: 94-95)

Köylerinde dışlanan göçmenler, köylülerin kendilerine olan tutumlarından yakınmakta; onların bu davranışlarının asıl nedeninin kıskançlık olduğunu düşünmektedirler. Ne Almanya'da ne de Türkiye'de benimsenen göçmenler, içlerinde buldukları durumun anlaşılmasından yakınmaktadırlar:

"İnsanlar bizi açıktan açığa dışlıyor. Çoluğumuzu çocuğumuzu horluyor. Almanya'ya gittikse, gâvur olup dönmedik ya! Biz de bu köyün insanıyız. Her şeyimize kusur buluyorlar. Oturdun laf, kalktın laf.. Kahveye giriyoruz, kimse oralı değil. Adam mı girdi kapıdan, yoksa ağaç kütüğü mü? Aldıran yok."

"Bizleri çekemiyor çoğu. Paramız, arabamız var. Saray gibi evler yaptırdık ya! Batıyor kimilerinin kışına. Oysa ne çilelerle geldik bu duruma... Almanya kahrı çekmenin ne demek olduğunu, orda yaşamayan bilemez. Bilirim, dese de yalandır."

"Gurbette yıllar yılı anaları ağladı, diyerek bizleri bağırlarına basacakları yerde, dirsek gösteriyor köylümüz."

"Kahvede, ordan burdan laf açacak oluyorum. Herkes başını öte yana çeviriyor. Çocukluk arkadaşlarım bile sıcaklık göstermiyor."

"Köylünün gözünde özürlü mal, sakat kurbanlık gibiyiz."

"Köyde, kasabada esnaf bile kazıklamaya kalkışıyor. Domuzdan ne koparırsan kâr hesabı..."

"Almanya'da da bizi Almanlar aralarına almıyorlardı. Kendi aramızda oturup kalkıyorduk. Allanın lanetine mi uğradık nedir?.." (GD, Almancı Kahvesi: 89)

"Düşler" adlı öyküde, ailesiyle birlikte Türkiye'ye dönüş yapan küçük Esin, kentte yaşamalarına, eğitim düzeyi düşük olmayan ortamlarda bulunmasına karşın kırsalda yaşanan sorunlardan yakınmaktadır. Ne Almanya'ya ne Türkiye'ye sığabilen göçmenler, ne Alman ne Türk olabilmişler, kendilerini iki topluma da kabul ettirmemişlerdir:

Türkiye'ye gelirken neler düşlemiştik! Şimdi alt kattaki komşumuzla ilişki kurabilmek için onurumuzdan bile ödün vermeye kalkışıyoruz. Almanya'da da Almanlarla ilişki kurabilmek için gözlerinin içine bakardık. Onlara yaranabilmek, ilgilerini çekebilmek için hoşlanacakları konulardan söz eder, onların beğeneceği gibi yaşamaya, onaylayacakları biçimde davranmaya özen gösterirdik. Ülkemize geldik. Bu kez kendi insanımıza yaranma çabasına giriştik. Suçumuz ne acaba? Bunu bir kavrayabilsem..." (GD, Düşler: 124)

"Gözaltında Yaşamak" adlı öyküde iki kültür arasında sıkışıp kalan Güler, Türkiye'deki insanların neden kendisi ve kendisi gibi göçmenleri dışladıklarına bir anlam veremez. Alman kültürünün etkilerini taşımasına karşın, sergilemiş olduğu davranışlarda bir yanlışlık görmeyen Güler, Türk toplumunun katı, hoşgörüsüz tutumu karşısında doğru

ve yanlışı ayırmakta güçlük çeker. Güler gibi Almanya'dan dönen öteki arkadaşları da bu durumun nedenini anlamak ister; ancak bu sorgulamadaki çabaları karşılıksız kalır, klişe laflardan öte bir şey duyamazlar:

Teneffüste arkadaşlarıyla şakalaşırken, birden öğretmenlerinden birinin soğuk bakışları dikiliyordu üstüne. Gülmesi dudaklarında donup kalıyordu.

Oysa Almanya'da öğretmenler böyle şeylerle hiç ilgilenmezlerdi. Tersine, gülünecek bir şey varsa, onlar da katılırlardı. Güler sık sık, neden, diyordu kendi kendine, neden böyle bizim memleket? Almanya'dan gelme öteki kızlar da çevrelerine her fırsatta bu soruyu soruyorlardı.

Büyükler, "Almanya başka, bura başka," diye kesip atıyorlardı. Kimileri de bu konu açıldı mı, Türk, Müslüman, âdet, töre, gelenek ve görenek övgüsüne girişiyordu. "Biz şöyle milletiz, böyle ülkeyiz..." diyerek ulusal değerleri göklere çıkarıyorlardı. Güler böylelerini dinlerken içinden, herhalde Almanlar bizim böyle bir ulus olduğumuzu bilmiyorlar. Bilseler, Türkleri öylesine horlamaya kalkışabilirler mi, diye aklından geçirmekten kendini alamıyordu. (GD, Gözaltında Yaşamak: 62)

d. Dışlanma, Kabul Görmeme, Çekememezlik:

Büyük umutlarla ve özlemlerle yurduna dönen göçmenler, ülkelerinde umdukları gibi karşılanmamış; büyük hayal kırıklığı yaşamışlardır. Uzun yıllar Almanya'da sevdiklerinden ve vatanlarından uzak, zor koşullarda çalışarak yaşayan göçmenler, para biriktirmek uğruna pek çok güçlüğü katlanmışlardır. Bir yandan zor işlerde, ağır mesailerle çalıştırılmış, bir yandan yabancı oldukları bir kültürde vatanlarından uzak yaşamının güçlüklerine katlanmış, bunların yanında Alman toplumunun horlama ve dışlamalarına maruz kalmışlardır. Tüm bu olumsuz koşullarda, geleceklerini garanti altına alabilecek kadar birikim yapan göçmenler, Almanya'daki bu olumsuz koşullara daha fazla katlanmak istememiş, ülkelerinde insan gibi muamele görerek iyi koşullarda yaşamak istemişlerdir. Ancak, Türkiye'ye döndüklerinde hiç de hayal ettikleri gibi bir ortam bulamamışlardır.

Uzun yıllar Almanya’da kalan göçmenlerin, geçirmiş oldukları değişimleri hoş karşılamayan Türk toplumu, kendi içlerinden çıkan bu göçmenleri, toplumlarını yozlaştıracakları düşüncesiyle bir boyalı kuş misali dışlamışlardır. Önceleri, izine gelen bu göçmenlerden, Almanya’ya geri döneceklerini bildikleri için rahatsızlık duymamışlardır. Ancak kesin dönüş yapan göçmenlerin, bundan böyle kendi içlerinde yaşayacakları düşüncesi, geleneksel değerlerine bağlı yerli halkı rahatsız etmiştir. Görünüşlerinden davranışlarına kadar pek çok açıdan değişmiş olan bu insanları, “öteki” olarak görmüş ve toplumlarının içine almak istememişlerdir:

Köye vardıklarının üç gününde millet Yahya’yı diline doladı. “Çakır’ların Yahya’yı gördünüz mü? Karı gibi saçlarını uzatmış!”

“Kıçındaki düdüğ gibi pantolon ne öyle? İnsan onun iç donu olarak giymeye bile utanır.”

“Ya ayağındaki süslü çizmelere ne demeli?”

“Hele ki tafrası hiç çekilmez! Herkeslere tepeden bakıyor. Alman kırması it, kendini bir bok sanıyor.”

“Dili de alaca bulacaymış. Evlerine hoşgeldine gidenler söylüyor.”

“Üzüm üzüme baka baka kararır. Allah vere de bizim yeni yetmeler, Yahya denen oğlana öykünmeye kalkışmasalar!” (GD, Sünnetli mi Sünnetsiz mi?: 37)

Köylünün Almanya’dan kesin dönüş yapan göçmenleri ve özellikle onların Alman kültüründe yetişmiş çocuklarını dışlamalarının bir başka nedeni de yaşamı boyunca köyde yaşamış ve dış dünyaya kapalı yaşayan kendi çocuklarının, Almancılardan etkilenerek onlara özenecekleri ve onlar gibi olacakları korkusudur. Bu nedenle kendilerinden farklı olan ve çocukları için tehlikeli olan bu gençleri aralarına almak istemezler. Yahya’nın köyde, öğretmeninin oğluyla arkadaş olduğunu gören köylüler, öğretmeni şöyle uyarırlar:

“Rüstem’in oğlu, köy düzenine girmemek için tüm aileyle ayak ayağa kakışıyor. Kimseyi sayıp salladığı yok. Allah vere de senin oğlanı da bozmasa!” diyenlere, öğretmen şöyle diyordu:

“Herkes oğlanın üstüne varıyor. O da kişiliğini korumak için saç, baş, giyim kuşam içinde inatlaşıyor çevresiyle. Gececek, bir süre sonra o da hepimiz gibi köye ve köylüye uyacak...” (GD, Sünnetli mi Sünnetsiz mi?: 38)

Almanya’dan dönüş yapan göçmenlerin, kendi toplumlarında dışlanmalarının pek çok nedeni vardır. Ancak tüm nedenlerin temelinde, toplumdaki hoşgörüsüzlük, anlayışsızlık ve cahillik yatmaktadır. Başka bir memlekette uzun yıllar yaşayan göçmenleri, köye hiç değişmeden dönmeleri olanaksızdır. Özellikle orada doğmuş ve yetişmiş çocuklar, köyde yetişen ve başka bir yer görmeyen gençlerden muhakkak ki farklı olacaktır. Ancak, küçük yerlerde yaşayan cahil insanların bunu anlayabilmesi ve bu duruma anlayışla yaklaşabilmesi mümkün olmamıştır. Onlar, kesin hükümlerle kolay yolu seçmiş ve kendileri gibi olmayanları itmişlerdir. Yazar, “Sünnetli mi Sünnetsiz mi?” adlı öyküde Yahya karakteriyle bu durumu açık bir şekilde gözler önüne serer:

Bir gün Hayri’yle Yahya köy dışındaki yolda gezmeye çıktılar. Ortalık çatır ayazdı.

Hayri, “Gel,” dedi. “Gençler kahvesine gidelim. İki el kağıt oynarız.”

Yahya gönülsüzdü.

“Millet yine yiyecekmiş gibi gözlerini bana dikecek. Sen git, ben eve dönerim,” dedi.

Hayri üsteledi.

“Eve kapanmanın sonu yok. Bakarlırsa baksınlar. Umursama kimseyi. Sen de bu köyün insanısın. Elbet gezecek, tozacak, kahveye gidip kağıt oynayacaksın. Bu kahve yeni açıldı, sadece gençler geliyor. Belki onlar yaşlılara göre daha hoşgörülüdürler. Yarın ben kasabaya gidince, arkadaşsız kalacaksın. Onun için şimdiden birkaç arkadaş edinmeye bak.”

“Olur,” dedi Yahya.

Aslında dili “olur”a yatkındı. Ama çevresinde bunu anlayan ya da anlamaya çalışan yoktu. Herkes her fırsatta damarına basıyordu. Kahveye gidip kağıt oynamayı, yaşlılarıyla söyleşmeyi o da istiyordu. Kümese girmiş yad horoz gibi köy içinde dışlanmak çok ağırına gidiyordu. Ama damarını kırıp köy düzenine girmeyi de başaramıyordu bir türlü. (GD, Sünnetli mi Sünnetsiz mi?: 39-40)

Yahya'nın amcası, Rüstem Çakır'ın ise en güvendiği kardeşi bile, Yahya'nın görüntüsünden büyük rahatsızlık duymaktadır. Günden güne artan dedikodular üzerine kendi yeğenini bile dışlamaktan ve köylülerle aynı safa geçmekten kendisini alamaz. Babası oğlunun durumuna üzülererek bu durumu şöyle ifade eder:

Oğlanı Almanya'dan koparmasına koparmıştı. Ama köydeki dedikoduya dayanılır gibi değildi. Bir süre sonra köylü, Yahya'ya “Hamam oğlanı” adını takınca, onu amcaları bile dışladı. Küçük amcası köy kahvesini işletiyordu.

“Yahya köy düzenine girmezse, çarşıya adım atmasın. Ondan utanıyorum,” diye haber saldı.

Oysa Rüstem Çakır kardeşleri içinde en çok ona güvenirdi. Bu haberi duyunca, ağı yemişe döndü. Oğlunu karşısına alıp bağırdı çağırdı. Ama sonuç değişmedi. !” (GD, Sünnetli mi Sünnetsiz mi?: 37-38)

Almanya'dan büyük umutlarla dönen göçmenlerse, iki toplum arasında kalmanın yarattığı huzursuzluktan kurtulamamış, aidiyet duygusundan yoksun kalmanın yarattığı boşluğa düşmüşlerdir. “Sünnetli mi Sünnetsiz mi?” adlı öyküde dönüş yapan Rüstem Çakır'ın kabul görmemekten kaynaklanan mutsuzluğunu şöyle dile getirilir:

Ancak güvendikleri dağların çoğunu kar kaplamış, Almanya'daki hesaplar Türkiye'ye uymamıştı. Gidenlerin kimi kan kusuyor, "Kızılıcak şerbetidir," diyerek renk vermiyordu. Kimileriye, erkekçe dışa vuruyorlardı sorunlarını.

"Memleketimiz dedik, varır varmaz, yere yamanıp taşını toprağını öptük. Yurttaşımızdır dedik, çingeni çaparı bile bağrımıza basmalara kalkıştık. Sandık ki,

insanımız da bizi, savaştan dönen askermişiz gibi, sevecenlikle bağrına basacak. Alnımızdan öpecek. Gurbette edindiğimiz yaraları sarmaya koşacak. Olmazımızı olduracak, bitmezimizi bitirecek. Kahvede başköşeye buyur edileceğiz. Elimizden tutulacak. Sırtımız sıvazlanacak.

"İnsanın eti yenmez, derisi giyilmez. Varıp da bize kucak açanların kollarını mı aşındıracağız? Bizleri sevenlerin yüreklerindeki sevgi kaynağını mı kurutacağız? Önümüze düşüp yol yordam gösterenlerin gözlerini mi oyacağız? Almanya'dan geldik, ama hiç kimsenin işinde, aşında, eşinde gözümüz yok. İnsanlara zarar verecek değiliz. Olsa olsa, yararımız olur!

"Hani atalarımız, 'Gözden uzak olan, gönülden de ırak olur,' demişler ya! Gerçekmiş meğer. Can ciğer hısımlarımız bile bize yan duruyorlar. Sanki geri dönmekle, ekmeklerinden, ömürlerinden, topraklarından, sığırlarından, davarlarından... edeceğiz onları! Bir surat, bir eda, bir afra tafra her birinde! Geçmişte, izine geldiğimizde, böylesine açık açık belli etmiyorlardı içlerinin alacasını. Kesin dönüş yapınca, dost düşman, akla kara gibi sırtakaldı çevremizde.

"Oysa biz Almanın afra tafirasından tiksiniş de geldik. Hiç değilse orada, 'Bunu yapan elin Almanı. Dili dilimize, dini dinimize uymuyor. Töresi töremize ters geliyor. Besbelli bundandır bu tepeden bakmalar, bizi adam yerine koymamalar, horlamalar, itip kakmalar!..' diye avutuyorduk kendimizi. Eee, burada, kendi öz yurdumuzda neyle avunacağız?

"Suçumuz ne bir bilsek, kardeşim! Almancı olmakla adamlıktan, insanlıktan çıkmadık ya! Canımızı dişimize takarak küle kömüre, boka çamura, sövgüye ve de tere tükürüğe bulana bulana para kazanmak suç idiyse, neden demedi kimseler? 'Gelin, Almanya'ya gitmeyin. Sonra biz sizleri dışlarız, horlarız, karılarınızı, çocuklarını yadırgarız. El olursunuz bizlere!' deselerdi ya!

"Geçmişte, koyun sürüsü gibi yabana sürdüler. Şimdi de sümük olup üstlerine sıvaşacakmışız gibi gocunuyorlar bizden. Yıllarca olduğumuz yerde tutunabilmek için elin memleketinde diş sıkı sıkı anamız ağladı. Besbelli şimdi burada, kendi memleketimizde de aynı uğraşı vereceğiz!

"Almanya'da horlanıp dışlanıyorduk. Ama hiç olmazsa kesemiz doluyordu. Kendi memleketimizde, elimizin parasıyla garip olduk açıkçası." (GD, Sünnetli mi Sünnetsiz mi?: 33-34)

Rüstem Çakır'a göre köylülerin kendilerini benimsememelerinin bir başka nedeni de uzun yıllar Almanya'da çalışıp iyi bir birikimle dönmeleri, Türkiye'de sağlam bir düzen kurmalarındır. Almanya'ya gitmeden önce kıt kanaat geçinen Rüstem'in artık hatırı sayılır bir birikiminin olması, kendilerinin ise hala aynı noktada kalmış olmaları, bir çekememezlik yaratmıştır. Kıskançlık duygusuyla her fırsatta Rüstem ve ailesine zarar vermek istemekte, arkalarından sürekli dedikodularını yapmaktadırlar:

Rüstem, "Köylümüz hâlâ oğlanı benimsemedi," diye içten içe dertleniyordu. Ama Yahya'ya renk vermiyordu.

Aslında köylü, kendisini de benimsemiş değildi. Yaptırdığı evi, aldığı minibüsü, kurduğu işi, hatta oğlunun yola girmesini bile çekemeyenler çoğunlukta idi. On altı yıl gurbet kahrı çektikten sonra çözülüp dağılmadan evcek köye dönüşü, sarsılıp yıkılmadan köy içinde yeniden türeyerek varsıl adamlar katarına katılışı, birçok kişiyi gerçekten tedirgin ediyordu. Ama açıktan açığa dış gösteremiyorlar, tekerine çomak sokmak için fırsat kollayıp duruyorlardı, öz kardeşlerinin bile yürekleri ona karşı alacalıydı. Sevmesine seviyor, saymasına sayıyorlardı ama...

Onlar da son günlerde ucuza yolcu taşımalarını dillerine dolamışlardı. İki bir biçimine getirip eleştiriyorlardı. Oysa üçü de onun neden böyle davrandığını domuzuna biliyordu. Asıl sorun, Rüstem'in ucuza yolcu taşınması değil, işlerinin yoluna girmesi, köylüyle kaynaşması, benimsenmesiydi. Kısacası, çekememezlik!

Rüstem her şeyin bilincindeydi. Bu yüzden kimseye fırsat vermemek, rüzgâr gelecek delikleri tıkamak için çırpınıp duruyordu.

Ne var ki, tekerine çomak hazırlayanlara fırsat çıkmakta gecikmedi. Rüstem örneği Almanya'dan gelip de köyüne yeniden kök salmaya çabalayanlar, tavlı tarla gibiydi. Onlarla ilgili her söylenti, tezden filizlenerek kolayca dallanıp budaklanıyordu. (GD, Sünnetli mi Sünnetsiz mi?: 44)

Köylünün, Almancıları dışlamasının bir başka nedeni ise Almanya'da kazandıkları paralarla Türkiye'de iş kuran, ev yaptıran, taşınmaz mülkler alan göçmenlerin, yerli halkın gözünde sahip olduklarıyla saygı uyandırmak, onların takdir ve hayranlığını

kazanmak istemeleridir. Yerli halkın yoksullukları karşısında sahip olduklarıyla böbürlenmişlerdir. Almancıların kibirli davranışlarına tepki olarak köylüler de onları dışlamış, hadlerini bildirmek istemişlerdir:

Köylü ifrit oluyordu bu ne oldum delilerine. Yüz müz veren de yoktu zaten. Çokluk birbirleriyle oturup kalkıyorlardı. Kahveye bile seyrek çıkıyorlardı.

"Eee," diyordu çok bilmişler. "Ne ekersen onu biçersin! Alamana gitmekle, beş on kuruş edinmekle, altına araba çekmekle, insan köyünü, köylüsünü yadsımaya kalkışırsa, işte böyle, köylü de onu adam yerine komaz! Para katışınlar da bari, bir Almancılar kahvesi açsınlar! Orada kendi kendilerine oturup kalksınlar!" (GD, Almancı Kahvesi: 89)

e. Yabancılaşma

Uzun yıllar yurt dışında kalan göçmelerin Türkiye'ye döndüklerinde karşılaştıkları bir başka durum ise ailelerine ve toplumlarına yabancılaşmaları olmuştur. Almanya'da Türkiye'dekinden bambaşka bir yaşam kurmuş, bu yaşamın içinde Alman ağır çalışma koşullarına uyum sağlayarak Türkiye'deki alışkanlıklarından ve Türkiye'deki bağlarından tümüyle koparak yaşamışlardır.

Almanya'ya belli bir amaçla giden göçmenler, olabildiğince kısa sürede biriktirebilecekleri kadar çok para biriktirip yurtlarına geri dönmek istemişlerdir. Genellikle çocuklarını Türkiye'de bırakarak karı koca birlikte Almanya'ya giden göçmenler, zamanla, geride bıraktıkları yakınlarına, eski geleneklerinden, eski yaşamlarından, eski alışkanlıklarından sıyrılmış ve Almanya'da bir robot gibi çalışarak yaşar duruma gelmişlerdir. Yeteri kadar birikim yaptıktan sonra ülkelerine dönme kararı alan bu göçmenler, amaçlarına ulaşmışlar; ancak bu süreçte yaşamın öteki alanlarından kopuk yaşadıkları için eski yaşantılarına ve eski ilişkilerine uyum sağlayamamışlar, eski yaşamlarındaki pek çok unsura hatta çocuklarına bile yabancılaşmışlardır.

i. Aileye Yabancılaşma:

“Vidocu Fatma” adlı öyküde, çocuklarını Türkiye’de bırakarak Almanya’ya çalışmaya giden Fatma ve kocası Kemal, döndüklerinde eski yaşamlarına uyum sağlamakta zorlanmışlardır. Uzun yıllar Almanya’da bir robot gibi çalışan bu çift, çocuklarıyla olan bağlarını nerdeyse koparma noktasına gelmişlerdir. Çocukları ise yıllarca görmedikleri anne ve babalarının yokluklarına alışmış, anne ve baba sevgisinin yerine nine ve dede sevgisini koyarak gereksinimlerini gidermişlerdir. Çocuklarının kendisinden uzak durduğunu gören Fatma, bu duruma çok üzülmekte; ancak bir türlü bu sorunu aşamamakta, kendisi de çocuklarına çok yakın davranmamaktadır:

...İçime en acı koyan da oğlumla kızımın ettiği. Eve sokamıyorum onları. Nice yüzlerine gülüp armağanlara boğdumsa, yine de yan duruyorlar. Kız bari, dizimin dibinde olsa! Onunla avunurum. Hiçbiri de evlat gibi sıcaklıkla sokulmuyor yanıma." ...

(GD, Vidocu Fatma: 83)

Çocuklarından uzun süre ayrı kalan Fatma, onlarla nasıl iletişime gireceğini, onlara nasıl davranacağını bilememektedir. Köyde büyüyen çocukların, içinde buldukları ortama göre normal olan davranışlarına yabancılık duymakta, onları Alman terbiye biçimlerine göre yönlendirmeye çalışmaktadır:

"Neden bize sıcak durmuyorsunuz? Ne demeye evimizde bizimle kalmıyorsunuz?" diye çıkıştım. Çocuklar önce hık kök ettiler. Sonra oğlan açıldı.

"Siz de bize sıcak durmuyorsunuz ki... Hele anam! El gibi olmuş.

Bir şey anlatmaya kalkışsak, kendini verip dinlemiyor. Bir şey sorsak, ters türs yanıtlar veriyor. Evdeki aygıtları ellemeye kalkışsak, dokunmayın bozacaksınız, diye çıkışıyor. Bir de ninemizin hiç kızmadığı şeylere kızıyor. Ettiğimiz kimi kızılacak işlere de omuz silkip geçiyor. İkide bir de, öyle konuşmayın, böyle yapmayın, diye bizi paylamaya kalkıyor.'(GD, Vidocu Fatma: 83-84)

...

...Terbiye işine gelince, çocukların kimi davranışları arsızca geliyor bana. O zaman, öyle yapmayın, böyle konuşmayın, diye çıkışıyorum. Bu kadarcık karışmaya da hakkım yok mu?"

"Sana ters gelen o davranışlar ve konuşmalar, köyde doğal, a Fatmam! Herkes öyle yapıyor, öyle konuşuyor. Biz de köyden gideli pek çok şeyi unutmuşuz anlaşılan."

Fatma direndi

"Birinde oğlan... ederim kılarım... diye adlı adınca sövüyordu. Ayıbıma gitti. Ben terbiye etmeyeceğim de kim edecek?"

"O dedikleri Almanya'da ayıp ama burda değil. Konuşmayı yeni öğrenen bebeler bile iki lafın birinde söver, bilmez misin?" (GD, Vidocu Fatma: 84-85)

Almanya'da yorucu ve yoğun çalışma koşullarında çalışan göçmenler, eski yaşamlarına özgü pek çok alışkanlıklarını geride bırakarak yaşamak zorunda kalmışlardır. Yoğun tempoda, eski yemek yeme alışkanlıklarını bile terk eden göçmenler, yemek yapmayı bile unutmuş, kendi yemek kültürlerine bile yabancılaşmışlardır. Fatma, kendi yemeklerini yemeyen çocukların serzenişleriyle fark ettiği bu durumun açıklamasını şöyle yapar:

"Anamın pişirdiği aşları da sevmiyoruz. Eti kömürde külbastı yapacağına, ceryan ocağına koyuyor. Fasulye, patlıcan, kabak aşlarının da tadı olmuyor. Hastalara verilen perhiz yemeklerine benziyor. Ninem gibi şöyle yağlı tuzlu dolmalar, börekler, güveçler yapmıyor. Doğru dürüst un helvası bile basamıyor. Geçen gelişimizde önümüze sürdüğü, düdüklü tencerede pişmiş eti de sevmedik. Sofradan aç kalktık. Eve dönünce, nineme yeniden sofrayı kurdurduk, kamımızı burda doyurduk. Anamızın pişirdikleri, sasımış aş gibi geliyor bize. Ağabeyim sizde pişen çorbaları da beğenmiyor. Anamız köpek yalı gibi çorba pişirmiş, diye eğleniyor ardından." (GD, Vidocu Fatma: 83-84)

...

"Çocuklar haklı. Almanya'da çok yoruluyordum. Yemek pişirmeye fazla zaman ayıramıyordum. Izgara et, yanına sebze, makama ya da pirinç haşlamasıyla öğün savıyorduk. Arada bir düdüklüde et yemeği pişiriyordum. O da haşlama gibi bir şey

oluyordu. Biz öteki Türkler gibi köyden aş aşlık götürmezdik Almanya'ya. İki kişiyiz nasıl olsa doyunuruz, diye düşünürdük. Köyde pişirdiğim yemeklerin tadını unuttuğumuzdan, orda ayaküstü pişirdiğim yemekleri yadırgamıyorduk Kemal'le... Dolma, börek, mantı yapmayalı, un helvası basmayalı yıllar oldu. Elimin ayarı bozuldu besbelli.” (GD, Vidocu Fatma: 84-85)

ii. Topluma Yabancılaşma:

Eski yaşamlarından uzaklaşan göçmenler, döndüklerinde eskisi gibi ilişkiler kurmakta zorlanmaktadırlar. Almanya'da bambaşka bir yaşamın ve ortamın içinden gelen göçmenler, buradaki yaşam biçimine yabancılaşmış, eski akran ve arkadaşlarıyla konuşacak bir şey bulamaz duruma gelmişlerdir. “Vidocu Fatma” adlı öyküde Fatma, eski tanıdıklarının ve akrabalarının arasına girmek istememektedir. Fatma'nın yaşantısı onlardan, onların yaşantısı Fatma'dan çok farklı olduğu için konuşacak ortak konu bulamamakta, Fatma da bu nedenle onlarla vakit geçirmek istememektedir:

"İnsan içine çıkmayı ben de istiyorum. Sınadım da. Ama kadınlarla konuşacak laf bile bulamadım. Sanki el gibi kaldım aralarında. Kimi gelinini kovluyor, kimi kaynanasından yakınıyor. Kimi kocasıyla övünüyor, kimi evlatlarıyla. Kimileri de malını mülkünü dolamış diline...

"Ben Almanya'dan mı söz edeyim onlara? Hadi ettim diyelim. Ne deyivereceğim? Almanya'da dile getirilip de anlatılacak bir yaşamımız olmadı ki! İşten eve, evden işe... Hafta sonları çamaşır, ütü, ev temizliği... Binde bir, birkaç Türk aileyle buluşuyorduk. O zaman da sadece Almanya'yı söyleşiyorduk. İşimizden, işyerimizden, Almanya'daki gidişattan, yabancı düşmanlığından filan konuşuyorduk. Köyde kadınlara bunları anlatsam çevremden dağılır giderler kuşkusuz. 'Sizin Almanya'nızdan bize ne!' derler.

"İki ayrı köyün kadınları biraraya gelince bile kolay kolay söyleşiyi sardırıyorlar, kaldı ki, benimle sardırırsınlar. Sangı gibi aralarında oturup onların laflarını dinlemek de beni sıkıyor. Adımı, burnu büyüğe çıkarmışlar bu yüzden. Bir bilseler neden aralarına sokulmadığımı, bu denli acımasız olmazlardı.

"Açıkçası doktor bey, ben el olmuşum köyüme. Dahası, anam, kaynanam, eltilerim, görümcelerim de eskisi gibi sargın durmuyorlar bana. (GD, Vidocu Fatma: 82-83)

"Almancı Kahvesi" adlı öyküde, köyüne büyük umutlarla dönen Hamza'nın yaşadığı hayal kırıklığı, vatanına, milletine, köyüne, insanına, geleneksel değerlerine yabancılaşmış olmaktan kaynaklanmaktadır. Kendisini köyüne ve buradaki yaşama ait hissetmeyen Hamza, Almanya'ya geri dönme kararı almaktadır:

"Ben burada duramam, arkadaşlar! Köy beni boğuyor. Köylümüzü, hatta anamı, babamı, bacılarımı, eniştelere bile içim götürmüyor. Çoluk çocuğu alıp kasabaya göçeceğim. Orada göreceğim kemlik, burdaki kadar batmaz diyorum. Onlar bana el, ben onlara yabancı... Yıllarca köy burnumda tüttü. Ama boşmuş çektiğim onca sıla özlemi... Zaten köy köylükten çıkmış. Ben gideli yeni yeni evler, çeşmeler yapılmış. Cami birken üçleşmiş. Ortaokul açılmış. Bizim zamanımızdaki ilkokulu yıkıp yenisini yaptırmışlar. Bunların hepsi iyi, güzel de, insanlardaki değişikliğe aklım ermiyor! Kısacası, her şeyiyle elin köyü gibi olmuş burası. On yıl önce bıraktığım köy yok artık. Eeee, ne demeye kalayım burda?" (GD, Almancı Kahvesi: 90)

f. Türklerin, Dönen Göçmenlere Bakışı:

Türkiye'de yaşayan yerli halk, kesin dönüş yapan göçmenlerin hallerini, tavırlarını, giyim kuşamlarını yadırgamış, onları geçirdikleri değişim nedeniyle dışlamışlardır. Yerli halk, göçmenlerin yurt dışında geleneksel değerlerini tümüyle bir kenara bırakarak bir Alman gibi yaşadıklarını düşünmektedirler. Onların, kendi geleneklerine özgü en temel uygulamaları bile yerine getirmiş olmalarından şüpheye düşmektedirler. "Sünnetli mi Sünnetsiz mi?" adlı öyküde, köyün gençlerinin Yahya'nın sünnetli olup olmadığını öğrenmek için zorla pantolonunu indirip kontrol etmeleri, yerli halkın, göçmenlerin Türklüklerinden ve Müslümanlıklarından bile şüphe ettiklerini göstermektedir.

“Almancı Kahvesi” adlı öyküde, köye gelen göçmenler, yerli halkın gözünde şöyle bir izlenim bırakmaktadırlar:

Köye kesin dönüş yapan altı aile daha vardı. Her birinin yakası bir yanda, paçası bir yandaydı. Köylüye göre "ipsiz sapsız" olmuşlardı. Kiminin çocukları, ne dediği bilinmez yabancılar gibi dökülmüştü köy sokaklarına. Kimilerinin karıları kızlarıysa, kabak çiçeği...

Kimileri köye gelince, lafta töreye uyup başlarını, kıçlarını örtüyorlardı. Ama bir sigara içimlik uzaklıktan bile, Almancı oldukları belli oluyordu. Şalvarın ağını toplayışlarından, örtmenin kıyısını kavrayışlarından, carı bürünüşlerinden... İlle de ele veriyorlardı kendilerini. (GD, Almancı Kahvesi: 88)

“Gözaltında Yaşamak” adlı öyküde şehirde günden güne artan Almancılar yerli halkı rahatsız eder. Adetlerini törelerini yozlaştırdığını düşündükleri Almancıları aralarında görmek istemezler:

Rukiye Hala küplere biniyor olanlara. ‘Zaten il çevresinde açılan yeni fabrikalar yüzünden şehrimize âdet, töre bilmez yabancılar dolduydu. Yerlilere kötü örnek oluyor, onları saptırıyorlar diye üzülüp duruyordum. Şimdi de yerlisi bir yana, köylü, kasabalı Almancılar doluştu şehrimize,’ diye atıp tutuyor.”

“Rukiye Hala’nın dünyadan haberi yok. Bir de Almanya’yı görse, ne eder kimbilir!” (GD, Gözaltında Yaşamak: 55)

SONUÇ

II. Dünya Savaşından sonra hızla sanayileşen Avrupa ülkeleri, sanayileşmenin önünde engel yaratan iş gücü açığını geliştirmekte olan ve istihdam açığı bulunan ülkelere karşı yoluna gitmişlerdir. Vatandaşlarına yeterli istihdamı sağlayamayan geliştirmekte olan ülkeler, iş gücü fazlasını bu sanayileşmiş ülkelere göndererek hem iş gücü fazlasını azaltmış hem de bu işçilerin ülkelere gönderdikleri dövizlerden yararlanmışlardır.

Türkiye’de ekonomik sıkıntı içinde ve işsiz olan iş gücü, Almanya’ya ve dengi ülkelere giderek ekonomilerini düzeltmek, kısa sürede birikim elde ederek geleceklerini garanti altına almak istemişlerdir. Ancak göçmenler, yurt dışına çıktıkları ilk andan itibaren çeşitli sorunlarla yüz yüze kalmışlardır. Kısa bir süre için Almanya’ya giden ve burada zor koşullarda çalışmak durumunda kalan göçmenler, ülkelere döndüklerinde işsiz kalmak korkusuyla geri dönüşlerini ertelemiş ve tüm çalışma güçlüklerine katlanmışlardır.

Göçmen işçiler içinde en zor çalışma koşullarına en sorunsuz olarak uyum sağlayan ve en çok verim elde edilen Türk işçiler, çalışma yaşamlarının dışında sosyal yaşamlarında da pek çok sorunla mücadele etmişlerdir. Farklı bir kültürel sistemin, dil, din ve yaşam ortamının içinde horlanarak ve dışlanarak yaşamak zorunda kalan göçmenlerin ilk olarak yaşadıkları sorun dil ve konut sorunu olmuştur.

Başlangıçta “heim” adı verilen toplu konutlarda yaşamak zorunda kalan göçmenler, ev kiralarının yüksek olması nedeniyle “heim”ların ve toplu yaşamın güçlüklerine katlanmışlardır. Ailelerini yanlarına alan göçmenler ise Almanya’nın kenar mahallerinde savaş artığı yıkık dökük yerleşim birimlerinde kötü koşullarda yaşamışlardır.

Almanya’da en ağır, yorucu ve yıpratıcı işlerde çalışan göçmenler, ağır işlerde çok uzun mesailerle, kimyasal ya da radyasyon tehlikesi olan işlerde herhangi bir koruma

olmaksızın uzun yıllar çalışmışlardır. Üstelik bu işlerde çok düşük ücretler karşılığında ve pek çok sosyal güvenlik haklarından feragat ederek görev yapmışlardır. Almanca bilmedikleri için hem sosyal yaşamın içinde hem de iş yaşamında pek çok haklarından habersiz kalmışlardır. Sosyal yaşamda dil bilmeden el yordamıyla yaşadıkları için en kolay sorunların çözümünde bile güçlüklerle karşılaşmışlardır. Türkiye'den gelen eş ve çocuklarının Almanya'daki yaşamları da dil sorunu nedeniyle sekteye uğramıştır. Almanca bilmeyen çocuklar, Almanya'ya ve Alman akranlarına uyumda zorlanmış, okulda, Alman eğitim sisteminde, başarısız olmuşlar ve eğitimlerini yarıda bırakmışlardır. Kendi sorunlarının çözümünde başarısız olan anne ve babalar, çocukların okul sorunlarıyla ilgilenememiş, Almanca bilmedikleri ve çok yoğun oldukları için onların okul derslerine yardımcı olamamışlardır. Üstelik göçmenler, kısa sürede birikim yapıp ülkelerine geri dönme düşüncesinde oldukları için dil okuluna ve özel öğretmenlere bütçe ayırmak istememiş, kendileri dil öğrenemedikleri gibi çocuklarının da dil öğrenmelerinin önemini kavrayamamışlardır. Ancak geri dönüş planları belirsiz zamanlara ertelendikçe Almanya'da yaşayan ve Almanca bilmeyen bir topluluk olarak yerli halktan kopmuş ve toplumun en alt tabakasını oluşturan yabancı işçi konumuna mahkûm olmuşlardır. Çalışamayacak yaşa gelen göçmen işçilerin yerini Türkiye'den getirdikleri çocukları almaya başlamış ve ikinci nesil göçmen nüfusunun büyük bir bölümü de işçi olarak Almanya'da çalışmıştır. Onların birinci nesilden farkı geri dönüş plan ve hayalleri kurmamış olmalarıdır.

Göçmenlerin Almanya'da yaşadıkları dil ve eğitim sorunlarıyla ilişkili olarak yaşadıkları bir başka sorun ise kültürel uyum sorunudur. Bu kültürel sorunun iki yönü söz konusudur. Göçmenler Almanya'ya geldiklerinde içinde doğup büyüdüğü kültür, dil ve din unsurlarından tamamen farklı değerlerle yaşayan bir ulusun içinde yaşamak zorunda kalmışlardır. Bir yandan bu topluma uyum sağlamak isterken öte yandan geleneksel değerlerinden kopmak istememişlerdir. İş yaşamında ve dışarıdaki yaşamlarında geleneksel değerlerini bir yana bırakarak Almanların gözüne batmamaya çalışırken ev yaşamında geleneksel değerlerini en uç noktaya kadar yaşamış; değerlerine sıkı sıkıya bağlılığı asimile olmamak olarak düşünmüşlerdir. Böylelikle büyük bir çatışmanın ortasında kalmışlardır. Bir yandan sıkı sıkıya bağlanılan

geleneksel değerler, öte yandan sırtlarını dönemedikleri yeni kültürel öğeler arasında kalmışlardır. Özellikle bu kültürel çatışma ikinci ve üçüncü nesil göçmen çocuklarında etkisini fazlaca göstermiştir. Göçmen çocukları, bir yandan ailelerinden aldıkları geleneksel değerlerle içinde yaşadıkları ve sosyalizasyon süreçlerini gerçekleştirdikleri Alman toplumunun değerler sistemi arasında sıkışırken öte yandan gelişim süreçlerinde aileleriyle nesil çatışması yaşamışlardır. Gençler bir yandan aileleriyle öte yandan toplumla çatışmış, bu yoğun çatışma ortamında yetişen gençler, zamanla kendileriyle de çatışan sorunlu bireyler olmuşlardır.

Göçmenler, yurt dışında yaşadıkları sorunları ve çektikleri sıkıntıları yaşamlarının her alanında ve aşamasında çeşitli biçimlerde dile getirmişlerdir. Göçmenler ve göçten etkilenen bireyler göçle ilgili duygu ve düşüncelerini türkülerle, şiirlerle, öykü ve masallarla dile getirirken göçe tanık olan aydın ve yazarlar da göç konusunda duyarsız davranmamış ve göçmenlerin yaşadıkları sıkıntıları, gözlemlerini ve duygularını yapıtlarında dile getirmişlerdir. Gülten Dayıoğlu da 1960'lı yıllarda Türkiye'de yoğun bir biçimde yaşanan toplumsal bir sorun olan göç konusu üzerinde kafa yormuş, çevresinde göçe katılan ve göçten etkilenen bireylerin yaşamlarını kaleme almıştır. Konu üzerinde ayrıntılı çalışmalar da yapan Dayıoğlu, Almanya'da okullarda, fabrikalarda ve "heim"larda yapmış olduğu incelemeler sonucunda göçmenlerin sorunlarını yakından gözlemlemiş ve bu sorunları öykü ve romanlarında ele almıştır.

Sorumlu bir aydın ve eğitimci kimliğiyle konuya eğilerek göçmenlerin sıkıntılarını dile getiren Dayıoğlu, öte yandan sorunların çözüm yollarını aramış, yetkililerin konuyu daha yakından takip etmelerine ön ayak olmuştur. Göç konusuna, yazdığı yapıtlarla iki açıdan eğilen Dayıoğlu, konuya ilk olarak göçe katılan göçmenlerin Türkiye'de kalan yakınlarının yaşadıkları sorunları ele alarak yaklaşmıştır. Sonraki çalışmalarında ise bir yandan Almanya'daki göçmenlerin Almanya'da yaşadıkları sorunları öte yandan Türkiye'ye kesin dönüş yapan göçmenlerin Türkiye'de yaşadıkları sıkıntıları ele almıştır. Yazar, konuya farklı bakış açılarıyla yaklaşırsa da öncelikle çocuklar üzerinde durmuş ve onların yaşadıkları sorunlara yoğunlaşmıştır. Böylelikle hem çocukların

yaşadıkları sorunları en aza indirmek hem de onlarla kurulacak olan geleceğe, sorumlu bir aydın tavrıyla müdahale etmek istemiştir.

Göçün çocuklar üzerindeki etkisini anlattığı “Yurdumu Özledim” ve “Ben Büyüyünce” adlı romanlarında göçe katılan ve göçten etkilenen iki çocuğun yaşamını anlatır. Yazar, roman türünde yazmış olduğu bu yapıtlarında ana karakter olarak çocukları seçer ve onların yaşamlarını, iç dünyalarını ele alır. “Yurdumu Özledim ve “Küpeli Ertürk” adlı öyküsünde yazar, Almanya’ya göç eden ve Almanya’da yetişen çocuk ve gençlerin sorunlarına, gençlerin Almanya’daki yaşadıkları hayal kırıklıklarına ve yaşamlarıyla birlikte değişen kimlik ve kişiliklerine ayrıntılı bir biçimde değinir. “Yurdumu Özledim”de “Atıl”ı ana karakter olarak vermekte ve çocuk bakış açısıyla göç konusuna değinmektedir. Yalın ve akıcı bir dille ve basit bir olay örgüsüyle yazdığı romanını bir çocuğun düşünce yapısına göre biçimlendirdiği için kolay okunan ve amacına ulaşan bir roman oluşturmuştur. Böylelikle, bir yandan göçe katılan bireylerin sorunlarına değinerek onların kendi durumlarına kuş bakışı bakmalarına olanak sağlamış ve içinde buldukları durumdan kurtulmaları için yol gösterici olmuş öte yandan göçmenlerin sorunlarıyla ilgilenmeyen Türk ve Alman hükümetlerine dolaylı yoldan bir çağrıda bulunmuştur.

“Ben Büyüyünce”, “Gülnur Kızın Anı Defterinden”, “Tükürük” adlı roman ve öykülerinde göçe katılmadığı halde göçten etkilenen çocukları baş karakter yapmıştır. Anne babaları göçmen olan ve köyde ya da şehirde nine ve dedelerinin yanında yaşayan bu çocukların, anne ve baba modeli olmadan ve onlara duydukları özlemle geçirilen yaşamları ele alınmıştır. Yazar, “Ben Büyüyünce” adlı romanı “Gülnur Kızın Anı Defterinden” ve “Tükürük” adlı öykülerinde baş karakter olarak seçtiği çocukların gözüyle geride kalan çocukların yaşadıkları sorunlara değinmiştir. Her yaştan okur kitlesine seslendiği yapıtlarını yalın ve akıcı bir dille, yalın bir olay örgüsüyle yazmış ve çocuk dünyasını yansıtmıştır. “Sünnetli mi Sünnetsiz mi?”, “Gözaltında Yaşamak” ve “Düşler” adlı öykülerinde de kesin dönüş yapan göçmen ailelerin ülkelerinde uyum sorunu yaşayan çocuklarının sorunları ele alınmıştır. Bu öyküler çocuk ve yetişkinlerin bakış açısıyla yazılmış, öykülerin anlatım, kurgu ve içeriğiyle toplumsal sorunlar ön

plana çıkarılmış, ders çıkarma amacı güdülmüştür. Dayıoğlu, toplumsal konuları işleyen bu öykü ve romanlarının tümünde didaktik ve savlı roman ve öyküler yazma amacı taşısa da anlatımda kuruluğa düşmemiş, canlı ve akıcı bir dil oluşturabilmiştir.

Çocuk ve gençleri anlattığı bu roman ve öykülerde eğitimci kimliğini gizleyemeyen Dayıoğlu, eğitim sorunu üzerinde fazlaca durmuş, eğitimle ilgili sorunlara bir öğretmen tutumuyla yaklaşmıştır. Çocukların hem Almanya’da hem de Türkiye’de yaşadıkları sorunları, eğitim sistemindeki aksaklıkları ve çözüm yollarını açık bir şekilde göstermiş; kimi öykü ve romanlarında eğitimci kimliğini romancı kimliğinin üstüne çıkarmıştır. Açık bir şekilde okurlarına seslenmiş, onlara yol göstermiş ve anlattıklarından ders çıkarmalarını istemiştir.

Yetişkinleri konu alan ve onların sorunlarını yansıtan göç konulu öykülerindeyse daha çok kadını odak noktası yapmıştır. Özellikle göçe katılmayan; ancak eşleri Almanya’da çalışan ve köyde yaşayan kadınların sorunlarına eğilen yazar, öykülerini bu kadınların gözünden ve onların bakış açısıyla yazmıştır. Eşleri yanlarında olmayan bu kadınların sıkıntılarını ağırlıklı olarak iki yönden anlatmıştır: Eşsiz ve erkeksiz yaşamının yarattığı sıkıntılar ve köy gibi küçük yerleşim alanlarında eşleri olmayan kadınlara toplumun bakış açısı ve toplumun bu kadınlar üzerinde kurduğu baskı. Yazar, yetişkinleri anlattığı romanlarının karakterlerini, köyde geleneksel değerlerine bağlı olarak yetişmiş köylülerden seçmiş; göçe büyük yerleşim alanlarından ve şehirden katılan göçmenlerin sıkıntıları üzerinde durmamıştır. Bu açıdan değindiği sorunlar da göçe katılan köylünün sorunları olmuştur. Bu seçimde yakından tanıdığı köy erkekleri ve kadınları etkili olmuştur. Bu konuda çıkış noktası Kütahya’nın Emet ilçesi, burada yaşayan yakınlarının göçe katılımı ve geride kalan eşleri olmuştur. Dayıoğlu, göçe katılan ya da göçten etkilenen köylüleri anlattığı öykülerinde köylünün olaylara bakışını, onun düşünce yapısını ve yaşantısını açık bir şekilde ve toplumcu bir yazar gözüyle yansıtabilmiştir.

Köylüleri ve onların sıkıntılarını anlattığı öykülerinde “yer”, köy, kasaba gibi küçük yerleşim alanları olarak anlatılmıştır. Buna karşın öykülerin geçtiği yerlere ilişkin

bilgilere yer verilmemiştir. Yazar, başta Kütahya olmak üzere Ege Bölgesi'nin pek çok köy ve kasabasını dolaşmış, köylülerin arasında yaşamış, göçe katılan ve göçten etkilenen bireylerle doğrudan iletişim kurmuş onların yaşadıklarını romanlarına yansıtmıştır. Buna karşın köylüleri anlattığı öykülerinde Anadolu'nun hiçbir köy ve kasabasının adını vermemiştir. Almanya'ya göç eden göçmenlerin yaşadıkları yerler de yalnızca Almanya'nın kenar mahalleri olarak anlatılmıştır. Şehir, semt, mahalle vb. gibi bilgilere yer verilmemiştir. Oysaki yazar, roman ve öykülerini yazmak için yapmış olduğu araştırma ve gezilerde, Almanya'da işçilerin yoğun bir biçimde yaşadığı yerleri gezmiş, gözlem yapmış ve bilgi toplamıştır. Bu yerleri yakından tanımıştır. Buna karşın öykü ve romanlarında gördüğü yerlerin hiçbirinden açık bir biçimde söz etmemiş, yer adı vermemiştir. Yazar, öykü ve romanlarında yer kavramını yalnızca karakterlerinin içinde yaşadığı ortam gözüyle ele almış, içeriğin gerektirdiği ölçüde mekândan söz etmiştir. Bu yönüyle yazar, göç konusunu işleyen öteki şair ve yazarlardan ayrılmıştır. Almanya'da Türk işçilerin yaşadıkları yerler olan Duisburg, Mönchberg, Oberhausen, Köln gibi muhitler, göç konusunu işleyen yazarların romanlarına konu olan en başta gelen yerler olmasına ve Dayıoğlu da araştırmalarını bu bölgelerde yapmasına karşın hiçbir öykü ve romanında yer adı kullanmamıştır. Bu noktada konuyla ilgili yazarın iki tutumundan söz etmek yanlış olmaz. Yazar, yer adı kullanmayarak bir yandan sözü edilen yerleri belirli kılmaktan kaçınmış öte yandan mekândan çok olaylar ve kişiler üzerine yoğunlaşmak istemiştir.

Dayıoğlu'nun öykü ve romanlarında, üzerinde durmadığı bir başka nokta ise "zaman"dır. Yazar, anlattığı olayların hangi zamanda gerçekleştiğine hiçbir öyküsünde yer vermemiştir. Ancak kitapların yazım tarihi ve anlatılan sosyal olayların yaşandığı zaman dilimleri göz önüne alındığında olayların anlatıldığı zamana ilişkin genel bilgilere ulaşılabilmektedir. Bunların dışında öykülerinde "zaman", ancak anlatılan olaylarla ilişkili bir biçimde üstü örtük bir biçimde geçmektedir. Okulların açılma ya da kapanma zamanı, bağdaki meyve ağaçlarının meyve verme zamanı gibi.

Sonuç olarak, Gülten Dayıoğlu, tezimiz boyunca incelediğimiz roman, öykü ve araştırma yazılarıyla, 1960'li yıllardan 1990'lı yıllara uzanan dış göçün yarattığı

sorunları etkili ve kapsamlı bir biçimde incelemiş; dönemine tanıklık eden yapıtlar yaratmıştır.

BİBLİYOGRAFYA

A. GÜLTEN DAYIOĞLU’NUN İNCELEDİĞİMİZ ESERLERİ

1. DAYIOĞLU, G. (2004) Geride Kalanlar, Altın Kitaplar Yayınevi, 5. Basım, İstanbul.
2. DAYIOĞLU, G. (2007) Geriye Dönerler, Altın Kitaplar Yayınevi, 5. Basım, İstanbul.
3. DAYIOĞLU, G. (2007) Ben Büyüyünce, Altın Kitaplar Yayınevi, 20. Basım, İstanbul.
4. DAYIOĞLU, G. (2008) Yurdumu Özledim, Altın Kitaplar Yayınevi, 23. Basım, İstanbul.

B. ÇALIŞMADA YARARLANDIĞIMIZ ESERLER

5. ABADAN, N. (1964) Batı Almanya’daki Türk İşçileri ve Sorunları, Başbakanlık Devlet Matbaası, Ankara.
6. ABADAN, N. (1972) “Yurt Dışına Göçen Türk İşgücü ve Dönüş Eğilimleri, Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, XXVII, No: 4.
7. ABADAN, N. (1973) “Türkiye’nin Dış Göç Akımı ve Sosyal Hareketlilik”, Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, Cilt: XXVII, No:4.
8. ABADAN, N. – R. KELEŞ – R. PENNİN- H.V. RENSELAAR– L. V. VELZEN, - L. YENİSEY (1975) Göç ve Gelişme (Uluslar arası İşgücünün Boğazlayan İlçesi Üzerindeki Etkilerine İlişkin Bir Araştırma) Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi İskân ve Şehircilik Enstitüsü, Ankara.
9. ABADAN, N. (1979) “Göçmen İşçi Çocuklarının Sosyo-Psikolojik ve Eğitimsel Sorunları”, iç: Yurt Dışındaki Türk Çocuklarının Eğitim Sorunları, Ankara Üniversitesi Eğitim Fakültesi Eğitim Araştırma Merkezi, Ankara.

10. ABADAN-UNAT, N. (2002) Bitmeyen Göç, Konuk İşçilikten Ulus-Ötesi Yurttaşlığa, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
11. ABİBABA, N. (1965) “Dünya Çocuk Yılında Yurtdışındaki Çocukların Eğitim Sorunları Seminerinin Değerlendirmesi” iç: Yurtdışındaki Türk Çocukların Eğitim Sorunları, Ankara Üniversitesi Eğitim Fakültesi, Ankara.
12. ADEM, M. (1979) “Dünya Çocuk Yılında Yurtdışındaki Türk Çocuklarının Eğitim Sorunları Seminerinin Değerlendirilmesi” “Yurtdışındaki İşçi Çocuklarının Eğitim Sorunları” Ankara Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Ankara.
13. AKBALIK, G. - KARADUMAN, D. - ORAL, A. – ÖZDOĞAN, B. (2003) “Yurtdışından Dönen Türk Öğrencilerin Uyum Düzeyleri ve Benlik Algıları, Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Dergisi, Cilt 36, Sayı 1-2. dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/40/141/982.pdf, 19.15.2010, 12.15.
14. AKER, A. (1972) İşçi Göçü, Sander Yayınları, İstanbul.
15. AKINCI, T. (1999) Yurt Dışı Yaşantısı Geçiren ve Geçirmeyen Gençlerin Atılganlık Düzeylerinin Karşılaştırılması. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
16. AKKAYA, Ç. (1997) “Almanya Örneğinde Birlikte Yaşamın Siyasal Modelleri”, Cumhuriyet, Demokrasi ve Kimlik, Bağlam Yayıncılık, İstanbul.
17. AKKAYAN, T. (1979) Göç ve Değişme, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul.
18. AKKUŞAK, O. (2009) Erişim: oakkusak@yenisafak.com.tr, 12 Ocak Pazartesi, 23.40
19. AKSAN, D. (1998) Her Yönüyle Dil, Ana Çizgileriyle Dilbilim I, Türk Dil Kurumu, Ankara.
20. ALVER, F. (2001) “Alman Basınında Türkler ve Türkiye” Kurgu Dergisi, s. 18, Anadolu Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi, Eskişehir.
21. ANSAY, E. M. (1980) Krankheits und Arbeitsunfallursachen Türkischer Arbeitnehmer im Heimatland und in der BDR, Hamburg Üniversitesi, doktora tezi. Aktaran: Abadan, Bitmeyen Göç, İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul, s.185.

22. ARICI, H. (1987). “Türkiye'ye Dönüş Yapan Gençlerin ve Çocukların Bazı Uyum Sorunları” Türkoloji Çalışmaları ve Federal Almanya'daki Türk Çocuklarının Eğitimi, Kültür Problemleri Sempozyumu, Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi. Ankara.
23. ASLANKAYA, S. (2006) “Masalların Bayramı” Cumhuriyet Kitap, Sayı 1022, 20 Ekim.
24. AŞIKOĞLU, N. Y. (1993) Almanya’da Temel Eğitimdeki Türk Çocuklarının Din Eğitimi, Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara.
25. AVRUPA KONSEYİ (1963) Introduction to a Study of the Psychology of Migrant Workers, Rs 43. Aktaran: Nermin Abadan, Batı Almanya’daki Türk İşçileri ve Sorunları, Başbakanlık Devlet Matbaası, Ankara, 1964, s.205.
26. AYDEMİR, Ç. F. (1979) Avrupa Türkleri, Ankara Yayınları, Ankara.
27. AYTAÇ, K. (1979) “F. Almanya Okul Sistemi ve Türk İşçi Çocuklarının Eğitimde Elenişi” iç: “Yurt Dışındaki Türk Çocuklarının Eğitim Sorunları” Ankara Üniversitesi Eğitim Fakültesi Eğitim Araştırma Merkezi.
28. CANATAN, K. (1995) Avrupa’da Müslüman Azınlıklar, İnsan Yayınları No: 149, İstanbul.
29. CASTLES, S. – KOSACK, G. (1973) Immigrant Workers and Class Structure in Wertern Europe, Oxford University Press, Londra. Aktaran: Nermin ABADAN, Bitmeyen Göç, Bitmeyen Göç, Konuk İşçilikten Ulus-Ötesi Yurttaşlığa, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2002, s:36-37)
30. CILLIA, R. (2003) “Göçmenlikte Dil Öğrenme” Erişim: http://content.tibs.at/kigamat/mat_02/dr_cillia_tuerkische.pdf: 07.05.2010: 23.45
31. CLEMENS, R.(1954) Enquête Sur l’assimilation des Italiens et de Polonais dans la Region Liégoise, Études Européennes de Population I.N.E.D- Paris. Aktaran: Nermin ABADAN, Batı Almanya’daki Türk İşçileri ve Sorunları, Başbakanlık Devlet Matbaası, Ankara, 1964, s:1
32. CONSEİL de L’EUROPE (1964) Incidences du Promlème du Logement Rs. 57 s:3, Aktaran: Nermin ABADAN, Batı Almanya’daki Türk İşçileri ve Sorunları, Başbakanlık Devlet Matbaası, Ankara, 1964, s: 103-104

33. CONSEİL de L'EUROPE (1964) Des Incidences du Problème du Logement sur L'adaptation Psychiques des Travailleu Migrants, Rs 57 s.:31. Aktaran: Nermin ABADAN, Batı Almanya'daki Türk İşçileri ve Sorunları, Başbakanlık Devlet Matbaası, Ankara. 1964, s: 102-103.
34. ÇETİNKAYA, H. (2002) İrticanın Kara Yüzü, Günizi Yayıncılık, İstanbul.
35. ÇETİNKAYA, Y. (1991) “Özlemi Düşler Taşır”, Milliyet Sanat, No:277, Aralık 1991.
36. DAĞABAKAN F. ve DAĞABAKAN D. “Dil ve Çocukta Dil Gelişim Kuramları, http://www.ahmetnevar.net/FileUpload/op195/File/cocuklarda_dil_gelisimi.pdf, 19.05.2009: 12.50
37. DAYIOĞLU, G. (2008) Otran 2, Altın Kitaplar Yayınevi, İstanbul.
38. DAYIOĞLU, G. (2010) “Yaşadıklarım ve Düşlediklerim”, Altın Kitaplar Yayınevi, İstanbul.
39. DİNÇER, M. (1994). Yurtdışı Deneyimli Lise Öğrencilerinin Okul Başarılarında Rol Oynayan Sosyo-ekonomik Etkenler, Yayınlanmamış Doktora Tezi. Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
40. DOĞAN, A. A. (2002) “Dışlaması Kolay mı?” Haftalık Dünya Gazetesi, 21-27 Haziran.
41. DOĞAN, A. A. (2006) “Almanya'daki Türkler ve Çok Kimlikli Kimliksizleştirme”, iç: Bilhan Doyuran KARTAL: Batı Avrupa'da Türk Dış Göç Sürecinin Güncel Boyutları, Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir, s:51-71
42. DOĞAN, S (1990) Yurt Dışından Dönen Gençlerin Sorunları, Türk Eğitim Derneği Yayınları, Ankara.
43. DPT (1963, 1967, 1972, 1979) Beş Yıllık Kalkınma Planları, Devlet Planlama Teşkilatı, Ankara.
44. DURMAZEL, İ.C. (1980)Yurt Dışındaki Türk Çocuklarının Başlıca Eğitim Sorunlarını Nasıl Ele Almalıyız” iç: Çocuk ve Eğitim Derneği III. Eğitim Toplantısı, Ankara TED Yayınları.

45. EKİN, N. (1987) “Türkiye’den Dış Göçün 25. Yılında Beklentiler ve Gerçekler”, İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecbuası, C.43 “Prof Dr. S. F. Ülgener’e Armağan” İstanbul.
46. ERSİN, F. (1984) “Dönüşü Teşvik Kanununun Getirdiği Sonuç” Tercüman, 16 Ekim 1984, Frankfurt.
47. ERYILMAZ, Aytac (1996) “Almanya’da Kırk Yıl- Yaban, Silan Olur” Erişim: www.domid.org/.../Vortrag%20Aytac%20Eryilmaz%20Konferenz%20Istanbul%202002.pdf, 19.05.2010, 13.30.
48. EZGİMEN, E (1980) “Türkler İçin Yeni Bir Entegrasyon Modeli”, Milliyet, Frankfurt, 16 Ekim 1980.
49. FIEN, F. (2010) “Almanya’daki Türkler- Entegrasyon ve Gettolaflma” Erişim: www.konrad.org.tr/Medya%20Mercek/13faruk.pdf. 17.2.2010: 00.50
50. FRANKLIN. D. S. (1968) World Migration in Modern Times, Prentice Hall, New York. Aktaran: Nermin ABADAN, Bitmeyen Göç, Konuk İşçilikten Ulus-Ötesi Yurttaşlığa, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2002, s.34-35.
51. GİTMEZ, A. S. (1977) Göçmen İşçilerin Dönüşleri, İdari İlimler Fakültesi Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Ankara.
52. GİTMEZ, A. S. (1979) Dışgöç Öyküsü, Maya Matbaası, Ankara.
53. GİTMEZ, A. S. (1983)Yurtdışına İşçi Göçü ve Geri Dönüşler “Beklentiler Gerçekleşenler”, Alan Yayıncılık, İstanbul.
54. GÖHLER, G. (1990) Batı Almanya’da Yaşayan ve Çalışan Türklerin Sağlık Yönünden Konumları ve Sorunları” Federal Almanya’da Türk Göçmenler, Önal Verlag, Köln.
55. GÖKDERE, A.Y. (1978) Yabancı Ükelere İşgücü Akımı ve Türk Ekonomisi Üzerindeki Etkileri, İş Bankası Yayınları, Ankara.
56. GÖKMEN, O. (1972) Federal Almanya ve Türk İşçileri, Ayyıldız Matbaası, Ankara.
57. GÜRKAN, T. (1986) “Çocuğun Dil Gelişimi ve Eğitiminde Ailenin Rolü”, Türk Dilinin Öğretimi Toplantısı, Ankara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Fakültesi Yayınları, Ankara, s: 27-41.

58. HAKAN, S. (1995). Anadolu Lisesi Öğrencileri ile Yurt Dışı (Almanya) Yaşantısı Geçiren ve Anadolu Liselerine Gelen Öğrencilerin Bazı Değişkenler Açısından Karşılaştırılması, Yayınlanmamış Doktora Tezi. Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
59. HAMAUROĞLU, A. (2001) Alman İslâmı, analiz Basımevi, İstanbul.
60. HILLMANN, (1994) “Sosyal Değişme, Göç ve Sosyal Hareketler”, II. Ulusal Sosyoloji Kongresi Toplum ve Göç, Aktaran: Esmâ DURUGÖNÜL, TC Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü.
61. HUVAZ, S. (1994). Almanya’dan Gelen Lise Öğrencilerinin Benlik Tasarımı Düzeylerini Etkileyen Faktörler. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü. Ankara.
62. HÜRRIYER, (1983) “Haftada Beş Saat Türkçe Ders İstiyoruz.” 4 Ekim 1983, Frankfurt.
63. HİSLİ, N (1986) Yurda Dönen İşçi Çocuklarının Uyum Sorunları. Yayınlanmamış Araştırma Raporu. Ege Üniversitesi. İzmir.
64. İLHAN, N. (2005) “Çocukların Dil Edinimi, Gelişimi ve Dile Katkıları” Manas Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi Sayı: 13, Bişkek. Erişim: <http://yordam.manas.kg/ekitap/pdf/Manasdergi/sbd/sbd13/sbd-13-15.pdf>, 15.05.2009: 14.30
65. KAPLAN, M. (2002) Kültür ve Dil, Dergah Yayınları, İstanbul.
66. KARAKULLUKÇU, E. (2001)“ Özdemir ve Türk Basını”, Hürriyet Gazetesi, Avrupa Eki, 12 Mayıs 2001.
67. KARTAL, B. D. (2006) Batı Avrupa’da Türk Dış Göç Sürecinin Güncel Boyutları, TC. Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir.
68. KASTORYANO, R. (2000) Kimlik Pazarlığı, Fransa ve Almanya’da Devlet ve Göçmen İlişkileri, Çev: A. Berktaş, İletişim Yayınları, İstanbul.
69. KAYA, A. (2000) Berlin’deki Küçük İstanbul, Büke Yayınları, İstanbul.
70. KURUÜZÜMCÜ, A. (2002) “Kesin Dönüş Yapan İçi Çocuklarının Uyum Problemi Üzerine Bir Alan Araştırması”, Akdeniz İ.İ.B.F Dergisi, Sayı 3.

71. KURUÜZÜM, A. - ERDEM, F. ve SCHULZE, N. (1999) “Avrupa'dan Dönen İşçi Çocuklarından Akdeniz Bölgesindeki Üniversitelerde Okuyanların Sosyo-Kültürel Profili ve Uyum Sorunları”, Akdeniz Üniversitesi Araştırma Fonu tarafından desteklenen Araştırma Projesi Raporu, Antalya.
72. KURTOĞLU, H. (1966) “Dış Ülkelerden Dönecek İşçilerimizin Toplum Kalkınmasındaki Roller ve Kooperatif İşgücünü Değerlendirme Projesi”, Sosyal Siyasal Konferansları XVII, İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi, Yayın No: 197
73. LILJEBERG RESEARCH INTERNATIONAL (2009) “Alman, Almanya Türkleri ve Türklerin Değer Yargılarına Yönelik İlk Uluslararası Araştırma” Erişim: www.liljeberg.net/aktuell/Basin_Bildirisi.pdf, 19 Kasım, Berlin.
74. LIN, A.K. (2000). Integration und Reintegration Indas Schul System, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, On Sekiz Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çanakkale.
75. MEHRLAENDER, U. (1974) Soziale Aspekte der Auslaenderbeschaeftigung. Verlag neue Gesellschaft, Bonn. Aktaran: Nermin Abadan, Bitmeyen Göç, İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2002, s:187.
76. MEIER-BRAUN, K.H. (1980) Gastarbeiter oder Einwanderer?, Ullstein Verlag, Frankfurt. Aktaran: Nermin Abadan, Bitmeyen Göç, İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2002, s:186.
77. MERTEN, K. (1987) “Das Bild der Ausländer in der deutschen Presse” Ausländer und Massenmedien Bestandaufname u. Perspektiven Schriftenreihe Band 253 Bundeszentrale für politische Bulding. Bonn. Aktaran: Ahmet Atilla Doğan (2006) “Almanya’daki Türkler ve Çok Kimlikli Kimliksizleştirme” iç: Bilhan Doyuran Kartal, Batı Avrupa’da Türk Dış Göç Sürecinin Güncel Boyutları, Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir.
78. MORGAN, Clifford T. (1991) Psikolojiye Giriş, Hacettepe Üniversitesi, Meteksan AŞ, Ankara.
79. MUMCU, U. (1992) “Gizli Irkçılık”, Hürriyet Gazetesi Avrupa Eki, 12 Mayıs 1992.

80. ÖZBAY, M. (2001) “0-6 Yaş Grubu Çocuklarındaki Dil Gelişiminin Türkçe Öğretimi Açısından Önemi” Bilig Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi, 17/Bahar, Ankara.
81. ÖZBEN, Ş. (1991). Yurt Dışından Dönen İşçi Çocuklarının Uyum Problemlerinin Okul Başarılarına Etkisi ve Türkiye’de Yetişen Öğrencilerle Karşılaştırılması, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
82. ÖZDOĞAN, B. (1992) Almanya’daki Türk Çocuklarının Benlik Algısı, Bonn, Yayınlanmamış Araştırma Raporu.
83. ÖZDOĞAN, B (2002) 78. Yılında Öğretim Birliği ve Yurt Dışında Eğitim Gören Türk Öğrenciler Paneli. Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Yayınları, Yayın No:190.
84. ÖZTEK, Z – M.BERTAN – R. AYGUN – I. İNEL (1977) “Healthy Problems of the Turkish Migrant Worker’s Children Living in West- Berlin” Göçmen İşçi Çocukları Uluslararası Konferansına Sunulan Tebliğ, Ankara.
85. SCHRADER, A. – B.W. NIKLES – H.M. GRIESE (1979) Die Zweite Generation Sozialisierung und Akkulturation Ausländischer Kinder in der Bundesrepublik, 2. Aufl. Athenaum Ver. Königstein, 1979. Aktaran: Kadir Turan, Almanya’da Türk Olmak, TC Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı Yayınları, No:103, Ankara, s:236.
86. SENCER, M.(1986) İnsan Hakları -Ana Kuruluşlar ve Belgeler- (Der. ve Çev.) TODAIE Yayınları, Ankara.
87. STIFTUNG, F. E. (1980) “Repraesentativuntersuchung’80: Situation der auslaendischen Arbeitnehmer”, Bonn. Aktaran: Nermin Abadan, Bitmeyen Göç, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, s.184-185.
88. ŞAHİN, C. (1999) Yurt Dışı Yaşantısı Geçiren ve Geçirmeyen Anadolu Lisesi Öğrencilerinin Sosyal Beceri Düzeyleri, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

89. ŞEN, Faruk ve KORAY, Sedef (1993) Türkiye'den Avrupa Topluluğuna Göç Hareketleri, Türkiye Araştırma Enstitüsü, Essen Üniversitesi, Önel Yayımevi, Ankara.
90. TAM, (1996) Integration von Remigranten in der Türkei, Turkey Researches Centre, Essen.
91. T.C. (Ekim 2001) Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı Dış İlişkiler ve Yurtdışı İşçi Hizmetleri Genel Müdürlüğü Bülten, Sayı 3.
92. TEKIŞIK, H.H. (1979) "Yurt Dışındaki Çocuklarımız" Yurt Dışındaki Türk Çocuklarının Eğitim Sorunları Semineri. Ankara Üniversitesi Eğitim Fakültesi Eğitim ve Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara.
93. TEZCAN, M. (1985) "Almanya'dan Dönen İçi Çocukları İçin Açılan Türkçe Uyum Kursları Üzerine", Türk Dili, Gençlik Yıl Özel Sayısı, Sayı:401, Mayıs 1985
94. TEZCAN, M. (1987) Yurt Dışından Dönen Gençlerin Uyum Sorunları. Eğitim sistemi ve Çevreye Uyumları, Engin Yayınevi, Ankara.
95. TEZCAN, M. (2000), Dış Göç ve Eğitim, Anı Yayıncılık, Ankara.
96. TOMANBAY, İ. (1985) "Yurt Dışından Dönen ve Ankara'daki Bazı Üniversitelerde Okuyan Gençlerimizin Türkiye'de Karşılaştıkları Uyum Güçlükleri", Hacettepe Üniversitesi Sosyal Hizmetler Yüksek Okulu Dergisi, Cilt 3. Eylül 1985, Ankara.
97. TUFAN, B. (1984) Dışgöçe Katılan Çocukların Yurda Döndükten Sonraki Uyum Durumları, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Hizmetler Yüksekokulu Dergisi. 2(1-3).
98. TUFAN, B. (1985) Federal Almanya'dan Dönen Türk İşçi Çocuklarının Türkiye'ye Döndükten Sonra Karşılaştıkları Güçlükler, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Hizmetler Yüksekokulu Dergisi. Cilt 3, Sayı:3.
99. TUFAN, B. (1987) Türkiye'ye Dönen İşçi Çocuklarının Psiko-sosyal Durumları, Sosyal Planlama Başkanlığı Planlama Dairesi.
100. TUFAN, B. (1987) "Yurt Dışından Dönen Gençlerin Türkiye'ye Döndükten Sonra İfade Ettikleri Bazı Duygu ve Düşünceleri" Hacettepe Üniversitesi Sosyal Hizmetler Yüksekokulu Dergisi. Cilt 5, Sayı:1, Ocak 1987.

101. TUNA, O. – EKİN, N. (1966) Türkiye’den Federal Almanya’ya İşgücü Akımı Meseleleri, I, II, III. Rapor: F. Almanya ve Türkiye’nin Emek Arz ve Talebi Bakımından Tetkiki, İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi Yayınları, İstanbul.
102. TUNA, O. (1967) Yurda Dönen İşçilerin İntibak Sorunları, DPT:617 – SPD:157 Ankara (Çoğaltma).
103. TURAN, K. (1997) Almanya’da Türk Olmak, TC Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı Yayınları, No:103, Ankara.
104. USLU, S. - Giacomina CASSINA (1999) Türkiye’den Avrupa’ya Göç-Turkish Migration to Europe, Hak-iş Eğitim Yayınları, AB-Türkiye Karma İstişare Komitesi, Ankara.
105. ÜLTANIR, E. (1992). Yurt Dışı Yaşantısı Geçiren Lise Öğrencilerinin Bazı Değişkenlere Göre İncelenmesi, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
106. VAN GENDT. R. (1977) “Returning Migrants Employed in Italian Industry”, Migration News, No:2, Aktaran: Ali Sait GİTMEZ Yurtdışına İşçi Göçü ve Geri Dönüşler “Beklentiler Gerçekleşenler”, Alan Yayıncılık, İstanbul. 1983, s.35.
107. WALLRAFF, G. (1986) En Alttakiler, Çev: O. Okkan, Milliyet Yayınları, İstanbul.
108. Yurtdışına Göç Hareketleri ve Vatandaş Sorunları (1973) Dış İşleri Bakanlığı.

C. DİĞER ESERLER:

109. ABADAN-UNAT, N. (1986) Türk Dış Göçü (1960-1984), Ankara Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara.
110. ABADAN-UNAT, N. (1976) Migration and Development: A Study of Effect International Labor Migration on Boğazlıyan District, Ajans-Türk, Ankara.
111. AYTAÇ, G. (1990) Göçmen Edebiyatı: Almanca Yazan Türkler, Kültür Bakanlığı Yayınları/558, Kültür Eserleri/132, Kültür Bakanlığı, Ankara.

112. AYTAÇ, K. (1979) “Federal Almanya Okul Sistemi ve Türk İşçi Çocuklarının Eğitimden Elenişi”, iç: Yurt Dışındaki Türk Çocuklarının Eğitim Sorunları, Ankara Üniversitesi Eğitim Fakültesi Araştırma Merkezi, s:102-104.
113. BARIŞIK, A. (2000) “Dış Göçler ve İçi Ailelerinin Uyum Sorunları”, Ankara Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu, 1. Aile Şuarası Bildirileri.
114. CELEPOĞLU, A. (1986) “Gurbetçilere Eğitim Müjdesi”, Hürriyet, 27 Ekim 1986, Frankfurt.
115. ERGİL, D. (1982) “Avrupa’da Yaygınlaşan Yabancı Düşmanlığı Üzerine Düşünceler”, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilimler Fakültesi Dergisi 37, Eylül-Aralık, s:153-157.
116. ERGİL, D. (1995) “ Çokkültürlülük ve Çokdillilik”, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilimler Fakültesi Dergisi, Cilt:50, No: 3-4, Ankara
117. GELLRICH, Max (1974) Akkulturation ausländischer Schulkinder, Duisburg Üni.
118. HÜRRİYET (1983) “Haftada Beş Saat Türkçe Ders İstiyoruz”, 4 Ekim 1983, Frankfurt.
119. KALLWEIT, H. ve A. KUDAT (1976) Runckwanderung ausländischer Arbeiter: zwangsweise oder Freiwillig, Wisseusohaftzentrum Berlin.
120. KAYA, A. (2000) Berlin’deki Küçük İstanbul/ Diyaspora’da Kimliğin Oluşumu, Büke Yayınları, İstanbul.
121. KILIÇARSLAN, A. (1992) “Federel Almanya’da Türk Kadınları” Batı Avrupa Türkleri F. Almanya’da 30. Yıl, Avrupa Türk-İslam Birliği Yayınları, 1Frankfurt.
122. KOCAGÖZ, H. (1987) “Utañ Okulu Sonderschule”, Tercüman, 17 Ağustos 1987, Frankfurt.
123. KOLAÇ, E. (2008) “Gülten Dayioğlu’nun Yurdumu Özledim Romanında Dış Göç Sorunun Çocuk Boyutu” International Periodical Fort he Languages, Literature and History of Turkish or Turkic, Volume 3/7 Fall 2008. Erişim: turkoloji.cu.edu.tr/.../emine_kolac_gulten_dayioglu_dis_goc_sorunu.pdf.

124. KUDAT, A. (1974) International Migration to Europe and its Political and Social Effects on the Future of Turkish Society. Preprint Series of the International Institute of Management, Berlin.
125. LIVI BACCI, M. (1972) The Countries of Emigration”. Editör: M. Livi Bacci, The Demographic and Social Pattern of Emigration from the Southern European Countries, Firenze.
126. MAKAL, O. (1987) Sinemada Yedinci Adam “Türk Sinemasında İç ve Dış Göç Olayı, Marş Matbaası, İzmir.
127. MATOĞLU, N. (1981) “Yurt Dışındaki İçi Çocuklarının Zekâ Yönünden Değerlendirilmeleri” Ankara Rehberlik ve Araştırma Merkezi Bülteni, Ekim,s.44-47.
128. MUMCU, U. (1987) “Avrupa’daki İslamcı Örgütler”, Cumhuriyet Gazetesi, 22 Şubat 1987.
129. ÖZBAKIR, İ. (2000) Almanya Konuk İşçi Edebiyatının Bir Temsilcisi Renan Demirkan’ın Üç Şekerli Demli Çay’ında Kimlik Problemi, Türklük Bilimi Araştırmaları, No:9, Sivas.
130. ÖZDEMİR, C. (1992) “Çözüm Bekleyen Meselelerimiz” Batı Avrupa Türkleri F. Almanya’da 30. Yıl, Avrupa Türk-İslam Birliği Yayınları, Frankfurt.
131. ÖZTÜRK, A.O. (1987) Almanya Türkleri, Kültür Bakanlığı Yayınları/2717, Kültür Eserleri Dizisi/322.
132. PAINE, S. (1974) Exporting Workers: The Turkish Case, Cambridge University Press.
133. PEHLİVAN, S. (2005) Fakir Baykurt’un Roman ve Hikayelerinde Dış Göç, TC. Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yeni Türk Edebiyatı Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
134. REYNERI, E. (1980) “Emigration and Sending Area as a Subsidized System in Sicily. “Mediterranean Studies, 1 s.90-113.
135. SAĞLAM, H. (1983) “Çocuklarımızın Benliğini Yitirmeden Uyumundan Yanayız”, Milliyet, 4 Kasım 1983, Frankfurt.

136. SAYIN, Ö (1980) “Türk İşçi Göçünün Nedenleri” Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Fakültesi Dergisi 1, İzmir.
137. SEZGİN, O. (1992) “Avrupa’da Türk İşçileri ve Çocuklarının Eğitimi” Batı Avrupa Türkleri F. Almanya’da 30. Yıl, Avrupa Türk-İslam Birliği Yayınları, Frankfurt.
138. SEZER, A. (1990) “Dinin Türkiye ve Federal Almanya’daki İşlevi” Federal Almanya’da Türk Göçmenler: Önal Verlag, Best. Nr. Ö651, Köln.
139. ŞAHİN, C. (2001) “Yurt Dışı Göçün Bireyin Psikolojik Sağlığı Üzerindeki Etkisine İlişkin Kuramsal Bir İnceleme” Gazi Üniversitesi, Eğitim Fakültesi Dergisi cilt 21, sayı 2 s.57-67.
140. ŞENEL, Ş. (1975) Foreign Workers in F. R. G. İİBK Yayınları.
141. ŞİŞMAN, B. (2005) “Berlin’de Yaşayan Türk Gençlerinin Kültürel Kimlikleri Üzerine Bir Araştırma” Milli Folklor Dergisi, s:68, 2005. Erişim: <http://www.millifolklor.com>.
142. TAPINOS, G. (1970) “Emigration and Economic Development”, Migration News, No:4.
143. TEKİNAY, A. (1984) “Alman Dilinde Edebiyat Yapabilen Genç Bir Türk Yazarları Kuşağı Doğuyor” Milliyet Sanat, 15 Kasım 1984, s:108
144. TUNA, K. (1981) “Yurt Dışına İşçi Gönderme Olayının Sosyolojik Eleştirisi”, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul.
145. TÜRKDOĞAN, O. (1984) İkinci Neslin Dramı, Avrupa’daki İşçilerimiz ve Çocukları, Orkun Yayınları, İstanbul.
146. ÜLTANIR, E; G. ÜLTANIR; M. CANBULUT; A. UYANIK (2004) “Almanya’da Yaşayan Üçüncü Kuşak Türk Gençlerinin Sosyo Kültürel Yetileri” XIII. Ulusal Eğitim Bilimleri Kurultayı, İnönü Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Malatya, 6-9 Temmuz 2004.

İNTERNET ADRESLERİ:

147. okulweb.meb.gov.tr/39/07/255428/gdayioglu.html.
148. <http://www.gultendayioglu.com/bookdetay.asp?bid=150>.

ÖZGEÇMİŞ

10.01.1984'te İzmir'de doğdum. İlköğrenimimi Mustafa Şık İlköğretim Okulu'nda tamamladım. Lise öğrenimimi, Mehmet Seyfi Eraltay Lisesi, Yabancı Dil Ağırlıklı Programında tamamladım.

2001'de Ege Üniversitesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümünü kazandım. 2005 yılında başarıyla mezun oldum. 2005-2007 yılları arasında Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Orta Öğretim Alan Öğretmenliği, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümünde Tezsiz Yüksek Lisans Programını okudum. 2007 yılında Ege Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Yeni Türk Edebiyatı Anabilim dalında, Yüksek Lisans yapmaya hak kazandım. "Türk Edebiyatında Dış Göç ve Gülten Dayıoğlu" adlı konuyu çalışmaktayım. Şu anda yüksek lisansımı tamamlamak üzereyim.

Beş yıldır, İzmir'de özel öğretim kurumlarında Türk Dili ve Edebiyatı öğretmenliği yapmaktayım.

ÖZET

II. Dünya Savaşından büyük bir yıkımla çıkan Avrupa Devletleri, kısa sürede sanayii alanında atılım gerçekleştirmiş ve gelişen sanayi için gerekli işgücünü, az gelişmiş ülkelerden sağlamışlardır. Türkiye de 1960'lı yıllarda yeterli istihdam sağlayamadığı insan kaynaklarını, Avrupa'ya ve özellikle Almanya'ya göndererek dış göç kanalını açmıştır.

Başlarda bir yıllığına “konuk işçi” olarak göç eden göçmenler, birikimlerini arttırabilmek amacıyla dönüş sürelerini uzatmış; bir süre sonra, eşlerini ve çocuklarını da yanlarına almışlardır. Almanya'da zamanla çoğalan Türk nüfusu, süreç içinde kimi sorunların ortaya çıkmasına neden olmuştur. Yurt dışındaki göçmenler, Almanya'da barınma, ağır çalışma koşulları karşısında sömürü, dil, din, eğitim, kültür ve dışlanma sorunlarıyla karşılaşmışlardır. Yurt dışında yaşadıkları bu sorunlar, ülkelerine geri döndüklerinde Türkiye'de de karşılarında çıkmıştır. Eşlerini ve babalarını Almanya gönderen kadınlar ve çocuklar ise Türkiye'de eş ve babalarının yokluğundan kaynaklanan farklı sorunlar yaşamışlardır. Bunlar: özlem, eş ve babanın yokluğunda kaynaklanan yoksunluk, geleneklerin ve mahalli baskıların yarattığı sıkıntılar.

Göçmenlerin ve göçmen ailelerinin yurt dışında ve Türkiye'de yaşadıkları sorunlar, pek çok edebi esere, sinema, tiyatro ve müziğe konu olmuş; aydınlar ve sanatçılar bu konuya fazlaca değinmişlerdir. Gülten Dayıoğlu, 1970'li yıllarda göç konusuna eğilmiş ve onu sosyal bir sorun olarak ele almıştır. Almanya'ya göç eden akrabaları ve tanıdıklarının yaşadıkları sorunları ele alarak başladığı araştırmalarını, Türkiye'de ve Almanya'da birebir göçe katılan ve göçten etkilenen bireylerle yaptığı görüşmelerle genişletmiştir.

Göçmenlerin yaşadıkları sorunları farklı bakış açılarıyla ele alan yazar, sorunları üç açıdan yansıtmıştır: Göçmenlerin yurt dışında yaşadıkları sorunlar, geride kalanların yaşadıkları sorunlar ve geriye dönenlerin yaşadıkları sorunlar. Bu sorunları da çocuk ve gençlerin yaşadıkları sorunlar ve yetişkinlerin yaşadıkları sorunlar olarak incelemiştir. “Ben Büyüyünce” ve “Yurdumu Özledim” adlı romanlarında ve “Geride Kalanlar” ve

“Geriyeye D6nenler” adlı 6yk6 kitaplarında g6çmenlerin yaşadıkları sorunları, akıcı ve açık bir dille ayrıntılı olarak dile getirmiştir.

G6ç6n yarattığı sosyal sorunlar, 60’lı yıllardaki kadar olmasa da hâlâ devam etmektedir. Üçüncü ve dördüncü nesil g6çmenler, yurt dışına büyük oranda uyum sorunu yaşamamakta; ancak geleneksel değerlerinden gün geçtikçe kopan Türk gençleri, Alman toplumu içinde asimile olmakta ve kendi kültürlerinden ve öz benliklerinden uzaklaşmaktadırlar.

ABSTRACT

Right after the second world war, the European Countries who had experienced severe destructions during the war, undertook great achievement in the realm of industry and they secured the necessary labor power for the rapidly expanding industry mainly from the developing countries. In the mean time, Turkey, exported its human resources that couldn't be fully employed domestically, to Europe and particularly to Germany and hence started a large scale immigration process.

In the beginning, immigrants were "guest workers"; then, they extended the time for turn back period for increasing their accumulation of money; after a while, they took their spouses and children with them. In time, decreasing Turkish population in Germany caused to emerge some problems. Immigrants in abroad were face off with some problems; such as living in Germany, hard work hours, exploitation, language, religious, education, cultural differences and alienation problems; they had to fight to survive. These problems appeared again for immigrants, when they came back to Turkey. Meanwhile, wives and children were face off with other problems in Turkey; because of, absence a husband or father figure and feeling alone. These problems were: yearning, poverty and cultural and social environmental pressures originated from not having a husband or father figure.

Immigrants and immigrant families' problems, which they were faced with them in Turkey and abroad, had been a main topic for lot of literary works, cinemas, theatres and music. Moreover, many of intellectuals and artists mentioned about that immigration problems. In 1970's, Gülten Dayıoğlu focused on that immigration problem, then, handled this situation as a social problem. Afterwards, Gülten Dayıoğlu started to work with her immigrant relatives' problems. Then, expanded and developed her researches with meetings and conversations to immigrants and affected families from immigration.

Writer Gülten Dayıoğlu had three different viewpoints on these immigrant problems; immigrant problems in abroad, family problems in Turkey and current immigrants problems of who were came back to Turkey. Moreover, Gülten Dayıoğlu focused on

these viewpoints with, children's, teenagers' and adults' problems. Gülden Dayıoğlu mentioned and detailed the immigrant problems with in a plain and fluent language with her "Ben Büyünce" and "Yurdumu Özledim" novels; and "Geride Kalanlar" and "Geride Dönerler" story books.

The amount of social problems which caused by immigration are not as much as in the years of 1960s, but they're still lasting. Third and fourth generation immigrants generally do not have any compliance problem to abroad; on the other hand, Turkish young people are getting far away from traditional values day by day and becoming assimilated into German society and getting far away from their own cultures and own personalities.